

TOPLUMSAL BARIŞIN İNŞASI SİVİL BİR ANAYASA ARAYIŞI

Diyarbakır
Barosu

HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG
DERNEĞİ

Toplumsal Barışın İnşası

Sivil Bir Anayasa Arayışı

Editör: *Vahap Coşkun*

Toplumsal Barışın İnşası

Sivil Bir Anayasa Arayışı

HEINRICH BÖLL STIFTUNG DERNEĞİ TÜRKİYE TEMSİLCİLİĞİ

Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği
İnönü Caddesi, Hacı Hanım Sk. No: 10/12
34439 Gümüşsuyu – İstanbul
+90 212 249 15 54
www.boell-tr.org

Diyarbakır Barosu
Adliye Sarayı, Kat 4, No: 263
Yenişehir – Diyarbakır
+90 412 444 55 21
www.diyarbakirbarosu.org.tr

Birinci baskı
İstanbul, Aralık 2009

Editör
Vahap Coşkun

Sayfa uygulama
Myra

Baskı
Sena Ofset
II. Matbaacılar Sitesi, B Blok, Kat: 6, No: 9
Topkapı-İstanbul

ISBN 978-605-88952-1-8

İçindekiler

TAKDİM	5
ÖNSÖZ	7
Emin AKTAR	7
Ulrike DUFNER	9
AÇILIŞ	11
Diyar Rükneddin ÇETEDİR	11
Sezgin TANKIRULU	13
Osman BAYDEMİR	15
BİRİNCİ OTURUM:	
HAK VE ÖZGÜRLÜKLER REJİMİ BAKIMINDAN ANAYASA	19
Anayasa Taslağında Hak ve Özgürlükler	21
Fazıl Hüsnü ERDEM	
Kültürel Çoğulculuk ve Anayasa	28
Levent KÖKER	
İspanya Anayasasının İnşası	34
Akın ÖZÇER	
Anayasa Taslağında Düşünce Özgürlüğü	39
Ömer KORKMAZ	
Birinci Oturum Tartışma Bölümü	49
İKİNCİ OTURUM:	
ANAYASA, HUKUK DEVLETİ VE DEMOKRASİ	57
Yeni Anayasanın Getirdiği Yenilikler	59
Yavuz ATAR	
Yeni Anayasa Eski Yurttaşlık	71
Mesut YEĞEN	
Anayasal Vatandaşlık	81
Vahap COŞKUN	
İkinci Oturum Tartışma Bölümü	87

ÜÇÜNCÜ OTURUM:

ANAYASA VE ÇOĞULCULUK

99

Dinsel Çoğulculuk ve Anayasa

100

Yasin AKTAY

Etnik Çoğulculuk ve Anayasa

107

Sedat YURTTAŞ

Din Özgürlüğü, Laiklik, Anayasa

113

Berat ÖZİPEK

Üçüncü Oturum Tartışma Bölümü

119

DÖRDÜNCÜ OTURUM: FORUM

135

Abdurrahman KURT

137

Selahattin DEMİRTAŞ

139

Kürşat BUMİN

145

Dördüncü Oturum Tartışma Bölümü

151

Takdim

Bir anayasa metninin toplum nezdinde kabul görmesi, kitlelerin taleplerini karşılayabilme ve sorunlarını çözebilme kapasitesine bağlıdır. Eğer bir anayasa, insanların ihtiyaçlarını tatmin etme yeteneğine sahipse, prestiji yüksek, ömrü uzun olur. Buna karşılık bir anayasa -gerek yapılışı gerek uygulanışı sırasında- toplumdaki yükselen seslere kulaklarını kapatmışsa, bu anayasanın her daim tartışmaların merkezinde yer alması kaçınılmaz olur.

Bir askeri darbenin ürünü olan 1982 Anayasası, Türkiye'nin hukuk yaşamına dâhil olduğundan beri, hep bir rahatsızlık odağı oldu. Aradan geçen çeyrek asrı aşkın sürede birçok kez metinde değişiklik yapılmasına rağmen anayasadan kaynaklanan bu rahatsızlık giderilmedi. Hemen her dönem, farklı toplumsal gruplar bu anayasanın sebep olduğu problemlerden muzdarip oldular. Artık bir yamalı bohça haline gelen bu anayasa, sorun çözmek bir tarafta dursun, bizatihi sorun üreten bir kaynak haline geldi.

Eğer bir anayasa – içeriği, kurumları ve mekanizmalarıyla- toplumda baş gösteren problemlere çözümler üretmez, eksikliklerin giderilmesini sağlamaz ve daha önemlisi bir hakkaniyet ve adalet algısı yaratamaz ise, toplumda anayasanın değiştirilmesi ve yenilenmesine dönük arayışlar başlar. Nitekim Türkiye'de de böyle oldu. 1982 Anayasası, bir anayasanın sahip olması gereken özellikleri taşımadığından ve bir anayasadan beklenen işlevleri yerine getirmediğinden, birçok kesim bu anayasanın değiştirilmesini talep etti, alternatif anayasa tasarımları hazırladı. Her seçim döneminde neredeyse bütün siyasi partiler, bu anayasanın artık Türkiye'nin koşullarına uyum göstermediğinden bahisle, anayasa değişikliği vaadini dillendirdi.

Bu çalışmalardan en önemlilerinden biri, AKP'nin hazırladığı anayasa taslağı oldu. "Demokratik ve sivil yeni bir anayasa" iddiasını taşıyan bu taslak, Meclis'te güçlü bir siyasi temsile sahip bir siyasi iktidar tarafından hazırlandığı için, hem kamuoyundaki anayasa tartışmalarını canlandırdı, hem de bir umut yarattı. Denilebilir ki, hemen her yerde anayasa konuşulmaya, taslaktaki hükümlere alternatif hükümler üretilmeye başlandı. İnsanlar, ilk defa, kendi kaderlerini belirleyecek bir belgenin hazırlanması sürecine müdahil olma iradesini gösterdiler.

Üniversitelerin –özellikle de hukuk fakültelerinin- bu tartışmadan uzak durmaları düşünülemezdi. Hemen her derslerinde anayasayı irdeleyen, başka ülkelerin anayasalarıyla karşılaştıran fakültemizin değerli öğrencileri, bu sürece bigane kalamayacaklarını ve anayasa taslağı üzerinden ülkenin anayasa ihtiyacının her boyutuyla tartışılacağı bir toplantı düzenlemek istediğini bize bildirdiler. Öğrencilerimizin önyak olacağı bir geniş kapsamlı bir etkinlik fikri, bizi çabucak harekete geçirdi. Öğrencilerimizle birlikte programımızı hazırlayıp Diyarbakır Barosu'na ve Heinrich Böll Stiftung Derneği'ne başvurduk, ilimizin yerel yöneticilerinden bu çalışmaya destek olmalarını istedik. Başvurduğumuz her kurum heyecanımızı paylaştı, kendilerine müteşekkiriz, ve nihayetinde Diyarbakır'da iki gün bir beyin fırtınası şeklinde geçen bir toplantı gerçekleştirdik.

Bu toplantının üzerinden yaklaşık bir buçuk yıllık süre geçti. Ancak aradan geçen süre, bu toplantıda konuşulan konular halen gündemdeki canlılığını koruyor. Bu nedenle, bu metinleri kamuoyunun bilgisine sunmak istedik. Eğer bu kitap, daha uzun süre gündemimizi işgal edecek gibi görünen anayasa tartışmalarına küçük de olsa bir katkı sunarsa, amacına ulaşmış olacaktır.

Vahap Coşkun

Önsöz

Av. Mehmet Emin Aktar
Diyarbakır Barosu Başkanı

Hiçbir anayasa, kabul edildiği ilk günden itibaren, bu denli tartışılmamıştı 1982 Anayasası kadar. Hazırlanışından kabulüne, başlangıç kısmından geçici hükümlerine kadar anti demokratik bir ruha sahip olan bu anayasa, yapılan onca değişikliğe rağmen, halen de bu niteliğini korumaktadır. Bugüne kadar “başlangıç” kısmının yanı sıra toplam 68 maddede değişiklik yapılmıştır. Ancak buna rağmen anayasaya sinen askeri ruh onu “kışla nizamnamesi” görünümünden kurtaramamıştır. Toplumun tüm kesimlerinin katılımı ile sağlanacak toplumsal uzlaşma sonucu hazırlanacak yeni sivil bir anayasaya kadar da bu tartışmalar bitmeyecektir. Türkiye'nin temel sorunlarını tartışmaya başladığı, daha doğrusu tartışabilmek için zemin yokladığı bir dönemde anayasa tartışmalarını tekrar başlatmak ve yeni sivil demokratik bir anayasa ihtiyacını yükseltmek gereklidir.

Anayasa, devletin temel yapısını, örgütlenişini, işleyiş kurallarını gösteren ve kişilerin hak ve özgürlüklerini güvence altına alan hukuk kurallarından oluşur. Çağdaş demokratik ülkelerde, anayasalar iktidarın sınırlandığı, özgürlük, eşitlik ve adalet uğruna verilen uzun mücadelelerle kazanılmış hakların, temel değerlerin ve ortak ideallerin somutlaştığı belgelerdir. Bu bakımdan ***bir ülkenin anayasası sadece devletin kuruluş düzeninin oluşturulduğu temel kurallar metni değil, aynı zamanda insanların temel hak ve özgürlüklerinin de güvencesidir.***

Bu yönüyle anayasal düzenlemeler, insan hak ve özgürlüklerinin elde edilmesi ya da genişletilmesi amacıyla devlet gücünü kullananların yetkilerini sınırlamak amacıyla yapılır. Özgürlükçü demokrasilerin en önemli özelliği, bireyin devlet için değil, devletin birey için var olduğu anlayışıdır. Oysa Türkiye’de devlet, bireyden bağımsız ve bireyin üstünde, kutsal bir varlık olarak algılanmakta ve bu devlet anlayışından yana olanlar, anayasayı, devletin kendi ihtiyacı için belirlediği bir belge olarak görmektedirler. Tarihten gelen bu kutsal devlet anlayışı yaygın bir değer yargısı olarak korunmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan beri, anayasaların devlet erkini kullanan güçler tarafından hazırlanarak topluma dayatılması bu anlayışın sonucudur. Bu anlayış hukuka dayanan bir meşruluk taşımamaktadır. Temel meşruluk referansı resmi ideolojidir.

Ancak yeni bir sivil anayasaya sahip olmak, onun getirdiği düzenlemelerin hayata geçirilmesi için tek başına yeterli olmayacaktır. Yeni sivil anayasanın getirdiği düzenlemelerin hayata geçirilebilmesi için her şeyden önce Türkiye’de bir zihniyet değişimine ihtiyaç vardır. Zihniyet değişimi sağlanmadıkça kâğıt üzerinde özgürlükçü sivil bir anayasaya sahip olmak mevcut koşullarda hiçbir değişiklik yaratmayacaktır. Bu nedenle de, yeni sivil anayasanın hazırlanması sürecine toplumun tüm kesimlerinin katılımının sağlanmasıyla başlamak, zihniyet değişiminin ilk adımı olabilir. Bundan dolayıdır ki, yeni bir anayasanın hazırlanması için, bir partinin parlamento da anayasa değiştirme veya yeni bir anayasa hazırlayacak çoğunluğa tek başına sahip olması yeterli değildir. Çünkü anayasa hazırlanması sorunu bir parlamento çoğunluğu meselesi değil bir uzlaşma sorunudur.

“Demokratik Açılım” veya “Kürt Açılımı” olarak adlandırılan, ana çerçevesi ülkenin temel sorunlarını tartışarak tanıma ve çözüme olarak belirtilebilecek sürecin sağlıklı sonuçlanması açısından da yeni bir anayasanın hazırlanması olmazsa olmazlardandır. Kürt meselesinin barışçıl ve adil çözümü için yeni bir anayasal düzenlemeye ihtiyaç olduğu da tüm taraflarca kabul görmektedir.

Tam da yeni bir sürecin arifesinde bulunduğumuz günlerde Diyarbakır Barosu ve Heinrich Böll Stiftung Derneği tarafından 1–2 Mart 2008 tarihlerinde düzenlenen **“Toplumsal Barışın İnşası: Sivil Bir Anayasa Arayışı”** adlı konferansın tartışma metinlerinin kitap halinde yayınlanmasının yapılacak anayasa tartışmalarına katkı sağlayacağı düşüncesinden hareketle konferans metinlerinin kitap halinde yayınlamak suretiyle sizlere ulaşılmasını sağlamayı amaçladık.

Konferansın düzenlenmesinde katkısı olan herkese, özellikle dönemin Diyarbakır Barosunun Başkanı ve yönetim kuruluna, Heinrich Böll Stiftung Derneği’ne, konferansın metinlerinin deşifre edilmesi ve yayına hazırlanarak size ulaşmasında emeği ve katkısı olan herkese teşekkür ediyorum.

Ulrike Dufner

Heinrich Böll Stiftung Derneği

Demokratikleşme yolunda bulunan Türkiye, geçen beş yılda birçok yasa değişiklikleri meydana getirebilmişti. Fakat insan haklarının korunması ve hukuk devletinin oluşturulması yasa değişiklikleri yaparak ancak belli bir seviyeye kadar gerçekleştirilebilir. Bugünlerde Türkiye hükümeti tarafından yürütülen demokratik açılım veya Kürt açılım politikası, bu açılımı yansıtan anayasal değişiklikler yapılmadan sınırlı kalabilmektedir. Demokratik açılım ancak anayasal reformlar ile tamamlanabilir.

1982 Anayasası yürürlüğe girdiğinden itibaren eleştirilmiş ve birçok defa değiştirilmişti. Bütün bu değişikliklere rağmen 1982 Anayasası demokratik hukuk devletinin temel gereksinimlerine yeterince cevap vermiyor. Bu eksiklikleri giderebilmek için tek tek reformlar yapmak yerine kapsamlı bir anayasa değişikliği birçok akademisyen, anayasa hukukçusu ve sivil toplum kuruluşu tarafından talep ediliyor.

Türkiye Hükümeti 2007 yılındaki genel seçimlerden sonra yeni bir anayasanın oluşturulmasını vaat edip, Prof. Ergun Özbudun başkanlığında bir anayasa komisyonunu, bugünkü koşullara uygun bir anayasa taslağı hazırlaması için görevlendirdi.

Resmen kamuoyu ile paylaşmamasına rağmen bu anayasa taslağı birçok bilirkişi, sivil toplum temsilcisi ve aydın tarafından tartışıldı. Bu tartışmalar, mevcut anayasa ve hazırlanan anayasa taslağını, bugünkü Türkiye toplumunun varlığını, insan hakları, azınlık hakları ve demokrasi kriterleri ile ilgili uluslararası standartları dikkate alarak inceleyip nasıl bir anayasa istendiğini ortaya koydu.

1982 anayasasının temel eksikliğinin devleti toplumdan koruma ruhu ile yazılması olduğu düşünülmekte, yeni anayasanın toplumu ve birey haklarının korunmasını merkeze koyması gerekmektedir. Toplumun ve bireylerin hakları ve katılım imkânlarını güçlendirmenin bir demokrasinin temel koşul olduğu savunulmuştur.

Türkiye toplumunun çeşitli din mensupları, etnik gruplar ve azınlıklarının varlığından yola çıkarak haklarının korunması konusunda anayasal düzenlemeler değerlendirilip tavsiyeler geliştirilmiştir.

Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, bu bağlamda özellikle Anayasa Komisyonu'nun taslağını tartışmak üzere Mart 2008'de, Diyarbakır Barosu ile birlikte iki günlük bir konferans düzenledi.

Türkiye'nin yeni bir anayasaya olan ihtiyacı her geçen gün artmaktadır. Bu bağlamda söz konusu konferansta tartışılan konular da toplumsal gündemin ön sıralarındaki yerlerini korumaktadır. Bu konferansta sunulan tebliğlerin kamuoyunun bilgisine sunulması ile bundan sonraki süreçte yapılacak olan anayasa tartışmalarına önemli bir katkı sunulacaktır.

Açılış Konuşmaları

Diyar Rükneddin Çetedir

Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğrencisi

Saygıdeğer Konuklar;

Diyarbakır Barosu tarafından düzenlenen “Toplumsal Barışın İnşası: Sivil Bir Anayasa Arayışı” başlıklı konferansa hoş geldiniz. Katılımızdan ötürü hepimize teşekkür ediyor ve saygılarımızı sunuyoruz.

Bilindiği üzere 1982 Anayasası, tamamen anti-demokratik koşullar altında vücuda getirilmiş bir metindir. Yapıldığı dönemin şartlarından ötürü % 92’lik bir oy oranıyla kabul edilmiş olmasına karşın, bu anayasa yürürlüğü girdiği günden beri yoğun tartışmaların odağında yer almıştır. Bu anayasa, toplumdaki yükselen demokratikleşme ve sivilleşme talepleri bağlamında birçok değişikliğe uğramıştır. Ne var ki bu değişiklikler Türkiye’nin yeni bir anayasaya olan ihtiyacını ortadan kaldırmamış, anayasa tartışmaları her iktidar döneminde önemini ve güncelliğini muhafaza etmiştir.

Nitekim yeni bir anayasaya olan gereksinimi ve talebi göz önünde bulunduran mevcut siyasal iktidar, 2007 yılında “sivil bir anayasa” iddiasıyla, Ergun Özbudun başkanlığındaki bir akademisyenler heyetine bir anayasa taslağı hazırlatmıştır.

Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencileri olarak, bugünlerde maalesef tavsamış olsa da, sivil anayasa tartışmalarında bizim de bir sözümüzün olması gerektiğini düşünüyoruz. Bize göre; hazırlanacak olan anayasa temel hak ve özgürlükleri etkin bir şekilde koruma altına alan ve bunların gelişmesini sağlayan, demokratik, eşitlikçi, “devlet” değil “birey” odaklı medeni bir anayasa olmalıdır. Keza yine bize göre; müstakbel anayasanın belirtilen özellikleri haiz olabilmesi için, anayasa yapım sürecine toplumun tüm kesimlerinin katılmasını mümkün kılacak bir demokratik müzakere zemini oluşturulmalı ve bu zeminde her kesim kendi taleplerini ve itirazlarını rahat bir şekilde dile getirebilmelidir. Kanımız odur ki; böylesine bir müzakere zemini üzerinde bina edilecek anayasanın hem demokratik meşruiyeti, hem de toplumsal sorunları çözme gücü daha yüksek olacaktır.

Bu düşüncelerden hareketle, anayasa mevzuunda demokratik tartışmaya katkı sunacak bir toplantının yapılmasına dair fikrimizi fakültedeki hocalarımıza ve Diyarbakır

Barosu'na ilettik. Fikrimizin tatbik edilebilmesi için, hocalarımız da Baromuz da büyük bir gayret sarf ettiler ve bugün bu konferansını yapılmasını sağladılar. Toplumsal sorunların çözümünde militer reflekslerden medet umulan bu dönemde, sorunların demokratik mekanizmalarla çözülmesi gerektiğini düşünen öğrenciler olarak, temel gayesi demokratik ve hukuki talepleri dillendirmek ve tahkim etmek olan bu konferansı yapılmasını çok anlamlı ve değerli buluyoruz. Geleceği birlikte inşa etmede olumlu bir katkı yapmasını umduğumuz bu konferansın yapılmasına emeği geçen Henirich Böll Stiftung Derneği'ne, Diyarbakır Barosu Yönetim Kurulu'na ve Baro Başkanı Sn. Sezgin Tanrıkulu'na, Yenişehir Belediye Başkanı Sn. Fırat Anlı'ya ve Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanı Sn. Osman Baydemir'e huzurlarınızda teşekkür ederiz.

Av. Sezgin Tanrıkulu

Diyarbakır Barosu Başkanı

Değerli milletvekilleri, Büyükşehir Belediye Başkanımız, değerli konuklar, hepiniz hoş geldiniz. Değerli konuklar gerçekten genç arkadaşlarımızın bu azmi ve bu dinamik yapısı bu konuda bizi heyecanlandırıyor. Az önce genç arkadaşımız hangi gerekçelerle birlikte böyle bir toplantı yapma fikrinin oluştuğunu çok açık bir şekilde anlattı. Ben öncelikle genç hukukçu arkadaşlarımıza Diyarbakır Barosu adına teşekkür ediyorum. Bu heyecanlarını yitirmeden toplumsal barış için, sivil bir anayasa çalışmalarına devam etmelerini diliyorum.

Değerli arkadaşlar, hepiniz biliyorsunuz geçen yıl burada biz 5 konferans yaptık, daha sonra bu konferansların ardından Ankara’da başka bir arama toplantısı yaptık ve son olarak da burada bugün bu konferansı başlatmış bulunuyoruz. Bize bu toplantının düzenlendiği günlerde “Bu toplantı gerekli mi gereksiz mi” diye soruldu ve biz de bu konuyu kendi aramızda tartıştık. Ancak tam da bu dönemde, yani şiddetin, silahın, operasyonların en zirvede olduğu bir dönemde böyle bir toplantının Diyarbakır’da yapılıyor olmasının sivil bir çözüm için gerekli olduğu inancı bizde halen devam ettiği için bu toplantıyı yapma fikrinden vazgeçmedik. Gerçi toplantının planında –değişik nedenlerle- bazı değişiklikler yapmak zorunda kaldık ama bu toplantıyı yapma fikrinden hiçbir biçimde vazgeçmedik. Biz her ortamda, savaşın, şiddetin en yoğun olduğu dönemde bile sivil bir çözümün mümkün olabileceğini düşünüyoruz, bu mümkün olmalıdır. Ve bu mümkünü biz kendi irademizle, kendi direncimizle, kendi kapasitemizle yaratmalıyız diye düşünüyorum.

Değerli konuklar, bu sözü iki hafta önce bir yerde de söylemiştik, kritik bir süreçten geçiyoruz. Yine bunu söylerken de birdenbire aklıma geldi, biz bu kritik süreç sözünü 20-25 yıldır hep kullanıyoruz. Yani hep bir kış olduğu zaman “şu bu baharı bir çıkarsak” diyoruz, bahar olduğunda “bu baharı aşsak herhalde yazın biraz daha düze çıkacağız” diyoruz. Yaz oldu mu “işte tamamdır herhalde bu kış bir çözüm umudu doğar” diyoruz. Ve böylece bir 20-25 yıllık bir enerjimiz çatışmayla, şiddetle ve bu sorunu egemenlerin görmemesiyle geçti. Yine kritik bir süreçteyiz, ama bu kez gerçekten bu süreç çok kritik. Ve artık yani bu kıştan sonra bu baharda artık sivil bir çözümü önümüze koymak zorundayız.

Bunun için ne lazım? Öncelikle bir siyasi iklim değişikliğine ihtiyaç var, bir siyasi iklim değişikliği olmadan bu atmosferi değiştirmeden önümüzü göremeyiz. Tabi bunun için ne yapılması lazım, yapılması gereken bana göre şu: Yani işte şu paket açılsın, bu paket açılsın, Kürtçe televizyon olsun, işte kültürel haklar konusunda şunlar yapılsın değil, ilk önce bu meselenin gerçekten demokrasiyle ve özgürlüklerin genişletilmesiyle

çözüleceği konusunda bir inanç yaratmak lazım. Eğer biz bütün toplumda Türkiye'nin batısında ve doğusunda, Kürtlerde ve Türklerde toplumun bütün kesimlerinde bu sorunun demokrasiyle, özgürlüklerin yaygınlaştırılmasıyla, mutabakatla çözüleceği konusunda bir inanç yaratamazsak hangi paketi açarsak açalım hiçbir anlamı olmaz ve çözüme hizmet etmez. Bu nedenle, öncelikle ve özellikle devletin ve hükümetin bu sorunun gerçekten demokrasiyle, özgürlüklerin genişletilmesiyle çözüleceği noktasında bir inanç yaratması gerekir. Önümüzde halen bir fırsat var ve bu fırsatı hükümet kullanmalıdır, geç olmadan kullanmalıdır. Çünkü her geçen gün, her ölüm bu çözümü zorlaştırmaktadır.

Biz geçen yıl burada bu toplantıları yaptığımız zamanda ifade etmiştik, şimdi de ifade ediyoruz. Yani sivil anayasa bunun için büyük bir fırsattır, bu fırsatın kaçırılmaması lazım. AK Parti hükümeti 2007 yılı Mayıs itibarıyla böyle bir hazırlık içerisine girdiğini kabul ve deklere etti. Geçen yıl Temmuz ayında bazı hocalarımıza görev verdi ve bir anayasa taslağı ortaya çıktı. Seçimden sonra bu tartışmaların öne çıkacağını düşünüyorduk, anayasa taslağının açıklanacağı, bir mutabakat sağlanacağını düşünüyorduk. Bu anayasa taslağının açıklanacağı konusunda değişik tarihler verildi; ilk önce Kasım ayı denildi, sonra Aralık'ın 15'i denildi, daha sonra Ocak'ın 15'i denildi ama henüz herhangi bir taslak açıklanmış değil. Ama biz, biraz önce arkadaşlarımızın ifade ettiği gibi, burada sivil çözüm üzerinde irademizi sonuna kadar kullanırsak ve bunu dayatırsak inanıyorum ki birileri bu sivil çözümün arkasında duracaklardır ve yeni bir anayasa tartışmasıyla sivil çözümün önünü de açabileceğimizi düşünüyorum.

Ben hepinize Diyarbakır Barosu adına teşekkür ediyorum, ısrarla ve inatla sivil çözümden yana olmalıyız, ısrarla ve inatla sivil çözümü öne çıkarmalıyız diye düşünüyorum. Tekrar hepinize teşekkür ediyorum, gelen konuklarımıza da hoş geldiniz diyorum.

Av. Osman Baydemir

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Başkanı

Saygıdeğer milletvekillerim, belediye başkanı arkadaşlarım, sayın başkanlar, saygıdeğer konuklar ve saygıdeğer katılımcılar, hepinizi saygıyla, sevgiyle ve hürmetle selamlıyorum. Aranızda bulunmaktan duyduğum memnuniyeti, bu bileşenin çok küçük de olsa paydaşı olmaktan duyduğum heyecanı memnuniyetle ifade etmek istiyorum. Anayasalar toplumsal barış ve mutabakatın hukuksal temelini inşa eden toplumsal sözleşmelerdir. Ülkede yaşayan kişilerin ve grupların arasında hiçbir ayırım gözetmeden tüm yurttaşların hak ve özgürlüklerini garanti altına alan, bu anlamda vatandaşları hukukun, adaletin ve temel insani demokratik değerlerin üstünlüğü çerçevesinde birbirine kenetleyen, vatandaşların ortak bir gelecek ve vatan tahayyül etmelerini mümkün kılan akitlerdir. İki gün boyunca ülkemizdeki bu kritik sürecin toplumsal mutabakatı tam anlamıyla sağlayarak başarıyla yürütülmesi ve tamamlanması yönündeki yapıcı eleştirilerimizi bu ortam içerisinde sunacağız.

Ben de müsaadenizle -ayrıntıya girmemek ve sözü daha çok hocalarımıza bırakmak kaydıyla- bu bağlamda birkaç önemli noktayı, önemli görmüş olduğum hususu sizlerle paylaşmak istiyorum. Her şeyden önce anayasalar kişilerin, zümrelerin ya da tek başına hükümetin, hükümetlerin ürünü değildir, olamaz. Tüm vatandaşların içerisinde yaşadıkları topluma dair özlemlerinin, tarihsel ve kültürel değerlerinin, hakkın ve hukukun üstünlüğünün, yine ülkelerinin egemenliğine ve özgürlüğüne duydukları inancın ve güvenin ortak eseridir, ortak eseri olmak durumundadır. Anayasa toplumda, tasada ve kıvançta ortaklık yarattığı oranda toplumsal sözleşme niteliğini taşır. Bu bağlamda anayasa reformu sürecinin, hazırlık aşaması dâhil tüm süreçlerinde toplumsal katılımın en üst düzeyde olmasını temenni etmek toplumsal mutabakat ve barış açısından hayati önem taşımaktadır.

Cumhuriyet tarihinden bu yana yaşadığımız Kürt sorunu bu bağlamda aslen bir anayasa sorunudur. Toplumun çatısını inşa ederken, dayandığı temel sütunları belirlerken farklılıkları kapsamak ve dışlamamak, kanun koyucunun lütfünden ziyade barışçıl bir toplum inşa etmenin olmazsa olmazıdır. Anayasalar bizi toplumsal barışa götüren yolu çizer, götüren yolu çizmelidir. Bugün herkesin kendisini içerisinde bulabildiği toplumsal mutabakat üzerinde yükselebilen bir anayasaya sahip olsaydık belki de bu son günlerde yaşamış olduğumuz acı olayları da, trajediyi de yaşamamış olacaktık. Belki de Kürt sorunu diye bir sorunumuz olmamış olacaktı. Ve belki de sınır ötesi operasyonlar olmamış olacaktı. Belki de bugün milliyetçilik hatta kimi yerlerde ırkçılık yükselen değer haline de dönüşmemiş olacaktı. Anayasalar kısa vadeli dar perspektifli siyasal araçları değildir, toplumsal gerçekliği sıkı sıkıya gözetken, tüm hak ve özgürlük-

lerin temelini tesis eden ve toplumsal mutabakat üzerinde yükselen siyaset üstü uzun vadeli sözleşmelerdir. Dolayısıyla anayasada lokal değişiklik ve müdahalelerden ziyade konsensüse dayalı bütüncül ve kalıcı değişiklikler yapılmalıdır. Bir grup çok değerli akademisyenlerimize hazırlatılan ve kamuoyuna yansıyan anayasa taslağı içerik olarak incelendiğinde, bu taslağın maalesef toplumsal barışı ve mutabakatı yaratacak bir anayasa önerisi olmadığını görüyoruz. Yeni anayasa taslağı görebildiğimiz kadarıyla yeni olma özelliğini de taşımamaktadır. Büyük oranda önceki anayasaların kısmi düzeltilmesi halini içermektedir. Taslağın hazırlama sürecine toplumun farklı kesimlerinin katılım sağlamamış olduğunu görüyoruz. Yeni anayasa taslağının tümü henüz toplumla paylaşılmamıştır, ne zaman paylaşılacağı da bilinmemektedir.

Tarihsel olarak Türkiye’de demokratikleşme ve yerelleşme bağlamında yürütülen diğer reformlarda da katılımcılık ayağını eksik bırakan reformların amacı ve ruhuna ters düşen benzeri merkezi süreçlerden geçtik. Halen de geçiyoruz. Örneğin son yerel yönetimler reformlarına baktığımızda 5393 ve 5216 sayılı kanunlar değiştirilirken ne yerelde yaşayan vatandaşların, ne de yerel yönetim aktörlerinin sürece dahil edildiğini görüyoruz. Yine son günlerde gündeme giren ve bazı belediyelerin kapatılması ile bazılarınin ise sınırlarının değişmesine neden olacak “İl Özel İdareleri ve Belediye Gelirleri Kanun Tasarısı” da bu yaklaşım ve zihniyetin ürünüdür. Bu yaklaşımı hemen hemen bütün alanlarda görmek mümkündür. İfade ettiğim kanunların hazırlanma ve kabul edilme süreçleri gibi yeni anayasanın taslağının hazırlanma sürecinin şu anki hali de, ne yazık ki şimdiden bu anayasanın da toplumsal barış ve mutabakat olmaksızın topluma kabul ettirilebileceği endişesini kaygısını beraberinde getirmektedir.

Anayasa toplumsal yaşamın her alanında olduğu gibi demokratikleşme süreci bağlamında da kamu idaresi ve yerel yönetimler açısından da hayati derecede önem taşımaktadır. Devlet karşısında toplumu önceleyen ve merkeze alan bir anayasa elbette ki buna uygun bir kamu sistemi de geliştirmek durumundadır. Sosyo-ekonomik farklılıkları gidermek, bölgesel kalkınmayı sağlamak, demokrasinin toplumsallaşmasını gerçekleştirmek büyük oranda yerel yönetimleri güçlendirmekle mümkündür. Mevcut durumda Türkiye’deki tüm belediyeler yerel özerkliği sınırlandıran idari vesayetin ağırlığı altında neredeyse iş yapamaz durumdadır. Belediyeler üzerinde merkezi iktidarının -dördü bakanlık olmak üzere- on birimi Sayıştay ve yargı, toplamda 12 ayrı kuruluş 13 iç ve 52’si dış olmak üzere toplam 65 ayrı denetim uygulanmaktadır. Toplam 65 ayrı vesayet ilişkisine bağımlı bulundurulmaktadır. Kanımca; merkez karşısında yerel yanı ağır basan, vatandaşlar karşısında seçilmişler yanı ağır basan, idari ve mali açıdan yerelleşmeyi ve özerkliği güvence altına alan yeni bir kamu yönetimi sistemine dayanan bir anayasa Türkiye’deki ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi ve idari birçok soruna yapısal bir çözümü de getirecektir. Bu konferansta yerel yönetimlerin idari ve mali özerkliğinin sağlanması açısından çok önem taşıyan anayasanın 127. maddesinin de tartışılacağını umut ediyorum. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, yerel özerkliğin anayasal güvenceye alınmasını da şart kılmaktadır. Mevcut 82 anayasasında böylesi bir güvence söz konusu değildir. İdarenin bütünlüğü, kamu görevlilerine birliğin

sağlanması, yine toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi nesnel ölçülere dayanmayan ve yoruma açık bir idari vesayet yetkisi yer almaktadır. Bununla birlikte idari ve mali özerkliğin açık bir şekilde ifade edilmemesini ve güvence altına alınmamasını da büyük bir eksikliğin ifadesi olarak tanımlamak gerekmektedir.

Saygıdeğer katılımcılar, daha fazla zamanınızı almadan şu soruları yöneltmek istiyorum. Farklı dil ve kültürlerin zenginlik olarak kabul edilip varlıklarını koruyup yeni nesillere aktaracağı bir toplumsal düzeni kodlayamayan bir anayasa toplumsal barışı ve mutabakatı sağlayabilir mi?

Ülkemizde var olan farklı din ve inançların ifade edilebileceğini özgür bir ortamı kodlayamayan bir anayasa toplumsal barışı ve mutabakatı sağlayabilir mi?

Düşünce ve ifade özgürlüğünü koruyan ve sağlayan bir toplumsal düzeni kodlamayan bir anayasa toplumsal barışı ve mutabakatı sağlayabilir mi?

Toplumun % 80'ni, % 90'nını oluşturan çalışanların sosyal ve ekonomik haklarını koruyan bir toplumsal düzeni kodlayamayan bir anayasa toplumsal barış ve mutabakatı sağlayabilir mi?

İnsanların ekonomik, sosyal, kültürel ve güvence altına alan ve sağlayan ve bir toplumsal düzeni kodlamayan bir anayasa bu manada barışı ve mutabakatı sağlayabilir mi? Konferanstan beklediğim, konferansa yöneltmiş olduğum soruların ana başlıklarını oluşturmaktadır. Doğrusunu söylemek gerekirse bana sorarsanız elbette ki hayır, elbette ki sağlayamayacaktır.

Bu konferansın organize edilmesinde Diyarbakır Baromuza yine paydaş Heinrich Böll Stiftung Derneği'ne içtenlikle teşekkürlerimi ifade etmek istiyorum. Eğer müsaade ederseniz son bir hususu belirtmek isterim. Ben, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunuyum. Lütfen kendime pay çıkarma olarak yorumlamayın ama bu konferansın esas oluşturucuları, benim de mezunu olduğum fakültenin öğrencileridir. Bu konferans öğrenci arkadaşlarımla fikir, gayret ve azimlerinden çıkmıştır. Bu vesileyle ben sizleri içtenlikle kutluyorum. Benim öğrenci olduğum 1990-1994'lü yıllar, kanımca, ülkenin en zor, en zahmetli yıllarıydı. Öğrenci gençliğinin bu manadaki ilgi alanı da çok daha farklı noktalarda kodlanmış bulunmaktaydı. Bugünkü dinamığa baktığımızda anayasa gibi hayati öneme sahip olan bir toplumsal akit üzerine genç arkadaşlarımla fikir oluşturuyorlar, genç arkadaşlarımla organizasyon içerisinde bulunuyorlar. Bu da geleceğe ayrıca güvenle bakmamıza vesile oluyor, bu vesileyle bir kez daha sizleri kutluyorum.

Saygıdeğer konuklarım, hepiniz hoş geldiniz, şeref verdiniz. Başarılar diliyorum.

BİRİNCİ OTURUM: HAK VE ÖZGÜRLÜKLER REJİMİ BAKIMINDAN ANAYASA

Mustafa Özer (Oturum Başkanı):

Değerli konuklar, hepiniz tekrar hoşgeldiniz. Konferansımızın ilk oturumunu açıyorum, gelenek olduğu üzere birkaç cümle de ben ifade etmek istiyorum. Bildiğiniz üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bugüne kadar yapıla gelen ve ismine “anayasa” dediğimiz temel normların oluşumu hep darbelerle olmuştur. 1876 Teşkilatı Esasi'ye bakın, 1924 Anayasası'na bakın, 1961 Anayasası'na bakın ve 1982 Anayasası'na bakın; bunların hiçbirinde bir mutabakatın olduğunu veya toplumun kendini ifade ettiğini göremezsiniz. O günün koşullarında o darbeleri yapan güçlerin oluşturduğu bir metin var ve bu metin daha sonraki dönemlerde halka bir anlamda zorla kabul ettirilmiştir. Belki 61 anayasasını hatırlamazsınız ama 1982 anayasasının hazırlanış biçimi ve onun halka sunumunu bir hatırlayın. Anayasa metninin olumlu yönünde propagandasını yapmak çok serbestti, bunu çok rahatlıkla ifade etmek mümkündü. Ama anayasanın olumsuz olduğuna ilişkin veyahut ona hayır oyu vermeye ilişkin bir davranış biçimi asla söz konusu olamazdı, yasaktı. Şimdi bu şekliyle 1982 Anayasası, Türkiye toplumunun yaşamına girdi. Aradan geçen 25 yıllık bir süreçte bu anayasanın Türkiye toplumuna sosyal, siyasal, ekonomik olarak neler getirdiğini ve neler götürdüğünü sunum yapacak arkadaşlarımızın her biri kendi açılarından irdeleyecekler.

Değerli konuklar, Temmuz 2007 seçimlerinden sonra hükümetin oluşmasından hemen sonra bildiğiniz gibi hükümetin gündeminde Türk Ceza Yasasının 301. maddesinin değişmesi ve onun hemen akabinde de sivil bir anayasanın yapılması yönünde bir gündem oluşturulmuştu. Yani Türkiye'nin siyasal gündemini meşgul eden iki temel konu buydu. Ama Sayın Başbakan'ın İspanya'ya gidip orada bir anlamda elinde bulu-

nan mevcut bir bombanın pimini çekerek patlatmış olmasıyla Türkiye'nin siyasal gündemi tamamen değişti. Türkiye'nin gündemine gelen neydi? Türban sorunu. Türban sorunu şu ya da bu şekilde hararetle tartışırken -ki halende tartışılıyor- sınır ötesine hareketin başlamasıyla birlikte bu kez de sınır ötesi operasyon Türkiye'nin gündemine oturdu. Dolayısıyla da sivil anayasa Türkiye'nin gündeminden bir anda çıktı, hatta neredeyse unutulur hale geldi. Şimdi sınır ötesi operasyon bitti, ancak bu konu -sonuçları itibariyle- daha belli bir dönem daha tartışılacağına benziyor. Türban sorunu hakeza öyle. Ama netice itibariyle -Sayın Tanrıkulu'nun da dediği gibi- gecikmeli de olsa sivil anayasa Türkiye'nin gündemine geldi ve Türkiye'yi meşgul edecek bir olgu olarak karşımızda bulunuyor. Bu nedenle hem Diyarbakır Barosu'nun, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencilerinin bu duyarlı konuyu gündeme getirmelerinin, burada akademisyenler ve uzmanlarla tartışmaya açmalarının gerçekten bir yarar, bir katkı sunacağını düşünüyorum. O nedenle ben daha fazla uzatmadan sözü konuklarıma bırakacağım.

Katılımcıların isimlerini görüyorsunuz ben yinede size okuyayım, Gazi Üniversitesi'nden Levent Köker "Kültürel Çoğulculuk ve Anayasa" konusundan bir sunumunda bulunacaklar. Emekli diplomat Akın Özçer, "Anayasa Yapım Sürecine Bir Örnek: İspanya Deneyimi" başlıklı tebliği sunacak. Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Fazıl Hüsnü Erdem "Anayasa Taslağında Hak ve Özgürlükler" bölümünü aktaracak. Ve yine Dicle Üniversitesi'nden Ömer Korkmaz da "Anayasa Taslağında Düşünce ve Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü" konusunu ele alacak.

Ben, Fazıl Hoca ile başlamak istiyorum. Fazıl Hüsnü Erdem hocamızı hepimiz tanıyoruz. Kiminiz halen öğrencisiniz, kiminize ise -özellikle genç kuşak avukatların tümüne- hocalık yapmış deneyimli bir hukukçumuz Fazıl Hoca. Aynı zamanda şu anda mevcut olan iktidarın hazırlamış olduğu anayasa taslağında da imzası olan bir arkadaşımız. Bu nedenle ben ilk konuşmacı olarak kendisine söz veriyorum.

Anayasa Taslağında Hak ve Özgürlükler

Prof. Dr. Fazıl Hüsnü Erdem

Teşekkürler Başkan, Sayın belediye başkanlarım, değerli konuklar, herkese selam ve saygılarımı sunuyorum. Benim konuşmamın başlığı “Anayasa Taslağında Hak ve Özgürlükler Rejimi.” Ama sayın başkanımızın dile getirdiği birtakım kaygılar ve yönelttiği bazı sorular var, onlara kısmen değinsem herhalde yararlı olacak diye düşünüyorum.

Anayasa yapımında birkaç yöntem var, daha doğrusu anayasa yapılırken birkaç anlayışla hareket edilir. Bunlardan biri “**anayasa mühendisliği**”, biri “**anayasa bari-katçılığı**”, bir diğeri de “**gerçekçi anayasa yapımı**”dır. **Anayasa mühendisliği**, tıpkı toplum mühendisliği gibi, anayasayı toplumun önünde görür ve toplumsal gelişmenin motoru olarak kabul eder. Bu, toplumsal gerçekliği ıskalayan, toplumu yönlendirmek ve şekillendirmek isteyen bir anayasa anlayışıdır. **Anayasa barikatçılığı ise**, anayasayı toplumun gerisinde kabul eder ve toplumun reel durumunu dikkate almaz. Sonuçta topluma dar bir elbise giydirmeye çalışır. Yani toplumsal gelişimi ve toplumun ana dinamiklerini köreltmeye çalışır. Her ikisi de gerçekçi olmayan bir anayasa yapım anlayışına tekabül eder. Oysa **gerçekçi anayasa yapımı**, toplumun gerçekliğini dikkate alır. Toplumdaki farklı değer ve çıkarların uzlaştırılmasını öngörür ve meşruiyetini de bu uzlaşmada bulur. Tabii ki toplumun gerçekliğini dikkate almak demek, bütün toplumsal olguları, anlayışları ve düşünce biçimlerini, yani reel olanın tümünün anayasaya yansıtılması anlamına gelmez. Bu anlayış, anayasaların normatif gücünü ve işlevini ihmal etmez. Yani, anayasaların toplumu belirli bir yere taşıma ya da olması gerekene yöneltme gibi bir işleve sahip kalınması realist anlayışa aykırılık oluşturmaz. Anayasalar, yapıları gereği biraz toplumun önünü açıcı nitelikte bir yapıya sahip olmalıdırlar. Aslında komisyon olarak bizim de yapmaya çalıştığımız şey, bu üçüncü anlayışı temsil etmektir.

Bu anlayış çerçevesinde hazırlamaya çalıştığımız taslak metin komisyonun ortak iradesini yansıtıyor. Eğer anayasa taslağını hazırlayan komisyon üyelerine tek tek böyle bir görev verilmiş olsaydı veya böyle bir talepte bulunulmuş olsaydı çok farklı metinler ortaya çıkardı. Ama sonuçta bu bir partinin taslağı olacaktı ve bu partinin taslağı kamuoyunda tartışmaya açılacak, tartışıldıktan sonra muhtemelen kamuoyundan gelecek olan talepler, öneriler ve eleştiriler doğrultusunda revize edildikten sonra Meclis'e sunulacak, Meclis'te yine müzakere edildikten sonra kabul edilip referanduma sunulacaktı. Dolayısıyla biz anayasa taslağını hazırlarken "olan ve olması gereken" ayrımında "olabilirlik" üzerinden hareket ettik. Hani bir söz vardır: "Siyaset, mümkün olanın sanatıdır." Biz de mümkün olan üzerinden hareket ettik. Türkiye gerçekliğini ve Türkiye koşullarını dikkate almaya çalıştık, "nasıl yaparız da azami mutabakatı sağlarız" diye düşündük ve sonuçta böyle bir metin ortaya çıktı.

Elbette ki bu metnin birçok eksikliği var, birçok yanlışı var. Bir kere biz bu anayasa taslağını 1,5 ay gibi kısa bir süre içerisinde hazırlardık. Dolayısıyla uzun bir süreye yayılan bir çalışma değildi, bu anlamda da bir takım eksikliklerinin olmasını doğal karşılamak gerekiyor. Sonuçta bu metin AK Parti tarafından kabullenildikten sonra kamuoyuna sunulacak, gelen eleştiriler doğrultusunda muhtemelen revize edilecektir. Umulur ki özgürlüklerin, demokrasinin, hukuk devletinin alanını genişletici doğrultuda revizeler olsun. Nitekim AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Sayın Mir Dengir Fırat, birkaç kez basına yaptığı açıklamada, sadece bu taslakta yer alan, demokrasi, hukuk devleti ve insan haklarına ilişkin standartların yukarıya çekilmesine yönelik talep ve önerilere açık olduklarını ama bunu daraltmaya yönelik talep ve önerilere kapalı olduklarını belirtti. Bu söz, eğer arkasında durulursa, önemli bir güvence teşkil edebilir diye düşünüyorum.

Gerçekçi olmak gerekirse Türkiye gibi toplumsal dokusu yırtılmış bir ülkede mutabakatı sağlamak gerçekten zor. Tabii ki mutabakat, oy birliği demek değildir, olmamalıdır da. Ama anayasaların asgari bir mutabakatı sağlaması gerekir. Şimdi Türkiye'de bakıyoruz kimi toplumsal kesimlerin kendi varlığını farklı kesimlerin yokluğu üzerine inşa ettiklerini, yaşanan olaylardan ve birtakım sorunlar karşısındaki duruşlardan anlamak mümkündür. Bu nedenle çok radikal, yepyeni bir anayasa taslağı hazırlanmadı işin açıkcası. Sayın oturma başkanımızın da ifade ettiği gibi, hem anayasal geleneğe uyma adına yani 1924-1961-1982 anayasalarını dikkate alma adına, hem de radikal yepyeni bir anayasa taslağının hazırlanmasının yaratacağı birtakım olumsuzlukları engelleme adına böyle bir orta yol izlendi. İşin doğrusu veya en azından benim algılamam bu doğrultudadır. Biz de bu toplumun birer üyesi olduğumuz için kendimizi o tarihsel-toplumsal koşullardan bağımsız düşünmedik, onun bir ürünü olarak kendimizi düşündük ve o çerçevede hareket ettik. Ve nihayetinde orta yolu temsil eden mütevazı bir anayasa taslağı hazırladık. Yani bu taslak, Türkiye'nin, Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana yaşadığı kadim toplumsal sorunlarına radikal çözüm önerileri getiren bir taslak değildir. Ama en azından bu sorunların çözümünün önünü açacak ve bir ucundan

tutacak bir takım öneriler getirildi. Kısacası benim anladığım ve bildiğim kadarıyla da bizim hazırlamış olduğumuz taslak, böyle mütevazı bir taslaktır. .

Şimdi bu kısa değerlendirmeden sonra taslaktaki özgürlükler hukukuna değinmeye çalışacağım.

1982 Anayasasının orijinal hali, devleti kendisine esas alan, daha doğrusu birey ve toplum karşısında devleti koruma refleksiyle hareket eden, devleti kutsayan ya da yücelten bir anayasaydı. 82 Anayasasının ilk şeklinde bu nitelik çok belirgindi. Anayasa, bireyi ve toplumu devletin karşısında bir tehdit olarak algıladığından kutsal devletle bireyin hak ve özgürlüklerini feda etmişti. Çünkü bu kutsal devleti, yani tanrısallaştırılmış kutsal devleti, teskin etmenin yolu ona bir kurban sunmaktı. Bu kurban da insan hakları oldu; bir başka ifadeyle insan hakları o yüce devleti, kutsal devleti yatıştırmanın bir aracı olarak kullanıldı.

Bu otoriter felsefe anayasanın her tarafına sinmiştir. Gerek anayasanın başlangıcında gerek diğer hükümlerinde otoriter anlayışı görmek mümkündür. Bu taslakta biz, bunu tersine çevirmeye çalıştık. Yani devlet odaklı değil de insan odaklı bir anayasa taslağı hazırlama amacını güttük. Bu bağlamda anayasanın başlangıç kısmı çok büyük bir önem taşıyor. Çünkü anayasaların başlangıcı esas itibariyle anayasaların temel felsefesini, ruhunu, amaçlarını ortaya koyan bir kısımdır. Mevcut 82 anayasasının başlangıç kısmı -1995 ve 2001 yılında yapılan değişikliklere rağmen- hala devletçi ve otoriter felsefenin izlerini taşımaktadır. Bu nedenle biz bu anayasanın başlangıç kısmını bir tarafa bıraktık, tümüyle terk ettik. Hazırladığımız taslakta yer alan başlangıç kısmını da anayasanın normatif kısmına dahil etmedik. Bu başlangıç kısmında, insan haklarına ve insan haklarının temeli ve kaynağı olan insan onuru kavramına yer verdik. Her türlü ayrımcılığın reddedilmesi gerektiğine, farklılıklarımızın kültürel zenginliğimizin bir parçası olduğuna değindik ve evrensel siyasi değerleri referans aldık. Kısacası demokrasi, hukuk devleti, insan hakları ve laiklik gibi kavramlara yer vermek suretiyle kısa, anlamlı ve özlü bir başlangıç kısmı yazdık.

Anayasanın genel esaslar bölümünde de, aslında 1,2, 3. maddenin değişmezliği ilkesi söz konusu olmasına rağmen, bu yepyeni bir anayasa olacağından dolayı ikinci ve üçüncü maddelere aslında öze taalluk etmeyen kimi değişiklikler yapıldı. İkinci maddede insan hakları kavramını niteleyen ama insan hakları kavramına yapılan vurguyu zayıflatan “toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı” gibi kavramlar anayasa metninden çıkarıldı. 61 anayasasında yer alan “insan haklarına dayalı” ifadesi 82 anayasasında “insan haklarına saygılı” diye değiştirilmişti. Biz insan haklarına olan vurguyu daha da güçlendirmek amacıyla yine 61 anayasasında olduğu gibi “insan haklarına dayalı” ifadesini kullandık. Ayrıca, başlangıç kısmına yapılan göndermeyi madde metninden çıkardık.

Yine “Devletin Temel Amaç ve Görevleri” başlıklı maddede, devletin amaç ve görevleri devlet eksensiz olarak değil de insan eksensiz, birey eksensiz olarak tanımlanmaya çalışıldı. Eşitliğin düzenlendiği maddeye, sadece kadınların değil, toplumun özel ola-

rak korunması gereken başka kesimlerine de pozitif ayrımcılık ilkesinin uygulanması gerektiği hükmü konuldu. Ayrıca “Temel Hak ve Hürriyetler” başlıklı bölüm ve o bölümün altında yer alan kısımların başlıkları değiştirildi. Tabii bu başlık değiştirme biçimsel olarak çok fazla anlamlı değil ama özsel olarak anlamlı. 82 anayasasında “temel haklar ve ödevler” ifadesi bulunuyor; biz, bu “ödevler” ibaresini kaldırdık. Çünkü bu ödevler ifadesi, adeta temel hak ve hürriyetleri kullanabilmenin ön koşulu olarak görülebiliyordu ya da öyle bir algı oluşabiliyordu. Hem bu algıyı ortadan kaldırabilmek, hem de temel hak ve hürriyetlere olan vurguyu güçlendirebilmek amacıyla “ödevler” ifadesi çıkarıldı. Aynı şekilde yürürlükteki anayasanın 12. maddesinin ikinci fıkrası da bu çerçevede kaldırıldı.

82 Anayasasındaki “Temel Hak ve Hürriyetleri Kötüye Kullanma Yasağı”na ilişkin iki alternatifli bir öneri getirildi. Birinci alternatifte, mevcut Anayasanın 14. maddesinin ilk fıkrası kaldırıldı. Böylelikle madde, gerek Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi’ne ve gerekse Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne uygun hale getirilmiş olundu. İkinci alternatifte ise, 2001’de yapılan değişiklik önemli ölçüde korundu, ancak kötüye kullanma yasağının özellikle ifade özgürlüğü aleyhine kullanılmasını engellemek amacıyla “faaliyetler” ibaresi yerine “eylemler” ibaresi konuldu.

82 Anayasasında yaşam hakkına ilişkin bir istisna vardı. Sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması halinde meydana gelen ölümleri istisna kapsamına sokan bu hükmü -ki böylesi bir istisnaya Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde yer verilmemiştir- kaldırdık. İşkence konusunu -önemine binaen- ayrı bir madde halinde düzenledik.

Ayrıca daha önceki anayasalarımızda mevcut olmayan birtakım haklar anayasal güvenceye kavuşturuldu. Bu bağlamda çocuk hakları, bilgi edinme hakkı, kişisel bilgilerin korunması haklarına yer verildi.

Din ve vicdan hürriyetine ilişkin üç önemli değişiklik yapıldı: Bunlardan ilki, din değiştirme hakkının tanınmasıdır. Esas itibarıyla din değiştirme hakkı zaten din ve vicdan hürriyetinin bir parçasıdır. Ama yeni taslakta bu ayrıca ve açık bir dille ifade edildi. Türkiye gibi dinsel açıdan homojen ve ne yazık ki farklı dinsel inanışlara çok da fazla toleransın bulunmadığı bir toplumda bu hakkın anayasada ayrıca zikredilmesi önemli ve değerlidir. İkinci olarak, çocukların eğitiminde ebeveynin dini ve felsefi inançlarına devletin riayet etmesi yükümlülüğü getirildi. Bu da dinsel çoğulculuğun sağlanması açısından önemli bir yeniliktir. Üçüncü olarak da, zorunlu din derslerine ilişkin iki alternatifli öneri getirildi. Birinci alternatifte din dersleri zorunlu olmaktan çıkarıldı, isteğe bağlı hale getirildi. İkinci alternatifte ise din dersleri zorunlu olmakla birlikte isteyenlerin bu derslerinden muaf olması esası öngörüldü. Ayrıca bugünkü anayasanın 24. maddesinin son fıkrasında yer alan “din ve vicdan hürriyetine ilişkin dini istismar yasağı”nın alanı daraltıldı. Esas itibarıyla dini istismar yasağı özel bir kötüye kullanma yasağıdır. Hiçbir hak ve özgürlük için öngörülme-yen özel kötüye kullanma yasağı sadece ve sadece din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin öngörülmüştür. Türk tipi militan laiklik

anlayışının bir ifadesi olan ve dinin, dinsel düşüncenin, dinsel görünürlüğü kamusal alanda dışlanması isteyen bir anlayışın ürünü olarak anayasada yer alan bu istismar yasağı taslakta kısmen de olsa yumuşatılmıştır.

Basın özgürlüğüne ilişkin olarak “tedbir yoluyla dağıtımın önlenmesi yasağı”na son verildi. Mevcut anayasada dağınkı halde bulunan “adil yargılanma hakkı” Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 66. maddesi esas alınmak suretiyle tek bir madde halinde yeniden düzenlendi.

Vatandaşlık tanımına ilişkin üç alternatifli bir öneri sunuldu. Burada amaç, bugünkü anayasada etnik çağrışım içeren bu vatandaşlık tanımını, daha çoğulcu, daha kapsayıcı, daha kuşatıcı bir tanıma kavuşturmak. Vatandaşlığın, herhangi bir dinsel, mezhepsel, etnik ya da kültürel kümeye çağrışım yapmayan, bireylerin devlete olan aidiyetini ifade eden bir kavram olduğuna açıklık kazandırmaya yönelik alternatif öneriler sunuldu.

Siyasi parti özgürlüğüne ilişkin olarak da bir takım değişiklikler getirildi. Bir kere yüksek öğrenim elemanlarının siyasi partilerin sadece merkez organlarında görev yapacaklarına ilişkin sınırlayıcı hüküm kaldırıldı. Böylelikle yüksek öğrenim kurumlarında çalışanların siyasi partilere üye olmalarına imkân tanındı. Burada en önemli değişiklik, siyasi partilerin kapatılmasına yol açan yasakların alanının daraltılmasıdır. 1961 Anayasasının paralel hükmü esas alınarak, siyasi partilerin tüzük ve programları ile eylemlerinin fiillerinin uyması gereken esasların sınırları daraltıldı. Mevcut anayasada, “Siyasi partilerin tüzük, program ve eylemleri devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz, sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz, suç işlenmesini teşvik edemez” ifadeleri var. Yeni düzenlemede, “insan hakları, devletin bağımsızlığı ve bölünmez bütünlüğü, demokrasi, cumhuriyet ve laiklik” ilkelerine yer verildi.

Bir siyasi partinin tüzük ve programında yer alan hükümleri dolayısıyla kapatılması zorlaştırıldı. Buna göre, salt tüzükte veya programda yer alan bir hükümden hareketle bir siyasi parti hakkında kapatma davası açılmayacak. Öncelikle Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı’nın -Anayasa Mahkemesi marifetiyle- o siyasi partiye bir ihtirda bulunması gerekecek. İhtarı izleyen iki aylık süre içerisinde söz konusu tüzükte ya da programda yer alan ve anayasaya aykırılık arz eden hükümler değiştirildiği takdirde dava açılmayacak; ancak değiştirilmediğinde dava açılabilir.

Siyasi partilerin odak olma nedeniyle kapatılabilmesine de ek kriterler getirilmiştir. Mevcut anayasada sadece “yoğunluk” kriteri var, kapatmayı güçleştirmek için “süreklilik” ve “ciddi tehlike oluşturma” kriterleri eklendi. Yine Anayasa Mahkemesi’nin siyasi partileri kapatabilmesi için bugünkü anayasada beşte üçlü çoğunluk oyu aranırken, taslakta bu üçte ikilik çoğunluk oyu şeklinde düzenlendi. Siyasi partilerin kapatılmasına neden olan mensuplar için öngörülen müeyyide bir alternatif öneride hafifletildi, ikinci alternatif öneride ise tümünden kaldırıldı.

Eğitim ve öğretim hakkına ilişkin, üç önemli yenilik getirilmiştir. İlk olarak, eğitim ve öğretimin Atatürk ilke ve inkılabları doğrultusunda yapılması gerektiğine ilişkin ifade madde metninden çıkarılmıştır. Bunun yerine eğitim ve öğretimin, demokratik, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre yapılacağı esası kabul edilmiştir. İkincisi, ana dilde eğitimin yapılmasını engelleyen yasaklayıcı düzenleme kaldırılmıştır. Üçüncüsü, yüksek öğretim kurumlarında okuyan kız öğrencilerin başörtüleriyle üniversiteyi girebilmelerini sağlamak amacıyla, yüksek öğretim kurumlarında kılık kıyafetin serbest olması gerektiğine ilişkin iki alternatifli öneri sunulmuştur.

“Hukuk devleti ilkesi” ne ilişkin olarak da önemli değişiklikler öngörüldü. Bildiğiniz gibi Yüksek Askeri Şura kararları, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun kararları, Cumhurbaşkanı’nın tek başına yapmış olduğu işlemler ve disiplin soruşturmalarında verilen (uyarma, kınama gibi) idari cezalara dair kararlar yargı bağımsızlığına sahiptir. Yani bunların aleyhine yargıya gidilemez. Biz taslakta bu yargı bağımsızlıklarını tümüyle ortadan kaldırdık. Ayrıca bu bağlamda çok önemli bir diğer değişiklik de, sıkıyönetim ve olağanüstü hal dönemlerinde çıkarılan kanun hükmünde kararnamelerin yargı denetimine tabi tutulmasıdır.

2004 yılında yapılan ve “kanunların, temel hak ve hürriyetlere ilişkin milletlerarası anlaşmalara aykırı olamayacağı” hükmünü içeren anayasa değişikliği, temel hak ve hürriyetleri güvence altına almak ve onları daha güçlü bir pozisyona getirmek açısından önemli bir düzenlemeydi. Ama kimi eksiklikleri ya da kimi zaafı da vardı. Her şeyden önce, bu temel hak ve hürriyetlere ilişkin milletlerarası anlaşmalara aykırı olan kanun hükümlerini kim tespit edecekti? Sonuçta bu yetki mahkemelere verilmiştir ve mahkemelerin vermiş olduğu kararlar arasında farklılıkların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bunu önleyebilmek ve temel hak ve hürriyetlere ilişkin milletlerarası anlaşmalara aykırı olan kanun hükümlerini ayıklanmasının sağlanabilmesi için taslakta, bu hükümlerin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesinin yolu açıldı. Bence bu değişiklik özellikle insan haklarına ilişkin mevzuatın ayıklanması açısından önemlidir ve işlevseldir.

Ben son olarak taslağa ilişkin genel bir değerlendirme yapmak istiyorum. Kuşkusuz insan haklarının, özgürlükler rejiminin güvence altına alınabilmesi, yaygın kullanım olanağına sahip kılınması tek başına yeni bir anayasa yapmakla ya da anayasada hak ve özgürlükleri güvence altına almakla sağlanamaz. Biz bunu Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde gerçekleştirilen yasaların akıbetinden de biliyoruz. Parlamento kanun çıkarıyor ama bürokrasi bu kanunu çıkarmış olduğu yönetmeliklerle uygulanamaz hale getiriyor. Hepimiz bunu yaşadık ve gördük. Dolayısıyla tek başına anayasa ya da yasalarla yapılacak değişiklikler yeterli değildir, bu değişime hem idari hem de yargısal pratiğin uyum göstermesi, eşlik etmesi gerekiyor. En az bunlar kadar bir başka önemli husus, sivil toplumun, demokratik ve özgürlükçü kamuoyunun bu konuda duyarlılığı ve hassasiyetidir diye düşünüyorum. Dinlediğiniz için teşekkür ediyor saygılar sunuyorum.

Mustafa Özer: Değerli konuklar hocamın başta ifade ettiği bir konuyla ilgili birşeyler söylemek istiyorum. 1982 Anayasasının -günümüze kadar 14 defa değişikliğe uğramasına karşın yine devleti kutsal sayan bir anlayışı devam ettirdiği çok rahatlıkla söylenilebilir. Neden? Tabir-i caizse, bu anayasanın iskeleti bozuk, bunu düzeltmenin olanağı yoktur. Fakat ben konuşma süresince dinleyebildiğim kadarıyla, Fazıl Hocamızın bize aktardığı 1,5 ayda hazırlamış oldukları taslağı, 1982 anayasasının bir anlamda çok ciddi bir manada bir ıslahından ibaret. Görüntü öyle, çünkü sürekli değişikliklerden bahsediliyor. Oysaki sivil bir anayasanın, A'dan Z'ye toplumun sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel, etnik, dinsel gereksinimlerini karşılaması, ihtiyaç duyduğu sorunları formüle edip ana metne taşıyor olması gerekirdi. İkinci konuşmacı olarak Sayın Levent Köker, "Kültürel Çoğulculuk ve Anayasa" ile ilgili sunumlarını yapacaklar. Buyrun Sayın Köker.

Kültürel Çoğulculuk ve Anayasa

Prof. Dr. Levent KÖKER

Sayın Başkan, çok teşekkür ederim. Değerli konuklar, Fazıl Hüsnü Erdem ile birlikte ben de bu hazırlanmış olan anayasa taslağında çalıştım. O yüzden ben de, kendi konuma geçmeden ama onlardan kopuk olmayacak bir biçimde, taslağa dair bir iki söz edeyim. Birincisi biz bu anayasa taslağının üzerinde çalışırken şöyle bir takvim vardı önümüzde. Yani 15 Eylül 2007’de bu taslağı bitirmemiz öngörülüyordu, biz Ağustos sonu gibi bitirdik. Daha sonrası için düşünülen, AK Parti’nin Eylül’ün 15’inden itibaren kendi yetkili organlarında bunu görüşüp taslağımıza son şeklini vermesi ve “AK Parti’nin anayasa taslağı budur” diye Türkiye toplumunun önüne bu metni sunmasıydı. Ondan sonra bir süre -3 ay ya da 5 ay- bu taslak toplumun değişik kesimleri tarafından tartışıldıktan sonra Parlamento gündemine getirilecek ve böylece Türkiye’nin yeni anayasasının oluşma sürecine hukuki zeminde devam edilecekti. Ancak bu, böyle olmadı. Halen AK Parti’nin kendi anayasa taslağını açıklamış değil. Bu arada, 367 gibi hukuken temeli olmayan bir Anayasa Mahkemesi kararıyla Cumhurbaşkanlığı seçiminin genel seçimlerden önce çıkmaza girmiş olması nedeniyle yapılması adeta bir zaruret haline gelmiş olan Anayasa değişikliği bir yana, şimdi bir de türban nedeniyle bir ikinci anayasa değişikliği daha yapıldı. Böylece anayasa hazırlığı bir tarafta dururken anayasanın içinde bir-iki değişiklik daha yapılmış olması, “anayasa tartışmaları acaba bitti mi?” veya “anayasa değişikliği acaba belirsiz bir tarihe mi ertelendi?” şeklindeki bazı soruların dile getirilmesine neden oldu.

Kişisel olarak içinde yer aldığımdan bu gecikmelerle belki ilgilenmem gerekir ama belirtmeliyim ki bu gecikme çok fazla önemseydiğim bir gecikme değil. Hatta bir yandan, kişisel olarak bu gecikmenin iyi olduğunu da düşünüyorum. Çünkü içinizde kitap yazmış olanlar vardır, öğrenci arkadaşlarım da var burada, inşallah yarın onların da böyle bir kitap yazma deneyimleri olur. Hani bir kitap yazdığımızda, bu kitap metin olarak sizin dışınıza çıkar. Hele aradan biraz zaman geçtiğinde, siz yazdığınız o metne daha biraz eleştirel bir gözle bakmaya başlarız. Şimdi bu anayasa taslağı ile benim

arama da böyle bir mesafe girmiş oldu. Bu taslak metni bir süredir çok çeşitli biçimlerde tartışıyoruz, tabii bu taslağın bugün ve yarın Diyarbakır'da konuşuluyor olması da ayrıca önemli. Bu nedenle burada bulunmaktan dolayı da özellikle memnunum. Ben de bazı bakımlardan bu anayasa taslağına eleştirel yaklaşıma yavaş yavaş kendimi çekebilmekteyim. Bu aradaki zaman bana bu imkanı veriyor, dolayısıyla o açıdan da memnunum.

Fazıl Hüsni arkadaşımızın da söylediği gibi biz biraz gerçekçi bir yaklaşımda bulunduk, tabii hepimizin gerçeği ve gerçekliği aslında birbirinden farklı olabilir. Taslağı hazırlarken birlikte çalıştığımız arkadaşlarımızdan Prof. Dr. Zühtü Arslan'ın bir yayın organındaki beyanını hatırlıyorum. "Her birimiz kendimiz bir anayasa taslağı hazırlamış olsaydık emin olun ki bundan daha farklı bir taslak çıkardı" demişti Arslan. Bu taslak, çok saygıdeğer bir hocamızın başkanlık ettiği 6 kişilik heyetin ortaya koymuş olduğu bir metin. Aradan geçen altı aylık sürede bu taslağın hiçbir siyasi parti tarafından bütünüyle benimsenmediği de görüyoruz. Artık biz de kendi demokrasi anlayışlarımız açısından bu metne biraz eleştirel bakmalıyız.

Hiç kuşkusuz anayasa taslağında çok önemli değişiklikler yapıldı. Özellikle Türkiye demokrasisinin çok daha ileri bir standarda getirilmesi bakımından temel hak ve hürriyetlerde yapılan değişiklikler çok önemli ve benim bugün konuşacağım kültürel çoğulculuk meselesini de çok yakından ilgilendiren meseleler bunlar içinde önemli bir yer tutuyor. Bunların içinde, Fazıl Hüsni yine pası bana attı, vatandaşlık gibi mesele var. Eğitim öğretim hakkıyla, din ve vicdan hürriyeti gibi düzenlemeler var. Sayın Baydemir'in daha ademi merkezîyetçi bir demokrasi özlemine benim katılmam mümkün değil, çünkü eskiden beri o görüşün takipçisi olmaya çalışıyorum. Dolayısıyla bu merkezi idarenin yerinden yönetim birimleri özellikle de yerel yönetimler üzerindeki vesayet denetiminin daraltılması yönünde biz aslında kendi hazırladığımız taslak metinde iyileştirmeler yaptığımızı düşünüyorum. Ama işte o gerçekçi anayasa yapımı meselesinden ötürü, bu konularda yapılacak ayrıntılı düzenlemeleri yasama organının inisiyatifine bıraktık. Yani anayasa ilkesi halinde açıkça yazmadık da bir yasama organı isterse onu yapabilir şeklinde bir düzenleme getirdik. Mesela bu bağlamda yaptığımız önemli ifade değişikliklerinden bir tanesi, en azından, "yerel yönetimlere hizmet görmekle yükümlü oldukları hizmetler oranında uygun gelir sağlanır" ifadesini, "uygun gelir sağlanılır" yerine "uygun gelirin sağlanması doğrultusunda gerekli yasal düzenlemeler yapılır" şeklinde ifade ettik. Bu "gerekli yasal düzenlemeler yapılır"ın manasını gerekçede izah ettiğimizi zannediyorum. Yasama organı isterse yerel yönetimlerin kendi gelir kaynaklarını ve oranlarının ötesinde yani hangi gelirleri falan kendilerini kullanabileceklerinin bir şekilde norm koyacak biçimde düzenlemelerine imkan verecek ölçüde geniş bir özerklik ortamını hukuken mümkün kılacak şekilde bunu düzenleyebilir. Ama bunu tabii yasama organı isterse.

Keza Fazıl Hüsni'nün değindiği üzere eğitim öğrenim hakkında bugün hiçbir demokratik ölçüyle sığdıramayacağımız bir 42. maddedeki "Türkçeden başka hiçbir dil

okullarda ana dil olarak okutulamaz” şeklinde bir fıkramız var biliyorsunuz. Biz bunu kaldırmakla birlikte onun yerine şöyle bir hüküm önerdik: “Türkçeden başka dillerde -dillerin değil- eğitim öğretim yapılması ile ilgili esaslar kanunla düzenlenir” dedik. Yani bu ifade bir anayasa ilkesi haline gelirse kanun koyucu ileride Türkçeden başka dillerde eğitim-öğretim yapılmasına imkan verebilir. Zaten İngilizce ve diğer bazı dillerde eğitim-öğretim yapılıyor, bizim buradaki kastımız, bu anadil yasağının kaldırılması meselesidir. Bu vesileyle bugünkü konuşma konuma da girmiş bulunuyorum.

Anayasanın taslağının toplumun tüm kesimleri tarafından tartışılması önemli ve değerlidir. Ancak salt bu taslağın tartışılması da şart değildir; herkes kendi pozisyonundan ve kendi duyarlılıkları içinden demokratik taleplerini seslendirebilir. Zaten arkamdaki dövizde de çok güzel ve manidar bir başlık var: “Toplumsal Barışın İnşası.” Anayasanın, toplumsal barışı sağlayabilmesi için bir “sivillik değeri” değeri taşıması gerekir. Pek söylenmiyor galiba, yola önce “sivil anayasa” diye çıkıldı ve bu tabir biraz yerleşti. Bundan da ayrıca memnunum. Ama altını çizerek belirtmemiz gerekir ki, “sivil” sözcüğünden kastımız, yalnızca Türkiye’nin anayasa yapım pratiğinde yerleşmiş olan “askerlerin yaptığı bir anayasa” veya “askerlerin yaptırdığı bir anayasa”ya karşı “asker olmayanların yaptığı bir anayasa” değildir. Elbette “sivil” sözcüğü bunu da içerir ve militarist olmayan bir anayasa özlemini de dile getirir, ama bunların dışında şu hususların da anlaşılır olması gerektiğini özel olarak söylememiz lazım. Sivil biliyorsunuz bir başka manada -belki kök manasına daha yakın olan manasında- yurttaşlarla ilgilidir. Dolayısıyla her yurttaşın “İşte bu benim anayasam” diyebileceği, onu kendisinin yaptığını hissedebileceği bir anayasa olması gerekir sivil anayasanın. Dolayısıyla sadece parlamentonun veya siyasi partilerin bir işi değil aslında hepimizin işi. Anayasanın, herhangi bir unvan sahibinin, bir elit zümrenin veya herhangi bir meslek grubunun çıkarlarının yansıtıldığı bir metin de olmaması gerekiyor. Sıradan vatandaşın baktığı zaman “işte bu benim anayasam” diyebileceği ve onu hakikaten kucaklayabileceği bir metin olması lazım.

Bu, aslında sivil anayasanın neden demokratik olmaya da mahkum olduğunu gösteriyor. Çünkü biliyorsunuz -burada galiba hukuk öğrencileri de çoğunlukta ve meslektaşlarımızın huzurunda bunu söylemek belki naif olur ama bir hatırlatma olarak kabul edin- hukuk kuralları özgürlüklerimizi kısıtlatlar, aslında sınırlandırılırlar. Burada tabii özgürlük sınırlandırılmasının demokratik ve özgürlükçü olabilmesi için bu sınırlamayı bizim kendi kendimizin, kendi irademizle benimseyerek koymamız lazım. Dolayısıyla eğer anayasa ile bir düzenleme getireceksek ve bu düzenleme bizim belli kurallara uymamızı söyleyecekse, bu kuralları ancak kendimiz koyduğumuz zaman kendimizi özgür hissedebileceğimiz bir düzenle karşı karşıya oluruz. Bu durum ise zaten, alabildiğine açık, tabulardan tamamen arındırılmış ve hiçbir korku zeminine ihtiyaç bırakmayan tamamen katılımcı ve demokratik bir düzen olması gerektiğini bize buyuruyor. Dolayısıyla yeni anayasanın sivil bir anayasa olabilmesi için çağdaş demokratik standartları yakalayabilmiş olması gerekir.

Şimdi sorulabilir: Nedir bu çağdaş demokrasi standartları? Biz demokrasi standartlarını aslında iki şekilde biliyoruz. Çok klasik olarak bildiğimiz, bütün dünyanın alışık olduğu ve Türkiye’de de bugün özellikle de statükodan yana olanlar ve yurttaşın siyasal alanda daha geniş bir söz sahibi olmasını devletin temelleri ve Cumhuriyetin kendilerine göre yorumladıkları bazı özellikleri açısından tehlike, yıkıcılık, bölücülük, gericilik gibi terimlerle önümüze sürüp de hani demokratikleşmenin önünü kesmek isteyenlerin savundukları “bize göre bir demokrasi” anlayışı var. Bunu yıllar önce 12 Eylül’ün lideri Kenan Evren açık bir şekilde dile getirmişti. Evren “Bize iki parti yeter” diyordu. “Bu partilerden biri biraz daha devletçi olsun, biri ise biraz daha piyasacı olsun. Halk bir onu seçsin, bir bunu seçsin ve Türkiye 2.5 partiye razı olsun.”

Kenan Evren bunu derken belki kendince biraz daha otoriter bir felsefeyi seslendiriyordu ama aslında “Batı demokrasisi” dediğimiz yerlerde de “demokrasi” –uzun süre- böyle anlaşıldı. Yani demokrasiden, bir ulus devlet çerçevesi içinde örgütlenen toplumun değişik meslek ve sınıf gruplarının taleplerini temsilcileri –örneğin işçilerin sendikalar- aracılığıyla dile getirmeleri, bunun siyasi partilerde bir yankı bulması, siyasi partilerin de bu yankılamaları parlamentoya taşımaları, parlamentoda da bir pazarlık süreciyle yasaların yapılması kastediliyordu. Yani demokrasi, ulus devlet sınırları içinde sosyo-ekonomik statü gruplarının siyasi iktidar üzerinden pazarlık mücadelesi yürüttükleri bir sınırlı çoğulculuk içinde dönen bir anlayışa dairdir.

Bu klasik demokrasi anlayışına karşı şimdi yeni bir demokrasi anlayışı var. Ronald Inglehart adlı profesörün “Silent Revolution” adlı önemli bir kitabı var. Bunu “Sessiz Devrim” diye Türkçeye çevirebiliriz. Inglehart’ın görüşüne göre, dünya demokrasileri açısından 1980’lerin ikinci yarısından itibaren bir sessiz devrim gerçekleşti. İnsanlar artık sadece eski, yani biraz önce sözünü ettiğim sınıfsal ve meslek grupları arasında bir gelir paylaşımı mücadelesine endekslenmiş siyasetin ötesinde başka taleplerde bulunuyorlar. Kendi hayat tarzlarının siyasi olarak ifade edilmesi için hak talebinde bulunuyorlar, kendi kimliklerinin veya kültürel mensubiyetlerinin siyasal olarak anlamlı olmasını istedikleri için başka bazı hak taleplerinde bulunuyorlar. Biz bunu sonuçta 1990’lardan itibaren işte “multikültüralizm” veya onun Türkçesi “çokkültürlülük” veya “çokkültürcülük” şeklinde ifade eder olduk.

Inglehart’ın “sessiz devrim” dediği hadisenin neticesi şu şekilde ifade edilebilir: Eskiden, çok eskilere de gidebilirsiniz, Roma İmparatorluğu’nda veya Osmanlı İmparatorluğu’nda farklı kültürler bir arada ve hiçbir siyasi anlam ifade etmeden, birbirlerine değmeden pekala bir arada yaşayıp gidiyorlardı. (Yeri gelmişken belirtiyim: Diyarbakır herhalde bu farklı kültürlerin bir arada mevcudiyetinin en eski tarihsel örneklerinden bir tanesidir, dolayısıyla bu meseleyi en iyi anlayabilecek olan tarihsel birikime de sahiptir.) Ama hiçbir kültürel mensubiyetin devlet yönetimiyle, kamusal kararların alınmasına katkıda bulunma gibi bir faaliyetle veya vatandaşlıkla bir alakası yoktu. Zaten Roma’da vatandaş olmanın veya Osmanlı’da tebaa olmanın böyle bir anlamı bulunmuyordu. Liberal demokrasilerin ulus-devlet çerçevesine sıkıştırılmış

olan klasik versiyonu da, kültürel kimliklerin siyasal olarak kendilerini ifade etmelerini istemiyordu. Kültürel kimliklerinin siyasal olarak ifade edilmesini istememenin temel nedeni, herkesin kendi hayat tarzını kendi özel hayatında sürdürmesine imkan tanımakla birlikte, kamu alanı ve vatandaşlık gibi konularda siyasal taleplerin böyle bir kimlik zeminine oturmamasını temin etmekte.

Şimdi sessiz devrimin gerçekleştirdiği veya işaret ettiği olgu, aslında bunun böyle olmaktan çıktığıdır. Yani insanların kimlik mensubiyeti onların kendi taleplerini siyasal olarak seslendirmeleri gerektiğini bize söylüyor. Dolayısıyla söylemek istediğim şudur: Türkiye'nin önünde bir hedef var, bu Avrupa Birliği'dir. Bu hedeften inşallah vazgeçmeyeceğiz ve her şeye rağmen vazgeçmeyeceğimizin işaretlerini de görüyoruz. Avrupa Birliği'nin bugüne kadar ki gelişme çizgisi de ve çerçevesi de zaten bu sessiz devrimin siyasal pratik haline nasıl getirilebileceğinin bir mücadelesi şeklinde de okunabilir. Avrupa Birliği, tek-kültürlülük özlemi içinde olan geniş bir toplumsal kitleyi tek bir kültüre, tek bir siyasal kültüre ve onun kalıplarına sıkıştırmaya çalışan ulus devletin ötesine geçen transnational (ulus-ötesi) bir başka beraberlik biçimine doğru gidiyor. Türkiye Avrupa Birliği'ne üye olmak istediğine göre, demek ki biz yeni bir anayasayı düşünürken Türkiye demokrasisinin gelecek doğrusunu da düşünmeye mecburuz. Bunun anlamı, bu sessiz devrimin somutlaşması olarak kabul edebileceğimiz çok-kültürlülüğün siyasal ifadelerini anayasamıza yerleştirmektir.

Bunu yapabilmemiz içinde aslında Türkiye Cumhuriyeti anayasasında kilit öneme sahip birçok kritik konu var. Bunlardan bir tanesi -çok genel bir terimle söylemek gerekirse- vatandaşlık meselesidir. Bizim anayasa taslağındaki ifadeden yola çıkayım. Hazırladığımız anayasa taslağında vatandaşlık maddesinin şöyle yazılması gerektiğini önerdik: "Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkese dil, din ve ırk farkı gözetilmeksizin Türk denir." Bu ifadeden kastımız şudur: Mevcut 82 anayasası ve ondan önceki 61 anayasasında "Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür" ifadesi yer alıyor. Biz ise buna karşılık "Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkese dil, din ve ırk farkı gözetilmeksizin Türk denir" önerisini getiriyoruz. Şimdi iki ifadeyi yan yana koyduğumuzda farkı göreceğimizi zannediyorum. Birincisinde "Türk devleti" deniyor, ikincisinde "Türkiye Cumhuriyeti" deniyor. Ve tabii şunu da söylemem lazım: Türk devleti ile Türkiye cumhuriyeti arasında bir fark olduğu aşikar; 1961 ve 82 anayasalarının da devlete Türk sıfatını eklediği tek madde bu vatandaşlık maddesi. 82 anayasasında "Türk" lafı başka maddede geçmiyor sadece vatandaşlık maddesinde "Türk devleti" var ondan önceki ve sonraki bütün maddelerde devletten bahsedilirken ya "devlet" deniyor ya "Türkiye devleti" deniyor. Mesela birinci maddede "Türkiye devleti bir cumhuriyettir" deniyor, "Türk devleti" denmiyor. "Türkiye devleti" ama vatandaşlığa gelince "Türk devleti" oluyor. Bu ayrımın altını çizmek gerekiyor. İkincisi "Türk'tür" başka "Türk denir" başka bir ifade. "Türk denir" ifadesinde bizim kastımız şudur: Aslında burada bir ima var, yani aslında Türk değildir, dil bakımından veya diğer özellikler bakımından farklılıklar vardır. Bu insanların

arasında Türklük veya Türk olmamak gibi ayrımlar vardır ama bunlara biz vatandaşlık bakımından yani bir hukuki bağ olarak “Türk denir” demek istedik.

Fakat bunu aslında biraz şöyle de meşrulaştırabiliriz diye düşündük. Burada biraz fırsatçılık yaptığımızı da -en azından kendi düşüncemin öyle anlaşılacağı bakımından- söylemem gerekir. 1924 anayasasında da benzer bir hüküm var. “Türk denir” ifadesi bu anayasada geçiyor fakat madde metninde “dil”e ilişkin bir vurgu yok. “Türkiye ahalisine vatandaşlık bakımından din ve ırk ayrımı gözetmeksizin Türk olunur” şeklinde bir düzenleme var. Fakat 1924 anayasasında maksat başkadır. 1924 anayasasındaki maksat, “ırkçılık” veya “etnik ayrımcılık” kokan bir maksattır; çünkü Türk olmayana biz nasıl Türk’tür diyebiliriz. Türk’tür lafını yazamadığımızı göre -çünkü bunlar Türk değil- Türk denir diyebiliriz ancak. Bu tabirin münhasıran gayri müslimler için kullanılmış olduğunu belirtmek gerek. Bizim önerdiğimiz şey bu değil, maksadımız “Türk” kelimesini -açıkça belli edilmek kaydıyla- tamamıyla siyasi ve hukuki bir bağ olarak kullanmaktır, burada etnik farklılıkları reddeden bir yaklaşım söz konusu değildir.

En başta söylediğime dönerek bitirmeye çalışayım. Kültürel çoğulculuk açısından bunun dışında başka konular da var tabi ama onlara belki tartışmalar sırasında girebiliriz. Başta söylediğim gibi, daha geniş bir demokrasi düşüncesinin oluşturulması bakımından bir yeni anayasa düşünülecekse -benim de aradan geçen zamanda bu metne bir mesafe kendi zihnimde kazanmış olduğumdan hareketle- bu düzenlemenin dahi etnik çoğulculuğu Türkiye’de demokratik bir biçimde ifadelendirmeye yetmediği eğer düşünülüyorsa o zaman vatandaşlık tanımını yapmaktan tamamen vazgeçilebilir. Bu çerçevede biraz sonra Sayın Akın Özçer İspanya hakkında konuşacak ki, İspanya deneyimi ve İspanya anayasası son derec ilginç bir örnektir. Yani vatandaşlık tanımını pas geçerek, onu sükutla geçerek daha geniş bir katılım mekanizmasını, daha çoğulcu bir demokrasi düşüncesini Türkiye’de yerleştirmeye çalışabiliriz. Tabi tüm bunların gerçekleşebilmesinin olabirliği ve bu tür hükümleri içeren bir anayasa imkanının ortaya çıkabilmesi bizim buralardan bir şey söylememiz veya yazıp çizmemizle olacak bir şey değil. Aslında her şey sizlerin ne yapacağına bağlıdır. Çok teşekkür ederim.

Mustafa Özer: Değerli dinleyenler; konuşmacıların sunumlarından sonra kısa bir soru-cevap bölümü olacak. Eğer şimdiden sorularınızı bize yazılı olarak iletirseniz zamandan tasarruf etmiş oluruz. Üçüncü konuşmacımız emekli diplomat Sayın Akın Özçer. Akın Bey, anayasa yapım sürecine bir örnek olarak İspanya anayasasının oluşumunu anlatacak. Buyurun Sayın Özçer.

İspanya Anayasasının İnşası

Akın ÖZÇER

Sayın Başkan, sayın milletvekilleri ve değerli katılımcılar;

Ben, daha önce de farklı vesilelerle İspanya ile ilgili konuşmuştum. Sürekli olarak İspanya'yı gündeme getirdik, bugün anayasa yapım süreci çerçevesinde İspanya'dan söz etmek istiyorum.

İspanya'nın 6 Aralık 1978 tarihinde yapılan halk oylamasıyla kabul edilen Anayasası, General Franco'nun ölümünden sonra başlayan "Demokrasiye Geçiş" (*Transición Democrática*) dönemini taçlandıran bir uzlaşma metnidir. Aslında, bu dönemin koşulları öylesine ağırdır ki Anayasa'nın kabulü tüm sorunların bir anda geride bırakılması anlamına gelmemiş, İspanya her şeyin yoluna gireceği bir anda, 23 Şubat 1981 tarihinde, ayrılıkçı terörün kıskırttığı askeri bir darbe girişimi de yaşamıştır. Darbenin başarısız kalmasını sağlayan Kral Juan Carlos başta olmak üzere, bu demokratikleşme sürecinde rol oynayan Başbakan Adolfo Suárez ve ana muhalefet lideri Felipe Gonzalez gibi siyasi aktörler belki de dünyada eşi az görülen bir demokratikleşme sürecinin kahramanları olmuşlardır. O bakımdan Anayasa'nın hazırlık aşamasına ve bu noktaya nasıl geldiğine de kısaca göz atmakta yarar vardır.

1 – Rejim değişikliğine doğru ilk adım: demokratik genel seçimlerin düzenlenmesi

General Franco, kırk yıla yakın bir süre içinde ülkede yerleştirmeye çalıştığı otoriter nasyonal Katolik rejimi, 1972 yılında çıkardığı bir yasayla, ölümünden sonra Kral olarak Devlet Başkanlığını üstlenmesini öngördüğü Juan Carlos'a emanet etmiştir. Juan Carlos ise kendisine, demokratik parlamenter bir monarşinin sembolik yetkilerine sahip devlet başkanlığını yakıştırmıştır. Ancak böylesine iddialı bir demokratik dönüşüm için, rejimin meşru kurumlarına dayanarak kademeli bir demokratikleşme sürecini yönetmek gerekmiştir. Bu süreçteki öncelikli hedef, sırasıyla geniş kapsamlı bir af ilan edilmesi ve yasaklanmış tüm siyasi partilerin yasallaştırılması, siyasi bir reform yasası çıkarılarak, demokratik genel seçimlerin yapılmasıdır. Kral Juan Carlos, bu hedeflerini gerçekleştirecek kişi olarak, Franco rejiminden gelen ancak son derece pragmatik bir kafa yapısına sahip olan Adolfo Suárez'i seçmiş ve kendisini Başbakan atamıştır.

Suárez hükümetinin ilk icraatı, genel seçimlerin tarihini, 15 Haziran 1977 olarak açıklamak olmuştur. Ardından dernek, toplantı ve gösterilerin serbestleştirilmesiyle ilgili yasa benimsenmiş, bunu Franco rejiminin siyasi mahkûmlarını serbest bırakan genel af planı izlemiştir. Bütün bunlar, bir ay içinde, 1976 yılının Temmuz ayında gerçekleştirilmiştir. Suárez'in bundan sonraki hedefi ise, siyasi reform yasası olmuştur. Ekim ayında Meclis'e sunmak istediği yasa tasarısını, görüşlerini almak için önce komutanlara takdim etmiştir. Çünkü Franco'cu Ordu ikna edilemezse, demokratikleşme sürecinin sekteye uğraması işten bile değildir. İşte Kral Juan Carlos, Franco'nun seçtiği monark olarak, Ordu'nun bu konuda ikna edilme sürecinde büyük rol oynamıştır. Generallerin çoğu, istemeyerek de olsa, nasyonal Katolik rejimin kurumlarına ve bu bağlamda Kral'a duydukları saygıdan ötürü tasarıya fazla ses çıkaramamıştır. Böylece, Suárez Siyasi Reform tasarısını Ekim ayında ezici bir çoğunlukla Franco'cu Meclis'ten geçirmeyi başarmıştır. Aralık ayında halkoyuna sunulan yasa, Sosyalist İşçi Partisi'nin (PSOE) sürece verdiği destek sayesinde, % 94,4 evet oyuyla benimsenmiştir.

Siyasi Reform Yasası, rejimin demokratikleşmesi yolunda önemli bir adımdır. Demokratik seçimler bu yasaya uygun olarak yapılabilecek, genel seçimlerden sonra oluşacak demokratik Meclis ve Senato, bu süreçte daha ileri adımlar atılabilmesini sağlayacaktır. Ancak Suárez hükümeti, bir sonraki aşama olarak belirlediği tüm siyasi partilerin yasallaştırılması sürecinde de küçümsenmeyecek sorunlar yaşamıştır. O günkü koşullarda, özellikle İspanya Komünist Partisi'nin (PCE) ve bölgesel milliyetçi Bask ve Katalan partilerinin yasallaştırılması büyük bir sorun oluşturmuştur. PCE, Franco'cular tarafından nasyonal Katolik rejimin baş düşmanı olarak görülmektedir. Franco'cular, bölgesel partilerin özerklik istemlerini de İspanya'nın toprak bütünlüğüne yönelik bir tehdit olarak algılanmaktadır. Onlar, ayrılıkçılıkla ayrılıkçı terör arasında herhangi bir fark görememekte, ileri düzeyde özerklik isteyen ılımlı Bask ve Katalan partilerini de, İspanya'nın bütünlüğünü terörle tehdit eden ETA ile aynı kefiye koymaktadır. Oysa Kral Juan Carlos olsun, Başbakan Suárez olsun, siyasi katılımın olabildiğince geniş olmasını, genel seçimlerin demokratik niteliğinin vurgulanması açısından önemli görmektedir. Meclis dışında mümkün mertebe kimse kalmamalıdır ki kurulacak demokratik rejim tartışma konusu olmasın.

Suárez hükümeti, yukarıda özetlediğimiz tavrını, Komünist Partisi ile o dönemde özerklikçi tutum izleyen Bask (PNV) ve Katalan (CiU) partilerini yasallaştırmak suretiyle pekiştirmiştir. Aynı dönemde, silah bırakmasını ve sisteme entegrasyonunu sağlamak amacıyla ETA terör örgütüyle de temaslarda bulunulmuş, ancak örgütün uzlaşmaz tutumu nedeniyle bu temaslardan olumlu sonuç alınamamıştır. Sonuç itibarıyla, 15 Haziran 1977 genel seçimlerine, ETA terör örgütünün kurduğu parti (EIA) dışında tüm siyasi partiler katılmış ve demokratikleşme sürecinde bir başka eşik de aşılmıştır.

2 – Seçilen Meclise “kuruculuk” niteliği kazandırılması: Anayasa hazırlığı ile demokratikleşme sürecinin sağlanması

Görüldüğü gibi, Başbakan Suárez, İspanyol toplumunun büyük bir bölümünün genel seçimlere katılımını ve oyları oranında yeni oluşacak Meclis’te temsilini sağlamıştır. Kendisi seçimlere, bu süreçte kurduğu Demokratik Merkez Birliği (*Union de Centro Democrático*) kısaca UCD ile katılmış ve oyların %34,8’iyle sandalyelerin %47’sini kazanarak seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. Bu sonuç kuşkusuz İspanyol halkının, Suárez’e ve kademeli demokratikleşme sürecine verdiği desteğin somut ifadesidir. Gerçi tek başına Meclis’te salt çoğunluğa ulaşamamıştır ama bu süreçte kendisine en büyük manevi desteği vermiş olan González’in PSOE’si de oyların %29,4’üyle sandalyelerin %33,7’sini kazanması, demokratikleşme sürecinin devamını güvence altına almıştır.

Genel seçimlerin ortaya koyduğu bu cesaret verici tablo, İspanya’nın kademeli demokratikleşme sürecinin hızlandırılmasına yol açmıştır. Aslında, bu konuda inisiyatif alan yine Kral Juan Carlos olmuştur. Yeni seçilen Temsilciler Meclisi’nin açılışında yaptığı konuşmada, o ana kadar kimsenin beklemediği bir çıkış yaparak, “İspanyol halkının bütün özelliklerini kapsayacak ve tarihsel ve güncel haklarını güvence altına alacak” yeni bir Anayasa hazırlanması istediğini dile getirmiştir¹. İspanya’ya yeni bir Anayasa elbette gereklidir ama 15 Haziran 1977 seçimlerinden çıkan parlamento, “kurucu” bir nitelik taşımamaktadır. Genel seçimlerin yapılmasını öngören Siyasi Reform Yasası, seçilecek parlamentonun “Kurucu Meclis” niteliği taşıyacağını zikretmemiştir. Bu nedenle, Kral Juan Carlos’un parlamentoya, Temsilciler Meclisi ve Senato’ya, seçildikten sonra “kuruculuk” veya “Anayasa yapma” görevi vermesi birçok milletvekilini, hatta parti başkanlarını şaşırtmıştır.

Burada, doğal olarak, Kral Juan Carlos, dünyada bir ilki gerçekleştirmiş, genel seçimlerden çıkan bir parlamentoya seçimlerin ertesinde “kuruculuk” niteliği kazandırmıştır. Bir başka ilk de, İkinci Meclisin, Senato’nun da “kurucu” sıfatı kazanmasıdır. Kuşkusuz, iki meclisli yasama organlarında normal yasama işlemleri yavaşlamakta olduğundan, bunun Anayasa sürecine de yansması doğaldır. Ama her şeye karşın, İspanya’da bu süreç çok uzun sürmemiş ve aşağı yukarı bir yılda tamamlanmıştır. Bunda, hiç kuşku yok ki, İspanya’ya bir an önce Avrupa normlarına uygun modern bir Anayasa kazandırma iradesi büyük rol oynamıştır. Böyle bir Anayasa, kuşkusuz, İspanyol halkının temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alırken, Avrupa ile bütünleşme arzusunu de karşılayacaktır. Nitekim Suárez hükümeti, 1977 yılında, o dönemdeki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu’na tam üyelik başvurusunda bulunacaktır².

İspanyol Parlamentosu, Kral Juan Carlos’un kendisine verdiği “kuruculuk” işlevi çerçevesinde, bir Anayasal İşler ve Kamusal Özgürlükler Komisyonu oluşturmuştur.

1 Jorge de Esteban, “El proceso constituyente español, 1977-1978”, in Tezanos, Cotarelo y de Blas (eds.), *La transición democrática*, Madrid; Sistema, s. 277.

2 Bu başvuru İspanya’nın ikinci başvurusudur. İspanya katılım için ilk başvurusunu, Franco döneminde, 1962 yılında yapmış ve demokratik bir ülke olmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.

Komisyon, Meclis'teki siyasi partilerin tümünün sandalye sayısı ile orantılı bir biçimde temsil edilebilmesi için, UCD' den 17, PSOE' den 13, AP ve PCE'den 2'ser, Katalan milliyetçi CİU³ ve PNV'den birer temsilciden oluşmuştur. Bu komisyon ayrıca, üç ay içinde bir Anayasa taslağı hazırlamakla görevli bir alt komisyon kurmuştur. Taslağın önce Komisyon'da, sonra ayrı ayrı iki Meclis'te, ardından Meclis / Senato ortak komisyonunda görüşülerek benimsenmesi ve nihai metnin halkoyuna sunulması öngörülmüştür.

Anayasa sürecinde izlenmesi öngörülen programın ortaya koyduğu gibi, 15 Haziran genel seçimlerinden çıkan parlamentoyu oluşturan siyasi partiler, Kral'ın tam demokratikleşme arzusunu tümüyle paylaştıkları gibi, sürecin biran önce tamamlanmasına önem atfetmişlerdir. Bu da siyasi partileri uzlaşmazlıkları aşmaya ve uzlaşmaya yöneltmiştir. UCD'nin parlamentoda salt çoğunluğa sahip olmaması da bu uzlaşma arayışının nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Sonuçta böyle bir arayış, Anayasa'nın ileri düzeyde demokratik olması ve daha da önemlisi, Kral'ın arzu ettiği ölçüde geniş bir oyaşmaya (konsensüse) dayanması bakımından hayırlı olmuştur.

Sonuç – Siyasi iradenin ve oyaşma arayışının bir ürünü olarak demokratik Anayasa

İspanya'da demokratikleşme döneminin baş aktörleri siyasi partiler olmuştur. Bu süre zarfında hem sivil toplumun henüz oluşum aşamasında olmasından, hem de sürece siyasi partilerin öncülük etmesinden dolayı sivil toplum kuruluşları ön planda olmamıştır. Söz konusu kuruluşlar daha ziyade birer baskı grubu işlevi görmüştür: “Tek tük açıklamalar yapmış” olmakla birlikte, en azından kendi menfaat alanları söz konusu olduğunda sürecin yürütmesi için “yoğun çaba göstermişlerdir.”⁴

Bunlar arasında özellikle işçi sendikalarının 1976'da oluşturmuş oldukları koordinasyon kurulu (COS) ve Franco rejiminden sonra kurulan işverenler konfederasyonu (CEOE) aktif olarak sürece dâhil olmuştur. Ekonomik ve sosyal özgürlüklerin geliştirilmesi ve demokratik bir sistemle güvence altına alınmasını desteklemiş ve oluşturulacak yeni kurumsal yapı içerisinde daha fazla katılım sağlamalarına olanak tanıyan bir yer edinmişlerdir.⁵

Öte yandan, Kral Juan Carlos'un mutlak iradesini yansıtan kademeli demokratikleşme süreci çok iyi planlanmış ve adım adım uygulanmıştır. Sürecin ilk aşamasında Franco'nun meşru kurumlarına dayanılarak, bu kurumların yerine geçecek demokratik kurumlar oluşturulmuş ve ilk demokratik seçimlerden çıkan temsilcilerle yasama organı tümüyle yenilenmiştir. İkinci aşamayı oluşturan “Anayasa inşa süreci”, yenilenen Meclis sayesinde tırmanan terör eylemlerine karşın kararlılıkla yürütülmüştür. Ortaya konulan siyasi irade ile geniş bir oyaşma aranması amacı aslında birbirini besleyerek, demokratikleşme sürecinin sekteye uğramadan sorunları aşmasını ve mümkün olduğunca çağdaş değerleri kapsamını sağlamıştır.

3 CİU, Convergenció e Unio (Yakınlaşma ve Birlik) ılımlı özerklikçi bir partiler koalisyonudur.

4 Manuel Mella Marquéz, “Los grupos de presión en la transición política”, in Tezanos, Cotarelo y de Blas (eds.), *La transición democrática*, Madrid; Sistema, s. 153.

5 *ibid.* s.164

Mustafa Özer: Değerli dinleyenler, bir not düşmek istiyorum. Sayın diplomatımızın “Çoğul İspanya” isimli bir kitabı var. Bu kitapta, hem ETA’nın tarihsel gelişim sürecine, hem de Franko İspanyasından demokratik İspanya’ya geçiş sürecine dair çok değerli bilgiler yer almakta. Zannediyorum bu kitaptaki bilgilerden hareketle İspanya ile Türkiye arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları derinlemesine işlemek ve incelemek mümkün. Sadece şunu söyleyeyim; bugün eğer İspanya sorunlarını büyük ölçüde çözmüş durumda ise bunda en önemli faktör merkezi yöntemimin çözüm yönünde bir irade ortaya koymuş olmasındandır. Son konuşmacımız Dicle Üniversitesinden olarak Sayın Ömer Korkmaz. Ömer Hoca, bize, “Anayasa Taslağında Düşünce ve Düşünceyi Açıklama Özgürlükleri” ile ilgili bize sunumda bulunacaklar. Buyurun Sayın Korkmaz.

Anayasa Taslağında Düşünce ve Düşünceyi Açıklama Özgürlükleri

Yrd. Doç. Dr. Ömer Korkmaz

Düşünce ve düşünceyi açıklama özgürlükleri açısından Anayasal hükümlere göz atmadan önce, bu bağlamda birtakım kavramsal açıklamalar yapılmalıdır.

“Düşünme”, kendi varlığının bilincinde olan insanın çevresinde meydana gelen olay ve olguları algılaması ve bunlardan belli birtakım sonuçlar çıkarması sürecidir. İnsanın iç-dünyasında gerçekleşen bir işlev ve etkinlik olarak “düşünme”, kendiliğinden gerçekleşmez; belli bir çaba ve emek harcamasını gerektirir. İnsan, işitme, görme, karşılıklı konuşma, tecrübe ve sezgilerinden yararlanarak elde ettiği düşünsel verilerle gerçekleştireceği düşünme işlemi çerçevesinde tahlil ve karşılaştırmalar yapar ve bazı görüş ve düşünceleri eleyerek birtakım tercihlerde bulunur.

“Düşünce” ise, düşünmenin elle tutulup, gözle görülemeyen, ancak hissedilebilen sonucudur ve bireyin, toplumun ve İnsanlığın hayatına yön veren ve bunu renklendiren insana ilişkin en değerli üründür. Düşünce, “*bir şey, kimse, olay, konu veya sorun hakkında zihinsel olarak hüküm kurmak, görüş sahibi olmak, vaziyet almak, değerlendirmede bulunmak ve bunları, dış dünyaya söz, yazı, resim gibi bir takım yollarla yansıtmak*”tır. Bu anlamda “düşünme”, süreci betimleyen bir kavram olarak ortaya çıkarken; “düşünce”, düşünme süreci sonrasında ortaya çıkan “bilgi”ye dayalı başarı ve ürünü tanımlar.

Eleştiri veya bilgi verme sınırlarını aşmayan görüş açıklamalarında bulunulması ya da düşüncelerin sistemli ve etkileyici şekilde başkalarına benimsetilmeye çalışılması ve sosyal, siyasal, sanatsal ve bilimsel nitelikli düşünce açıklamaları, genel olarak düşünceyi açıklama özgürlüğünün kapsamındadır. Bir açıklamanın “düşünce” kavramı içinde kabul edilebilmesi için, onun entelektüel, mantıklı, olaylar arasında nedensellik bağı kurabilen, ilkelere dayalı, belirli noktalardan hareketle belirli sentezlere varabilen

bir nitelik taşıması gereklidir. Bununla birlikte, her açıklamanın da, “düşünce açıklaması” niteliğinde sayılamayacağı açıktır. Kaba, bayağı, müstehcen, saldırgan, aşağılayıcı, onur kırıcı söz ve yazılarla, hakaret, sövme, kötüleme ve iftiralar ile bilimsel ya da sanatsal değerden yoksun, sırf ar ve hayâ duygularını incitmeyi amaçlayan, “başkasının iradesi üzerinde hukuk dışı bir sonuca yöneltmek için baskı kurma” veya “başkasından çalıntı olma” gibi özellikler taşıyan; İnsanlığı tehdit eden ırkçılık, savaş kışkırtıcılığı ve bunların propagandası ile suça teşvik edici ve kışkırtıcı bildirimler; hukuka aykırı bir şekilde şiddeti kullanmayı ve önermeyi içeren düşünce açıklamaları, hukukun korumayacağı düşünce açıklaması şekillerinin başında gelirler.

Düşünce açıklaması, insanlararası iletişimde diğerlerini etkilemeye, başkalarında bir kanaat oluşturmaya ya da kendi görüşü doğrultusunda insanları ikna etmeye yöneliktir. Bir düşünce açıklaması, kural olarak, başka düşüncelerin bastırılmasını, ikna edilmesini ya da ortadan kaldırılmasını amaçlar. Nitekim düşünce özgürlüğü garantisi de, özünde, düşünce alış-verişini garanti altına almak ister.

Düşüncenin serbestçe açıklanması, bireyin kendi düşünce, inanç ve değerlerine uygun adımlar atabilmesi, eylem ve etkinliklerde bulunabilmesi; düşünce, bilgi ve sanatsal tasvirlerini herhangi bir yolla başkalarına iletmesidir. İnsan, düşündüklerini korkmadan ve açıkça söyleyebilmelidir ki, insan olduğunun farkına varabilsin.

Düşünce açıklamalarının şekilleri çeşitlilik gösterir: Dile getirme, sözlü ve yazılı anlatma, açıklama, tanıtma, ilan etme, savunma, ikna etme, yaratma, resmetme, eleştirme, reddetme, çağrıda bulunma, karşı çağrıda bulunma, yayma, yayımlama, benimsetmeye çalışma, propaganda ve bir düşünce için mücadele etme. Dolayısıyla düşünce açıklamasının türüne dayalı bir ayırım yapılması, tutarlılık taşımaz. İHAK ve İHAM’ın kararları da bu doğrultudadır.

Düşüncenin açıklanmasında kullanılan araçlarda da bir çeşitlilik söz konusudur. Yazma, konuşma, görüntü, resim, oyun, tiyatro, miting, alçak sesle şarkı veya marş söyleme, sözlü ya da yazılı basın, radyo-televizyon, sinema ve internet gibi kitle iletişim araçları, eğitim-öğretim faaliyetleri, konferanslar, sokak gösterileri, toplantı düzenleme, dernek kurma, sendikal faaliyette bulunma, siyasî parti kurma; ses dalgalarıyla kayıt yapılması, elektromanyetik dalgaları kullanan plak, telefon ve telgraf gibi araçlar; el, daktilo veya bilgisayarla yazılmış tüm belgeler, el ilanları, pankartlar, mektuplar ve elektronik postalar, düşünce açıklaması araçlarından sayılırlar. Kişisel görünüm ve görüntü tercihine ilişkin olarak belli bir üniforma veya kıyafetin giyilmesi, belli bir sembolün taşınması, jest ve mimikler kullanılması da düşüncenin açıklanmasında araç olabilir.

Bu anlamda düşünce özgürlüğü, “düşüncenin dış baskı ve yasaklarla sınırlandırılmaması, bunların etkisinden bağımsız olması”; “bireyin serbestçe düşünce edinebilme, edindiği düşünce ve kanaatlerden dolayı kınanmaması, bunları açıklama ve yayma hakkının dokunulmazlığı” olarak tanımlanabilir. Düşünce özgürlüğü, haber alma ve aktarma özgürlüğünün, cezaya uğramaktan korkmaksızın açıkça tartışma hakkının

ve gerek devlet, gerekse ön yargıların zoruyla konan baskıların ortadan kaldırılmasını gerektirir. Düşünce özgürlüğü ile anlatılmak istenen de, çoğu zaman, düşüncelerin açıklanmasına dokunulmaması ya da bireyin düşüncesini açıkladığı gerekçesiyle diğer haklarına zarar verilmemesidir.

Düşünce özgürlüğünün oluşabilmesi, onun aynı zamanda bileşenlerini oluşturan birtakım kurucu unsurların ve ön-koşulların varlığına bağlıdır. Bunlar olmaksızın düşünce özgürlüğünün varlığından söz etmek imkânsızdır ve düşünce özgürlüğü, kendisinin kurucu unsuru/ön-koşulları niteliğindeki bu hak ve özgürlüklerle bir bütün oluşturur. Düşünce özgürlüğünün bileşenlerini dört grupta toplamak mümkündür:

Düşünme özgürlüğü

Bilgi edinme (enformasyon) özgürlüğü

Kanaat özgürlüğü ve

Düşünceyi açıklama özgürlüğü.

Düşünme özgürlüğü, düşünce özgürlüğünün beynini oluşturur. Zira düşünce özgürlüğü açısından önemli olan, özgür düşünme ortamının oluşumudur. Dolayısıyla düşünme özgürlüğü nitelikli bir şekilde gerçekleşmediği takdirde, düşünce özgürlüğünün diğer bileşenleri de tamamen değersizleşir. “Düşünme özgürlüğü”, niteliği gereği, hukuk normlarının düzenleme alanına doğrudan girmez. Ne güvence niteliğinde bir düzenlemenin varlığına ihtiyaç vardır ve ne de kısıtlayıcı nitelikte düzenlemelerle bu alana müdahale edilmesi olasıdır. Dolayısıyla kişilerin sahip oldukları bu alan tam ve mutlak bir koruma altındadır.

İnsanın bilmek ve öğrenmek ihtiyacını karşılayan bilgi edinme özgürlüğü; düşünce-
cenin oluşum öncesi evresine ilişkindir. Düşünce sahibi olabilmek için kişilerin bilgi kaynaklarına özgürce ulaşabilmeleri, bunlar arasından diledikleri gibi seçim yapabilmeleri ve böylelikle istedikleri kanı ve sonuçlara varabilmeleri gerekir. Düşüncenin oluşabilmesi için, bilgi alma hakkının engellenmemesi, enformasyon özgürlüğünün önüne engeller konmaması, haberleşme dokunulmazlığının veya gizliliğinin ihlâl edilmemesi gerekir.

Kanaat özgürlüğü; soyut düşünce evresinde ortaya çıkar ve bireyin iç-dünyasında gerçekleştirdiği düşünme sürecinin son aşamasını oluşturur. Kanaat özgürlüğü, düşünce ve kanaatlerden ötürü kınanmamayı, rahatsız edilmemeyi ve bireyin düşünce ve inançlarını açıklamaya zorlanmamasını deyimler. Bireyin edindiği tüm bilgiler arasından doğru olduğuna inandığı düşünce, kanaat ve inançları seçebilmesi, bunlar arasında tercihte bulunabilmesi ve dilediğini benimseyebilmesi, kanaat özgürlüğünün bir gereğidir. Ancak bu özgürlük, yalnızca kanaatlerin açıklanmasını tehlikeye koyan her şeye karşı güvenceleri değil; aynı zamanda farklı siyasal, felsefi ya da dinsel inançları nedeniyle bireyleri rahatsız eden ya da bunların benimsenmesini engelleyen her olumsuzluğa karşı güvenceyi gerekli kılar.

Düşünceyi açıklama özgürlüğü ise; düşünce-
cenin dışı vurulması evresinde ortaya çıkar. Soyut düşünce-
cenin belli bir işlev kazanması, onun dışı vurulmasına bağlıdır. Dışa

yansımaya bir düşünme faaliyetinin insana bir katkısı olmaz; düşünce, ancak açıklan-
dığında anlam ve değer kazanır. Dolayısıyla düşünceyi açıklama özgürlüğü, “düşünce,
fikir, bilgi ve kanaatlerin dışavurum serbestliği”ni deyimler ve bu serbesti, düşünsel
ürünün engel ya da yasakla karşılaşmaksızın başkalarına iletilebilmesini içerir.

Düşünce özgürlüğü içsel bir işlem niteliğindeki hak ve özgürlükleri de içerirken;
bunun bir alt unsuru olan düşünceyi açıklama özgürlüğü, bu içsel işlemlerin dışa yan-
sıtılmasıdır. Düşünce özgürlüğünün en etkin ve dinamik evresini düşünceyi açıklama
özgürlüğü oluşturur. Açıklama özgürlüğü olmadıkça, düşünce edinmeye yarayan öz-
gürlükler ve kanaat özgürlüğü bir anlam taşımaz. Düşüncenin serbestçe açıklanması,
düşünebilme serbestisi kadar geniş bir şekilde güvenceye bağlanmadıkça, düşünce öz-
gürlüğü bir “göz boyama”dan, aldatmacadan öteye gidemez. Dolayısıyla, düşünceyi
açıklama özgürlüğü, düşüncenin yalın açıklanmasının yanında, açıklamaya konu ola-
bilecek tüm unsurların dış-dünyaya aktarımına ilişkin geniş nitelikli bir özgürlüktür.

Düşünce açıklamasının içeriği itibarıyla sınırlanması, çözümü güç problemlerle
karşı karşıyadır. Bazı düşüncelerin “zararlı”, “sakıncalı” ya da “tehlikeli” kabul edile-
rek birtakım “yasak düşünce alanları” yaratılması; siyasal gücün, bireyi, “resmî görüş”e
uygun düşünmeye zorlaması anlamına gelir. Oysaki düşünce özgürlüğü, hukuksal dü-
zenlemeden önce vardır ve bu nedenle de anayasal ya da yasal düzenlemeler bu özgür-
lüğü belirleyici bir niteliğe sahip olamazlar. Anayasal ve yasal düzenlemeler, özellikle
bu özgürlüğün güvenceye bağlanmasında ön plana çıkarlar.

Bununla birlikte, düşünceyi açıklama özgürlüğünün, çağdaş demokrasilerde taşıdı-
ğı önem ve gördüğü işlev, bu özgürlüğün sınırlamadan ayrık tutulmasını gerektirmez.
Düşünceyi açıklama özgürlüğünün düzenlenmesi ve sınırlanması, bir yandan bu öz-
gürlüğün kötüye kullanımını önlemek, diğer yandan da herkesin yararlanabilmesini
sağlamak amacıyla yöneliktir. Açıklanmadığı sürece hiçbir sorun teşkil etmeyen soyut
düşünce, açıklanmasıyla birlikte başkalarının özgürlük alanlarını olumsuz yönde etki-
leyebilecek, onlar tarafından “zararlı” ya da “tehlikeli” olarak nitelendirilebilecek bir
hal alabilir.

Düşünceyi açıklama özgürlüğünün birey açısından pratik bir değere sahip olabil-
mesi için kullanılma yöntemlerinin gösterilmesi, sınırlarının ve sınırlama yapılırken
göz önünde tutulacak “sınırlama sınırları”nın belirtilmesi gerekir. Düşünce özgürlüğü
ile diğer özgürlüklerin “dingin birlikteliğini” ve bunlar arasında çıkabilecek çatışmaların
“uzlaştırılması”nı sağlamak bakımından da düşünce açıklaması eylemine birtakım
sınırlamalar getirilmesi kaçınılmazdır. Ancak düşünce özgürlüğünün demokratik dü-
zenlerde taşıdığı önem, düşünce açıklamasının yasaklanması açısından, diğer eylem
biçimlerinin sınırlanması için gerekenden daha güçlü bir gerekçe veya daha yüksek
bir eşik oluşturmayı zorunlu kılar. Dolayısıyla, düşünceyi açıklama özgürlüğünün sını-
rlarının belirlenmesine yönelik her anayasal ya da yasal düzenleme, bu özgürlüğün
demokratik toplum açısından taşıdığı öneme koşut bir duyarlılıkla yapılmalıdır.

Bu genel açıklamalardan sonra, şimdi 1982 Anayasası ile Anayasa Taslağı'nın konu-
ya ilişkin düzenlemelerini bu çerçevede incelemek gerekir.

1982 Anayasası, düşünce özgürlüğü ile düşünceyi açıklama özgürlüğünü iki ayrı madde halinde, 25. ve 26. maddelerinde düzenlemektedir. Madde numaraları dahi aynı olmak üzere Anayasa Taslağı'nda da benzer bir düzenleme şeklini görmekteyiz. Düşünce özgürlüğü ile düşünceyi açıklama özgürlüğünü böyle iki ayrı madde halinde düzenleyerek, birbirinden ayırmak, düşünce açıklamalarını daha kolayca sınırlandırabilme amacıyla Anayasaya sokulmuş antidemokratik ve yapay bir formülasyon şeklindedir. Düşünce özgürlüğü açısından önemli olan, aslında bu özgürlüğü, “düşüncenin serbestçe oluşumu” aşaması da dâhil olmak üzere kanaat özgürlüğünden açıklama özgürlüğüne uzanan geniş bir süreç şeklinde algılamak ve güvencelemek gerektiğidir.

1982 Anayasası'nda ve Anayasa Taslağı'nda paralellik arz eden 25. maddeler, ilk bakışta, düşünce ve kanaat özgürlüğünün Anayasaca mutlak biçimde tanındığı izlenimini yaratır. 25. maddelerin ilk fıkraları, bu özgürlüğün, insan zihninde kaldığı sürece mutlak bir özgürlük olarak korunacağını vurgular. Hâlbuki insanın iç-dünyasına hapsedilmiş, dışa vurulma şansına sahip olmayan soyut düşüncenin özgürlüğünden bahsetmek mümkün değildir. 25. maddelerdeki “*herkes düşünce ve kanaat özgürlüğüne sahiptir*” kuralının, bireyin iç-dünyasına dönük bir özgürlük olarak algılanması durumunda, pratik bir anlamı olmayacaktır. Bireyin kafasının içine hukukun müdahale etmesi mümkün olamayacağından, açıklanmadığı sürece düşünce yasaklanamaz, bu bağlamda korunması için özel bir kurala da gerek yoktur. Düşüncesini açıklayamayan, kendisine saklayan; düşüncesi olup olmadığı dahi bilinmeyen bir kişinin özgür olduğunu söylemek ne denli tutarlı ve anlamlı olacaktır. Dolayısıyla Anayasal düzeyde böyle bir hükmün gerekliliği, tartışma götürür.

Buna karşılık, 25. maddelerin II. fıkralarındaki, kınanamama ve suçlanamama kuralı, düşünce özgürlüğünün “*koruyucu duvarları*”dır ve bu özgürlük açısından gerçekte değerli olan ve anlam taşıyan hüküm budur. Fakat burada da bir hüküm tekrarı göze çarpmaktadır. Yürürlükteki Anayasa'nın “Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması” başlıklı 15. ve Anayasa Taslağı'nın aynı başlıklı 14. maddesinin II. fıkralarında “kimse dinî inançlarını, vicdanî kanaatlerini ve düşüncelerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz” şeklinde hüküm yer almaktadır. Aynı hüküm 25. maddelerin II. fıkralarında yinelenmektedir. Anayasanın sistematigi ve sadeliğinin sağlanması açısından böyle bir hüküm tekrarına gerek yoktur, kanaatimizce. Dolayısıyla 25. maddelerin pratikte bir işlevi kalmamaktadır.

Düşüncüyü açıklama özgürlüğünü düzenleyen 26. maddeler açısından ise, 1982 Anayasası ile Anayasa Taslağı arasında farklılıklar göze çarpmaktadır.

Bu maddeler açısından ilk planda dikkat çeken husus, Anayasa Taslağı'nda madde başlığının “Düşüncüyü açıklama ve yayma hürriyeti” yerine “İfade hürriyeti” şeklinde değiştirilmiş olmasıdır. “İfade Hürriyeti” terimi İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nde de kullanılan bir terimdir. Doktrinde de düşüncenin serbestçe açıklanma ve yayılmasını karşılamak üzere çok çeşitli adlandırmalar kullanılmaktadır. Ancak “ifade”, Arapça kökenli bir terim olmasının yanında, Türk Dil Kurumu sözlüğünde, “anlatım; bir

duyguyu yüz aracılığıyla anlatan belirtilerin bütünü” olarak tanımlanır. Dolayısıyla dar kapsamlıdır. Belki kavram kargaşasına da bir son vermek amacıyla, teknik bir terim olarak “düşünceyi açıklama özgürlüğü”nün kullanılmasının daha uygun olacağını düşünüyoruz. “Açıklama” teriminin “izah; herhangi bir konuyu aydınlığa kavuşturmak amacıyla konuşmak ya da yazmak” şeklinde Türk Dil Kurumu’nca yapılan tanımındaki “konuşmak” ya da “yazmak” eylemleri, kavramın açıklanmasında sınırlayıcı değil, örnekleyici niteliktedir. Dolayısıyla “düşünceyi açıklama” terimi, geniş anlamıyla algılanarak, düşüncenin, özgürlüğün kapsamında bulunan tüm açıklanış şekillerini içerecek bir nitelikte kullanılması mümkün olabilir. Ayrıca daha yeni bir nitelik taşıyan ve günlük konuşmada daha yaygın kullanılan “özgürlük” kelimesi yerine, “hürriyet” kelimesinin kullanılmasında ısrar edilmesini de anlamak güçtür.

26. maddelerin ilk fıkraları, düşünce özgürlüğünü, “enformasyon hakkı”nı ve kitle iletişim araçlarını da kapsayan geniş bir içerikle düzenlemektedirler. Maddelerin ilk fıkralarında, şu beş temel hak güvence altına alınmıştır:

- Düşünceyi açıklama özgürlüğü,
- Enformasyon özgürlüğü,
- Basın yoluyla haber verme özgürlüğü,
- Radyo-televizyon yoluyla haber verme özgürlüğü
- Film aracılığıyla haber ve düşünce aktarma özgürlüğü.

Bununla birlikte düşünceyi açıklama özgürlüğü, 26. maddelerin I. fıkralarının 3. cümlelerinin getirdiği istisna ile ileri derecede çerçevelenmiş; özellikle kitle iletişim araçları bakımından yayınların önceden denetimine olanak verecek “izin sistemi”nin yolları açılmıştır. Burada basın sansüre tâbi tutulamazken, bunun dışındaki kitle iletişim alanlarında yapılan yayınların izne bağlanması öngörülerek ön-denetim sistemi getirilmiş olmaktadır. Anayasa Taslağı’nın bu hükme, bu şekliyle yer vermesi yerinde olmamıştır, kanaatimizce.

26. maddeler açısından dikkati çeken başka bir husus, 1982 Anayasası’nın “bilim ve sanat özgürlüğü”nü düzenleyen 27. maddesine Anayasa Taslağı’nda yer verilmemiş olması ve bilim ve sanat özgürlüğünün Taslağın 26. maddesine II. fıkra olarak eklenen bir hüküm ile düzenlenmiş olmasıdır. Bilim ve sanat özgürlüğünün düşünce özgürlüğünün görünüm şekillerinden biri olduğu düşünüldüğünde, özellikle de anayasanın sadeleştirilmesi açısından bu düzenleme şeklinin isabetli olduğu söylenebilir. Ancak böyle yapıldığında bilim ve sanat özgürlüğünün sınırlanması açısından ciddi bir farklılık ortaya çıkmaktadır. 1982 Anayasasının 27. maddesindeki düzenleme şeklinde, bilim ve sanat özgürlüğünün sınırlanması konusunda, yalnızca bilim ve sanatı yayma hakkının Anayasanın 1, 2, ve 3. maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamayacağı yönünde bir sınırlama hükmü bulunmaktadır. Bilim ve sanat özgürlüğü 26. maddeye alınarak 2. fıkra şeklinde düzenlendiğinde, birazdan ayrıntılarından söz edeceğimiz, Anayasa Taslağı’nın 26. maddesinin III. fıkrasında yer alan sınırlama nedenleri ile sınırlanabilir bir nitelik almaktadır. Dolayısıyla bilim ve sanat özgürlü-

ğünü sınırlama nedenleri, Anayasa Taslağı'nda arttırılmış olmaktadır. Özgürlükler Hukuku'nda "serbestinin kural, sınırlamanın istisna olduğu" göz önüne alındığında, bu düzenleme tarzının "çağdaş, özgürlükçü, sivil bir anayasa yapma" yaklaşımına uygun bir nitelik taşımadığı vurgulanmalıdır.

26. maddelerin Özgürlükler Hukuku açısından asıl önemli yanları sınırlama nedenlerini içeren fıkralarıdır. 26. maddelerin 1982 Anayasasında II. fıkrası, Anayasa Taslağı'nda ise III. fıkrası, düşünceyi açıklama özgürlüğünü çok yönlü özel sınırlamalara tâbi tutmaktadırlar.

1982 Anayasası'nda, sınırlama nedeni olarak dokuz neden sayılmaktadır:

- Ulusal güvenliğin korunması,
- Kamu düzeninin korunması,
- Kamu güvenliğinin korunması,
- Cumhuriyetin temel niteliklerinin korunması,
- Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması,
- Suçların önlenmesi ve suçluların cezalandırılması,
- Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması,
- Başkasının ün ve haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut yasanın öngördüğü meslek sırlarının korunması ve
- Yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesini sağlama.

Görüldüğü gibi, fıkrada sayılan sınırlama nedenleri oldukça geniş tutulmuştur. Düşünceyi açıklama özgürlüğünün özel görünüm şekilleri olan dernek, toplantı ve sendika özgürlükleri açısından söz konusu olmayan "kamu güvenliği", "Cumhuriyetin temel nitelikleri" ve "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" gibi sınırlama nedenleri, genel anlamdaki düşünceyi açıklama özgürlüğü açısından düzenlenmiştir. 1982 Anayasası'nın 26. maddesi, bu şekliyle, düşünce açıklama özgürlükleri için bir genel sınırlama maddesi haline getirilmiş durumdadır.

Anayasa Taslağı ise, düşünceyi açıklama özgürlüğünün sınırlaması amacına yönelik on neden saymaktadır:

- Ulusal güvenliğin korunması,
- Kamu düzeninin korunması,
- Genel sağlığın korunması,
- Genel ahlâkın korunması,
- Başkalarının şöhret veya haklarının, özel veya aile hayatının korunması,
- Suçların önlenmesi,
- Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması,
- Yargının bağımsızlık ve tarafsızlığının sağlanması,
- Savaş kıskırtıcılığının engellenmesi,
- Her türlü ayrımcılık, düşmanlık veya kin ve nefret savunuculuğunun önlenmesi.

1982 Anayasası'nın 26. maddesi, İHAS'ın 10. maddesi ile karşılaştırıldığında, bunların bire-bir örtüşmediği, ancak aralarında büyük ölçüde bir benzerlik bulunduğu görülür. İHAS'da olup da, 1982 Anayasası'nda yer verilmemiş tek sınırlama nedeni vardır: "Sağlık ve ahlâkın korunması". Buna karşılık, 1982 Anayasası, İHAS'ın 10. maddesinde bulunmayan dört sınırlama nedenine daha yer vermektedir: "Cumhuriyetin temel niteliklerinin korunması", "Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması", "Suçluların cezalandırılması" ve "Kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması". Bu anlamda Anayasa Taslağı'nın İHAS ile bir paralellik kurma çabası içinde olduğu gözlenmektedir. Anayasa Taslağı, İHAS'da olup da 1982 Anayasası'nda yer verilmeyen "Genel sağlık ve genel ahlâkın korunması" sınırlama nedenlerini, 26. madde sine eklemekte; 1982 Anayasası'nda İHAS'dan farklı olarak düzenlenmiş olan dört sınırlama nedenini fıkra metninden çıkarmaktadır. Anayasa Taslağı, 1982 Anayasası'nda ve İHAS'da bulunmayan iki sınırlama nedeni daha eklemektedir: "Savaş kışkırtıcılığının engellenmesi" ve "her türlü ayrımcılık, düşmanlık veya kin ve nefret savunuculuğunun engellenmesi". Düşünceyi açıklama özgürlüğünün evrensel nitelik kazanmış standartları düşünüldüğünde, bu son iki sınırlama nedeninin eklenmesi yerinde olmuştur.

Ancak aslında İHAS'ın da düşünceyi açıklama özgürlüğünün sınırlarını çok geniş tuttuğu ortadadır. Devletler, İHAS'da öngörülen nedenlerden bazılarını alıp anayasalarına koyabilirler, ancak bu genel çerçevenin ötesine geçemezler. Zira İHAS, devletler için, güvence sistemi bakımından "minimum standart", sınırlama sistemi bakımından "maksimum standart" oluşturur. İHAS'da öngörülenden daha fazla sınırlamaya yer veren bir devlet, bu sınırlamayı kullandığı oranda demokrasi anlayışından uzaklaşmış olur. Hiçbir Avrupa Anayasasında bu sınırlama nedenlerinin hepsini toplu halde görmek mümkün değildir. Bu tür devletlerin anayasaları düşünce özgürlüğünü birçok kez yalnızca "küçüklerin veya kişilik haklarının korunması" bağlamında sınırlandırmıştır. İHAS, iç hukukumuzun bir parçası halindedir. Örnek alınması ya da iç hukukun buna uygun olarak düzenlenmesi zorunludur, dolayısıyla bu çaba haklı görülebilir; ancak 21. yüzyılda yeni bir Anayasa yaparken, Anayasal hükümleri formüle ederken İHAS'ın standartlarıyla yetinmek çağdaş, özgürlükçü toplum yaratma anlayışıyla bağdaşmaktadır. Neden daha ileri düzeyde bir Anayasa yapma gayreti hâkim değil, bunu anlamak güçtür.

1982 Anayasası'nın 26. maddenin III. fıkrasında yer alan, "*Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz.*" hükmü de, gerçekte, bir sınırlama hükmüdür. Zira yayımı engellemeden de, "düzenleme" başlığı altında kimi sınırlamalar getirilmesi pekâlâ mümkündür. Örneğin haber ve düşüncelerin aktarılması işlevini neredeyse imkânsız kılacak birtakım maddi koşulların yerine getirilmesi koşulunun aranması durumunda, bu özgürlüğün serbestçe kullanımından söz etmek güçleşecektir. Fıkranın, "getirilecek düzenlemenin sınırlama sayılmayacağı" nı belirtmesi, gerçekte düzenlemenin sınırlayıcı niteliğini ortadan kal-

dırmayacaktır. Dolayısıyla Anayasa Taslağı'nda böyle bir düzenlemeye yer verilmemesi isabetli olmuştur.

Düşünceyi açıklama özgürlüğü açısından dikkat çeken son husus, 2001 Anayasa Değişikliği ile 1982 Anayasası'nın 26. maddesine eklenen, "*Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir*" şeklindeki hükümdür. Şu ana kadar bu yönde bir yasal düzenleme yapma yoluna gidilmemiş olmakla beraber, düşünceyi açıklama özgürlüğünü bu şekilde çok yönlü olarak düzenleme isteği, tehlikeli ve ürkütücüdür. Siyasal rejimin niteliğini değiştirebilecek ağırlıkta olan bu hüküm, Anayasakoyucunun aslında "düşünce özgürlüğü" kavramına ne denli yabancı olduğunu gösterir. Zira kanaatimizce bir özgürlüğün kullanımını göstermeye yönelik her yasal düzenleme, kaçınılmaz olarak özgürlük alanının sınırlanması sonucunu doğuracaktır. Dolayısıyla ne düşünceyi kısıtlamadan bu yönde bir yasa çıkarmak; ne de yasanın, tüm düşünce biçimlerini şekil, şart ve usul olarak tek tek belirleyebilmesi mümkündür. Dolayısıyla Anayasa Taslağı'nda bu yönde bir hükme de yer verilmemiş olması, yine isabetli olmuştur.

Demokratik rejimin özü olan düşünce özgürlüğüne ilişkin Anayasal hükümlerin düzenlenmesi, son derece önemli bir konudur. 1982 Anayasası döneminde yasal formüller nedeniyle İHAM önüne götürülen davalardaki sicilimiz korkunç bir tabloyu ortaya çıkarmaktadır. İstatistiksel örneklerle bu tabloyu ortaya koymak mümkündür. Düşünceyi açıklama özgürlüğünü düzenleyen İHAS'ın 10. maddesiyle ilgili olarak, İHAM, bugüne kadar 37 devlete ilişkin toplam 430 karar vermiştir. Bu kararların 190'ı (% 44,18) Türkiye'ye aittir. En az bir kez 10. maddenin ihlalinin tespit edilmiş olduğu 256 kararın ise, 123'ü (% 48,04) tek başına Türkiye'ye aittir. Konuya ilişkin en çok başvurunun Türkiye aleyhine yapılmış olması ve en çok ihlal kararının Türkiye hakkında verilmiş olması, düşünce özgürlüğü sorununun Türkiye açısından önemini koruduğunu ve yasal ya da Anayasal kurallar oluşturulurken ne denli dikkatli davranılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Son söz olarak şunlar söylenebilir belki. İnsanlar şiddet çağrısı yapmadıkları, Amerikan Yüksek Mahkemesi'nin kullandığı formülasyonla toplumda açık ve mevcut bir tehlike yaratmadıkları sürece⁶, toplumun çoğunluğunu rahatsız etse de düşüncelerini özgürce savunabilmelidirler. Özellikle de toplumsal sorunlara ilişkin yeni çözümlerine ulaşmak, düşünmek ve düşünceyi korkusuzca açıklayabilmekle mümkündür.

6 Amerikan Federal Yüksek Mahkemesi, düşünce özgürlüğüne yapılan müdahaleleri değerlendirirken ve sınırlama sınırlarını belirlemeye çalışırken, çoğunlukla "açık ve mevcut tehlike ölçütü"nü kullanmaktadır. Hatta bu ölçüt artık ABD dışında ve bu arada ülkemizde de kabul görmeye başlamıştır. Açık ve mevcut tehlike ölçütü, her davada, düşünce açıklamalarının, devletin önlemede haklı olduğu bir açık ve mevcut tehlike hali yaratacak koşullarda yapıp yapılmadığının ve bu nitelikte olup olmadıklarının belirlenmesi anlamını taşır. Buna göre, düşünceyi açıklama özgürlüğü açısından söz konusu olabilecek tek sınırlama nedeni, yapılan açıklamanın, belli zaman ve durumlarda, kamu düzeninde, normal çalkalanma ve huzursuzlukları da aşacak şekilde önemli bir rahatsızlığa, "son derece vahim" olan açık ve mevcut bir tehlikeye neden olması durumudur. Bu ölçüt gereğince, bir düşünce açıklamasının yapıldığı somut koşullarda tartışma götürmez bir şekilde açık ve mevcut bir tehlike doğurması halinde suça hükmedilebilecek; bunun dışındaki açıklamalar, düşünce özgürlüğünün koruması altında olacaktır. Burada "açıklık", tehlikenin şüpheye meydan vermeyecek şekilde ortada olmasını; "mevcutluk" ise, düşünce açıklamasında kullanılan kelimelerin zarar yaratma olasılığının kesine yakın olmasını deyimler.

İnsan ancak düşünerek, düşüncesini açıklayarak ve başkalarına ait çok yönlü düşünce, haber ve bilgileri öğrenip algılayarak kendini yüceltebilir ve doğruyu bulabilir. Başkalarının öğrenme ve bilgilenme özgürlüklerinin de kaynağı olan düşünceyi açıklama özgürlüğü ortadan kaldırılır ya da gereğinden fazla kısıtlanırsa, bu kaynak kurutulmuş olacak ve sonuçta da bundan demokratik rejim ve toplum zarar görmüş olacaktır. Yasal hükümlere önderlik eden Anayasal düzenlemeler, işte bu anlayış çerçevesinde kaleme alınmalı, yasakoyucunun ya da yasa uygulayıcılarının geniş takdirlerine yol açacak nitelikte muğlâk ve ucu açık tanımlamalar içermemelidirler. Tekrar etmek gerekirse, özellikle, düşünceyi açıklama özgürlüğünün sınırlarının belirlenmesine yönelik anayasal düzenlemelerin, bu özgürlüğün demokratik toplum açısından taşıdığı öneme koşut bir duyarlılıkla yapılması kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Mustafa Özer: Değerli arkadaşlar, dört konuşmacımıza da sunumlarından ötürü sizin adınıza da çok teşekkür ediyorum. Efendim, 10 dakikadan sonra sizin göndermiş olduğunuz sorulara -birebir olmayabilir ama hepsini kapsayacak şekilde- konuşmacılarımız yanıt verecekler.

Birinci Oturum

Tartışma Bölümü

Mustafa Özer: Değerleri konuşmacılarımıza söz vermeden önce bir annemizin sorusu var, onu paylaşmak istiyorum. Bu annemiz, “Yapılan sınır ötesi operasyon Kürtlerin temizlenmesine yöneliktir. Ben bir ana olarak, bir kadın olarak bu sorunun çözülmesinin küçümsenmemesini ve anayasal düzeyde çözümde bulunulmasını istiyorum. Aydınların ve hukukçuların bu yönde çalışmalarında bulunmasını istiyorum.” diye görüşlerini dile getirmiş. Bütün çabalarımızın buna yönelik olduğunu bu sayın annemiz de bilmektedir, bütün uğraşlar buna yöneliktir. Evet, artık sorulara cevap vermemiz için yeterli 20-25 dakikamız var. İlk sözü Akın Bey’e veriyorum.

Akın Özçer: Bana gelen sorular çok fazla değil ama birkaç tane önemli soru var, onları yanıtlamaya çalışayım. Birincisi, bana “**Terörist kavramını çok rahat kullanıyorsunuz, teröristlerin tanımını yapabilir misiniz?**” şeklinde bir soru sorulmuş. Elbette yapabilirim. Terör, Fransızcadan gelen bir kelimedir. Terör, belirli bir toplumun olabildiğince geniş bir kesimini korkutmak, sindirmek amacıyla yapılan şiddet eylemleridir, terörün tanımı, Fransızca karşılığı budur. Terörist ise bunu yapan kişiye deniyor.

İkincisi, “**Terör örgütü nedir?**” sorusudur. Terör örgütü, siyasi hedeflerine terörü kullanarak, yani demin tanımı verdiğim terörü kullanarak, varmak isteyen örgütlere verilen addır. PKK da AB tanımında böyle bir örgüttür. Buna kızmaya gerek yok, kimse kızmasın. Ama ben Kürt sorununa inanıyorum, Kürt sorununun var olduğunu biliyorum ve çözümlenmesi için de elbette sizlerle birlikte hareket ediyorum. Ancak şiddete ve teröre karşıyım. Çünkü buradan hiçbir yere varılmaz. Yani birisi bir şeyi şiddetle dayatıyorsa demokratların buna karşı durması, çıkması normaldir diye düşünüyorum.

Bu sorunun ikinci bölümünde ise, “**Peki, İspanya ETA ile masaya oturdu, neden Türkiye oturmuyor?**” diye soruluyor. Öncelikle şunu söyleyeyim, ben devleti bir süre temsil ettim ama şu anda devleti temsil etmiyorum. Yani Türkiye niye masaya oturmuyor o ayrı bir konudur. İspanya oturdu da ne yaptı? İspanya şu çerçevede oturuyor: İspanya’nın bir terörle mücadele politikası var, bu politika çerçevesinde İspanya terörün kesin olarak silah bırakılmasını sağlamak için terör örgütü ile masaya oturuyor. Çünkü İspanya terörden vazgeçen, kan dökmemiş militanların, eli kana bulaşmamış militanların siyaset yapmasına yönelik imkan tanımına bir politika uyguluyor. Eli kana bulaşmış olanların da tabii ki cezai indirimler sonucu aynı yöne yönelmesini arzu

ediyor. Bu bence ilginç bir politikadır, iyi bir politikadır, bir yerde hem caydırıcı aynı zamanda da kucaklayıcı etkisi olan bir politikadır. Ben bu politikayı da savunmuşum elbette. Bunu o nedenle söylüyorum; masaya oturup oturmamayı bir yana bırakın, biz burada anayasayı tartışıyoruz. Anayasada demokratik ölçütlere aykırı birçok husus var. Bunları yenilemek için uğraşıyoruz, çaba harcıyoruz, bunlarda da bir gelişme yok, bütün ağırlığımızı biz bu konulara vermeliyiz. Ben Sayın belediye başkanına katılıyorum, sorunun çözümü anayasadadır, demokratik bir anayasadadır.

Geçiyorum diğer sorulara. Bir avukat bey **“İspanya anayasasında vatandaşlık nasıl tanımlanmıştır”** diye sormuş. Ben doğrusu bu tanımı kesin olarak bilmiyorum, ancak o kadar önemli değil, çünkü İspanyada herkes kendini istediği gibi tanımlayabiliyor. Ben Katalan’ım diyor, ben Bask’ım diyor. İspanyol vatandaşları oldukları doğru ama bazen ısrarla “Ben Katalan’ım” diyenlere “ne yani sen İspanyol değil misin?” diye sorulduğu da oluyor. Bakış açılarına göre, bu soruya muhatap olanlardan bazıları “Evet, ben İspanyolum da” diyebilir veya “Hayır ben İspanyol değil Katalan’ım” diyenler de olabilir. Bunu söyledikleri için haklarında herhangi bir soruşturma veya kovuşturma açılacak değil. Herkes kendini istediği gibi tanımlayabiliyor, demokrasilerde de bu böyledir.

“İspanya anayasasında yer alan dil hakları nelerdir?” Elbette çok geniş hakları var, İspanyada Bask ve Katalan bölgelerinde –ki, aslında bölge demek de doğru değil, zira onlar “bölge” diye tanımlamıyorlar- kendi dilleri resmi olarak ikinci dil statüsündedir. İspanya anayasasının üçüncü maddesi, özerk toplulukların kendi dillerini ikinci resmi dil olarak kullanmalarına cevaz veriyor.

“İspanya anayasasında yer alan idari sistem nasıldır, yerel topluluklara bırakılan idari yetkiler nelerdir?” Şimdi şunu söyleyeyim: Türkiye ile İspanya’nın sistemleri birbirine benzemez. Burada biri özerk yönetim, diğeri belediye yönetimi olmak üzere ikili bir yapı var. Şimdi Türkiye ile İspanya’yı karşılaştırırken bu “belediye” ve “özerklik” kurumlarını ayırmak lazım. Yalnız şu kadar söyleyeyim, bu sistem biraz komplike bir sistemdir. Hukuki düzende “organik yasalar” denen ve normal yasanın üstünde ama anayasanın altında başka tür yasalar da vardır. Bu organik yasalardan bazıları özerk toplulukların hepsini kapsar ama bunun yanında özerk toplulukların içinde geçerli olan ve normal kanunlarla eşit olan yasalar da vardır ve belediye ile ilgili düzenlemeler de ayrıdır. Bu ayrıntılı bir konu, bütün bunları merak edenler varsa çıktıktan sonra konuşalım, şimdilik teknik ayrıntılarla çok vaktinizi almak istemiyorum.

“İspanya, 1978 yılında kabul ettiği anayasası ile birlikte çeşitli bölgelere ayrılmıştır, fakat ayrılıkçı fikirleri bastırabilmiş midir?” Şimdi demokrasilerde fikir bastırmak diye bir şey yoktur. Ayrılıkçı fikirlere sahip olanlar her zaman bunları dile getirebilirler, ama bunun koşulu nedir? Deminkiyle bağlantı kuruyorum; terör ve şiddet olmayacak, eğer bir fikrinizi terörle ve şiddetle dayatmaya kalkarsanız suç işlersiniz. Ama siz bir fikri gayet masum bir şekilde dile getiriyorsanız ve bu fikriniz yasaklanıyorsa bu da demokratik bir davranış değil. Evet, İspanya’da ayrılmadan yana olanlar var, bu 1978

anayasası en geniş toplumsal mutabakatı ifade eden bir anlaşmadır. Bunun içinde yer almayanlar da vardır, toplumsal mutabakatın noktaları da gelişebilir, anayasalar ölü tekstler değildir, elbette değişir. İspanya'da da yenilenir, Türkiye'de zaten yenilenmesi şart şu anda. Dolayısıyla bunlar değişken koşullardır, değişik şeylerdir ama ifade özgürlüğü açısından söyleyeyim, ayrılıkçı fikirleri varsa ifade edilmesinin suç teşkil etmesi gerekir.

“Türkiye’de farkı etnik kimliklerden oluşan bir ülkedir, ancak bu farklılığı siya-sallaştıran tek grup Kürtlerdir. Kürtler için en uygun model nedir?” En uygun model, hiç kuşkusuz kendinizin üreteceği model olacak. Ben, hepimiz eşit vatandaş olmamız gerektiğine inanıyorum. Ben Kürt kökenli değilim ama sorun köken olayı değildir. Anayasada köken farkı gözetilmeksizin –elbette ırk, dili dini cinsiyet, vb. diğer farklılıklar da gözetilmeksizin- herkesin birbirine eşit olmalıdır. Ben buna inanıyorum ve sizlerden farklı olduğumu da düşünmüyorum. Yani Kürt kökenli bir vatandaşın benden daha az hakkı olduğunu da düşünmüyorum, benim ondan daha çok hakkım olduğunu da düşünmüyorum. Hepimizin birlikte demokratikleşme yönünde çaba harcamamız gerektiğini ve birlikte demokratik bir anayasa yapmamız gerektiğini düşünüyorum. Sözlerime bu şekilde son veriyor ve tekrar hepimize çok teşekkür ediyorum.

Mustafa Özer: Teşekkürler Sayın Özçer, şimdi sıra Ömer Hoca'da. Buyurun Hocam.

Ömer Korkmaz: İki kısa soru ulaştı elime: Birinci soru şu: **“Yeni taslağa göre ‘Sayın Öcalan’ demek veya ‘PKK terör örgütü değil’ demek suç mudur?”** Benzer şekildeki ikinci soruda ise, **“Anlattığınız düşünce özgürlüğünün teorik kısmını bir yana bırakırsak, şiddete başvurmadan herhangi bir toplantı, seminer, panel veya görüşmede ‘Ben bu ülkede bağımsız veya özerk bir Kürdistan istiyorum’ dersem, ne olur? Mevcut anayasada ve taslak anayasada nasıl bir sonuç olur?”** diye sorulmuş.

Bu sorulara kısaca şöyle cevap verilebilir: Bir kere suçları düzenlemek ve verilecek cezaları öngörmek anayasaların işi değildir, bunlar kanunla düzenlenirler. Konuşmamda anlatmaya çalıştım, sınırlama nedenleri itibariyle taslakta 1982 anayasasından çok ciddi bir farklılık yok. Dolayısıyla yeni taslağın uygulanması döneminde de yine aynı şekilde suç teşkil edebileceğini düşünüyorum. Benim aslında bu konuda dikkatlerinizi düşünceyi açıklama özgürlüğünde bir sınırlama ölçütü olarak Amerikan Federal Yüksel Mahkemesi'nin kullandığı “yakın tehlike ölçütü” veya “açık ve mevcut tehlike ölçütü”ne çekmek istiyorum. Federal Mahkeme, bir düşünce açıklamasının toplumda somut, açık ve mevcut bir tehlikeye yol açmadığı sürece sınırlanmayacağını belirtiyor. Dolayısıyla bir düşünce açıklamasının yapıldığı somut koşullarda tartışma götürmez bir şekilde açık ve mevcut bir tehlike doğurması halinde ancak suç söz konusu olabilir. Teşekkür ederim.

Mustafa Özer: Ömer Hoca'ya teşekkürler, sorulara cevap verme sırası Fazıl Hoca'da.

Fazıl Hüsnü Erdem: Sorulara tek tek yanıt vermek zaman açısından sorun yaratır, bu nedenle ben soruların ortak noktalarından hareketle genel yanıtlar vermeye çalışacağım. Sorular başörtüsü, zorunlu din dersleri ve Kürt meselesi gibi güncel sorunlara

ilişkindir. Tüm bu sorunlar özü itibariye şu soruyla ilintilidir: **“Çeşitli farklılıkları içinde barındıran bir toplumda bu farklılıkların eşitlik temelinde barışçıl birlikteliğini nasıl sağlayabiliriz?”** Şimdi bu, sadece ülkemizin değil, tüm dünyanın karşı karşıya bulunduğu bir sorun. İşte bu çok kültürlülük politikaları da, bu sorun ekseninde üretilen formüllerden biri. Farklılıkların eşitlik temelinde barışçıl birlikteliğini sağlayabilmenin bir bireysel/toplumsal boyutu var, bir de devlete ilişkin bir boyutu var. Bireysel ve toplumsal boyutu hoşgörü kültürünün yaygınlaştırılmasıdır. Elbette ki hoşgörü dendiğinde bu kavram, aynı zamanda, hoş-gören ile hoş-görülen arasında bir hiyerarşik ilişkiyi ima eder. Çünkü hoş-gören kabul etmediği bir şeyi hoş görüyor. Dolayısıyla kendi doğrusunun dışındaki bir düşünceyi doğru kabul etmiyor, yanlış görüyor dolayısıyla kendisini üst bir pozisyonda telakki ediyor. Bu işin doğasında var, elbette ki herkesin kendi doğrusu vardır, bir ideolojisi, bir dünya görüşü bir hayat tarzı vardır. Bu onun kendi doğrusudur, bunu inkar etmek ya da o kişiden bunu inkar etmesini istemek doğru bir şey değildir. Burada yapılması gereken bireysel ve toplumsal düzeyde kişilerin kendi doğruları dışındaki doğrulara tahammül edebilmesidir, saygı göstermesidir, hoşgörü göstermesidir.

Ama devlet için aynı şeyi söyleyemeyiz, devlet düzeyinde yapılması gereken tanımadır. Devlet herhangi bir farklılık lehine bir tercihte bulunmamalıdır. Yani ister ideolojik farklılık olsun, ister dünya görüşü açısından, ister etnik, ister kültürel, ister hayat tarzı açısından devlet kamuyu, hepimizi temsil ediyor. Devletin yapacağı iş bütün farklılıkları olduğu gibi kabul etmektir. Bu bağlamda anayasa büyük önem taşıyor. Anayasalar dünya görüşü ve hayat tarzları açısından ideolojik çoğulculuğu güvence altına alan metinler olmalıdır. Anayasalar herhangi bir ideolojiyi, dünya görüşünü resmi bir ideoloji ya da resmi bir dünya görüşü olarak kabul etmemelidir. Kısacası anayasalar ideolojik tekliği, monizmi değil çoğulculuğu kabul etmeli ve güvence altına almalıdır. Oysa bizim 82 anayasası -hepimizin bildiği gibi- Atatürk ilke ve inkılapları olarak ifade edilen Atatürkçülüğü ya da Kemalizmi resmi bir ideoloji olarak kabul etmiştir. Bir kere bu resmi ideolojinin kabul edilmesi peşinen bu ideolojiye ya da bu ideolojik tercihe uymayan toplumsal kesimlerin dışlanması, ötekileştirilmesi anlamına gelir.

“Bu resmi ideolojinin insan hakları ya da özgürlükler hukuku açısından anlamı nedir?” Özgürlüklerin sınırının belirlenmesidir. Nitekim bugün ülkede yaşanan bu sıcak sorunlar, cumhuriyetle yaşıt olan Kürt sorunu, Alevi sorunu, gayri-müslim azınlıklar sorunu, başörtüsü sorunu dendiğinde hep gelip sonuçta bu resmi ideolojinin duvarına toslayıp geri dönüyor. Neden, çünkü kırmızı çizgileri teşkil ediyor. Bu anlamda anayasada resmi bir ideolojinin olmaması toplumsal ve siyasal çoğulculuğun güvence altına alınabilmesi bakımından çok büyük bir önem taşıyor.

Biz hazırladığımız bu taslakta, gerek anayasanın başlangıç kısmında var olan bu resmi ideolojiye atıf yapan ifadeleri ve gerek 42, 58 ve 134. maddelerdeki ifadeleri çıkardık. Daha doğrusu, iki maddeyi tümüyle anayasa metninden çıkardık, diğer maddelerde ise resmi ideolojiye atıf yapan ifadeleri madde metinlerinden çıkardık. Sadece mil-

letvekilliği andı ile cumhurbaşkanlığı andında Atatürk ilke ve inkılaplarına yer verdik. Bu maddelerde bu ifadelerin yer almasının herhangi bir hukuki sonucu olmadığından dolayı o maddelerde bu ifadelerin yer almasında herhangi bir beis de görmedik. Ama direktif mahiyetindeki hükümlerin yer aldığı maddelerdeki ifadeler tümüyle çıkarıldı.

Anayasada kültürel çoğulculuğun ya da kültürel kimlik hakların güvence altına alınması elbette ki önemlidir ve daha iyi bir tercihtir. Ama bizim taslakta kültürel kimlik haklarının güvence altına alınmasına yönelik herhangi bir düzenleme söz konusu değil. Ama şunu söyleyebiliriz en azından kültürel kimlik haklarının tanınmasına yönelik herhangi bir engel taslak metinde yer almıyor. Yani eğer bu taslak yürürlüğe girer de anayasa metni olarak kabul edilirse, mevcut parlamento veya gelecekteki seçimlerden sonra oluşacak parlamentolar, bütün kültürel kimlik haklarını tanıyabilir ve bu çerçevede uygulamada gerçekleştirilebilirler. Yani bunun önünde herhangi bir engel yok. Bizim hazırlamış olduğumuz taslak çerçevesinde değerlendirildiğinde kültürel kimlik haklarının kanun vasıtasıyla tanımlanmasında herhangi bir engel yoktur. Kısaca farklılıkların eşitlik temelinde barışçıl birlikteliğinin sağlanması hem bireylere ve topluma düşen bir ödev hem de anayasa koyucuya, kanun koyucuya düşen bir ödevdir. Burada kısaca yapılması gereken çoğulculuğun kabullenilmesi ve bunun pratiği de dönüştürülmesidir diye de düşünüyorum. Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

Mustafa Özer: Fazıl Hocam, sağ olun. Aslında soru bombardımanı altında olan Levent Hocam, şimdi sıra Levent Hoca'da, buyurun.

Levent Köker: Soru bombardımanına uğramak iyi bir şey, zira birçok şeyi açıklığa kavuşturma imkanı veriyor size. Önümdeki kağıt yığınının üzerindeki değerli soruların çok büyük bir bölümü bu vatandaşlık tanımındaki "Türk denir" önerisi ile ilgili. Ben zaten onunla ilgili rezervimi de baştan koymuş olduğum için rahatım. Yani bu konuda en azından hazırlanmasına katkıda bulunduğum bu metnin, benim tarafımdan mükemmel bir metin şeklinde anlaşılmadığını söylemiştim. Bir arkadaşım -arada ben buradan ayrılmadığım için- gelip bana sözlü olarak sorusunu sordu. Onu size aktarayım, zannederim herhalde o grup soruyla ilgili temel meseleyi ifade ediyor. "**Bana, Türk denmesini istemiyorum**" dedi bu arkadaş, "**herhangi bir biçimde Türk sıfatının veya sözcüğünün kullanılması istemiyorum.**", Arada konuşurken daha da açık söyledi ve "**Bana Türk denmesi, beni rencide ediyor**" dedi.

Şöyle bir durumla karşı karşıyayız: Değerli meslektaşım Fazıl Hüsnü bizim taslağı hazırlarken -tabi her birimiz için değişken olmakla birlikte- "gerçekçi anayasa yapımı" yoluna gittiğimizi söyledi. İşte bu rencide olma meselesinin bir de öbür tarafı var, orada da bir rencide olma durumu var. Önemlice bir grup insan -özellikle bugünlerde pompalanan Türk milliyetçiliği kabarışı sayesinde muhtemelen bu noktaya gelmiş olan bir grup insan- da diyor ki, "Bugünkü Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür ifadesini değiştirmeye kalkmak hem rencide edicidir, rencide ediciden öte Cumhuriyet düşmanlığıdır, Türk düşmanlığıdır." Ben en azından kendime ilişkin ve beni ihanetle itham eden birçok metin okudum. Dolayısıyla burada iki uç var, peki

bu iki uç arasında vatandaşlık meselesinden nasıl çıkılır? Anlaşılan bu “Türk denir” ifadesi de yeterince kültürel çoğulculuğu siyasi bir biçimde kucaklayıcı olmayacak. Ama şunda da hemfikir olmalıyız ki; eğer gelecekte daha demokratik bir Türkiye tasavvur etmek istiyorsak, kurulu düzenin payandası niteliğine dönüştürülmek istenen mevcut “Türk Devleti” ifadesinin kullanıldığı 66. maddedeki “Türk devletine vatandaşlık bağı olan herkes Türk’tür” biçimindeki vatandaşlık tanımı hiçbir şekilde sürdürülebilecek bir ifade gibi görünmüyor. Dolayısıyla orta yol olarak, daha fazla ülke referanslı olduğu için -çok kimseye sempatik gelmeyen ve kulağı tırmalayan bir ifade olan- **Türkiyelilik** kullanılabilir. İngilizce konuşuyor olsaydık bu hiç problem olmazdı çünkü İngilizcede “Turkish” ve “Turk” kelimeleri farklı ifadelerdir. “Turkish” hakikaten Türkiyeli anlamına gelir, “Turk” ise etnik bir adlandırmaya gönderme yapar. Ama dilimiz İngilizce değil, Türkçe, Kürtçe ve başka dillerden bahsediyoruz. O zaman bu sorunu vatandaşlık tanımı yapmadan özgürlüklü bir çerçeveyi oluşturacak şekilde geçiştirebiliriz. Üzerinde daha fazla konuşmamız gereken bu öneriyi kabul edecek noktaya gelirse eğer Türkiye demokrasisinin önemli bir sorununun çözülmesinde önemli bir adım atılmış olur. Benim Türklük meselesi ile söyleyeceklerim bu kadar.

Bir arkadaşımız **“Batılı anlamda demokrasinin sınırlı çoğulculuktan ibaret olduğunu dile getirdiniz”** diye başlayan bir soru sormuş. Diğer sorularda da var olan bu ifade beni biraz endişelendirdi, çok doğru anlaşamadığım kanaatine vardım. Benim özetle söylemek istediğim şudur: Demokrasinin liberal anlaşılış biçimi başlangıçta çoğulculuğu sadece sosyo-ekonomik sorunlarla sınırlamıştı. Ancak 1980’lerden itibaren özellikle “sessiz devrim” denilen bir toplumsal dönüşüm yaşandı. Kültürel kimlik ve farklılıkların tanınması ve siyasi olarak saygı görmesi gibi bir takım taleplerin dile getirildiği bu dönüşüm sürecinde demokrasiye konulan sınır birçok yerde aşıldı. Bu aşılma aslında tek bir kültürel beraberlik biçimi öngören ulus-devleti de kendi içinde dönüştürdü. Bu dönüşümün en güzel ve somut ifadesi –bizim de içine girmeye çalıştığımız ve o doğrultuda reform yaptığımız Avrupa Birliği’dir. Yani Avrupa Birliği çerçevesinde bu kültürel çoğulculuğun ya da çok-kültürlülüğün aslında kurumsallaştırılmaya çalışıldığını bu yönde bir takım düzenlemelere yer verildiğini, Türkiye’nin de aslında bunu kendisine bir rehber alıp içselleştirmesi gerektiğini söylemeye çalışıyordum.

Bu çerçevede tabii ki -anayasadan başlayarak yasalarımıza varıncaya dek- yapılması ve değiştirilmesi gereken pek çok şey var. Bunlardan bir tanesi de, bir soruda dile getirildiği üzere, “Türkiye’de idari vesayet kavramı etrafında hukukileştirilmiş olan merkezîyetçilik prensibinin idari vesayet belki daha doğru yorumlanmasıyla aşılabilmesidir.” Yani merkezîyetçikten mümkün mertebeye Türkiye’nin kurtulması gerekiyor. Hukukçular daha iyi bileceklerdir; esas itibarıyla idari vesayet, iki farklı yapı -yani merkezi devlet ve yerel yönetim- arasında kurulmuş olan bir istisnai denetim yetkisidir. İstisnai olması şu demektir: Ancak kanunla kurulabilir ve kanunda belirtilen somut, sayılmış ve açık sebeplerle merkezi yönetim yerel yönetim üzerinde vesayet yönetimi kurabilir. Halbuki Türkiye’de vesayet böyle bir istisnai ve spesifik olarak kanunda açık-

ça belirtilmiş bir yetki gibi değil de, sanki merkezin yerel yönetimler üzerinde böyle çok belirgin bir kontrolü varmış gibi ve merkezi yönetimle yerel yönetimler sanki ayrı varlıklar değil de tek bir varlığın parçalarıymış gibi hiyerarşik bir biçimde kullanılıyor. Özellikle de İçişleri Bakanlığı'nın belediye başkanları üzerindeki denetim yetkisini nerelere vardığını da hepimiz biliyoruz. Dolayısıyla bunun doğru mecrasına çekilmesi önemlidir. Bu çerçevede anayasa taslağında dile getirdiğimiz bir takım ifade değişikliklerinin aslında yasama organına bir imkan verdiğini hatırlamamız lazım. Anayasa meselesini düşünürken yaklaşımımız şu olmalıdır: Kanunla düzenlenebilecek ayrıntıları biz anayasaya koyamayız ya da koymamalıyız. Yani yerel yönetimlerin özerkliği ile ilgili açık bir ilke aslında isteniyorsa konabilir, bu özerkliğin boyutları daha geniş bir biçimde tanımlanabilir ama sadece yasama organına bile bu konuda geniş bir özerklik düzenlemesi yapma yetkisinin verilmesi bile önemli bir adımdır.

Son olarak bu eğitim hakkı ve dil meselesi ile ilgili konularda bir şeyler söylemek istiyorum. Devletlerin resmi dili, bir veya birden fazla olabilir. Resmi dilin bir veya birden fazla olması başka şeydir, anadil meselesi başka bir şeydir. Türkiye Cumhuriyeti'nde biliyorsunuz resmi dil ile anadil özdeş olarak ikisi de Türkçe zannediliyor, yani bugünkü anayasa düzenimizde aslında ifade çok da buna bu doğrultuda olmamakla birlikte böyle anlaşılıyor. 2005 yılında Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, Eğitim-Sen'in anadilde eğitimi savunan tüzük maddesinin değiştirilmesine, aksi takdirde Eğitim-Sen'in kapatılması gerekeceğine dair bir karar verdi. Bu kararın gerekçesinde açıkça şöyle denilmişti: Türkiye'de Türkçeden başka bir dilin anadil olabileceğini savunmak Türkiye'de Türklerden başka halkların yani birden fazla halkın en azından mevcudiyetini dile getirmek anlamına gelir. Bu ise Türkiye Cumhuriyeti'nin devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü gibi bir takım anayasal ilkelerine ve ilgili anayasa maddelerine aykırıdır. Bu nedenle Eğitim-Sen anayasa uygun bir faaliyet göstermeyen bir sendika haline gelmiştir. Bu gerekçeye dayanarak sendikanın kapatılması gerektiğine karar veriliyordu ki Eğitim-Sen bu maddeyi tüzüğünden çıkararak kapatılmaktan kurtuldu. Ama önümüzde de böyle bir yüksek mahkeme kararı var ve onların onun dayanağını oluşturan anayasal düzenlemeler var.

Eğer daha demokratik bir anayasa istiyorsak Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun bu sözünü ettiğim kararı mesela bize bir rehberdir, o kararın dayanağı olan anayasa maddelerini değiştirmek gerekiyor. Bu maddelerden bir tanesi de işte 42. maddede yer alan "Türkçeden başka hiçbir dil okullarda anadil olarak okutulamaz" fıkrasıdır. Bu fıkranın yeniden yazılması ve anadilin Türkçe ile sınırlandırılmasına dönük bir tek kültürlü, tek biçimli uniform bir toplum yaratma idealini artık Türkiye'nin bırakması gerekiyor.

Galiba bir anakronizmle malul bir tarihimiz de var, onun için biraz bocalıyoruz. Osmanlı devleti 16. yüzyılda batıda ulus-devlet oluşurken Roma İmparatorluğu'na benzer bir yapı oluşturuyordu. Şimdi ise Türkiye Cumhuriyeti de, ulus-devletin yapısının 19. yüzyıldakinden farklı bir biçimde çözülmeye başladığı, daha demokratik ve çoğulcu bir gelişme doğrultusuna girdiği bir çerçevede ulus-devleti oluşturmakta inatlaşmak

gibi tarih karşısında böyle bir zamansız işle karşı karşıya kalmış gibi görünüyor. Herhalde demokratların beraberliği bizim bu çok-kültürlü bir demokrasi inşa etme çabamızı ilerletmeye yetecektir diye düşünüyorum. Çok teşekkür ederim.

Mustafa Özer: Değerli arkadaşlar, Heinrich Böll Stiftung Derneği ve Diyarbakır Barosu'nun hazırladığı iki günlük bu oturumlar serisinin ilkini tamamlamış olduk. Zamanımızı da aştık, o nedenle burada kesmek zorundayım. Bu oturumda değerli hocalarımız, hak ve özgürlük temelli bir bakışla anayasanın değişik konularını içeren sunumlarda bulundular, yararlı olduğunu umuyorum. Dört konuşmacı arkadaşımıza da çok teşekkür ediyorum. İkinci oturum saat 14.00'de "Anayasa, Hukuk Devleti ve Demokrasi" oturumuyla devam edecek.

İKİNCİ OTURUM: ANAYASA, HUKUK DEVLETİ VE DEMOKRASİ

Fırat Anlı (Oturum Başkanı):

Değerli misafirler, çok değerli konuklar; hoş geldiniz diyorum ve hepinizi saygıyla selamlıyorum. Bu oturumumuzun temel gündemini zaten bir önceki oturum kapanırken oturum başkanımız ifade etmişti. Kısmen bir önceki oturumun devamı ama daha farklı bir çerçevede konuları ele almakla bugünkü toplantının istenen amaca ulaşacağına inanıyorum.

Demokrasi, insan hakları, özgürlük, anayasa, anayasal vatandaşlık, demokratik cumhuriyet, çok-kültürlülük ve çok-kimliklilik gibi konular, özellikle bu coğrafyanın ve özellikle Kürtlerin yıllardan beridir gündeminde olan konu başlıklarıdır. Bu salonlar bu tartışmalar için defalarca doldu boşaldı, halen de dolmaya devam ediyor ve biz hala arayışımızı sürdürüyoruz. Heinrich Böll Stiftung Derneği ve Diyarbakır Baromuzun, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğrencisi olan arkadaşlarımızla birlikte böylesi bir etkinliği böylesine anlamlı bir dönemde gerçekleştirmesinin tesadüfi olmadığını düşünüyorum, çok önemli bir denk düşme olduğuna inanıyorum. Bildiğiniz gibi bir haftayı aşan bir sınır ötesi operasyon dün itibarıyla sona erdi. Bugün bu salonda anayasayı, anayasal vatandaşlığı, demokrasiyi konuşmak ve daha genel bir biçimde geleceğimizi, ortak yaşam kültürüne sunacağımız katkıyı, bir arada yaşamaya olan güçlü inancımızı bir kez daha ifade etmek bence çok anlamlı ve değerlidir.

“Sivil anayasa” tanımını elbette ki çok ağır bir tanım, bir önceki oturumda da bu kısım ifade edildi. Bende Sayın Özçer’in ifade ettiği biçimiyle “sivil ve demokratik bir anayasa” olarak adlandırılmasının son derece önemli olduğuna inanıyorum. Yine anayasa yapım süreçlerine ilişkin tartışmaların bu dönem açısından çok can alıcı olduğunu düşünüyorum. Çünkü benim kuşağım -benden önceki kuşak da inanıyorum ki bundan çok farklı değildi- anayasa yapım süreçlerinin dışında kaldı. Kendisine biçilen

idari mekanizmadan yurttaşlık haklarına kadar olan bütün başlıklarda kendisinin dışında gelişen bir anayasa yapım sürecine tanık oldu. Bir sabah uyandığında kendisinin hiçbir dahlinin olmadığı bir metinle karşılaştı ve bu metindeki haklarını, özgürlüklerini ya da ödevlerini ancak zaman içinde tanıma fırsatını buldu.

Bu çerçevede anayasa ekseninde bir tartışma sürecinin yürütülüyor olmasını önemli ve anlamlı buluyorum. Ancak son gelişmeler bu konudaki ümitlerimizi maalesef kısmen azaltmıştır. Özellikle seçim öncesi ve seçim sonrası ortaya çıkan tabloyu dikkatle incelediğimizde bu konuda atılan adımların samimiyeti noktasında kimi kuşularımızın olduğunu ifade etmem gerekir. Yine de her ne kadar türban düzenlemesine ilişkin atılan adımların salt bir başlıkla sınırlandırılmış ve üniversitedeki diğer özgürlük alanları bunun dışında tutulmuşsa da, bunun kendisini sistemin içinde ifade etme imkan ve fırsatını bulamayan yurttaşların haklarının bir bütün olarak tanınması açısından da bir başlangıç olmasını temenni ediyoruz.

Oturum başkanlarının çok konuşmaması usuldendir ama hep böyle söyleriz yine de en az bir oturum konuşmacısı kadar konuşuruz. Ben sözü çok fazla uzatmak istemiyorum, çok değerli konuklarımız var, gerçekten bu alanda son derece ciddi emekleri, katkıları olan ve bugün de bunu bizlerle paylaşmak üzere aramızda bulunan değerli hocalarımız var. Ben müsaadenizle ilk sözü Yavuz Atar hocamıza veriyorum. Buyurun hocam.

Yeni Anayasanın Getirdiği Yenilikler

Prof. Dr. Yavuz Atar

Bende bizleri dinlemeye gelen bütün konukları saygı ile selamlıyorum. Bugün burada size anayasa yapım sürecini ve yeni anayasanın getirdiği yenilikleri konu edinen bir tebliğ sunmaya çalışacağım.

Yeni Anayasa İhtiyacı ve Anayasa Yapımı Süreci

Acaba şu anda ülkemizin yeni bir anayasaya ihtiyacı var mıdır? Yeni bir anayasaya ihtiyaç varsa, anayasa değişikliği süreci nasıl yürütülmelidir?

Türkiye’de vatandaşların, toplumun büyük kısmı yeni bir anayasaya ihtiyacımız olduğu konusunda önemli ölçüde bir uzlaşma içindedir. Toplumun hemen her kesimi yürürlükteki 1982 anayasasının gelişen toplumun ihtiyaçlarına cevap veremediğine, devlet yönetiminde yetersiz kaldığına, insan haklarını ve hukukun üstünlüğünü evrensel manada garanti altına almadığına inanmaktadır. Bu nedenle toplum, bu özelliklere sahip yeni bir anayasa yapılması gerektiğine inanmakta ve bunun için zamanlamanın da doğru olduğunu düşünmektedir. Türkiye’nin yeni bir anayasaya ihtiyacı vardır. Tabii bu yeni anayasa ihtiyacının iç dinamikleri olduğu kadar, dış dinamikleri de vardır. İç dinamikler nelerdir? Genellikle ülkelerin anayasalarının değişmesine ve yeniden yapılanmasına yol açan bir takım faktörler vardır. Yeni bir devlet kurulurken yeni bir anayasa yapılır ya da rejim değişikliğinde anayasa değişir. Bunların dışında anayasal değişmenin başlıca dinamiklerini, bir ülkedeki sosyal, ekonomik, siyasal ve teknolojik gelişmeler oluşturur. Bir toplumda bu faktörlerin ortaya çıkması durumunda anayasanın bu yeni realitelere uydurulması zorunludur. Zira demokratik toplumlarda anayasal değişme toplumdan ve gerçek hayattan soyutlanamaz. Kuşkusuz yeni anayasanın bu toplumsal dinamiklerle örtüşmesi beklenir. Yakın zamanın başarılı anayasa yapımı örneklerinden olan 1978 İspanyol Anayasasının hazırlayıcılarından *Miguel Herrero De Minon*’un ifadesiyle, “Yaşayan anayasa bir kimse tarafından, protez gibi değil, kendi

derisi gibi hissedilmelidir". Bu nedenledir ki, bir anayasa, egemen seçkinler tarafından kullanılan bir "sosyal kontrol" ya da "toplumsal mühendislik" aracı olamaz. Hemen her alanda büyük bir *dönüşüm* yaşayan Türkiye'nin, toplumun gerisinde kalan "protez" bir anayasadan, "yaşayan" bir anayasaya geçmesi için yeterli neden mevcuttur.

Ama bizim ülkemizde bu gelişme ve değişme ihtiyaçlarına göre anayasalar yapılmamıştır. Bir takım demokrasi dışı müdahaleler olmuş ve bunu yapan güçler kendi istek ve politikalarının anayasallaşmasını amaçlamışlardır. İşte bu nedenle artık yeni anayasanın sivil bir süreç içerisinde bütün toplum kesimlerinin görüşü alındıktan sonra, halkın gerçek temsilcisi olan TBMM tarafından kabul edilmesi, bunun ardından da, 1982 Anayasasının kabulünde olduğu gibi halkın mecburen "evet" demek zorunda kaldığı bir yöntemle değil de, serbest bir ortamda "evet" ya da "hayır" denilebilecek şartlar altında referanduma sunulması gerekmektedir. Öte yandan, anayasal değişmeyi etkileyen dış dinamikler de vardır. Ancak dış dinamikler bazen olumsuz olarak algılanabilmektedir. Bu düşüncede olan kesimlere göre, biz milli bir devletsek dış dinamikler bizim anayasamıza neden etkide bulunsun. Bazı durumlarda bu söylenebilir, ama dış dinamikler her zaman olumsuz manada anlaşılmalıdır. Evrensellik kazanan bir takım ilke ve kurumların bizim ülkemizde de yerleşmesi birey ve toplumun yararına.

Esasen hemen bütün ülkeler demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları alanındaki düzenlemelerinde evrensel gelişmelerden yararlanmışlardır. Mesela, insan haklarının korunması alanında en önemli kurumsallaşma düzeyi Avrupa Konseyi bünyesinde ortaya çıkmıştır. Çok önemli anlaşmalar hazırlanmış ve uluslararası kurumlar ve mahkemeler oluşturulmuştur. Bazılarımız buna karşı olabilir ve diyebilirler ki, "nasıl olur da uluslararası bir örgüt bizim gibi bağımsız bir ülkenin iç hukukuyla alakalı kararlar verebilir?" Buna karşılık, önemli bir toplumsal kesim de bu düşüncenin yanlış olduğuna inanmaktadır. Ben de bu görüşteyim. Eğer insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi hepimize lazım olan değerler bizim ülkemizde yeteri kadar kurumsallaşamamış, fakat başka ülkelerde ya da uluslararası kuruluşlar bünyesinde ileri bir düzeye gelmişse, biz de bu tecrübelerden yararlanmalıyız. Belli uluslararası örgütlerin üyesi olmuş veya olmaya çalışıyoruz. Eğer siz bir anlaşma yaparsanız, onun gereklerini yerine getirmek zorundasınızdır. Mesela, Avrupa Konseyi üye ülkelerde insan hak ve özgürlüklerini yerleştirmeye çalışan bir örgüttür ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de bu Sözleşme ile ihdas edilen bir organdır. Biz de Türkiye olarak AİHS'ni onaylamış ve AİHM'nin yargılama yetkisini kabul etmiş durumdayız. 1990'lardan itibaren bu Mahkemeye Türkiye'den binlerce bireysel başvuru yapıldı ve Mahkeme insan haklarının ihlal edildiğine dair çok sayıda karar verdi. Bu mahkemenin vermiş olduğu kararlara baktığımızda, ülkemizdeki insan hakları ihlallerinin bir kısmının uygulamadan bir kısmının da başta Anayasa olmak üzere mevzuattan kaynaklandığını görmekteyiz. Dolayısıyla, biz bu insan hakları sisteminin bir parçası olmaya çalışıyorsak, Anayasa hükümlerinden kaynaklanan ihlalleri ortadan kaldırmak ve Sözleşmeye uyumu da sağlamak için Anayasa değişikliği yapmak zorundayız. Kaldı ki, dış dinamikler olmasa bile, insan

haklarını en ileri düzeyde güvence altına almak ve bütün dünyanın ortak malı olan evrensel bir takım değerleri kendi ülkemize kazandırmak Türk toplumu olarak başlıca amacımız olmalıdır. Demokratik reformlar sadece demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti gibi alanlarla da sınırlı değildir. Mesela, demokratik ülkelerde yerel yönetimlere daha fazla yetki verilmektedir. Biz de ülkemizde bunu tecrübe ettik. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesiyle topluma götürülen hizmet kalitesinin arttığını gördük. O halde dünyanın geliştirdiği ve uyguladığı kurum ve düzenlemelerden biz de yararlanmalıyız.

Bütün bu faktörleri dikkate aldığımızda ülkemizde köklü bir anayasal değişimin kaçınılmaz olduğunu söyleyebiliriz. 1982 Anayasasında bugüne kadar 14 civarında değişiklik yapıldı ama hala insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü evrensel manada garanti altına alan bir anayasal sistemi henüz oluşturamadık. Gerçi kusursuz bir anayasa yapsanız bile bunun başarısı anayasayı uygulayacak olan insan unsurunun kalitesine bağlıdır, fakat böyle bir anayasayı ortaya çıkarmak da bu yönde atılacak ilk ve en önemli adımdır.

Öte yandan, bir toplumun siyasal gelişim sürecinde anayasanın yapımı veya değiştirilmesi için *en uygun ve elverişli zamanın seçilmesi* de önemli bir unsurdur. Bu anlamda toplumların hayatında, yeni bir anayasanın yapımı için uygun ya da uygun olmayan dönemlerden söz edilebilir. Aynı şey kanunlar bakımından da geçerlidir. 19.yüzyılın başlarında, Alman Medeni Kanununun kodifikasyonu üzerine Alman hukukçular arasında cereyan eden büyük tartışma buna iyi bir örnektir. Fransız Kanununun iktibasına karşı çıkan Tarihçi Okulun kurucusu *Savigny*, iddialarını daha iyi açıklayabilmek için "*halk ruhu*" (Volksgeist) -halkın ayırdedici hukuk dehası- kavramını geliştirerek şu görüşü ortaya atmıştır: "*Başarılı bir kodifikasyon için en uygun zaman, bir milletin siyasal ve hukuki olarak tam olgunluğa ulaştığı andır*". Almanya'dakine benzer bir tartışma ülkemizde Fransız Medeni Kanununun iktibasını savunan Ali Paşa ile büyük hukukçu ve tarihçi Ahmet Cevdet Paşa arasında yaşanmış ve ardından ünlü Mecelle-i Ahkam-ı Adliye Ahmet Cevdet Paşa başkanlığındaki bir komisyon tarafından (1869-1876 yılları arasında) hazırlanmış ve kabul edilmiştir.

Bir kodifikasyonun vaktinden önce yapılması, ulusal gelişmeyi önler veya sınırlar; vaktinden sonra yapılması ise, ulusal gerileme ve çöküşü önleyemeyeceğinden yararsız bir faaliyet olur. Örneğin Türkiye'de, 1946-50 arasındaki demokrasiye geçiş sürecinin siyasal güçleri, demokrasiye geçiş üzerindeki uzlaşmalarını yeni bir anayasanın yapılması üzerinde de yoğunlaştırabilmiş olsalardı, daha sonra ortaya çıkan anayasal sorunlar belki de yaşanmayacaktı. Ülkemizde 1924 Anayasası 1960 yılına kadar uygulandı. Esasen, "1950'den önceki dönemde uygulandı", demek anlamsız. Çünkü bu dönemde zaten tek parti yönetimi var ve otoriter bir rejim söz konusu. Burada gerçek manada etkili olan bir anayasadan söz edemeyiz. Başka bir deyişle bir anayasanın varlığı ya da yokluğunun gerçek bir etkisi söz konusu değildi. Peki, anayasanın önemi (siyasal iktidarın sınırlandırılması için gerekli anayasal mekanizmalara duyulan ihtiyaç) ne zaman ortaya çıktı? 1950-1960 arasında. 1960 darbesinin gerekçeleri arasında, Anayasaya

aykırı kanunları denetleyecek bir organın olmaması da gösterilmiştir. Denetim mekanizmaları olsaydı belki bu gelişmeler olmazdı, şeklinde görüşler ileri sürülmüştür. O halde 1946–1950 arasında demokrasiye geçiş çalışmaları sürerken aslında Türkiye'nin tam da o zaman yeni bir anayasa yapması gerekiyordu. Çünkü siyasal sistemin işleyişi ve toplumsal değişim belli bir aşamaya gelmiş, batı ülkelerinde totaliter rejimler sona ermeye başlamış ve hepsi yeni demokratik anayasalar yapmaya başlamışlardır. Mesela Almanya'da nazizmin yıkılması ve 1949 Anayasasının yapılması, İtalya'da faşizmin çöküşü ve 1948 Anayasasının yapılması gibi. 1960 darbesinin ardından 1961 Anayasası yapıldı, fakat yine toplumun ihtiyaçlarıyla örtüşmeyen ve belli açılardan demokrasiden geriye dönüş anlamına gelen düzenlemeler getirildi. Bu Anayasasının temelde özgürlükçü olduğu doğru olmakla birlikte, Anayasa din hürriyeti konusunda aşırı sınırlayıcı bir yaklaşım benimsenmiştir. Keza din istismarıyla ilgili hüküm ilk defa Anayasaya konulmuş ve bu sebeple partilerin kapatılabileceği öngörülmüştür. Öte yandan, seçilmişler üzerindeki askeri vesayetın temel çerçevesini belirleyen Milli Güvenlik Kurulu ve Genelkurmay Başkanlığının Savunma Bakanlığı yerine Başbakanlığa bağlanması gibi hükümler de bu Anayasa ile getirilmiştir. 1982 Anayasasını yerden yere vurarak 1961 Anayasasını yüceltenler bunları görmemişlerdir.

O halde, çeşitli etki ve tepkilerin ürünü olan 1961 ve 1982 darbe Anayasalarından sonra, bireyi esas alan ve devletin yetki haritasını modern anayasacılığın temel ilkelere (demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü) göre düzenleyen “sivil ve demokratik” bir anayasasının yapılması için zamanlama bakımından olgunlaşma çağındaki Türkiye'nin önünde iyi bir fırsat vardır. Yeni bir anayasasının yapılması, askeri bir darbe döneminde kabul edilmiş olan 1982 Anayasası üzerindeki meşruluk tartışmasını da ortadan kaldırarak, sadece hukuki ve siyasal açıdan değil, sosyolojik ve psikolojik bakımlardan da Türkiye'nin demokratikleşme sürecine çok olumlu katkılarda bulunabilir.

Anayasacılık tarihine bakıldığında anayasaların içeriği gibi, yapılış yönteminin de, demokratik ya da antidemokratik olabildiği görülür. Antidemokratik yöntem, anayasasının hiyerarşik, yani halkı temsil etmeyen güçlerce “tepeden inme” bir biçimde yapılmasını ifade eder. Demokratik olarak nitelendirilebileceğimiz yöntemler ise, sözleşme yöntemi ve organik yöntemdir. Sözleşme yöntemi, toplumdaki önemli kesimlerin uzlaşarak (tabana dayalı olarak) anayasa yapması anlamına gelir. Organik yöntemde ise, yeni bir anayasasının yapılması ya da değiştirilmesi, yürürlükteki anayasasının öngördüğü usul ve kurallara göre seçilmiş yetkili organlar tarafından gerçekleştirilir. Organik yöntem, sözleşme yöntemi ile birleşebilir. Yani, anayasal usullere göre anayasayı değiştirecek olan organlar, toplumun önemli kesimlerinin görüşlerini alarak onları da sürece dâhil edebilirler. Keza, anayasasının yapılması sürecinin, kamuoyuna açık ve tartışmaların mümkün olduğu kadar geniş kitlelere ulaşacağı biçimde cereyan etmesi, bütün grupların ve genel olarak vatandaşların anayasasının yapımına katkıda bulunmasını sağlar ve onların anayasayı sahiplenmesini kolaylaştırır. Ancak, geniş ve kapsamlı bir uzlaşma mümkün olmadığı takdirde, yeterli sayılabilecek bir toplumsal konsensüsün

sağlanması halinde, anayasa yapımını bunu makul bularak anayasal değişmeyi gerçekleştirmeye girişebilirler. Böyle durumlarda, anayasa değişikliğinin üzerinde uzlaşma bulunan konularla sınırlı tutulması en uygun yoldur. Bu şekilde anayasal değişme bir anda tek bir paket olarak gerçekleştirilemediği takdirde, bunun belli bir zaman için de spesifik konular üzerinde uzlaşmaya varıldıkça gerçekleştirilmesi de mümkündür.

Yeni anayasanın sivil bir irade tarafından yapılacak olması da çok önemlidir. 1982 Anayasasını istediğiniz kadar değiştirin, yine ismi 1982 Anayasası olarak kalacak ve darbeyi anımsatacaktır. Bu anlamda “yeni” kelimesinin de son derece önemli olduğunu düşünüyorum. Bazı çevreler ve hatta hukukçular yeni anayasaları ancak kurucu meclislerin yapabileceğini iddia etmektedirler. Bu anlayış darbelerin etkisiyle öylesine toplumun bilincine işlemiş ki, normal zamanlarda anayasa yapılamayacağı düşünülmektedir. Peki, kurucu meclis nedir? Kurucu meclis anayasa yapan ya da değiştiren meclistir. Darbelerde yürürlükteki anayasalar ilga edilip, halk tarafından seçilmiş olan meclisler kapatıldığından, darbeciler yapacakları yeni anayasaya sözde meşruiyet kazandırmak amacıyla genellikle atama yoluyla bir kurucu meclis oluştururlar, ama anayasaya nihai şeklini yine darbeciler verir. Darbe dönemlerinde yürürlükteki anayasa ortadan kaldırıldığından anayasayı hazırlayanlar hukuken hiçbir kuralla bağlı değildirler ve dolayısıyla da uymak zorunda oldukları usul kuralları da yoktur. Bu dönemlerdeki kurucu meclisler bu nedenle “asli kurucu meclis” olarak adlandırılır. Buna karşılık, normal demokratik dönemlerde anayasayı ülkenin parlamentosu değiştirir ve bunu yaparken anayasadaki usul kurallarıyla bağlı olduğundan “tali kurucu meclis” olarak adlandırılır. Dolayısıyla, demokratik meclisler gerekli usule uyarak pekâlâ yeni bir anayasa da yapabilirler. Kısaca, darbe sonrasında atama yoluyla bir kurucu meclis oluşturulduğunda bu antidemokratik bir kurucu meclis olur. Bu anlamda “asli kurucu meclis” her zaman demokratik olmayabilmektedir. Mevcut Anayasanın 175. maddesinde Anayasanın nasıl değiştirileceği açıkça yazılıdır. Değiştirecek organ da TBMM’dir. Şu anda, 2007 seçimlerinde demokratik yolla seçilmiş ve % 85 civarında da farklı siyasal görüşlerin temsil edildiği bir Meclis yapısı bulunmaktadır. Kaldı ki, anayasa değişikliğinin referanduma sunulmasıyla da, halkın hukuken Anayasa yapımı sürecine katılması ve son sözü söylemesini sağlayacaktır.

Yeni Anayasa Taslağı Neler Getiriyor

Bilim Komisyonu tarafından hazırlanan taslak anayasa neler getiriyor? Bu kısımda özetle bundan bahsetmek istiyorum. Öncelikle şunu belirtmek isterim ki, yeni anayasa taslağı hazırlanırken Türkiye için “gerçekleştirilebilir” bir anayasayı nasıl hazırlayabiliriz, şeklinde bir yaklaşımımız oldu. Başka bir ifadeyle, evrensel standartlar ile ülke ihtiyaçları, şartları ve beklentileri arasında makul bir denge kurmaya çalıştık. Kuşkusuz komisyon üyeleri olarak ayrı ayrı ya da birlikte sadece akademik bir çalışma olarak kalacak bir metin hazırlamış olsaydık bazı konuları daha ideal olarak düzenleyebilirdik. Bu nedenle amacımız Türkiye şartlarında mümkün olabilecek bir anayasa önerisi ha-

zırlamak oldu. Bununla birlikte, ortaya çıkan metin, getirdiği düzenlemeler itibarıyla pek çok Avrupa anayasasından daha ileri düzeyde bir insan hakları ve hukuk devleti sistemi öngörmektedir.

Anayasanın felsefesi ve temel ilkeler

Yeni anayasa taslağı temel felsefesi ve ruhu bakımından, mevcut Anayasadan radikal bir şekilde ayrılmaktadır. 1982 Anayasası devletçidir, yani bireye karşı devleti koruma altına almaktadır. Gerçi 1982’den bu yana Anayasada çok sayıda değişiklik yapıldı, insan hakları alanında iyileştirmeler oldu, fakat Anayasa hala tam anlamıyla bireyci diyebileceğimiz bir niteliğe kavuşmuş değildir.

1982 Anayasası, devletin “kutsal” (1995 değişikliğiyle ‘yüce’) olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Anayasanın Başlangıcından, Anayasanın amacının, devlet iktidarını insan haklarıyla sınırlamak değil, gerektiğinde insan hakları ve hukuk devletinden feragat pahasına da olsa, kutsal ya da yüce devletin üstünlüğünü sağlamak olduğu sonucu çıkmaktadır. Anayasadaki bu üstün devlet anlayışı, devletin bireylere ve topluma karşı korunmasını, varlık ve bekasının sağlanmasını gerektirmektedir. Bir devlete kutsallık atfedildiği takdirde hukuk devleti ve insan hakları anlayışından uzaklaşmış olur. Çünkü kutsal olan bir varlık sorumsuzdur, sorgulanamaz ve denetlenemez.

Keza, 1982 Anayasasının özellikle ilk düzenlemesindeki belirgin hürriyet-otorite dengesizliği, hak ve hürriyetler alanını düzenleyen temel kanunların askeri darbe ya da muhtıra dönemlerinde kökten değiştirilmesi, son yıllarda gerçekleştirilen reformlara rağmen, idari alandaki hukuki düzenlemelerin ve uygulamanın merkezi ve bürokratik devlet zihniyetine dayalı olması (örneğin yükseköğretim sistemi), devletçi ceza politikası ve özellikle eski Ceza Kanununda yer alan düşünce suçları, yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığının sağlanamaması, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay ve Danıştay kararlarında görülen “aktivizm” de hukuk devletiyle ilgili temel sorunların başında gelmektedir.

Yeni bir anayasa hazırlanırken öncelikle birey ve devlet ilişkisi bakımından temel tercihi açıkça belirlememiz gerekir. Bireyi ve onun hürriyetini esas alan ve devleti bireyin ve toplumun hizmetinde bir araç olarak gören bir yaklaşım mı benimsenecektir, yoksa devlet kutsanıp amaç haline getirilip birey bir araç olarak mı kabul edilecektir. Bu tercih insan hakları kadar, hukuk devleti ilkesi bakımından da önemlidir.

Yeni anayasa taslağında, 1982 Anayasasının devletin kutsallığı anlayışını yansıtan Başlangıç kısmının bireyi ve hukukun üstünlüğünü esas alacak şekilde yeniden yazılmış olması hukuk devleti ideali bakımından büyük değere sahiptir. Sadece Başlangıç kısmı bile tek başına yeni anayasa taslağının felsefesini ortaya koymak için yeterlidir. Taslağın Başlangıcı şöyledir:

“Herkesin insan haysiyetinden kaynaklanan evrensel hak ve hürriyetlere sahip olduğu inancıyla hareket eden, her türlü ayrımcılığı reddeden, farklılıklarımızı kültürel zenginliğimizin kaynağı olarak gören bir eşitlik anlayışına sahip biz Türk Milleti; insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne dayanan demokratik ve lâik

Cumhuriyetin kurum ve kurallarını düzenleyen bu Anayasayı, egemen irademizin ve Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemâl Atatürk'ün çağdaş uygarlık hedefi ile ebedî barış idealine olan bağlılığımızın ifadesi olarak kabul ve teyid ederiz.”

Bu düzenlemede hukukun üstünlüğü, insan hakları, demokrasi ve millet iradesi özellikle vurgulanmış, farklılıkların zenginlik olduğu belirtilmiştir.

Anayasanın devletin temel niteliklerini düzenleyen 2. maddesinde insan haklarını zayıflatıcı bazı ibareler vardır. Bu maddede “toplum huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde” denildikten sonra temel ilkeler sayılmaktadır. Bu kavramlar duruma göre sübjektif yorumlara tabi tutulabileceğinden temel ilkeleri zayıflatma potansiyeli taşımaktadır. Mesela, eğer toplum huzur içinde değilse biz insan haklarını şimdilik tam olarak tanıyamıyoruz, demek gibi bir tehlike yaratıyor. Taslakta temel ilkeleri daha da güçlendirmek için bu ibareler metinden çıkarılmış, ayrıca insan hakları vurgusunun güçlendirilmesi amacıyla, “saygılı” kelimesi yerine, “dayanan” kelimesi benimsenmiştir.

Anayasada düzenlenen her kurul veya kurumun, kendisini, egemenliği kullanan yetkili organ olarak görmesini engellemek amacıyla, Türk milleti adına egemenliği kullanan organlar, Taslakta yasama, yürütme ve yargı şeklinde sayılarak belirtilmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin milletlerarası ve milletlerüstü kuruluşlara üyeliğinden doğabilecek muhtemel sorunları önlemek için, “milletlerarası ve milletlerüstü kuruluşlara üyelikten kaynaklanan sınırlamalar saklıdır” hükmü eklenmiştir.

Eşitlik ilkesini güçlendirmek amacıyla sadece kadınlar lehine değil, aynı zamanda toplumun özel olarak korunması gereken başka kesimleri için de pozitif ayrımcılık kuralı benimsenmiştir.

İnsan hakları

Taslakta, insan hakları yeni bir bakış açısıyla ve tamamen uluslararası sözleşmelere ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarına uygun olarak düzenlenmektedir. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi bünyesinde birçok insan hakları sözleşmeleri yapılmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kişi hakları ve siyasi haklar bakımından çok etkili bir koruma öngörmektedir. Bu koruma sisteminin en önemli unsuru Avrupa İnsan Hakları Mahkemesidir. Taslakta insan haklarının düzenlenmesinde biz Türkiye'nin de taraf olduğu bu sözleşmeleri ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yerleşik içtihatlarını esas aldık. Bu çerçevede yapılan düzenlemeler özetle şöyledir:

- Temel haklara yapılan vurguyu güçlendirmek ve bu hakların korunmasının kural, sınırlanmasının ise istisna olduğuna ilişkin prensibe geçerlilik kazandırmak için, ikinci kısım başlığındaki “ödevler” kelimesi çıkarılmış, ayrıca 1982 Anayasasının 12. maddesinin ikinci fıkrasındaki ‘temel hak ve hürriyetlerin kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva ettiği’ hükmüne yer verilmemiştir.
- Temel hak ve hürriyetleri kötüye kullanma yasağı, ifade hürriyetinin keyfi şekilde sınırlandırılmasını önlemek amacıyla daraltılmıştır.

- Önceki anayasalarımızda yer almayan “kişisel bilgilerin korunması hakkı” ve “bilgi edinme hakkı” anayasal güvenceye kavuşturulmuştur.
- Din ve inanç hürriyeti bütün unsurlarıyla birlikte güvenceye kavuşturulmuş; devlete, çocukların eğitimi alanında ebeveynin dinî ve felsefî inançlarını dikkate alma yükümlülüğü getirilmiş; lâiklik ilkesinin ve bu ilkenin önemli bir unsuru olan “din ve inanç hürriyeti”nin bir gereği olarak, din eğitimi dersleri bakımından muafiyet imkanı getirilmiştir.
- 1982 Anayasasının 24 üncü maddesinin son fıkrasında “din ve vicdan hürriyeti” için öngörülen özel “kötüye kullanma” (din istismarı) yasağı, sübjektif ve keyfi değerlendirmelere açık unsurlardan arındırılmıştır.
- Önceki anayasalarımızda bağımsız bir hak olarak kendinden söz edilmeyen adil yargılanma hakkına yer verilmiş; bu hak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. maddesi dikkate alınarak, hak arama hürriyetiyle birlikte yeniden düzenlenmiştir. Bu hak kapsamında, “kanuni hâkim” ilkesi yerine, “tabii hâkim” ilkesi kabul edilmiştir.
- Vatandaşlığın, din, mezhep, dil ve benzeri ayrımlar dikkate alınmaksızın her bireyin devlete olan siyasî bağımlı ifadesini açıklığa kavuşturmak amacıyla, daha kapsayıcı ve kuşatıcı bir vatandaşlık tanımına yer verilmiştir.
- Siyasî partilerin kapatılmalarına yol açan yasaklar daraltılmış ve bu yasaklarla ilgili olarak partilerin kapatılması güçleştirilmiştir. Bu çerçevede, bir partinin tüzük veya programının insan haklarına, devletin bağımsızlığı ve bölünmez bütünlüğüne, demokrasiye, cumhuriyete ve lâikliğe aykırı olması halinde doğrudan kapatma davası açılması yerine, Anayasa Mahkemesi tarafından ilgili partiye ihtar verilmesi esası kabul edilmiş; siyasî partilerin “odak” olmasının şartları ağırlaştırılmıştır. Anayasa Mahkemesinin siyasî parti davalarında kapatmaya karar verilebilmesi, üye tamsayısının üçte ikisinin kapatma doğrultusunda oy kullanması şartına bağlanmıştır. Siyasî partilerin mali denetimi, Anayasa Mahkemesi yerine mali konularda uzman olan Sayıştaya bırakılmıştır.
- Çocuk hakları, yeni bir hak kategorisi olarak anayasal güvenceye kavuşturulmuştur.
- Eğitim ve öğrenim hakkı, çağdaş hürriyetçi demokrasi ilkeleriyle uyumlu bir hale getirilmiş, 1982 Anayasasında mevcut olan bazı sınırlayıcı hükümler çıkarılmıştır. Ayrıca, bireysel hayat tarzının bir ifadesi niteliğindeki kılık-kıyafet tercihinin bu haktan yararlanmaya engel oluşturulmaması amacıyla bir güvence hükmü getirilmiştir.

İnsan hakları bakımından yeni anayasa taslağıyla getirilen önemli bir düzenleme de kanunların uluslararası insan hakları sözleşmelerine uygunluğunun denetlenmesine imkân sağlanmasıdır. Bu düzenleme ile 1982 Anayasasının 90. maddesinin son fıkrasından farklı olarak, temel haklara ilişkin milletlerarası andlaşmalarla iç hukukun çatışması halinde, birey haklarına daha etkili bir korunma ve güvence sağlayan bir sistem

benimsenmiştir. Böylece, temel hak ve hürriyetler alanında bir kanunla bir milletlerarası andlaşmanın çatışması halinde, kanunun sadece ihmeline değil, Anayasa Mahkemesince iptaline imkân sağlanmış olmaktadır. Bunun sonucu olarak, iç hukukumuzun milletlerarası insan hakları sözleşmelerine uyumlulaştırılması süreci sadece yasama düzenlemeleriyle değil, Anayasa Mahkemesi denetimi yoluyla da işletilebilecektir.

Yasama, yürütme ve parlamenter rejim

1982 Anayasası klasik parlamenter sistemden sapan bir model öngörmüştür. Bir yandan Bakanlar Kurulunun parlamentoya karşı sorumluluğu kabul edilirken, diğer yandan da siyasî ve cezaî bakımdan sorumsuz olan Cumhurbaşkanıya yasama, yürütme ve yargı alanlarında geniş yetkiler tanınmıştır. Bu durum, zaman zaman çözümsüz kalan yetki çatışmalarına sebep olmuştur. Bu nedenle yeni anayasa taslağının temel amaçlarından biri de, parlamenter rejimi bütün gerekleriyle tesis etmektir. Bu amaçla Cumhurbaşkanı'nın yetkileri azaltılmış ve kendisinin tek başına yapabileceği işlemler, tahdidî olarak sayılmıştır.

21 Ekim 2008 tarihinde yapılan referandum sonucunda, Cumhurbaşkanı'nın, beşer yıllık en fazla iki dönem için halk tarafından seçilmesi yöntemini getiren Anayasa değişikliği kabul edilmiştir. Cumhurbaşkanı'nın parlamento tarafından seçilmesinde yaşanan sıkıntı ve tikanıklıkların aşılması amacıyla yapılan bu Anayasal düzenleme Taslakta da yer almıştır. Esasen sorunsuz işleyen bir parlamenter rejimde Meclisin Cumhurbaşkanı'nı seçmesinde bir sakınca yoktur. Ancak ülkemizde Anayasal krizlere yol açan bu sorunun halk tarafından seçim yoluyla aşılması daha makul görünmektedir.

Yasama organıyla ilgili olarak getirilen yeniliklerin başında, beşyüzelli milletvekilinden oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisinin dörtyüzelli üyesinin seçim çevrelerinden, yüz üyesinin ise ülke seçim çevresinden seçilmeleri esası benimsenmiştir. Ayrıca, 21 Ekim tarihli referandum ile kabul edilen, Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçim döneminin beş yıldan dört yıla indirilmesini öngören Anayasal düzenlemeye, Taslakta da yer verilmiştir. Milletvekili dokunulmazlığı yeni anayasa taslağıyla daraltılmaktadır. Buna göre, ağır ceza mahkemesinin görevine giren suçlarda suçüstü hali ile zimmet, ihtilas ve irtikâp gibi yüz kızartıcı suçlar dokunulmazlık kapsamı dışında bırakılmaktadır.

Yürütme bakımından getirilen yenilikler arasında, cumhurbaşkanlığıyla ilgili olanların dışında, Millî Güvenlik Kurulunun istişarî bir organ olduğunun tasrih edilmesi ve yapısıyla ilgili olarak bazı değişik alternatiflere yer verilmesi bulunmaktadır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin dört yıla indirilmesine paralel olarak mahallî idarelerin seçimlerinin de dört yılda bir yapılması esası benimsenmiştir. Mahallî idarelerin seçilmiş organlarının organlık sıfatını kazanma ve kaybetmeleri konusundaki denetim tümüyle yargı organına bırakılmış; İçişleri Bakanına 1982 Anayasası ile verilen bu organları veya bu organların üyelerini geçici olarak görevden uzaklaştırma

yetkisine burada yer verilmemiştir. Böylece mahallî idareler üzerindeki merkezi denetimin sınırlandırılması amaçlanmıştır.

Yükseköğretim kurumlarının bilimsel özerkliği ve öğretim elemanlarının akademik özgürlüğü güçlendirilmiştir. Demokratik yönetim ilkesi gereği, rektörlerin doğrudan doğruya öğretim üyelerince seçilmesi esası benimsenmiştir. Üniversite ve diğer yükseköğretim kurumlarının yönetim ve denetim organları ile öğretim elemanlarının, ancak yetkili organlarınca görevlerinden uzaklaştırılabileceği kabul edilmiştir. Yükseköğretim Kurulunun yetkisi koordinasyon ve planlama ile sınırlandırılmıştır.

Hukuk devleti ve yargı

Hukuk devleti bakımından 1982 anayasasının en çok eleştirilen yönü birçok düzenleme ve işlemin yargı denetimi dışında tutulmuş olmasıdır. Bir hukuk devletinde devletin herhangi bir faaliyeti yargı denetimi dışında olamaz. Hatta olağanüstü hal ve sıkıyönetim rejimlerinde bile bu ilke kural olarak geçerlidir, çünkü bu rejimlerin de bir hukuki çerçevesi vardır. Bunlar anayasal özel yönetim biçimleridir. Dolayısıyla, normal zamanlarda yargı denetimi dışında işlemlerin olması evleviyetle mümkün olmamalıdır. Aksi takdirde devletin bir hukuk devleti olduğu söylenemez. 1982 Anayasasında, yargı denetimine tabi olmayan birtakım işlemlere yer verilmiştir. Anayasasının *yargı denetimi dışında tuttuğu işlemler*, Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler (m.105/2, 125/2), Yüksek Askerî Şura kararları (m.125/2), Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararları (m.159/4) ile uyarma ve kınama şeklindeki disiplin cezaları (m.129/3) dir. Bunların dışında 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu da (Ek.m.3), sıkıyönetim komutanlarının işlemlerini yargı denetimi dışında tutmuştur. Cumhurbaşkanının idarî işlem niteliğinde olmayan, yani devlet başkanı sıfatıyla yaptığı işlemlerin yargı denetimi dışında olması, onun siyasal sorumsuzluğunun bir gereğidir. Buna karşılık, Cumhurbaşkanının yürütme organının başı sıfatıyla yaptığı işlemler (idarî işlemler) ile diğer sayılan işlemlerin yargı denetimi dışında bırakılması hukuk devleti açısından doğru değildir. Bu nedenle yeni anayasa taslağında, “İdarenin hiç bir eylem ve işlemi yargı denetimi dışında bırakılamaz” hükmüne yer verilmiş ve yargı denetimi üzerindeki kısıtlamaların tümünün kaldırılması öngörülmüştür. 1982 Anayasasında yer alan ve yargı denetimi dışında tutulan olağanüstü hal ve sıkıyönetim KHK’leri ise tamamen kaldırılmıştır.

Hukuk devletinin temel unsurlarından birisi de yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığının sağlanmasıdır. Aslında bağımsızlık tarafsızlığın bir aracıdır. Muhtemelen bu nedenle 1982 Anayasasında “tarafsızlık” açıkça yazılmamıştır. Bununla birlikte, asıl amaç olan tarafsızlığın anayasa metninde açıkça zikredilmesinde yarar vardır ve bu düşünceyle Taslakta yargının bağımsızlığının yanında tarafsızlığı ilkesine de yer verilmiştir. Ayrıca yargının bir yetki olduğu kadar görev olduğu da belirtilmiştir. Zira, yargılama bir yetki olduğu kadar, “Türk milleti adına” yerine getirilmesi gereken bir görevdir. Mahkemeler, bu görevi yerine getirmekten kaçınamazlar. Bu hükmün amacı, yargı organla-

rının uyuşmazlıkları çözerken hukukun sınırları içinde hareket etmelerinin sağlanması ve hukuka uygunluk denetiminin yerindelik denetimine dönüşmesini, başka bir deyişle “yargısal aktivizmi” önlemektir.

Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığını güçlendirmek ve yargının demokratik meşruiyetini sağlamak amacıyla Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Yargıtay ve askeri yargı yeniden düzenlenmiştir.

Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu'nun (Venedik Komisyonu) bir raporunda Avrupa'da yargısal atamalara ilişkin tek bir model olmadığı tespitine yer verilmiştir. Bununla birlikte yeni demokrasilerde, hâkimlerin atanmasında siyasetin olumsuz rol oynamasını önleyecek bir teminat olarak, açık anayasal ve kanunî hükümlere gerek vardır (*Ergun Özbudun, “Yargının tarafsızlığı ve bağımsızlığı”, Zaman, 26 Haziran 2007*). Bu çerçevede Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, demokratik esaslara ve yargı bağımsızlığı ilkesine daha uygun şekilde yeniden düzenlenerek Kurulun onyediden oluşması öngörülmüştür. Kurulun seçimle gelen onaltı üyesinden beşinin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, beşinin Yargıtay ve Danıştay genel kurullarınca ve altısının da birinci dereceye ayrılmış adli ve idarî yargı hâkim ve savcılarınca seçilmesi esası benimsenmiştir. Kurul üyelerinin görev süresi dört yılla sınırlandırılmış ve Kurul kararları yargı denetimine açılmıştır. Ayrıca, hâkim ve savcılarının denetimi, mahkemelerin bağımsızlığı ile hâkimlik teminatı esaslarına uygun olarak Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna bırakılmıştır.

Anayasa Mahkemesi üyelerinin seçiminde, demokratik ilkelere ve anayasa yargısını benimseyen Batı demokrasilerindeki uygulamaya paralel olarak, üyelerin bir bölümünün Türkiye Büyük Millet Meclisince seçilmesi benimsenmiş ve üyelik dokuz yıllık bir süre ile sınırlandırılmıştır. Anayasa Mahkemesi üye sayısı onyediyeye çıkarılmış; üyelerden sekizinin Türkiye Büyük Millet Meclisi, dördünün Yargıtay, dördünün Danıştay ve birinin de Sayıştay tarafından seçilmesi esası benimsenmiştir. Anayasa Mahkemesinde iptal davası açma yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az onda biri oranındaki milletvekillerine de tanınmıştır. Anayasa Mahkemesinin yürürlüğü durdurma kararı verebilme yetkisi açıkça zikredilmiş, ancak üçte iki çoğunluk şartına bağlanmıştır.

Yüce Divan konusunda da yeni bir formül benimsenmiş, bu görevin Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay Ceza Genel Kurulu üyelerinden oluşan bir mahkeme tarafından ve iki dereceli yargılama esasına uygun şekilde yerine getirilmesi öngörülmüştür.

Yargıtay ve Danıştay üyeliğine seçilmede objektif kriterler getirilmiş ve üyelik dokuz yılla sınırlandırılmıştır. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ile Başsavcivekilini seçme yetkisi, mahkemelerin bağımsızlığı ilkesinin bir gereği olarak, Cumhurbaşkanından alınarak Yargıtay üyelerine verilmiştir. Danıştayın görev alanı dikkate alınarak, üyelerinin dörtte birinin Bakanlar Kurulu tarafından, diğer üyelerin ise, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca seçilmesi esası kabul edilmiştir.

Askeri yargının görev alanı sivil kişilerin askeri mahkemelerde yargılanmalarını engelleyecek şekilde daraltılmıştır. Askeri Yargıtay üyelerinin Cumhurbaşkanı yerine Askeri Yargıtay Genel Kurulunca seçilmesi öngörülmüştür. Demokratik ülkelerde bulunmayan ve “idarî yargının birliği” ilkesiyle bağdaşmayan Askerî Yüksek İdare Mahkemesi kaldırılmış ve idarî nitelikteki askerî işlem, eylem ve kararların yargısal denetimi, idarî yargı mercilerine bırakılmıştır.

Hukuk devleti bakımından bir diğer önemli düzenleme de, 1982 Anayasasında yer alan kamu görevlilerinin yargılanmasındaki izin sisteminin Taslakta kural olarak kaldırılmasıdır.

Fırat Anlı: Yavuz hocamıza teşekkür ediyoruz, bildiğiniz gibi kendisinde anayasa taslağını hazırlayan komisyonda çalışmıştı. Şimdi sözü Mesut Hocamıza bırakıyoruz, buyurun hocam.

Yeni Anayasa Eski Yurttaşlık

Doç. Dr. Mesut YEĞEN

Teşekkür ederim. Ben Cumhuriyet anayasalarında vatandaşlığın nasıl düzenlendiğini anlatmaya ve bu bağlamda anayasa taslağındaki vatandaşlık tanımları hakkında bir değerlendirmeye yapmaya çalışacağım.

Vatandaşlık meselesi etrafında bunca gürültü kopması boşuna değil. Bizzat vatandaşlık mefhumunun doğası bunca gürültüye sebep oluyor. Vatandaşlık, yalnızca “kim vatandaş, kim değil”, “kim vatandaşlar cemaati olarak siyasi topluluğa dâhil, kim değil” meselelerini düzenliyor olsaydı bunca tartışmaya yol vermezdi. Basitçe, belirli siyasi sınırlar içerisinde hükümran olan bir devlete tabi olanlar vatandaş sayılır, bunların haricinde kalanlar da vatandaş addedilmez olur biterdi. Oysa vatandaşlık bu ayrımı düzenlemekle kalmıyor. Kim içeride kim değil ayrımına karar verdiği gibi, içeride kalanların, yani vatandaşların bir kısım hallerini şu ya da bu kıvamda düzenlemeyi de öngörüyor. Nitekim, “kim bizden değil” sorusuna cevap vermekle kalmayıp, bizliğin içeriğini, kıvamını tayin etmeye koyulduğu içindir ki, vatandaşlık etrafında bunca sert tartışma kopuyor.

Şunu teslim etmekte fayda var: modern biçimiyle vatandaşlık, işlediği her yerde, vatandaşlar cemaatini sadece siyasi bir topluluk olarak değil, şu ya da bu kıvamda ulusal-kültürel bir topluluk olarak da inşa etti. Mesela, Fransa köylülerini Fransız, İtalya köylülerini İtalyan kılanın, milliyetçilik fikriyle büyük bir koalisyon kuran vatandaşlık kurumunun olduğu iyi bilinir. Bu itibarla, vatandaşlık kurumunun vatandaş olan ve olmayanlar ayrımı yapması kadar, vatandaş olarak addedilenleri ulusal bir ideal ve kültür etrafında benzeştirmesi de epey sıradan bir durum. Bu birörnekleştirme işine muhalefet edilmesi de. Mesela, Fransa yurttaşlarının çoğunu Fransızlaştırdı ama Korsika meselesinde aynı beceriyi gösteremedi. Ya da İngiltere, Galler meselesini epeyce bir hal yoluna koydu ama İrlanda ve İskoçya meselesiyle uğraşmaya devam ediyor. Türkiye’de de benzer bir durum söz konusu. Balkan ve Kafkas göçmenleri Türkleştirildi ama Kürt meselesi devam ediyor.

Burada mesele şu: ahaliyi vatandaşlık kılıp ulusal bir kültür etrafında birörnekleştirme işi her yerde aynı kıvamda olmadı. Vatandaşlar topluluğunun kültürel heterojen-

liğin tanındığı yerler de oldu; bu heterojenliğin baş belası olarak görülüp tümünden reddedildiği yerler de. Ancak içinde bulunduğumuz tarihsel dönemde, özellikle Batı demokrasileri, ahalinin kültürel farklılığını ortadan kaldırmayı artık bir norm olarak görmüyor ve kültürel benzeşmenin gevşek formlarına razı oluyor; hiç şüphesiz vatandaşlık kurumundan vazgeçmeden. İspanya Bask meselesini, Britanya İskoçya meselesini ve hatta Fransa Korsika meselesini, vatandaşlık haklarını siyasi topluluğu parçalamayacak denli farklılaştırarak, asimetrikleştirerek çözümlerin yollarını arıyor.

Türkiye'ye de buraya kadar aktardığımız zaviyeden bakmak gerekiyor. Elimizde, milliyetçilik fikriyle büyük bir koalisyon oluşturmuş neredeyse yüz yıllık bir vatandaşlık kurumu var ve bu kurum birörnekleştirme, benzeştirme işinde epey bir yol almış ve ama epey de bir dirençle karşı karşıya.

Yeni anayasa vesilesiyle giriştiğimiz vatandaşlık tartışması tam da bu ikili durumun kıskacında kalmış görünüyor. Türkiye'de vatandaşlık kurumu ya bugüne kadar geçerli olduğu gibi ahaliyi benzeştirme işini düzenlemenin mümtaz araçlarından biri olmaya devam edecek ya da daha tahammül edilebilir kıvamda bir benzeştirme işini yürütmek üzere yeniden düzenlenecek. AKP tarafından hazırlanan anayasa taslağı mevcut durumun değiştirileceği yolunda güçlü bir işaret vermiyor. Görünen o ki, yeni bir anayasamız olacak ama vatandaşlık anlayışımız aynen devam edecek.

Yeni anayasaya rağmen devam edeceğini öngördüğüm mevcut vatandaşlık anlayışını tasvir edebilmek için tarihsel bir çözümleme yapmak gerekiyor.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e

Türkiye'nin devrıldığı siyasi tarih vatandaşlık fikriyle Tanzimat döneminde tanıştı. Mustafa Reşit Paşa'nın 1839'da duyurduğu Tanzimat Fermanı, tebaanın din farkı olmaksızın eşit olduğunu ve can ve mülk güvenliği hakkıyla donandığını duyuruyordu.⁷ Tanzimat'ın dolaşıma soktuğu vatandaşlık fikri hukuki bir gövdeye ise 1876 Anayasası'yla kavuştu. 1876 Anayasası'nın *Tebaa-i Devlet-i Osmaniye'nin Hukuk-ı Umumiyesi* başlığı altında yer bulan 8. Maddesi şöyleydi:

Devlet-i Osmaniye tabiyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi din ve mezhepten olur ise olsun bila istisna Osmanlı tabir olunur.⁸

Vatandaş, dini ve etnik mensubiyetine bakmaksızın Osmanlı demeyi öngören bu madde, zamanın egemen ideolojisi olan Osmanlıcılık fikriyle uyumluydu. Bilindiği üzere, Osmanlı eliti Tanzimat'tan başlayarak siyasi topluluğun kıvamını tarif etmek üzere Osmanlılık mefhumunu kullanır olmuştu. Osmanlılık, bir hanedana ve onun başında bulunduğu devlete tabi olmayı işaret ettiği için, 1876 Anayasası vatandaşlardan esas olarak kültürel benzeşmeyi değil, siyasi ortaklaşmayı talep ediyordu. Ne var ki, Osmanlı vatandaşlığının kısmen de olsa kültürel bir iması da vardı. Anayasada yer alan resmi dilin Türkçe olması [m.21], memur ve mebus olabilmek için Türkçe okuyup ya-

7 Bilindiği üzere, eşitlik ve otoriteye karşı temel haklarla donanmış olmak, vatandaşlık fikrinin esaslarındandır.

8 Suna Kili & A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları 2000), 44. Bu madde II. Meşrutiyet döneminde de aynen korundu, tadil edilmedi.

zabilme şartı [m21, m.57] vb. şunu gösteriyordu: Osmanlı hukuku, vatandaşlardan bir düzeyde de olsa Türklük kültür dairesi içine girmelerini talep ediyordu.

Aslında, Türklüğün Osmanlılık içerisindeki mümtaz bir yeri olduğu şeklindeki fikir, Osmanlılık fikrinin uygulayıcılarınca epey erken zamanlarda telaffuz edilmişti. Mesela, Tanzimat döneminin meşhur paşalarından Ali Paşa, Hariciye Nazırı olduğu 1862 yılında, imparatorlukta birleştiricilik görevi gören unsurun Türkler olduğunu savunuyordu.⁹ Keza, Osmanlılık fikrinin takipçilerinden Namık Kemal için de Osmanlı vatandaşı olmak, en azından Osmanlı'nın Müslüman tebaası için Türkleşmek demektir. Şunları diyordu Namık Kemal 1878 yılında:

[E]limizden gelse, memleketimizde mevcut olan lisanların Türkçeden başkalarını mahvetmek iktiza ederken, Arnavutlara, Lazlara, Kürtlere birer elifba tayiniyle ellerine şikak için bir silah-ı manevi mi teslim edelim? Lisan bir kavmin diğerine inkılâbını men için belki diyanetten bile daha metin bir seddir. (...) Vakıa Rumlara, Bulgarlara bizim lisanı tamim etmek kabil değildir; fakat Arnavutlara, Lazlara, yani Müslümanlara tamim etmek pek kabildir, Onlar da, münasip yolda idare olunur, mektepler yapılır ve hatta bizim o nakıs maarif nizamnamesinin hükmü icra olunur ise, yirmi sene sonra, Lazca, Arnavutça bütün bütün unutulur.¹⁰

Neticede şunu söylemek mümkün: İlk anayasamız ve vatandaşlığın siyasi tarihimizdeki ilk hali, Osmanlı vatandaşlarından oluşan ahaliyi, esasen siyasi, kısmen de kültürel bir topluluk olarak inşa etmek niyetindeydi.

1924 Anayasası

1924'teki ikinci anayasa bu durumu kökten değiştirdi. 1924 Anayasası'yla beraber ahaliden, vatandaşlar cemaatinden siyasi bir topluluk oluşturmak kadar, belki bundan da fazla, kültürel-ulusal bir topluluğu oluşturması istenir oldu. Anayasal kaydı 1924'te gerçekleşiyse de, bu keskin dönüşümün elli yıllık bir tarihe yaslandığını belirtmek gerekiyor. 1877'den 1924'e kadar olan bitene bağlı olarak, Ali Paşa'nın "imparatorluğun birleştirici unsuru olarak Türkler" fikrinden, erken dönem Türk milliyetçilerinin "unsur-i aslı olarak Türklerine", buradan Jön Türklerin "millet-i hakime olarak Türklerine" ve nihayet 1924 Anayasasının "Devlet, Türkten başka bir millet tanımaz" düsturuna geçildi.

1924'le birlikte, Cumhuriyetin vatandaşlarından oluşan siyasi topluluğun, etno-kültürel bir topluluk olarak da, yani Türk milleti şeklinde inşa edileceği bildirilmişti. Anayasa, ülkede Türklükten başka kültürel aidiyetlerin de var olduğunu kabul ediyor, ancak bunların yeniden-üretimine izin verilmeyeceğini duyuruyordu.¹¹ Bu durum,

9 Bernard Lewis, "Ali Pasha on Nationalism", *Middle Eastern Studies*, v. 10, 1974, p. 7.

10 Masami Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, (İletişim Yayınları: İstanbul, 1994), s. 18.

11 Anayasa Komisyonu'nun hazırladığı giriş/gerekçe kısmı şöyleydi: "Devletimiz bir devleti milliyedir. Devlet, Türkten başka bir millet tanımaz. Memleket dahilinde hukuku mütesaviyeyi (hukuksal eşitliği) haiz başka ırktan gelme kimseler bulunduğundan bunların irki mübânenetlerini (başkalıklarını) manii milliyet tanımak caiz olamaz." A. Şeref Gözübüyük ve Zekai Sezgin, *1924 Anayasası Hakkında Meclis Görüşmeleri*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1957), s. 7.

1924 Anayasası'nın en azından iki dereceli bir Türklük fikrine sahip olduğunu gösterir. Anayasa açısından Türklük, Türklerden, yani Türkçe konuşulan bir aileye doğanlardan ve Türkleşmesi beklenenlerden, yani müstakbel-Türklerden oluşuyordu. Diğer bir deyişle, 1924 Anayasası, Osmanlı'daki vatandaşlık anlayışından farklı olarak, belirgin bir biçimde asimilasyonist bir yurttaşlık fikrinin devreye girmiş olduğunu duyuruyordu. Kısacası, vatandaşların Türk-olmayanlarından Türkleşmeleri isteniyordu.

Ne var ki, Anayasa'nın ve buna bağlı mevzuatın vatandaşların Türk-olmayanlarının tamamını Türklüğün muhtemel menzilinde görmüş olduğunu söylemek mümkün değil. Diğer bir deyişle, 1924 Anayasası'nın Türklüğü Cumhuriyetin bütün vatandaşlarına açık hale getirdiği ve bu itibarla da Türklükle vatandaşlığı özdeşleştirdiği iddiası, bütün popülerliğine rağmen, doğru değil.

Vatandaşlıkla Türklüğün bir ve aynı şey olmadığı bizzat 1924 Anayasasında ifade edilmişti. Anayasanın vatandaşlığı düzenleyen ünlü 88. Maddesi şöyle düzenlenmişti: "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla Türk ıtlak olunur".¹² 88. Maddenin sıklıkla Türklüğü vatandaşlıkla özdeşleştiren ya da Türklüğü vatandaşların tamamına açık kılan bir metin olarak yorumlandığı malum. Nitekim bugünkü anayasa tartışmalarında da vatandaşlığın 88. Maddedeki biçimiyle yeniden düzenlenmesi gerektiği öneriliyor. Oysa, maddenin lafzına ve Meclisteki kabul ediliş hikayesine biraz daha yakından bakıldığında, 88. Maddenin Türklüğü vatandaşlıkla edinilebilir siyasi bir paye olarak görmediği açıkça görülüyor. İzah etmek gerekiyor.

1924 Anayasasını hazırlayan Meclis Anayasa Komisyonunca Meclis Genel Kuruluna teklif edilen metinde 88. Madde şöyle düzenlenmişti: "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın Türk ıtlak olunur".¹³ Yani ilk teklifte "vatandaşlık itibarıyla" kaydı bulunmuyordu. Ne var ki, Genel Kurula bu biçimde inen madde, açık bir hoşnutsuzluğa sebep olur ve maddenin tadili istenir. Örneğin Bozok (Yozgat) Mebusu Ahmet Hamdi Bey, Anayasa Komisyonunun, kanun milliyetle değil tabiiyetle ilgilidir şeklindeki hatırlatmasına rağmen, maddenin düzeltilmesini ister. Önerisi ilginçtir: "Türkiye ahalisinden olup Türk harsını kabul edenlere Türk ıtlak olunur".¹⁴ Meclisteki sıkıntı açıktır. Yasakoyucu, Türklüğü vatandaşlıkla edinilebilir bir paye olarak görmeye razı değildir. Tartışmaya dönemin Türkçülük cereyanının önde gelenlerinden Hamdullah Suphi Bey dahil olur ve Meclis'in hoşnutsuzluğuna daha açık bir dille tercüman olur:

Bütün siyasi hudutlarımız dahilinde yaşayanlara Türk unvanını vermek bizim için bir emel olabilir. Fakat görüyorsunuz ki, çok müşkül bir mücadelenin içinden çıktık ve hiçbirimiz kalbimizde mücadelenin tamam olduğuna dair bir şey taşımıyoruz. Diyoruz ki: Devletin, Türkiye Cumhuriyeti'nin tebaası tamamıyla Türktür. Bir taraftan da hükümet mücadele ediyor, ecnebler tarafından tesis edilmiş olan müessesatta çalışan rumu, ermeniye (sic) çıkarmaya çalışıyor. Biz bunları rumdur

12 Gözübüyük ve Sezgin, *1924 Anayasası Hakkında Meclis Görüşmeleri*, s.:441.

13 Gözübüyük ve Sezgin, *1924 Anayasası Hakkında Meclis Görüşmeleri*, s. 436.

14 Gözübüyük ve Sezgin, *1924 Anayasası Hakkında Meclis Görüşmeleri*, s. 436.

ermenidir diye çıkarmak istediğimiz vakit bize hayır Meclisinizden çıkan kanun mucibince bunlar Türktür derlerse ne cevap vereceksiniz? Tabiiyet kelimesi zihinlerde mevcut ve kalplerde mevcut bulunan bu emeli izale etmeğe kifayet etmez. Lafzen biz bir tefsir bulabiliriz. Maddeye tefsir ile geçilebilir, fakat bir hakikat vardır. Onlar Türk olamazlar.¹⁵

Hamdullah Suphi'nin tercümanı olduğu sıkıntı apaçıktır: Meclis, ülkenin gayrimüslim ahalisini Türklüğün menzilineki vatandaşlar olarak görmemektedir. Dönemin meclisindeki hâkim anlayışa göre ülkenin gayrimüslimleri Türk olmadıkları gibi, Türkleşemezlerdi de. Bu durumda Türklüğü derecelendirmekten başka yapılacak bir şey yoktu. Nitekim, Hamdullah Suphi'nin, hem Anayasa Komisyonu hem de Genel Kurul tarafından kabul edilen önerisine göre gayrimüslimlerin Türklüğü ancak vatandaşlık itibarıyla Türklük olacaktı. Dolayısıyla, Meclis Genel Kuruluna "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın Türk ıtlak olunur" şeklinde gelen 88. Maddenin, Genel Kurulda "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın *vatandaşlık itibarıyla* Türk ıtlak olunur" şeklinde tadil edilmesinin ardında, Meclisin en azından Türkler ve vatandaşlık itibarıyla Türk olanlar şeklinde bir ayrımı benimsemesi yatıyordu.

Aslında bu durum hiç de sürpriz değildi. Çünkü hem Lozan görüşmeleri hem de akabinde gerçekleşen 1924 Mübadelesi gösteriyordu ki, Türkiye Cumhuriyetini kuranlar gayrimüslim ahaliyi ülke vatandaşı olarak görmek istemiyorlardı. Lozan'daki görüşmeler esnasında Türk tarafı ülkedeki gayrimüslimlerin tamamından kurtulmak istediğini açıkça beyan etmiş,¹⁶ ancak Batı Trakya'daki Müslümanlara karşılık İstanbul'daki 'yerleşik' Rumların ülkede kalmasına rıza göstermek zorunda kalmıştı. Keza, 1924'teki mübadele esnasında Türkçe konuşmayan Müslimler ülkeye kabul edilirken, Türkçe konuşanlar da dâhil gayrimüslim ahalinin büyük kısmı mübadele edildi.

1924 Anayasası'nda yer bulan vatandaşlık anlayışına dair yürüttüğüm bu tartışmanın ortaya koyduğu gerçek şudur: Ülkenin vatandaşlık mevzuatı açısından, en azından 1961'e kadar, memlekette üç derece Türklük vardır. Türkler, müstakbel-Türkler ve vatandaşlık itibarıyla Türk olanlar. Bu üç grubun, ahalinin hangi kesimlerine denk düştüğü de aşağı yukarı belliydi. Hâlihazırda Türkçe konuşanlar "Türkleri", Türk dili ve kültürü dairesine henüz girmemiş Boşnak, Çerkez, Arap ve Kürt gibi Müslim kavimler "müstakbel-Türkleri", gayrimüslimler de "Kanunuesasi Türklerini" oluşturuyordu.

Aslında, bu üç dereceli Türklük fikri, Cumhuriyetin hemen öncesinde dönemin entelektüel elitinin kafasında çoktan oluşmuştu. Cumhuriyet döneminin de mühim entelektüellerinden olan Mehmet Fuat Köprülü, 1913 yılında Türk Yurdu dergisinde yayımladığı bir yazısında bu üç dereceli Türklük anlayışını açık bir biçimde ifade etmişti. Diyordu ki Köprülü:

15 Gözübüyük ve Sezgin, *1924 Anayasası Hakkında Meclis Görüşmeleri*, s. 437.

16 Onur Yıldırım, *Diplomasi ve Göç. Türk Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü*, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi yayınları, 2006), s. 59-139.

Devletimizi bir büyük daireye benzetecek olursak kuvve-i merkeziyeyi Türklük, onun etrafındaki birinci daireyi İslamlık, son daireyi de Hristiyan unsurlar teşkil eder. ... Osmanlı devleti her şeyden evvel bir Türk ve İslam saltanatıdır. Kuvve-i merkeziyeyi iptida Türklük ve ona merbut İslamlık teşkil eder.¹⁷

Netice itibarıyla, 1924 Anayasası'nda yer bulan vatandaşlık anlayışı gayrimüslimler hariç olmak üzere ülke ahalisinden türdeş bir etno-kültürel topluluk yaratacağını beyan ediyordu. Bu vatandaşlık anlayışının uygulama düzeyinde karşılığın baktığımızdaysa şunu görüyoruz. Türkiye'de vatandaşlık pratikleri esas olarak asimilasyonist kısmen de ayrımcı olmuştur. Memleketin Türk olmayan Müslimleri asimilasyonist, gayrimüslimler ise ayrımcı vatandaşlık pratiklerine maruz kalmıştır.

Ayrımcılık ve Asimilasyon

Gayrimüslim vatandaşların maruz kaldıklarıyla başlayalım. 1926 tarihli Memurin Kanunu ayrımcı uygulamaların kapısını açtı. 788 sayılı Memurin Kanunu'nun dördüncü maddesi, devlet memuru olacaklarda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı ya da Türk vatandaşlığı yerine Türk *olmak* şartını aramaktaydı.¹⁸ Türklüğü devlet memuru olmanın koşulları arasında gösteren bu kanun 1965 yılına kadar yürürlükte kaldı. Ancak biliyoruz ki, bugün dahi bürokrasinin üst kademelerinde tek bir gayrimüslim yurttaş yoktur. Gayrimüslim yurttaşlarca kurulan vakıfların mülklerine el konulması ya da Varlık Vergisi gibi uygulamalar da bahsettiğim türden pratiklerin çok bilinen örnekleri oldu. Neticede, gayrimüslim yurttaşların Lozan antlaşmasıyla edindikleri grup haklarına sahip olmak 'ayrıcalığın' karşılığı temel bir kısım haklarının ihlali oldu.

Asimilasyonist patriklere gelince, bu türden pratiklerin menzilineki tek olmasa da öncelikli grubun Kürtler olduğu malum. Gerek ülkenin kadim bir kavmi oluşu, gerek nüfus itibarıyla büyüklüğü ve gerekse de dil ve toprak birliğine sahip bir kavim olması, Kürtlüğü asimilasyonist siyasetin esas muhatabı haline getirdi. Kürtlerin maruz kaldığı asimilasyonist pratikler Cumhuriyetin Kürt meselesiyle mesaisini ve aslında asimilasyon işini de düzenleyen vasıtaların başlıcası olmuş [Birinci] Umumi Müfettişlikçe kaleme alınan raporlarda açıklıkla ifşa edilmiştir. Bu raporları tek tek ele almak mümkün değil. Bu sebeple, bu raporlarda yer bulan malzemeyi tespitler ve öneriler şeklinde iki genel başlık altında aktarmak gerekiyor.¹⁹

Müfettişlik raporlarınca yapılan başlıca tespitler şunlardır: Fırat'ın doğusundaki bölgede Kürt nüfus yoğunudur; Bu bölgede yaşayan Kürt nüfusu bir milyondan fazladır

17 Mehmet Fuat Köprülüzade, "Türklük, İslamlık, Osmanlılık", *Türk Yurdu*, No. 45, Temmuz-Ağustos 1913. Aslında, İttihat ve Terakki'nin Türkçe konuşanları teksif etme, gayrimüslimleri mübadele ya da tehcir etme ve Türkçe konuşmayan Müslümanları da asimile etme üçlüsünden oluşan nüfus ve iskan siyaseti Türklüğün üç dairesi fikrinin, Balkan Savaşlarından itibaren yaygın bir anlayış haline geldiğini göstermektedir. Diğer bir deyişle, 1924 Anayasasına açık bir biçimde yansıyan bu üç dereceli Türklük fikrinin en azından İttihat ve Terakki'nin iktidar olduğu dönemle birlikte kabul görmüş bir fikir olduğunu söylemek mümkün görünüyor.

18 Ayhan Aktar, "Cumhuriyetin ilk Yıllarında Uygulanan "Türkleştirme" Politikaları", *Tarih ve Toplum*, No. 156, 1996, s.11.

19 Birinci Umumi Müfettişlik raporları için bkz. Mehmet Bayrak, *Kürdoloji Belgeleri* (Ankara: Özge Yayınları, 1994), s. 233-270.

ve bölgedeki Türk nüfusu Kürt nüfusun dörtte birinden daha azdır; Gerekli tedbir alınmadığı takdirde, “Fırat’ın şarkındaki vilayetlerimizden sarfınazar etmek mecburiyetinde” kalınabilir. Avni Doğan’ın sözleriyle, “Birinci Umumi Müfettişlik mıntıkasında Türkçe’den başka bir dil ve Türk’ün dileğine aykırı bir dilek hakim bulunmaktadır.”²⁰

Buna mukabil bu raporlarda yer bulan başlıca öneriler de şunlardır: “Türk nüfus ve nüfuzunu hakim kılmak” için “en mühim menzil hatları üzerindeki köylere Türk yerleştirmek ve yeniden Türk köyleri tesis etmek; Türk olup Kürtlüğe mağlup olmaya başlayan vilayet ve kaza merkezlerinde Türkçe’yi hakim kılmak; Kürt mıntıkası içinde bilhassa kız mekteplerine ehemmiyet vermek; Fırat’ın garbındaki vilayetlerimizin bir kısmında dağınık bir surette yerleşmiş olan Kürtleri Türk yapmak; Van’la Midyat arasındaki hattın batısında, Ermenilerden kalan araziye Türk muhacirleri yerleştirilmek; “Ermenilerden kalan emvalin satılmamasını hatta Kürtlere icar dahi edilmemesini” sağlamak; Kürtlerle meskun bu bölgeye “Yugoslavya’dan gelen Türk ve Arnavutlar’la İran ve Kafkasya’dan gelecek Türkleri yerleştirmek; Vilayet ve kaza merkezlerinde hükümet ve belediye dairelerinde ve sair müessesat ve teşkilatta, mekteplerde, çarşı ve pazarlarda Türkçe’den maada (başka) lisan kullananları cezalandırmak; Askere alınanların başka bölgelerde askerlik yapmasını sağlamak ve bölgede yerli memur bulundurmamak; Bölgede görev yapan batılı memurları Kürt kızlarıyla evlenmeye özendirmek, bunlardan bölgede yerleşmek isteyenlere arazi vermek; bölgede yerleşik Türk, Kürt ve Aleviler arasında kız alıp vermeyi teşvik etmek; İdari tedbirlerle köylerden çocuk toplamak; Türk kültürü ve temsil esasına müstenit okutma yapmak.

Kürtlerin asimilasyonu için Umumi Müfettişliklerce önerilen işlerin ne kadarının gerçekleştirilebildiği epey belirsiz olmakla birlikte, bütün bu önerilerin kağıt üzerinde kalmadığı da muhakkak. Cumhuriyet, kuruluşunun hemen ardından bürokrasinin geliştirdiği önerileri uygulamak için yola koyuldu. Şeyh Sait İsyanının hemen ardından uygulanan ilk önlem, isyana karışanların aileleri ve yakınlarıyla birlikte batı bölgelerinde iskan edilmesi oldu. Daha kapsamlı bir uygulama 1934 yılında geldi. Bu yıl kabul edilen İskân Kanunu’nun hedefi, Anadolu’nun demografik kompozisyonunun etnik mülahazalar uyarınca yeniden düzenlenmesi ve Türk olmayan unsurların Türkleştirilmesiydi. Türkleştirme, Türk-olmayanların Türk bölgelerine, Türklerin de Türk-olmayan bölgelere yerleştirilmesi yoluyla gerçekleştirilecekti.

Asimilasyonu gerçekleştirmek üzere başvurulmuş yegane uygulama zorunlu iskan olmadı. Cumhuriyetin kuruluşunun ardından Türkçeden başka dillerde yayın ve eğitime, Lozan hükümleri saklı kalmak üzere, izin verilmedi. Nitekim bugün de, mevcut anayasanın 42. maddesi, milletlerarası anlaşma hükümleri saklı kalmak üzere, eğitim kurumlarında, Türk vatandaşlarına Türkçeden başka bir dilin anadil olarak öğretilmesini yasaklamaktadır. Kürtçe üzerindeki baskının daha yakın zamanlı örneği 1983 yılında çıkarılan ve 1991 yılında kaldırılan 2932 sayılı yasa oldu. Kürtçe üzerindeki kısıtlamalar eğitim ve yayın alanıyla sınırlı kalmadı. Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan *Şark Islahat Planı* uyarınca ‘açıkta’ Kürtçe konuşmak da yasaklanmaya çalışıldı.

20 Mehmet Bayrak, *Kürdoloji Belgeleri* (Ankara: Özge Yayınları, 1994), s. 238.

Soyadlarıyla, yer adları ve köy isimlerinin Türkleştirilmesini ve çocuklara Kürtçe adlar konmasının yasaklanmasını da aynı fasıldan saymak gerekir. 1934 yılında kabul edilen 2525 sayılı Soyadı Kanununun üçüncü maddesi “[r]ütbe ve memuriyet, aşiret ve yabancı ırk ve millet isimleri[nin]” soyadları olarak kullanılmasını yasaklıyordu. 1949 yılında çıkarılan İl İdaresi Kanunuysa, yer adlarının değiştirilmesi yetkisini İçişleri Bakanlığına veriyordu. Bu yetkinin cömert bir biçimde kullanıldığı malum. Keza, 1972 yılında çıkarılan 1587 sayılı Nüfus Kanununun 16. maddesi de doğan çocuklara Kürtçe isim konmasını yasaklıyordu.

Asimilasyon siyasetinin bir başka mümtaz aracı Yatılı Bölge (İlköğretim) Okulları (YİBO) oldu. Bu aracın halen kullanılmakta olduğu malum. Milli Eğitim Bakanlığı verilerine göre, bugün toplam 299 Yatılı Bölge Okulunun 155’i, diğer bir deyişle yüzde 52’si Kürtlerin yoğun yaşadığı illerdir. Keza, bu okullarda okuyan toplam 142.788 öğrencinin 84.442’si ya da yüzde 59’u yine bu illerdendir.

Netice itibarıyla, 1924 Anayasası’nda yer bulan vatandaşlık anlayışı, memleket ahalisinin siyasi bir topluluk şeklinde örgütlenmesiyle yetinmeyip, gayrimüslimler hariç olmak üzere, etno-kültürel bir topluluk da olmasını öngörmüş olup, vatandaşlık pratikleri de Kürtlere yönelik olarak asimilasyonist gayrimüslimlere yönelik olarak da ayırıcı olmuştur.

1961 ve 1982 Anayasaları

1961 Anayasası’nda yer bulan vatandaşlık fikrinin 1924’tekenden farklı olduğunu biliyoruz. 1961 Anayasası’yla birlikte kabul edilen ve 1982 Anayasası’nda da aynen tekrar edilen vatandaşlık fikrine göre, “Türk devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türktür”.²¹ Bu değişiklik, 1961 Anayasası’nın derecelenmiş bir Türklük fikrinden vazgeçmiş olduğunu ve dolayısıyla Türklüğün 1961’den beridir vatandaşlıkla eşitlenmiş olduğu şeklinde bir intiba uyandırır da, durum bu değildir. Hem 1961 hem de 1982 Anayasası’nda devleti ve vatandaşı tanımlarken kullanılan terminolojideki “kararsızlıklar”, Türklük ve vatandaşlık arasındaki mesafenin her iki anayasada da halen muhafaza edildiğini göstermektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse, 1961 Anayasası’nın ilk maddesi devleti Türkiye devleti ve Türkiye Cumhuriyeti olarak tanımlarken, başka bazı maddeler Türk devleti terimini kullanmaktadır. Keza, yurttaşın hak ve yükümlülüklerini tanımlayan maddelerin pek çoğu “herkes” ya da “vatandaşlar” ibaresini kullanırken, kamu hizmetine girme ve milletvekili seçilme haklarını düzenleyen maddeler bir anda “her Türk” ibaresini kullanmaya başlamaktadır. 1982 Anayasası da benzeri terminolojik tutarsızlıklardan muaf değildir. Bu anayasanın da ilk maddesi Türkiye Cumhuriyeti

21 Suna Kili ve A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayını, 2000), s. 138. Bu çalışmanın esas meselesi kimin Türk vatandaşı olabileceğinin formel olarak nasıl düzenlendiğinden ziyade, Türk vatandaşlığına işaret edilen Türklüğün etnik mahiyetini çözümlemek olduğundan, vatandaşlık meselesiyle ilgili iki temel metin ihmal edilmiştir. 1928 yılında kabul edilip 1929 yılı başında yürürlüğe giren 1312 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu ile 1964’te kabul edilen 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu, kimlerin Türk vatandaşı olabileceğini düzenleyen önemli metinlerdir. Kanun metinleri için bkz. TBMM, *Kavanin Mecmuası*, C.6, 1928 ve TBMM, *Kanunlar Dergisi*, C. 47, 1966.

yeti tabirini kullanırken, 66. madde Türk Devleti ibaresini kullanmaktadır. Keza, 1982 Anayasası'nın birçok maddesi "herkes" ibaresini kullanırken, kimi maddelerde "vatan-daşlar" (madde 59 ve 62), başka maddelerde ise "her Türk" (madde 70 ve 72) ibaresi kullanılmaktadır.

Bu örnekler, vatandaşlık ve Türklük arasında bir mesafenin 1961 ve 1982 Anayasa-larında da muhafaza edildiğini gösteriyor.

1961 ve 1982 metinlerinin kabul edildiği Anayasa Komisyonu ve Meclis görüşme tutanakları da bahsedilen mesafenin muhafaza edildiğine işaret etmektedir. 1961 Ana-yasasını hazırlayan komisyonun tutanaklarına erişemedim. Ancak, dönemin Temsilci-ler Meclisine sunulan Anayasa Komisyonu Raporu vatandaşlığı düzenleyen maddeyi takdim ederken "1924 Anayasasının 88. Maddesinin birinci fıkrası hükmü nakledil-miştir" demektedir.²² Oysa, 1961 Anayasasında sunulan hükmün 1924'tekinden farklı olduğunu biliyoruz. Burada, geçici olmak üzere şu yorum yapılabilir: 1961 Anayasasını hazırlayanlar sundukları lafzi değişikliğe karşın 1924 Anayasasının 88. Maddesindeki ruha sadıktırlar.

1982 Anayasasını kabul eden Danışma Meclisi tutanakları da bu ruha sadık kalın-dığını göstermektedir. 1982 Anayasası'nın Danışma Meclisince teklif edilen biçiminde vatandaşlığı düzenleyen maddeye dair olarak şunlar denmektedir:

Vatandaşlık önemli bir bağıdır. Bu bağın önemini ve niteliğini belirtmek bakımın-dan maddenin başlığı olan 1961 Anayasasındaki 54. Maddenin vatandaşlık başlığı Türk vatandaşlığı haline getirilmiştir. Bu suretle vatandaşlık bağı ile devlete bağlı olan herkes deyiminden Türk vatandaşlık bağı ile devlete bağlı olan herkes Tür vatandaşlıdır demek istenmiştir. Bu şekilde vatandaşlık bağının Türklüğü kazan-dırmada daha kuvvetli bir bağ olduğu vurgulanmak istenmiştir.²³

Benzer bir biçimde vatandaşlıkla ilgili madde Danışma Meclisinde görüşülürken, Türklük ve vatandaşlığın bir ve aynı şey olmadığına dair görüşler arz edilmiş ve ya her-kese Türk vatandaşı diyelim ya da Türklüğü benimseyen vatandaşlara Türk diyelim şeklinde öneriler yapılmış, ancak taslağı hazırlayan komisyon, bu tadili önerenlerin fikren doğru olduğunu kabul etmekle beraber, maddenin hukuki bir durumu düzenle-diği gerekçesiyle tadil önerisinin kabul edilmemesini uygun bulmuştur.

Yeni Anayasa: Eski Vatandaşlık

Türk vatandaşlığının tarihsel seyri şunu göstermektedir. Cumhuriyet açısından Türklük en azından üç dereceli bir kategori olmuştur. Vatandaşlar topluluğu, Türkler, müstakbel-Türkler ve Kanuniesasi Türkleri olmak üzere, üç daireden oluşan bir cema-at olarak düşünülmüştür. İkinci dairenin mensuplarının asimilasyon yoluyla ilk daire-ye dahil olması, üçüncü dairenin mensuplarının Türklüğünün ise vatandaşlık itibarıyla Türk olmaya sınırlı kalması öngörülmüştür.

²² Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt 2.

²³ TC Anayasa Tasarısının Danışma Meclisince Kabul Olunan Metni, *MGK Tutanak Dergisi*, Cilt 7, s.34.

Görünen odur ki AKP tarafından hazırlatılan yeni anayasa tasarısı da benimsediği vatandaşlık anlayışı açısından esas olarak geçmişteki üç anayasayı kuşatan ruha sadık kalmıştır. Yeni anayasa taslağında 35. Madde’de düzenlenen vatandaşlık meselesi için üç öneride bulunulmuştur:

- a. Devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır.
- b. Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkese, din ve ırk farkı gözetilmeksizin Türk denir.
- c. Vatandaşlık temel bir haktır. Kanunun öngördüğü esaslara uygun olarak bu statüyü kazanan herkes Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır.

Üç değişik öneride bulunulmasına rağmen, taslağı hazırlayan komisyonun esas olarak ikinci öneri üzerinde mutabık kaldığı anlaşılmaktadır. 1924 Anayasasındaki formüle geri dönmeyi öneren bu ikinci öneri, yeni bir anayasaya rağmen vatandaşlık meselesinde ve buna bağlı olarak da Kürt sorununda hiçbir esaslı değişikliğe gidilmeyeceğini göstermektedir. Görünen odur ki, yeni anayasamız da ülkede Türklere başka etnik grupların yaşadığını zımnen kabul edecek, ancak herkesi Türklüğe davet etmeye de devam edecektir. Başka bir deyişle, yeni anayasa da vatandaşları en azından Türkler ve müstakbel-Türkler olarak ikiye ayıracak ve müstakbel-Türklerin (mevcut zeminde bu daha ziyade Kürtleri anlatmaktadır) Türkleşmesini bekleyecektir.

Bu durum, AKP’nin ve yeni anayasanın mimarlarının yeni anayasayı, Kürt meselesinin yarattığı tansiyonu biraz da olsa düşürebilecek bir vasıta kılmak niyetinde olmadığını göstermektedir.

Fırat Anlı: Teşekkür ediyoruz hocamıza. Son konuşmaya geçmeden önce, soru sormak isteyen arkadaşlarımızın sorularını yazılı olarak iletmelerini rica ediyorum, aradan sonra sorularınız cevaplandırmak için bir bölüm daha yapacağız. Son konuşmayı yapmak üzere sözü Vahap Hocamıza veriyoruz, buyurun hocam.

Anayasal Vatandaşlık

Yrd. Doç. Dr. Vahap Coşkun

Teşekkür ediyorum Sayın başkan. Öğrencilerimizin önyak olduğu bu toplantıda bulunmaktan, böyle bir toplantıda sizlerle konuşmaktan büyük bir mutluluk duyduğumu belirtmek isterim. Herkesi saygıyla selamlıyorum. Ben anayasal vatandaşlık kavramı hakkında konuşacağım.

Siyasal alanda bir yeni kavramın vücut bulması ve yaygınlık kazanması, hâlihazırda var olan kavramların sorun çözme yeteneklerinin aşınmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Eğer acilen çözülmesi gereken bir sorun orta yerde duruyorsa ve mevcut kavram ve enstrümanlar söz konusu sorunu çözmeye muktedir değilse, arayışlara girilir, eskisinden farklı araçlarla olaylara yaklaşılar ve sorunu çözmeye aday yeni kavramlar oluşturulur. “Anayasal vatandaşlık” kavramı da bu bağlamda değerlendirilebilir. Zira Avrupa’da gerek ulusal gerek ulus-üstü bazda yaşanan entegrasyon problemleri alışıldık cumhuriyetçi argümanlarla aşılamayınca bir çözüm perspektifi olarak “anayasal vatandaşlık” kavramı üretildi.

Kavram Almancadır, aslı “verfassungspatriotismus”tur ve “anayasal vatanseverlik” ya da “anayasal yurtseverlik” olarak Türkçe’ye tercüme edilebilir. Bu kavram, ilk kez Alman siyaset bilimci **Dolf Sternberger** tarafından 1970’li yılların ilk yarısında Almanya bağlamında kullanıldı. Sternberger’e göre, “millet” kavramının, Almanya’da ulusal bütünlüğü ve bağlılığı sağlama imkânı yoktu; çünkü bu kavram hem Nazi geçmişine dair çağrışımlar yaratıyordu, hem de etnik bir içeriğe sahipti. Yurttaşların devlete sadakatini ve böylelikle Almanya’nın birliğinin idamesini, ancak ve ancak anayasada belirlenecek olan temel değerlerin adeta “sivil bir din” gibi halk tarafından benimsenmesi ve bu değerlere itaat edilmesi temin edebilirdi. Anayasal vatandaşlık düşüncesinin kendinden bekleneni yerine getirebilmesini Sternberger, birbiriyle bağlantılı iki koşula bağlıyordu: Biri devlet yönetimine demokratik mekanizmaların hâkim olmasıydı, diğeri ise demokratik mekanizmalarla işleyen bir devlete karşı halkın dostane bir yaklaşım sergilemesi zorunluluğuydu.

Sternberger’den yaklaşık çeyrek asır sonra -yine bir Alman filozof- **Jürgen Habermas**, anayasal yurttaşlığı geniş kesimlerin nezdinde tanınır hale getirdi. Habermas bu

kavrama AB çatısı altında bütünleşmeye doğru mühim adımların atıldığı bir zamanda –yani 1990’ların başlarında- yeni bir Avrupa vatandaşlığının ölçütlerini belirlemek için başvurdu. Habermas; birleşme sürecine kültürel ve cemaatçi eğilimlerin hâkim olması halinde AB’nin milliyetçi bir noktaya doğru ilerleyeceğini ve meydana gelecek olan milliyetçi yapılanmanın Avrupa toplumlarına büyük zararlar vereceğini düşünüyordu. Milliyetçi temaların baskın çıkmasına mani olmanın yolu da ise AB’yi “yurttaşların Avrupası” olacak ve farklılıklara saygı duyulacak bir şekilde kurgulamaktan geçiyordu.

Anayasal vatandaşlık önerisi, işte bu farklılıkları tanıyan ve onların kendilerini geliştirme haklarını güvence altına alan AB kurgusunun temelinde yatan kavramdı. Buna göre; AB bünyesindeki her ülke bağımsızlığını devam ettirmekle birlikte, bu ülkelerin vatandaşları Birlik çapında geçerli olacak bir “anayasal vatandaşlık” hakkına sahip olacaklardı. Mesela bir Almanın ya da Fransızın kendi milletine mensubiyeti devam edecekti ama bunlar aynı anda AB’nin anayasal vatandaşı da olacaklardı. Anayasal vatandaşlık, bireylerin kültürel ve milli kimliklerine bir hanel getirmeyecek ve onların kendi devletlerinin vatandaşlığından kaynaklanan haklarını herhangi bir şekilde sakatlamayacaktı; bu statüyle sadece siyasal nitelikte sınırlandırılmış bir üst kimlik oluşacaktı.

Habermas düşüncesinde siyasal değerlerin, kültürel değerlere nazaran daha makbul addedilmesinin ve öncelenmesinin altında yatan varsayım ise şuydu: “Farklı geleceklerden, dinlerden, kültürlerden ve ulus-devletlerden gelen insanlar ve halklar -AB bünyesinde- ortak çıkarlar için geleneksel kimliklerini göz ardı ederek siyasal ve rasyonel ittifaklar kurabilirler.” Hatta Fransız filozofu Derrida ile birlikte kaleme aldıkları metinde Habermas bu düşüncesini bir adım daha ileriye taşıdı ve AB ortak kimliğinin en temel ögesi olarak, aynılık ve benzerlik üzerine kurulu ulusal kimlikler yerine, “öteki”nin “ötekiliği”ni kabul eden etik anlayışın kurumsallaşmasının mümkün olduğunu dile getirdi.

Anayasal vatandaşlık tartışmaları Türkiye bağlamında ele alındığında, hem Almanya hem de AB için geçerli olan kaygılar belli ölçüde Türkiye için de geçerliydi. Almanya için temel sorun, geçmişine yüz çevirmek zorunda kalan bir ulusun sayıları hızla artan göçmenlerle birlikte geleceğe yönelik siyasal bir ittifak yapması ve anayasal değerler etrafında vatansever bir yurttaşlar topluluğu (*Staatsbürgernation*) inşa etmesiydi.

AB açısından da bakıldığında durum çok farklı değildi: Geçmişte ulusal, kültürel ve dinsel farklılıklar üzerinden birbirlerine karşı düşmanlık besleyen ulusların, oluşturulmaya çalışılan bir anayasaya ve inşa edilmeye çalışılan geleceğe doğru sadakati aranmaktaydı. Her iki örnekte de asıl belirleyici olan nokta, geçmişin farklı çıkarları, savaşları ve çatışmaları üzerine siyasal birliğin kurulamayacağını altının çizilmesi ve bu nedenle gelecekteki ortak bir siyasal hedef etrafında yurttaşların birliğinin sağlanmaya çalışılmasıydı.

Türkiye’ye gelince; Kemalist proje 80 yıllık uygulamanın sonucunda bazı alanlarda büyük başarılar elde etmişti, fakat hayal ettiği toplumsal panoramayı, yani milliyetçi ve laikçi umdeler etrafında birleşmiş yekpare bir toplumu meydana getiremedi. Dünyada

farkındalığın artması ve minör farklılıkların bile haddinden fazla bir önem taşımaya başlaması, kaçınılmaz olarak Türkiye'yi de etkiledi. Başta Kürtler, Aleviler, Ermeniler ve başörtüsü sorunu nedeniyle mağdur olan İslami kesimler olmak üzere çeşitli gruplar, Cumhuriyet'in hâkim kodları Müslümanlık, laiklik ve Türklük olan vatandaşlık anlayışına sert bir şekilde itiraz etmeye başladılar ve kültürel haklar konusundaki taleplerini yoğunlaştırdılar. Soğuk Savaş sürecinin bitimine değin Türkiye için geçerli olan Kemalizm ve laiklik gibi ideolojiler, bu talepleri karşılamada yetersiz kalınca 1990'lı yıllardan işlevlerini yitirmeye başladılar. Bu ideolojiler, uzun yıllar boyunca farklı etnik grupları sırasıyla emperyalizm, komünizm, radikal İslam gibi ortak düşmanlar karşısında bir arada tutmayı başarabiliyordu. Ancak gelinen noktada, geçmişe ait tarihsel söylemler üreterek etnik, dinsel ve kültürel grupların bir arada tutulması ihtimali yoktu. Geçmişin kullanılmasıyla ulusal bütünlüğün sağlanması mümkün değildi, dolayısıyla Türkiye'yi birlik içinde geleceğe taşımak için yeni bir kavrama ihtiyaç vardı. İşte anayasal yurttaşlık tezi tam bu noktada bir öneri olarak dile getirildi.

Türkiye'nin anayasal vatandaşlık kavramı ile tanışmasını sağlayan ise **Prof. Dr. Nur Vergin** oldu. Vergin, "Yeni Siyaset ve Siyasi Partiler" başlıklı makalesinde (Türk Yurdu, No:70, Haziran 1993), siyasi partilerin bugünkü yapı ve programlarıyla giderek işlevlerini kaybettikleri tespitinden hareketle, bu siyasi örgütlerin ancak kendilerine yeni bir rota tayin etmeleri halinde varlıklarını sürdürebileceklerini ifade etti. Vergin'e göre, bu rotanın belirlenmesinde en önemli yeri, Türkiye'nin kimliğini yeniden tanımlamak tutuyordu. İşte bu kimlik tanımıyla bağlantılı olarak anayasal vatandaşlık kavramını gündeme getiren Vergin, Türkiye'nin belli başlı sorunlarının çözülmesinde bu anlayışın bir alternatif olarak benimsenebileceğini belirtti. (Bu konuda daha ayrıntılı bir okuma için: Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları-AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları, Turgut Tarhanlı-Ayhan Kaya, TESEV Yayınları, 2005, İstanbul.)

Anayasal vatandaşlığın esas itibarıyla iki özelliğinden söz edilebilir: İlki, yurttaşlık tanımının her türlü etnik, dinsel ve kültürel imalardan masun kılınmasıdır. Anayasal vatandaşlıkta, vatandaşlık herhangi bir etnik, dini veya kültürel kimliğe atıfla tanımlanmaz ve bunun doğal sonucu olarak da toplumun çoğulcu yapısında bulunan farklılıklar arasında birini/birilerini diğerine/diğerlerine karşı ayrıcalıklı kılan bir tercihte bulunulmaz. Bu yaklaşımda anayasa çoğulcu değerleri ihtiva eder ve toplumu oluşturan gruplara eşit mesafede durur; böylelikle her türlü farklılık anayasanın koruması altına alınır ve bunların kendi varlıklarını devam ettirip geliştirebilmelerinin önü açılmış olur.

Anayasal vatandaşlığın ikinci özelliği; kamu makamlarını farklılıkları törpülemeye ve onları asimile etmeye dönük gizli ya da açık- politikaları izlemekten men etmesidir. Bu yaklaşımda vatandaşlığa toplumu homojenleştiren bir enstrüman nazarıyla bakılmaz, aksine vatandaşlık farklılıklara hukuki güvence sağlayan bir koruma kalkanı niteliğine bürünür. Bu niteliğiyle de demokratik siyasete de zemin hazırlar. Zira bireylerin sivil ve siyasal haklarının anayasanın muhafazası altına alınması, kimliklerinden müteşekkil haklarının tanınması onların kendi aralarındaki problemleri –şiddete bulaşmadan- demokratik bir zeminde müzakere etmelerine imkân sağlar.

Türkiye’de cumhuriyet dönemi anayasalarında vatandaşlık, hep bir etnik (Türk) kimliğe referansla betimlendi. Bir başka ifadeyle, Cumhuriyet’in “Türk” kimliğini toplumdaki diğer etnisitelere dayatarak onlara karşı üstün bir konuma getirme amacı güden politikası, en belirgin ifadelerini anayasalardaki vatandaşlık tanımlarında buldu. 1924 Anayasasının (m.88) vatandaşlığı ilişkin hükmü şöyleydi: **“Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle (Türk) ıtlak olunur.”** 1961 (m.54) ve 1982 (m.66) Anayasalarında ise vatandaşlık için aynı tanım benimsenmişti: **“Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür.”** 1924’ün 1961 ve 1982’ye nazaran daha yumuşak ve olumlu bir vatandaşlık düzenlemesine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Ancak temelde her üç anayasanın da, (1) vatandaşlığın tanımında “Türk” ve “Türklük”e özel bir vurgu yaptığı ve (2) böylelikle diğer etnisitelere mensubiyeti bulunanları Türklere nispetle ikincil bir pozisyona düşürdüğü açıktır.

Çoğulcu toplumların ihtiyaçlarıyla bağdaşmayan bir milliyetçilik anlayışıyla kaleme alınan –özellikle- 61 ve 82 anayasalarındaki vatandaşlık düzenlemeleri birçok açıdan sorunludur. İlkın, bu anayasalarda ifadesini bulan “devlet”, “Türk devleti” değildir, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti” dir. İkincisi ve daha önemlisi, “Türk”ün bir etnik kimliğin adıdır. Anayasada bu adın bir mutlaklığı belirtir tarzda kullanılması yani “herkes Türk’tür” denilmesi, bu ülkedeki çeşitliliğin tektipleştirilmesi amacına hizmet etmiş ve bu amaca hizmet ettiği oranda da farklı etnisitelerin kendilerini siyasi olarak duyurma imkânını ortadan kaldırmıştır. Bugün toplumun çeşitli kesimlerini dışarıda bırakan ve “kapsayıcı” olmaktan ziyade “dışlayıcı” olma özelliğiyle öne çıkan bu vatandaşlık anlayışı, toplumsal istikrarının temin edilmesinin önündeki en büyük engellerden biridir. Dolayısıyla toplumu oluşturan fertlerin barış içinde biraradalığını hedefleyen bir anayasal metin -her şeyden önce- bu vatandaşlık anlayışında bir değişikliğe gitmek durumundadır.

Nitekim yeni bir anayasa taslağı hazırlayan Bilim Kurulu da bu görüşlerden hareketle vatandaşlık tanımının değiştirilmesi gerektiğini düşündü ve vatandaşlığın tanımına dair üç alternatif hazırladı: Taslağın 35. maddesinde bulunan alternatifler şunlardır:

Alternatif 1: “Devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır.”

Alternatif 2: “Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkese, din ve ırk farkı gözetilmeksizin Türk denir.”

Alternatif 3: “Vatandaşlık temel bir haktır. Kanunun öngördüğü esaslara uygun olarak bu statüyü kazanan herkes Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır.”

Söz konusu bu üç alternatif içinde Komisyon’un gönlünün 2. alternatiften yana olduğu söylenebilir. Zira Komisyon, 35. maddenin gerekçesinde 3. alternatife dair bir değerlendirmede bulunmaz, 1. alternatifin bir “totoloji” olduğunu belirtir, 2. alternatif hakkında ise olumlu bir kanaati beyan eder. Siyasal iktidar da bu konuda Komisyon ile paralel düşünmektedir.

24 düzenlemesinin, 61 ve 82’ye oranla daha kapsayıcı bir vatandaşlık anlayışı üzerine oturduğu doğrudur. “Fakat “yeni ve sivil bir anayasa “gibi oldukça iddialı bir vaatte

bulunan siyasi iktidarın gelip demirleyeceği yer bu olmamalıydı. Çünkü 24 düzenlemenin gerekçede belirtildiği gibi **“anayasal vatandaşlık temelinde farklı etnik, dilsel ve dinsel özelliklere sahip kişilerin kendilerini devletin eşit vatandaşları olarak görmesini”** sağlayacak bir vatandaşlık anlayışı geliştirebileceği iki nedenden ötürü son derece kuşkuludur. Birincisi, her ne kadar anayasalardaki “Türk” ifadesinin bir etnik kimliğe işaret etmediği, aksine bu ifadenin toplumdaki tüm kültürel ve etnik aidiyetlerden azade hukuki nitelikte bir üst kimliğin adı olduğu ve dolayısıyla diğer etnik kimlikleri taşıyanların “Türk”lükten yüksünmelerinin haklı bir gerekçesinin bulunmadığı söylenese de, bu söylenenler gerçeği yansıtmaz. Cumhuriyet tarihi boyunca “Türk” sözcüğü, hiç bir şüpheye yer bırakmayacak şekilde, etnik bir içerik ile kullanılmıştır.

Vatandaşlığın “Türk/Türklük”e referansla tanımlanmasının sonucu, etnik kimliklerden birinin (Türklüğün) diğerlerine (örneğin Kürtlere, gayri-müslimlere) zorla kabul ettirilmesi olmuştur. Türklüğün başkalarını tanıyan ve onların kendilerini geliştirmesine imkân tanıyan bir üst-kimlik olmadığı; (a) kurucu elitin söylemlerinden (b) devlet uygulamalarından, (c) yasal mevzuattan ve (d) mahkeme kararlarından verilecek örneklerle rahatlıkla kanıtlanabilir.

İkincisi, vatandaşlık 24’teki gibi tanımlandığında, etnik bir kimliği referans alan “Türk” ifadesinin anayasanın çeşitli maddelerine girmesi kaçınılmaz olur. Nitekim Komisyon’un hazırladığı taslağın dibacesinde “...biz **Türk Milleti**”, egemenliği düzenleyen 5. maddesinde “Egemenlik kayıtsız ve şartsız Milletindir. **Türk Milleti**, egemenliğini...”, yasama yetkisini düzenleyen 6. maddesinde “Yasama yetkisi, **Türk Milleti** adına...” yargı yetkisini düzenleyen 8. maddesinde “Yargı yetkisi ve görevi, **Türk Milleti** adına...”, gibi ifadelerle rastlamak mümkündür.

Özetle, komisyonun ve siyasi iktidarın üzerinde uzlaştığı vatandaşlık tanımı, kuşatıcı bir vatandaşlığın gelişmesine imkân verecek bir tanım değildir. Müstakbel anayasanın, Mithat Sancar’ın deyimiyle gerçekten bir “özgürlükçü ve eşitlikçi barış anayasası” olabilmesi için –vatandaşlık bağlamında- yapılması gereken; homojenleştirici vatandaşlık tasavvuru yerine farklılıklara hukuki güvence sağlayan yeni bir vatandaşlık anlayışının geliştirilmesidir. Bu, 24 anayasasına dönmekle olacak iş değildir. “Peki, ne yapılmalı” dersiniz, benim iki önerim var: Birincisi, anayasada bir vatandaşlık ve vatandaş tanımına yer vermemektir. Bunun yerine vatandaşlığın anayasal bir hak olduğunu, kazanılması ve kaybedilmesinin kanunla düzenleneceğini, kimsenin keyfi olarak vatandaşlığından yoksun bırakılamayacağını, vatandaşların yurt dışı edilemeyeceğini ve ülkeye girmekten alıkonamayacağı belirtmek daha yerinde olacaktır. Bu meyanda anayasada vatandaşlık ile ilgili madde şu şekilde düzenlenebilir: **“Vatandaşlık temel bir haktır. Bu hakka sahip olmada, bu hakkın kullanılmasında ve kaybedilmesinde dinsel, dilsel, irksal, etnik ve benzeri hiçbir ayırım gözetilmez. Vatandaşlık hakkının kazanılmasına ve ilişkin esaslar kanunla düzenlenir.”**

İkincisi ise sadece vatandaşlık konusunda değil, anayasa ile düzenlenen hiçbir konuda etnik imaları veya çağrışımları olan bir ibareye yer verilmemesidir. Bunun pratik

anlamı, anayasanın birçok maddesinde bulunan “Türk milleti” ifadesinin yerine “**Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları**” ifadesinin kullanılmasıdır. Bu, anayasacılık ruhuna daha uygundur; çünkü anayasa denilen metin nihayetinde vatandaşlar arasındaki bir mutabakatı yansıtır. Bu şekilde bir düzenleme yapıldığında; toplumdaki doğal çoğulculuğu tanıyan, onların kendi varlıklarını korumalarının ve geliştirmelerinin önündeki engelleri kaldıran bir vatandaşlık anlayışına bir adım daha yaklaşmış oluruz.

Fırat Anlı: Teşekkür ediyorum. Şimdi kısa bir ara vereceğiz, aradan sonra soru-cevap bölümü ile devam edeceğiz.

İkinci Oturum

Tartışma Bölümü

Fırat Anlı: İkinci oturumun soru-cevap bölümüne başlıyoruz. Soruların önemli bir kısmı Yavuz Hocamıza geldiğinden ilk sözü kendisine veriyoruz. Buyurun Hocam.

Yavuz Atar: Teşekkür ederim Sayın Başkan. Değişik konularda önemli sorular geldi. Ben hepsini tek tek okuyup zamanınızı almak istemiyorum, bu nedenle soruları sınıflandırdım, ona göre cevap vereceğim.

“Askeri yargıda alt-üst ilişkisi olduğu için genelkurmay başkanı nasıl ve hangi mahkeme tarafından yargılanabilecek?” Buna dair sorular var. Biliyorsunuz kamuoyunda “genelkurmay başkanını yargılayacak bir mahkeme yok” diye bir tartışma yapıldı bundan bir sene önce. Bildiğiniz gibi siyasi aktörler –yani bakanlar, başbakanlar- ve yüksek mahkeme üyesi olan yargıçlar Anayasa Mahkemesi tarafından yargılanır, Anayasa Mahkemesi bu görevini Yüce Divan sıfatıyla yapar. Bu taslağı hazırlarken, genelkurmay başkanı için de böyle bir düzenleme öngördük ve taslağa, genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanlarının görevleriyle ilgili suç işlemleri durumunda Yüce Divan tarafından yargılanmalarını içeren bir hüküm koyduk. Ama bu düzenleme gerçekleşebilir mi, bilmiyorum. Eğer gerçekleşirse hukuk devleti adına önemli bir adım olur.

“Askeri görevlerde bulunanların yargılanacağından bahsettiniz, peki 80 darbesini yapanlar yargılanabilecek mi?” şeklinde bir soru var. Arkadaşlar 80 darbesinin üzerinden 20 sene geçti. Anayasaya şimdi hüküm koysanız bile yargılayamazsınız çünkü zaman aşımına uğranılmış bulunuyor. 80 darbesini yapanların yargılanacağına dair bir hükmü anayasaya koysak, bu da hukuk devleti ilkesine aykırı olur. Biz darbe yapanlara bile bu hukuksuzluğu yapmayalım. Ama tabii ki bir kerecik olsun bu ülkede zaman aşımını geçmeden darbe yapan ya da muhtıra verenler yargılanabilirse bırakın yargılamayı, görevlerinden bir kerecik alınabilirse bunun çok ciddi bir etkisi olur ve ondan sonra kolay kolay ne darbe yapılabilir ne muhtıra verilebilir. Maalesef şimdiye kadar böyle bir tavır gösterilmiş değildir; bu biraz da siyasi güç ve toplumsal destekle ilgili zor bir konudur. Demokratikleşmeyle de çok bağlantılıdır.

“Sivil yargı-askeri yargı ayrımı” konusunda bir soru var. Taslakta Askeri Yüksek İdare Mahkemesi tamamen kaldırıldı. Bu mahkemenin görev alanına giren konuların idari yargıya tabi olması esası getirildi. Askeri mahkemelerde ise sivil kişilerin askeri mahkemelerce yargılanmasını önleyecek bir formülasyon gerçekleştirildi. Askeri Yar-

gıtay bu amaçla muhafaza edildi, ama o konuda da yeni önerilere taslak açık, hatta geçenlerde bir çalışma bize iletilmişti bu konuda.

İkinci grup sorular başörtüsü ile ilgili daha çok. Deniliyor ki, **“Başörtüsü konusunda mevcut anayasada hüküm var mı? Sivil anayasada böyle bir özgürlük getiriliyorsa şimdi niye acele edildi?”** Evet, biz hazırladığımız taslakta “hiç kimsenin kılık ve kıyafetinden dolayı yüksek öğrenim hakkından mahrum edilemeyeceğine” dair bir hükme yer vermiştik. Fakat ne olduysa bir parti bu konuyu çözelim diye öneri getirdi. Bu çerçevede siyaseti anlamak mümkün değil. O parti niye bu öneriyi neden şimdi getirdi? Hükümet neden “biz bu sorunu hemen çözeceğiz” diye ortaya atıldı? Bizim bu soruların cevabını bilmemiz mümkün değil.

Hukuki açıdan bakınca öncelikle şunu söylemem gerek: Mevcut anayasada başörtüsü ile ilgili kesinlikle bir yasak yoktur. Bırakın başörtüsünü, kılıf kıyafet ile ilgili tek bir hüküm bile yok. İnkılap Kanunları 176. madde ile koruma altına alınmış ama bu kanunların da normalde kılıf kıyafetle çok az ilgisi var. Örneğin bu kanunlardan biri “memurlar şapka giyer” diyor. Oysa Türkiye’de kimsenin şapka falan giydiği yok. Bir diğeri “din adamları ibadethaneler dışında şu kisveleri giyebilir onun dışında kimse giyemez” diyor. Görüldüğü gibi, vatandaşlarla ve öğrencilerle hiç ilgisi olmayan kanunlar bunlar. Dolayısıyla da anayasada yasak yok, Yüksek Öğretim Kanunu zaten halihazırda “kılıf kıyafet serbesttir” diyor, yürürlükteki diğer kanunlarda da böyle bir yasak söz konusu değil.

Kısacası aslında kılık-kıyafet hukuken serbesttir. Peki, yasak nereden kaynaklanıyor? Binlerce kere yazıldığı için artık herkes biliyordu; bu yasak, Anayasa Mahkemesi’nin bir yorumundan kaynaklanıyor. Anayasa Mahkemesi “başörtüsü laikliğe aykırıdır” dedi ve bu yasak uygulanmaya başladı. Şimdi bu yasağı ortadan kaldırmak için bir fırsat çıktı, bu belki yararlı olabilir. Şöyle ki: Başörtüsü meselesi halledilirse bizim bu sivil ve demokratik olmasını istediğimiz anayasa taslağımız daha sağlıklı şekilde tartışılabilir. Hatırlarsanız biz bu akademik nitelikteki taslağımızı açıkladığımız zaman konu gelip başörtüsü sorununda düğümleniyordu. Eğer başörtüsü sorunu bir şekilde giderilirse, daha önemli sorunlar daha derinlikli tartışılabilir. Yanlış anlaşılmasın, “başörtüsü önemsiz bir sorundur” demek istemiyorum ama bir kıyafet meselesidir ve Türkiye’de gündemin birinci maddesini oluşturuyor. Aslında başörtüsü üzerinden Türkiye’de farklı bir mücadele var: Bu aslında insan hakları ve hukuk devletinin mi yoksa zorbalığın mı egemen olacağına dair mücadeledir. Bu sorunun aşılması, diğer sorunların da aşılması için belki bir ön adım olabilir. Tam bir hukuksuzluk.

Sorunun devamında şu soruluyor: **“Peki şimdi anayasa değişti, kanunda zaten serbest var, bu yasak koyan rektörlere ne yapılabilir?”** Gayet açık, Türk Ceza Kanunu’nun 112. maddesinde “başkalarının hak ve hürriyetini engellemenin veya eğitim hakkından mahrum etmenin” suç olduğuna dair açık bir hüküm var. Bunun dışında böylesi bir davranış, “görevin kötüye kullanımı suçunu” da oluşturur. Eğer rektörler hakkında suç duyurusunda bulunulursa, savcılar harekete geçip rektörlerin yargılan-

ması için YÖK'ten izin isteyebilirler, YÖK izin verdiği takdirde rektörler ceza mahkemesinde yargılanabilirler. Ayrıca “disiplin suçu” olarak da bir disiplin soruşturmasına konu olabilirler. Fakat tüm bunlar hukuken mümkün olmakla birlikte bu aşamada bu konunun üzerine çok fazla gitmenin pratik olarak yanlış olacağını düşünüyorum. Çünkü bu daha büyük gerginliklere yol açabilecektir. Hürriyetler meselesi biraz sabır meselesidir, bu nedenle sabretmek gerekir, zamanla belki çözüm ortaya çıkabilir. Tabii ki dediğim gibi hukuk devletine ve insan haklarına direnenlerin belli sebepleri vardır; bunlar ya güç kaybedeceklerinden korkmaktadırlar ya da zorbadırlar, bunun başka bir anlamı yoktur. O halde sabırlı olmak lazım, her ne kadar hukuken bu rektörlerin -yani yasak koyan rektörlerin- yargılanması mümkünse de bu aşamada çok üstlerine gidilmesi yanlış olur.

Fişleme olayından bahsediliyor ve “**12 Eylül darbesinden bugüne kadar fişleme var, yeni anayasa taslağında bu soruna bir çözüm var mı?**” diye soruluyor. Evet, yeni anayasa taslağı -iki ayrı maddede- bu konuda garanti getiriyor. Bunlardan biri, kişisel verilerin korunması dair olan hükümdür. Bu hak, uluslararası sözleşmelerde, Avrupa Birliği Anayasa taslağında, AB Temel Haklar Şartı'nda var olan ve bizim de taslağa aldığımız bir haktır. Buna göre; devlet hiçbir şekilde kişiler hakkında yanlış bilgi tutup bunları onların aleyhlerine kullanamayacaktır. Vatandaşların kendileri hakkındaki bilgileri -şu anda yürürlükte olan Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'na göre- edinme, yanlış kullanmışsa düzeltilmesi talep etme ve zarar görmüşlerse de tazminat isteme hakları bulunmaktadır. Yani bu taslaktaki hüküm yürürlüğe girerse bundan böyle fişleme diye bir şey olmayacak.

Bir başka grup soru ise “**Kürt sorunu ve vatandaşlık**” ile ilgili. Şimdi tabii Vahap Bey'in ve Mesut Bey'in sunumlarını dinledim, sabahki oturumlarda da konuşuldu. Burada ben bütün sempozyumlarda söylediğim bir şeyi tekrar edeceğim: Türkiye şartlarında gerçekleştirilebilir bir anayasa yapmak durumundayız. Bizde 1876 anayasasıyla birlikte anayasalarda vatandaşlığın tanımını yapmak bir gelenek haline gelmiş. Belki -Mesut Bey'in işaret ettiği gibi- öyle bir tanım yapmaya gerek olmayabilir. Nitekim bizim taslakta tanımsız bir vatandaşlığa ilişkin bir öneri de var. Ama dediğim gibi yani gerçekleştirilebilme imkanına bakarak burada da biraz sabırlı olmakta yarar var. Bu konu aynen türban meselesinde olduğu gibi bir ayrışma sebebi olmaktan çıkarsa daha huzurlu bir şekilde tartışılabilir.

Bununla bağlantılı bir diğer soru daha var: “**Farklı kültürlerin farklı demokrasi anlayışları mevcuttur, Türkiye'deki bütün kültürleri kapsayan evrensel bir demokratik anayasa hazırlamak mümkün mü?**” diye sorulmuş. Şimdi tabii ki Amerika'yı yeniden keşfetmeye gerek yok, evrensel demokrasinin standartları aşağı yukarı bellidir. Batı ülkelerinde belli bir standarda ulaşılmıştır; biz hiç değilse ülkemizde çok gerginlik oluşturmayan alanlarda bir hukuk reformunu gerçekleştirebilir, demokrasini önündeki engellerin kaldırılmasını ve insan haklarının hiç değilse anayasal düzeyde düzenlenmesini sağlayabiliriz. Şunu unutmamalıyız: Tek başına anayasa yazmakla, kanun

çıkarmakla maalesef bu sorunlar aşılamıyor, bu kültür meselesi. Demokrasi kültürü, insan hakları kültürü ve hukuka inanç kültürü bir toplumda yerleştikçe sorunların çözümünde mesafe alınabilir.

Bu Türk ve Kürt meselesinde de ben şöyle düşünüyorum: Normalde biz doğaya baktığımızda ve bitkilerde ve hayvan türlerinde hep bir farklılık gördüğümüzde hep bir hayranlık duyarız. Yeni bir balık türü bulunduğunda, kutuplarda bir ayı türüne rastladığımızda bunu nasıl koruyacağız diye düşünürüz. Ama iş insana gelince –insan da doğanın bir parçası olmasına rağmen- biz burada nedense farklılığı içimize sindirmiyoruz. İşte kültürel olarak ya da insanlar açısından da bu farklılığı içimize sindirdiğimizde, bu zenginliği kabul ettiğimizde zaten meseleyi halletmiş olacağız. O zaman anayasaları ve hukuk kurallarını da buna göre yorumlayacağız. Farklılıkları içimize sindirmeden, herkesi birbirine benzetme sevdasından vazgeçmeden bu meseleler halledilmeyecek gibi gözüküyor. Bunlar totaliter rejimlerin, baskıcı, diktacı anlayışların bütün insanları tek tipleştirme özlemlerinin bir sonucu, bizde de kökleşmiş. Ancak Türkiye artık açık bir toplum haline geldi. 1980’lerin Türkiyesinde değiliz. Bakın, ilk defa bir hükümet askerlerin verdiği muhtıraya karşı açıklama yapabildi ve basındaki demokratik kalemler ve akademik çevreler bu girişimi sert şekilde eleştirdi. Günümüz dünyasında artık baskıcı anlayışların öyle eskiden olduğu gibi çok rahat edebileceklerini sanmıyorum. O yüzden demokratların, demokrat aydınların, farklılıkların zenginlik olduğunu düşünenlerin daha yüksek sesle konuşması ve bu düşüncelerin toplumun geneline yayılmasına çabalaması gerekir. Demokratik düşünceler toplumun geneline yayıldığında ve farklılıkları içimize sindirdiğimizde mutlaka barışçı bir şekilde bir arada yaşamının bir formülünü buluruz. Bu da işte, demokrasiden, hukuk devletinden ve insan haklarından geçiyor, bu değerleri kabullenmekten geçiyor. Sorunlar ancak bu şekilde aşılabılır, yoksa anayasa bir hüküm koymakla maalesef bu sorunlar aşılamıyor.

Bir başka soru: **“Hakimlerin kararlarını genelde Yargıtay doğrultusunda vermelerini nasıl değerlendiriyorsunuz?”** Bu konunun da mutlaka yargı reformu kapsamında gözden geçirilmesi gerekiyor. Maalesef Yargıtay’ın ve Danıştay’ın alt derece hakimlerine puan vermesi bizim yargı sistemimizin büyük zaaflarından biridir. Mevcut durumda genç yargıçlar meslekte yükselebilmek için, Yargıtay ve Danıştay’dan farklı karar vermeme eğilimi içine giriyorlar. Burada yeni ve farklı bir yöntem ihtiyacımız var.

“Yüksek yargıçların ‘Biz tarafsız olamayız gerekirse taraf tutarız’ şeklindeki açıklamaları hakkında ne düşünüyorsunuz?” Bence, bunu diyen bir kişi hakim olmamalıdır. Hakim olacak kişi her şeyden önce metin olmalı, tarafsız olmalı, fikirlerine karşı bile bağımsız olmalıdır. Bu özellikleri taşımayanlara köşe yazarı olmalarını tavsiye ederim; yargıçlıktan istifa edip orada çok güzel taraflı taraflı yazılar yazabilirler. Ya da siyasete atılmalarını öneririm. Ama bir yargıç olup da çıkıp “Biz tarafsız olamayız, şunun bunun tarafıyız” demek, kabul edilebilir değildir. Bir hususu belirtmeden geçemeyeceğim: Fazıl Bey’in bir makalesinde geçiyor; bir yargısal kuruluşun önüne bir olay geliyor ve ona soru soruyorlar “Bu konuda nasıl bir karar vermeyi düşünüyorsunuz?” diye. Di-

yor ki mahkeme başkanı, “Biz karar verirken Çanakkale’ye bakacağız, milli mücadeleye bakacağız.” Bu tür düşünceye sahipseniz adaleti tesis edemezsiniz. Mesele ben Kars’ın Kağızman ilçesindenim ve benim annemin dedesi Ermeniler tarafından öldürülmüş. Ben bir yargıç olsam ve bir Ermeni vatandaşımız olan Hrant Dink’i öldüren kişi önüne gelse, bu mahkeme başkanının düşüncesine göre dönüp tarihe bakmam “Vaktiyle benim dedemi Ermeniler öldürmüştü” diye düşünüp ona göre karar vermem gerekecek. Şimdi bu nasıl bir mantıktır, nasıl bir muhakemedir? Yargıçların adaleti önleyici bu tür düşünceleri taşımaması gerekir. Demin de söyledim, eğer böyle düşünüyorlarsa yapacakları en doğru iş, yargıçlıktan istifa edip siyasete atılmalarıdır. Ancak siyasette tutunamadıkları için maalesef yargı mensubu olarak görev yapmaya devam ediyorlar.

Önemli bir soru da şu: **“Yüksek yargı organlarının üyelerinin parlamento tarafından seçilmesi yargıda siyasallaşmaya neden olur mu?”** Taslağa yöneltilen önemli eleştirilerden bir tanesi de buydu. Şimdi dikkat edin; taslak, yüksek yargı organlarının üyelerinin tamamının meclis tarafından seçilmesine dair bir hüküm içermiyor. Mesele Almanya’da Anayasa Mahkemesi üyelerinin tamamı meclis tarafından seçiliyor. Ama bizim taslakta Anayasa Mahkemesi’nin üyelerinin sadece yarısından bir eksiğinin meclis tarafından seçilmesi öngörülüyor. Burada amaç, bu yüksek mahkemenin demokratik meşruiyete sahip olmasını sağlamaktır. Bunun dışında, Yargıtay üyelerini zaten Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu seçecek. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nda ise, üyelerinin üçte birinden daha az bir kısmının meclis tarafından belirlenmesi öngörüldü.

Türkiye’de demokratikleşme adımları daha çok meclis tarafından yürütülüyor, bu nedenle yüksek mahkeme üyelerinin bir bölümünün meclis tarafından seçilmesi Türkiye için bir kazanım olabilir. Dolayısıyla bu sistemin yargıda bir siyasallaşmaya neden olacağını zannetmiyorum. Türkiye’de asıl sorunumuz bazılarının “devlet iktidarı” dediği olgudur. Bu güç odakları karşısında siyasiler pek o kadar güçlü değiller, bu nedenle TBMM’nin Anayasa Mahkemesi’ne ve Hakimler Savcılar Yüksek Kurulu’na üye seçmesinde Türkiye’nin demokratikleşmesi bakımından çok büyük yararlar olduğunu düşünüyorum.

Bir arkadaşımız **“Bu gidişle nasıl demokratik bir anayasa yapacağız?”** diye sormuş. “İnsanı yaşatan umuttur” deyip devam edeceğiz. Ben ümitliyim çünkü yeni nesiller çok farklı. Demokrat olmayan diktatör kafalar değişip yerine daha demokrat gençler görev aldıkça Türkiye daha fazla tartışacak ve demokratikleşecektir. Ben bu sürecin sonunda yeni bir anayasa ve yeni bir hukuk düzeni oluşabilir diye ümit ediyorum. Yeter ki herkes görevini yapsın. Teşekkür ederim.

Fırat Anlı: Söz Mesut Hoca’da, buyurun hocam.

Mesut Yeğen: İlk soru şöyle: **“Her millet kendi yapısına uygun bir devlet kurar, bu yapıya ulus-devlet denir. Oysa Türkiye’de devlet kurulduktan sonra devlete uygun bir millet oluşturuldu. Bu uygulama devlet-ulus demeyi gerektirmez mi?”** Doğru, çok katılıyorum. Ulus-devlet kavramını kullanmak aslında bir galat-ı meşhur, zira

dünyada aslında bu terime yakışır anlamda bir ulus-devlet yok. Tek bir etnik topluluktan oluşmuş da ulus-devleti kurmuş bir siyasi topluluk yok. Literatürde bildiğimiz bu ulus-devletin iki kurulma biçiminden bahsedilir; biri Almanya, öteki ise Fransa örneğidir. Almanya’da daha ziyade önce Alman milleti, ardından bir üst varlık kazandırmış bir Alman devleti oluşmuştur. İtalya ve Fransa’da ise tersi olmuştur; “İtalyan devletini kurduk şimdi sıra İtalyan milletini yaratmada” denilmiştir. Bu anlamda Türkiye Cumhuriyeti’nde ulus-devletin kuruluşu ikinci patikaya daha uygun düşmüştür. Yani biz ilk önce devleti kurduk ve sonra o devletin sınırları içerisinde kalan ahalden de bir Türk milleti oluşturmaya çalıştık. Bu anlamda evet, devlet daha önce kuruldu bizde.

İkinci bir soru: **“Kemalist projenin başarılı olmadığı alanlardan tek şikayetçi olan toplumun Kürtler olduğu aşıkardır. Bu sebepten dolayı Kürtlerin etnik milliyetçilik boyutunda kendilerini yenilenmeleri gerektiğini düşünüyor musunuz?”** Bu soru yorum gerektiriyor, çünkü açık değil. Eğer kastedilen Kürtlerin Türklük etrafında bir ulusal topluluğun kurulmasına etnik milliyetçi oldukları için direndikleri ise, hayır, bu doğru bir yorum olmaz. Kürtler etnik milliyetçi olduğu için buna direnmediler, onlar bildiklerini, gördüklerini, yüzyıllardır yaşadıklarını korumak için bu mevcut ulus-devlet projesine direndiler. Ama eğer ima edilen, Kürtlerin de arasında bir etnik milliyetçilik yapma ihtimalinin yavaş yavaş belirdiği ve mesela Kürtlerin de kendi komşuları olan Zazaları, Süryanileri, Ermenileri asimile etmeyi önlerine koydukları ise, tabii ki burada bir dönem mazlum olanın sonra zalim olmasından korkmak gerekir. Ben böyle bir temayül görmüyorum ama etrafta buna ilişkin belirtiler varsa doğal olarak bunun da eleştirilmesi gerekir.

Üçüncü bir soru: **“Vatandaş kelimesine bakacak olursak aynı vatani paylaşan kişilerden oluşan topluluk anlamına geldiğini görüyoruz. Peki, bunun toplumun çoğunluğunu oluşturan millete bağlanması şart mı?”** Anayasa bağlamında düşünecek olursak, vatandaşlığı “Türk” olarak belirtmek bir zorunluluk değildir. Burada bir tereddüdümü belirtmek isterim. Konuşmamda aktaramadım, şunu önümüze koymak zorundayız, eğer Türkiye Cumhuriyeti’nin ulusal sınırları bizim için önemliyse -yani bu coğrafyada yaşıyor olmak bizim için önemliyse- bir düzeyde bir ideali paylaşmak, yani bütün yurttaşlar arasında bir paylaşılacak bir ideal oluşturmak da bizim için önemli olmalıdır. Tercüme edecek olursam mevcut siyasete şunu söylemeye çalışıyorum: Bir düzeyde bizim ortaklaşmamız gerekiyor gerçekten ama şimdiye kadar dayatılan biçimiyle değil. Benim kendi gönlümden geçen herkesin resmi dili bildiği bir düzeydeki ortaklaşmadır. Bence bu tür bir ortaklaşma iş görür, işe yarar. Bu, bizi bir ortak ideal etrafında kenetleyebilir. Zaten bizi ortak bir ideal etrafında bir araya getiren bir takım nesnel süreçler söz konusu; işte bir ortak bir ekonomik pazarı paylaşıyoruz, ulaşım ağlarını birbirine daha fazla bağlıyoruz, aynı televizyonları izliyoruz. Bunun haricinde daha teknik, kültürel olmayan alanların haricindeki ortaklaşmayı da bence ancak resmi dili paylaşmayla sınırlamak lazım. Evet, herkese “Türk” demeyelim ama burada da, bu sınırlar içerisinde herkesi bir arada tutabilecek bir ortak ideal oluşturalım.

Bu noktada gönlüm tabii ki Vahap'ın anlattığı anayasal vatandaşlıktan geçiyor. Vahap'ın epey detaylı anlattığı anayasal vatandaşlığın benim açımdan şöyle bir özel anlamı var: Bildiğiniz gibi anayasalar uhrevi olmayan metinler, dünyevi metinler, yani değişebilir şeyler. Anayasal vatandaşlık, yurttaştan sadakatini değişebilir bir metne göstermesini bekliyor, yani yurttaş “bugün bu metne sadakat gösterdim, yarın oluşan yeni durum üzerinden başka bir metin oluşturulmasını isterim ve dolayısıyla bu metne sadakat göstermeyi öneririm” diyebiliyor. Yurttaşın böyle bir özgürlüğü olması gerekir. Ama “bizim anayasanın değişmez maddeleri vardır, bunu nasıl yorumluyorsunuz?” dersiniz, bence bu, dünyevi ve seküler bir metni uhrevi bir metin statüsüne çıkarmaktır, yani anayasayı Kuran-ı Kerim yapmaktır. Bu da tabii ki anayasal vatandaşlık anlayışına uymaz.

Dördüncü soru: **“Türklerin Kürtlere daveti konusunda yaptığınız tespiti doğru buluyorum. Acaba Kürtlerin bu davete icap etmemelerinde –önemli bir neden olarak- siyasal iktidarın yürüttüğü politikaların bazı aksak yönlerinin rolü yok mu? Örneğin bu davet yapılırken Kürtlerin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik yapının iyileştirilmesi daveti daha cazip hale getirmez miydi? Yani bir yandan da ‘Sen de bizdensin’ veya ‘Senin bizden bir farkın yok’ diyeceksiniz, diğer yandan da alttan alta bir dışlama ve hor görme faaliyeti yürüteceksiniz. Bu çelişki değil mi?”** Evet, bu bir çelişki. Doğru, böyle oldu Türkiye’de. Yani böyle bir çelişkili davet yapıldı, ama burada şunu da hatırlatmak isterim: Bu davete epey icabet eden de oldu aramızda, bildiğiniz üzere. Mesela benim gibi bir Kürt anne babadan doğup Kürtçe bilmeyen oldukça geniş bir kesim var. Dolayısıyla bu çelişkili davete icabet etmiş olan yığınla da bir insan var. Söylemeye çalıştığım şudur: Bugün Kürtler – Kürtler ve Kürtlük diye bir kategori kullanıyorum ama bunun da homojen bir şey olmadığı apaçık belli- bir ideal etrafında biraraya gelen epey bir çeşitlilik arz ediyor kendi içerisinde. Bir kısım insan da bu çeşitliliği gidermeye çalışıyor, homojenleştirmeye çalışıyor, bu zaten siyaset yapısının doğasında olan bir şey. Kürtler bu önerilen siyasete değişik reaksiyonlar verdiler. Son seçimler üzerinde konuşursak tabloyu şu şekilde okumamak gerekiyor: Kürtler, en azından bölgede, “sekülerler ve seküler olmayanlar”, muhafazakarlar ve -diyelim ki- sol milliyetçiler” şeklinde bölünmediler bana sorarsanız. Yüzeyde böyle bir bölünme söz konusu olmadı, ancak daha derinde şunu görmek lazım. AKP’ye verilen oylar şöyle de okunmalı: AKP -en azından Ankara’dan da İstanbul’dan bakan- bir sürü elitin nezdinde bir devlet partisi olarak görülüyor; AKP, bir CHP değil. Kürtler eninde sonunda CHP’ye ve MHP’ye oy vermediler, DTP’ye ve AK Parti’ye verdiler. Dolayısıyla AK Parti’ye verilen oyları da kökten bir bütünleşme arzusu şeklinde ben okumuyorum en azından ve bu seçimde gösterilen temayülünde yakında biraz zayıflayacağımı düşünüyorum.

Son bir soru geldi: **“Vatandaşlık tanımı ile ilgili üçüncü önerinin kabul ettirilemeyeceğini söylediniz. Bu tanımı kabul ettirebilecek kişiler kimlerdir?”** Bu, demin Yavuz Hoca’nın altını çizdiği realitedir. Ben tabii ki siyasi iktidarı elinde tutanların bu realiteye rağmen cesaret göstermeleri gerektiğini düşünüyorum. Ama siyasi iktidar bu

realite çok önemseirse doğru bir şey yapamaz. Bu şu anlama da geliyor: Vatandaşlık ile ilgili üçüncü maddeye benzer bir düzenleme getirilmezse, yeni bir anayasamız olacak ama Kürt meselemiz aynen olduğu gibi devam edecek. Bu tür bir tutum, Kürt meselesinin çözümünü biraz daha ötelemek anlamına gelecek. Teşekkür ederim.

Fırat Anlı: Teşekkür ederiz, Vahap Hocam buyurun.

Vahap Coşkun: Bana gelen soruları üç grupta topladım. Birinci grup soruların ana teması şu: “**Neden Türkiye’de vatandaşlık sürekli ırk ve din ayrımı üzerine oturmuş-tur?**” Bu, aslında çok derin bir bahis ama özetle şunu söyleyebilirim: Türkiye, Birinci Dünya Savaşından sonra bir ulus-devlet olarak kuruldu ve diğer bütün ulus-devletler gibi bir takım kodlar üzerinden hareket etti. Türk ulus-devletine baktığımızda bu kodları iki başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan bir tanesi milliyetçilik, diğeri ise laikliktir. Milliyetçilik, Osmanlı’nın çok toplumlu, çok kültürlü, çok renkli yapısına bir tepki olarak doğdu. Cumhuriyet elitlerinin nezdinde çeşitlilik ülkeyi bölünmeye götüren en önemli sebeplerden biriydi, dolayısıyla çeşitlilik baştan zihinsel olarak lanetlenen bir şeydi. Bu nedenle çeşitliliğin yerine bu çeşitliliği bir şekilde bertaraf eden ve bir birliği dayatan bir politika uygulandı. Bu dayatılacak olan birliğin kimliği ise “Türk” olarak belirlendi. Burada Türk olmaları talep edilen iki grup vardı; biri Müslüman olup da Türk etnik kimliğine sahip olmayanlardı, diğeri ise gayri-müslimlerdi. Bunlar asimilasyon, tenkil, tedip ve farklı birçok politikaya tabi tutuldular. Mesut Hoca’nın başta söylediği gibi, 1913’ten beri değişen dozlarda olmak koşuluyla yaşadığımız temel politika bu.

İkincisi ise laiklikti. Yine Cumhuriyet elitlerinin nezdinde laiklik aslında Osmanlıyı geri bıraktıran din olgusunun bir karşıtıydı, bir karşıt önerme olarak gösterildi. Hedef, “muasır devletler seviyesine çıkmak” idi, bu hedefe ulaşmak için ise toplumun kendini geri bıraktıran dinsel bağlarından kopartılması gerekiyordu. Öyle seküler ve dünyevi bir toplum yaratılmalıydı ki, dinle ilişkisi asgariye indirilmiş bu toplum ilerlemeyi rahatlıkla gerçekleştirebilsin.

Türk tipi bir laikliğin aslında üç temel amacı vardı. Birincisi, dini devlet için kullanmak ve ulusun inşasında dinin ritüellerinden ve emirlerinden yararlanmaktı. 2007 yılı içerisinde çok yararlı ve öğretici bir araştırma yapıldı. Bu araştırma, Diyanet’in bir yıl içerisindeki hutbe metinlerinin analizini içeriyordu. Bu analiz gösteriyordu ki, hutbelerde Allah, Peygamber ve benzeri dini terimler, devlet, vatan, millet gibi terimlere oranla çok az kullanılmış. Yani din, ulusun değerlerinin yaratılmasında etkin bir araç olarak dün de kullanıldı, bugün de kullanılıyor. Laikliğin ikinci amacı dini muhalefetin bir mekanı olmaktan çıkarmak, üçüncü amacı ise bizzat dinin kendisini değiştirmektir. 1928 yılında hazırlanan bir raporda, İslam’ın ibadet şekillerinin çağın gereklerine uymadığından bahisle İslam’ın modernleştirilmesi gerektiği belirtiliyor. Bu bağlamda camilere müzik aletlerinin konulması, sıraların yerleştirilmesi, ezanın Türkçeleştirilmesi gibi son derece radikal önerilere yer veriliyor. Kısacası laiklik ve milliyetçilik kodları üzerine oturan bir ulus-devlet yapılanması, hem etnik hem de dinsel olarak ayırım-

cılığı teşvik eden ve ayrımcılık üzerine oturan bir vatandaşlık tanımı uygulamasını da beraberinde getiriyor.

İkinci grupta “Türkiyelilik” ifadesiyle ilintili sorular var. **“Bu Türkiyelilik ifadesi bir çözüm olabilir mi?”** Bildiğiniz üzere, bu formülasyonun başlıca savunucusu Baskın Oran Hoca’dır. Baskın Hoca’nın çözümlemesine göre vatandaşlık iki şekilde tanımlanabilir: Bunlardan birincisi, vatandaşlığın bir etnik kimlik veya bir kültür üzerinden tanımlanmasıdır, ikincisi vatandaşlığı bir coğrafya üzerinden tarif edilmesidir. Etnik kimlikler ve kültürler her zaman belalıdır. Vatandaşlığı bir topluluğun kimliğiyle veya kültürüyle tanımladığınızda, o kültüre sahip olmayanlar ve o etnik kimliği taşımayanların bundan rahatsızlık duymaları ve buna karşı çıkmaları kaçınılmazdır. Bugün Türkiye’de yaşanan hadise de budur. Bu itibarla yapılması gereken, vatandaşlığı ortak bir coğrafi mekan üzerinden tanımlamaktır; Türkiye özelinde bunun pratik anlamı “Türkiyelilik”tir. Baskın Hoca birçok yazısında bunu dile getirir ve “Türkiye Cumhuriyeti devletine bağlı herkes Türkiyelidir” tanımını önerir. Baskın Hoca’ya göre, bu tanımdaki “Türkiyelilik” vurgusu herhangi bir sorun yaratmaz, bu coğrafyaya Türkiye isminin verilmesi Türklerin bir icadı değildir.

Hiç kuşkusuz “Türkiyelilik” vurgusu, “Türk” vurgusuna oranla çok daha kapsayıcıdır. Ama ben yine de en doğru çözümün herhangi bir etnik, dinsel, kültürel ve ırki kimlik ifadesi içermeyen, vatandaşlığın bir hak olduğunu belirten ve bireylerin kendi istekleri haricinde bu haktan alıkonulamayacaklarını belirten bir formül olduğunu düşünüyorum.

Üçüncü grup sorularda ise **“Dünya anayasalarında anayasal vatandaşlığa uygun düzenlemeler var mı?”** diye soruluyor. Elbette var, vakit darlığı nedeniyle ayrıntılara giremiyorum ama genel olarak şunu söyleyeyim. Bir toplumdaki farklı kültürleri koruma hassasiyetiyle hareket eden anayasalar bu çeşitli şekillerde yapabilirler. Bir, anayasanın dibacesinde anayasanın çok kültürlülüğü bir tehlike olarak değil bir zenginlik olarak gördüğünün altını çizebilirler. İki, başta vatandaşlık maddesi olmak üzere, tüm maddelerini bu hassasiyete uygun bir dille kaleme alabilirler. Üç, anayasa metnine – uygulayıcılara ve kanun koyuculara yol göstermek üzere – çok kültürlülüğünün korunmasına dair özel bir madde koyabilirler. Geçenlerde Mustafa Erdoğan bir makalesinde Kanada Anayasasınının 26. maddesindeki hükmü aktarmıştı. Bu madde “Bu metindeki hiçbir hüküm Kanada’nın çok-kültürlü toplum yapısına aykırı olarak yorumlanamaz” hükmünü içeriyor. İşin özü şu, istenirse yapılacak çok şey var. Teşekkür ederim.

Fırat Anlı: Ben de çok teşekkür ediyorum. Paneli kapatmadan önce bana gelen iki tane metni aktarmak istiyorum. Birincisi “Kardeşlik çözümdür” temennisini içeren ve “Malazgirt’ten bu yana bizler kucak açtık, borçlarını ödesinler” şeklinde düşüncesini dile getiren bir misafirimizin bir metnidir. İkincisi ise DTP’nin bu süreçte izlediği politikaya ilişkin bir sorudur. Müsaade ederseniz bu soruyu ben cevaplamayayım ama yarımkı forumda cevaplandırmak üzere DTP Diyarbakır Milletvekili Selahattin Demirtaş’a vereyim.

Sabahtan beri dikkat ediyorum, burası hiç dağılmadı, salon dikkatle, sabırla ve azimle toplantıyı takip ediyor. Özellikle ikinci oturumda daha teorik boyutları olan ve daha fazla hukukçuları ilgilendiren bir başlık tartışılmasına rağmen katılım düzeyi hiç düşmedi. Bu da aslında ne kadar doğru bir işin yapıldığını gösteriyor.

Sabrınıza sığınarak, Vahap Hoca'nın bıraktığı yerden bir iki hususa değinerek toplantıyı sona erdireceğim. Bu kentte yaşayan ve bu kentte yerel yöneticilik yapan bir insan olarak, Kürt meselesinin bir an önce çözülmesini istiyorum. Bizim aklımıza her zaman öncelikli olarak Kürt sorunu geliyor; öyle ki burada organik tarımla ilgili bir panel yapılsa dahi bizim aklımıza Kürt sorunu gelir. Böyle bir durum var. Kürtler bu coğrafyada bir arada yaşama iradesi noktasında hiçbir tereddüt içerisinde değil, kendi özgün kimlikleri ve kendi özgün yaşam tarzları ile bu ülkede yaşamak istiyorlar. Ama özellikle son dönemde yaşananlar, bu isteği destekleyecek ve besleyecek adımlar değil. Son derece açık olan bu durumu görmek gerekiyor. Elbette ki herkes bizim dostumuz değil, elbette ki herkes ülkemizin bir barış ülkesi olmasını istemiyor olabilir ama buna zemin sunmamak da bu ülkeyi yönetenlerin birincil görevidir. Anayasa yaparken bu ülkede yaşayan tüm yurttaşların taleplerini dinlemek -nüfusu 10 bin de olsa 15 milyon da olsa dinlemek- gerektiğini, bu bağlamda Kürtlerin taleplerini de dikkate almak gerektiğini düşünüyorum. Bu bağlamda, eğer anayasa bu biçimiyle çıkarsa Kürtler açısından çok büyük bir hayal kırıklığı olacağını ben kendi adıma söyleyebilirim. Kürtlerin adına konuşma hakkını kendimde görmüyorum ama en azından bir deneyimden hareketle bunu ifade ediyorum: Kesinlikle Kürtler tatmin olmayacaktır ve büyük bir hayal kırıklığı yaşanacaktır. Hatta "Keşke bu işe hiç girilmemiş olsaydı" duygusu bile doğabilir.

Bir diğeri konferans oturumundaki değişikliklerden kaynaklı olmak üzere önemli bir gündem başlığı aradan kaydı diye düşünüyorum. Bu da özellikle bu yeni anayasa yapım tartışmaları çerçevesinde adem-i merkezîyet, idari yapılanmaya dönük tartışma başlığıydı. Umarım yarınki forumda bu kısmen tartışılır. Ben inanıyorum ki, bugünkü yöneticiler de mevcut idari mekanizmadan, idari yönetim anlayışından memnun değildirler. Ama bunu değiştirme iradesi noktasında görülmeyen bir güç bunun tartışılmasını da engelliyor. Çok tipik bir örnek vermek istiyorum: Yerel yönetimlerle ilgili bir temel yasanın tartışıldığı bir esnada bu ülkenin ana muhalefet liderinin televizyonlara yansıyan bir görüntüsü vardı. Genelkurmay Başkanı'na soruyordu, "Paşam ne düşünüyorsunuz" diye. Paşa, aynen şunu söyledi: "Güneydoğu meselesi dururken bu tür tartışmalara girmemek lazım" ve anında o tartışma gündem dışına çıktı. Yani bu ülkenin yurttaşlarının gündemi budur, bu gündemin bir biçimde tartışılması gerektiğini düşünüyorum. Olur-olmaz bu farklı bir tartışma konusudur; nasıl gerçekleştirileceği ayrı bir noktadır, elbette bunun gerçekleştirilmesinde toplumsal mutabakat önemlidir. Ama biz arada da konuştuk, bu mutabakat arayışını çok ileri bir aşamaya götürürseniz "yeniden idam cezası gelsin" şeklinde düzenleme de yapılabilir. Dolayısıyla demokrasi standartları noktasında asla popülist bir yaklaşım olmaması gerektiğini düşünüyorum.

Yine dikkatinizi çekmek istediğim bir nokta var: Konferansta konuşma yapacak olanlar arasında tek bir kadın bile yok. Tamamen erkek egemen bir divanımız var; sabah ki oturumda böyleydi, yarın ki oturumların tamamı da böyle. Bu durum, aslında anayasa çerçevesinde konuştuğumuz demokrasi ve özgürlükler konusunda bizim de içselleştirmemiz gereken hususların olduğuna işaret ediyor. Ben sabrınız için tekrar teşekkür ediyorum, çok sağ olun.

ÜÇÜNCÜ OTURUM: ANAYASA VE ÇOĞULCULUK

Adem Avcıkıran (Oturum Başkanı):

Değerli katılımcılar, bu tatil sabahı Heinrich Böll Stiftung Derneği'nin, Diyarbakır Baromuzun ve hukuk fakültesi öğrencilerimizin düzenlediği bu toplantıya iştirak ettiğiniz için sizi yürekte kutlamak istiyorum. Evet, ben de bu kritik dönem lafını çok kullanıyorum, gerçekten biz bu kritik dönemlerden bir türlü kurtulamıyoruz. Bu süreçte denk düşen böylesi önemli bir konferansı Diyarbakır'da yapmış olmamızı çok değerli buluyorum. Çünkü oturumlarda Mustafa Bey ve Sezgin Bey'in de belirttiği gibi Cumhuriyet tarihinde tüm anayasalarımız askerler tarafından, kendilerine göre yontarak hazırlanan metinler oldu. Bugün artık ülkemizin demokratik bir anayasa ihtiyacı vardır. Son dönemde yoğun bir anayasa çalışmasının olduğunu biliyoruz, bu anayasa çalışmasını içerisinde yer alan değerli hocalarımızla da iki gündür birlikteyiz ve onlar kendi taslaklarına ilişkin açıklamalarda bulundular.

Şimdi müsaade ederseniz, konuşmacıların sürelerini ihlal etmeden, bugünkü paneli başlatmak istiyorum. Değerli hocamız Sayın Mithat Sancar da bu panelde olacaktı ama bir ulaşım problemi nedeniyle aramızda bulunamayacak, onu da özür dileyerek ifade etmek istiyorum. Müsaade ederseniz ilk sözü Selçuk Üniversitesi öğretim üyesi Yasin Aktay'a vermek istiyorum. Yasin Hoca, bize "Dinsel Çoğulculuk ve Anayasa" ile ilgili bize bir sunum yapacak, teşekkür ederim.

Dinsel Çoğulculuk ve Anayasa

Prof. Dr. Yasin Aktay

Sayın Başkan ve değerli konuklar, Pazar sabahı böyle bir konuyu dinlemeye geldiğiniz için hepinize çok teşekkür ediyorum. Tabii sivil anayasa tartışmasının ve özellikle çoğulculuk konusunu içeren bir tartışmanın Diyarbakır gibi bir yerde yapılmasının ne kadar isabetli olduğunu herhalde hepimiz takdir ediyoruz.

Bana teklif edilen konu, benim seçtiğim bir konu olmasa da, “dinsel çoğulculuk ve anayasa” konusudur. Öncelikle şunu ifade etmek gerekiyor ki, dinsel çoğulculuk sorunu, çünkü oturumlarda konuşulan post-nasyonal veya ulus-ötesi toplumlarda ortaya çıkan çok-kültürlülük gerçeğinin veya belki de bu çok-kültürlülük gerçeğinin yarattığı sessiz devrimin hatırlattığı bir sorundur. Aslında “hatırlattı” demek de çok doğru değil; zira bu dünya kuruldu kurulalı dinsel çoğulluk -çoğulculuk değilse bile çoğulluk-bütün toplumların insan toplumlarının en önemli gerçeklerinden bir tanesidir. Bazı dönemlerde insanlar bu çoğulluğu hazmedemeyen, kültürü ve dini teke indirmeye çabalayan çoğulculuk karşıtı bir tutum içerisinde olmuşlardır. Ama özellikle ulus yapılarının da böyle bir teşebbüs olduğunu hesaba kattığımızda bugün geldiğimiz nokta bu çoğulculuğun tekrar hatırlanmışlığıdır. Fakat buna mukabil bugünkü anayasal yapıların -belki ulus-devlet döneminden beri ortaya çıkan anayasal yapıların- genellikle bu çoğulculuk düşüncesini karşılama noktasında çok da fazla yeterli olmadıkları da bir gerçek. En basitinden hem bugün uygulanmakta olan 1982 Anayasası, hem bundan önceki 1961 Anayasası ve hem de 1924 Anayasası, genellikle bu sorunla fazla yüzleşmeyen, hatta böyle bir sorunun varlığını görmeyen bir yaklaşım içerisinde olmuşlardır. Başka bir ifadeyle bu anayasalar, tanımladığı ulus yapısı içerisinde sadece dinsel çoğulculuğu değil, etnik, dilsel veyahut başka bir tür çoğulculuğu tanıyan, bunu kabul eden bir tutum içerisinde olmamışlardır. Dolayısıyla dinsel ya da etnik çoğulculuğa dair bir problemle karşılaştığında, bu sorunun üstesinden gelmeyi düşünebilecek bir yasal düzenleme de söz konusu değil. Yani bugün aslında dinsel çoğulculuktan bahsederken anayasa bağlamında pek de varlığı kabul edilmeyen bir konudan bahsetmiş olacağız.

Şimdi, demin de söylediğim gibi, dinsel çoğulculuk cumhuriyet dönemindeki anayasaların hiçbirinde resmen tanınmamıştır. Özellikle 1925’den itibaren tekke ve za-

viyelerin kapatılmasıyla birlikte dinsel çoğulculuk tamamen göz ardı edilmiştir. Türk halkı 1924 yılında tamamlanan mübadele ile birlikte bir bütün olarak (%99'u hatta %99,99 diye çok sıkça söylenen bir ifade biçimiyle) Müslüman olan bir ülkedir. Resmi ağızlar bu Müslümanlığı çok fazla dile getirirler de, bu Müslümanlık içeriği doludurulmuş bir Müslümanlık değildir. İçeriğinin ne olduğu, nasıl bir Müslümanlığa tekabül ettiği, ne tür bir itikada, muamelata, pratiğe veya tezahüre sahip olduğu çok fazla umursanmamıştır. Milli birlik ve beraberliğimizin sembolik bir terennümü olarak söylenen "halkın %99,99'unun Müslüman olması" söylemi, aslında halkın tamamının Müslüman olduğu anlamına geliyor. Bu, üzerinde ayrıca durulması gereken önemli ve ilginç bir durum; zira Türkiye'nin %99'unun Müslüman olması süreci Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiştir. Bu çok garip bir paradokstur, cumhuriyet döneminde bir yandan laiklik keskin bir şekilde uygulanırken, kendisini din karşıtı neredeyse ayrı bir itikat olarak sunan laiklik hüküm sürerken, diğer yandan da Türk halkının demografik yapısı Müslümanlaşmıştır. Yani dinin içeriğine hiçbir itibari olmayan, hatta dini büyük ölçüde artık geçmişte kalması gereken bir avuç safsatadan ibaret gören bir zihniyet aynı zamanda halkın da demografik olarak Müslümanlaşmasına çok büyük bir önem atfetmiştir.

Ancak Müslümanlık burada Müslümanlığı ifade etmiyor. Müslümanlık burada sadece bir tür etnik aidiyet gibi telakki edilmiş, bir tür insanları belli bir ulus kimliğine sağlam bir şekilde irtibatlandıran bir bağ gibi düşünülmüştür. Müslümanlığın içeriğine yönelik bir değer atfedilmesi yoktur burada, aksine din geçmiş çağlarda kalması gereken bir fenomen olarak görüldüğünden dine hiçbir zaman gerçek manada itibar edilmemiştir. Dolayısıyla insanların şu veya bu şekilde itikat içinde olması en çok geçici olarak onların önemseydiği durumdur işte ama zaten modernleşmede ilerlediğimiz sürece, işte laiklik modernleşme çizgisinde mesafe kat ettiğimiz ölçüde bu dinin bu insanlar neznindeki önemi de kayıp olacaktır. Din zaten aşılacak, geçici bir problemdir, onu değerli kılan bir aidiyet olarak milli bir unsur olmasıdır. Cumhuriyetin elit kadroları bu bağlamda Müslümanlığı çok önemserler. Fakat dinin önemsenmesi ve değerli addedilmesi bununla –yani etnik bir kimliğin inşasına yardımla- sınırlıdır; bunun dışında bütün bir Cumhuriyet dönemi dinin tezahürlerini, pratiklerini engellemeye, onları yok etmeye ve toplum içerisinde görünür olmaktan çıkarmaya dönüktür. Bugün bildiğimiz bu kamusal alan tartışmaları, laikliğin dinsel görünürlüğü yok etmeye çalışmasından kaynaklanıyor.

Bir de hasbelkader %99,99'un dışında kalmış olan bir avuç gayrimüslim var, onların kimliklerinin kabul edildiğinin anayasada açıklıkla yazılması gerekiyor. Eğer onlar da olmasa, belki de dini çoğulculuk adına Türkiye'de 1923'ten itibaren bir tarih yazmanın neredeyse imkanı olmayacaktır.

Mesela Müslümanlar için mesela Diyanet İşleri Başkanlığı ne anlama gelir? Evet, Diyanet İşleri Başkanlığı ilk başta dinsel hizmetleri sunmak üzere ihdas edilmiş gibi görünüyor ama gerçekte bu projenin asıl hedefinin Sünnileri temsil etmek ve Sünni

inancını formüle etmeye çalışmak olmadığı açık. 1928 yılında girilen dinde reform çabasının ve daha ötesi din hakkındaki genel politikaların aslında nihai hedefi, insanların dini ihtiyaçlarını görmek değil, aksine toplumda ortaya çıkabilecek kontrol dışı dinsel hareketlenmelerin nabzını yakalamak ve dini kontrol altına almaktır. Dolayısıyla bugün Aleviler ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında yürüten tartışma – yani Alevilerin de Diyanet’te temsil edilme talepleri- aslında arka planı Cumhuriyet’in kuruluş günlerine kadar giden bir tartışmadır. Zira tekke ve zaviyelerin kapatılması her şeyden önce Alevilerin tasfiyesi anlamına gelmiştir. Ancak bu adım Alevilerle birlikte diğerlerinin –örneğin Nakşibendilerin- de tasfiye edilmesine dönük bir adım olmasına rağmen işin başında Aleviler –genel olarak- buna çok fazla itiraz etmemişlerdir. İtiraz etmemelerinin bir sürü sebebi vardır, en önemli sebeplerinden bir tanesi buna itiraz edecek hazır ve yetişmiş kadroların olmamasıdır. Belki Alevileri temsil edecek şehirli grup olarak Bektaşî tekkeleri bunu yapabiliirdi ama onlar da diğer tarikatların yanı sıra çok fazla itirazlar da bulunamamışlardır. Onun dışında kalan kırsal Alevilerin de böyle bir itirazı dillendirecek ne siyasi temsil mekanizmaları ne itiraz mekanizmaları söz konusudur, o yüzden o süreç o şekilde yaşanmıştır.

Bugün dini çoğulculuk dediğimiz zaman Türkiye bağlamında öncelikli olarak konuşmamız gereken unsur Alevilerdir. Aleviler ile Sünniler arasında oluşmuş olan durumun ben birazcık yeni bir durum olduğunu düşünüyorum. Zira 1980’li yıllara gelinceye kadar Aleviler herhangi bir dinsel talepte bulunmamışlardır. Bunun da çeşitli nedenleri vardır; her şeyden önce yoğun olarak kırsal yaşayan nüfusun dinsel ve siyasi taleplerini dile getirecek olanakları bulunmuyordu. Burada ilginç olan Alevilerin dinsel taleplerde bulunması ile birlikte Türkiye’deki İslamcılığın yükselişi arasında bir paralellik bulunmasıdır. Bu paralellik üzerinde yine çok şey söylenebilir ama ben onu geçeyim. Fakat bugün eğer dinsel çoğulculuktan bahsedilmesi gerekiyorsa ilk hesaba katılması gereken kesim, farklı olduklarını artık bir dini gerçek olarak göz önüne getirebilen ve artık toplumsal temsil ehliyetine belki de bir şekilde sahip olacağını düşünebileceğimiz Alevilerdir. Zira günümüzde Türkiye’nin ulus-devletçi ve çoğulculuk karşıtı manzarasından rahatsızlıklarını en fazla dile getirenler Alevilerdir. Örneğin Aleviler, sadece Sünnilere hizmet eden ve sadece Sünni anlayışı insanlara kazandırmaya çalışan bir kuruluş olan Diyanet’e, okullardaki Sünni-Hanefi inancı temsil eden ve bunu öğrencilere empoze eden zorunlu din dersi uygulamasına itiraz ediyorlar. Bu itirazlar, doğru ve yerinde itirazlardır. Dini çoğulculuğun gerçekleşmesi için bu itirazların gereğinin yapılması gerekir.

Ben bu sorunun bir kısmının siyasi kazanım boyutu olduğunu, bir kısmının ise zamanla ilgili olduğunu düşünüyorum. Şundan dolayı; Cemevleri kurum olarak aslında yeni bir kurumdur, zannedildiği kadar Alevi inancının en eski kurumlarından bir tanesi değildir. 1960’larda bir tane cemevi vardır, o da kültür merkezi tarzında, Pir Sultan Abdal Kültür Derneği şeklinde çalışan bir yapıdır. Bugün “cemevlerinin keşfi” denilen bir süreçten bahsediyoruz. Bu sürecin başlangıcı da, bu 1990’lardan sonraya rastlar. Tayyip Erdoğan’ın belediye başkanlığı döneminde Karacaahmet Mezarlığı, bir siyasi

tartışma konusu haline gelmişti. Orada bir cemevinin yıkılması uzun süre gündemde kaldı. Ben, Tayyip Erdoğan'ın, cemevinin ne olduğunu, Aleviler açısından ne denli önem taşıdığını, cemevinin gerçekten Alevi dini inancı ve mezhebi için bir önemi olup olmadığını yeterince bildiğini zannetmiyorum. Aslında bizim de yeterince bildiğimizi zannetmiyorum. Kısacası cemevi, toplumsal bir hareketin kendi kimliğini ve kaynağını keşfetmeye çalışmasıyla gündeme geldi ve zamanla tüm Alevilerin ortak talebine dönüştü. Bugün cemevi, artık inkar edilemeyecek ve göz ardı edilemeyecek bir toplumsal talep olarak karşımıza çıkıyor. Bu aşamadan sonra artık yapılması lazım gelen, bu talebi yasal ve anayasal düzeyde karşılamaktır.

Bugün anayasada Alevilerin taleplerini karşılamaya imkan tanıyacak hiçbir ifade yoktur. Alevilerin talebi, cemevinin bir ibadethane olarak kabul edilmesidir, ancak şu anda bunun yasal bir güvencesi söz konusu değildir. Anayasada zaten dini ima eden herhangi bir kanuna yer verilmiyor ve verilmesi de istenmiyor. Peki, bu doğru bir tutum mudur? Bana göre hiç de doğru değildir. Çünkü toplumda din var, biz yasal mevzuatımızda onu görmezden gelirsek din ortadan kalkacak değil. Biz sorunları görmezden geldiğimizde bir süre sonra o sorunun gerçekten görülmez olacağını umut ediyoruz. Ama olmuyor işte, gözümüzü kapatınca gerçekler yok olmuyor ve sorunların da üstesinden gelinmiyor.

Sadece Aleviler için değil – Alevilerin dergahları kapatıldığı gibi Nakşibendilerin, Kadirilerin tekkeleri kapatılmıştır- Türkiye’de bütün dinsel gruplar için din örgütlü olmaktan çıkarılmıştır. Hedef buydu ve bu hedefe ulaşıldı. Anayasal ve yasal düzeyde bu başarılmıştır. Ama fili düzeye gelince, burada herkes bilir ki, Türk toplumunda neredeyse kimse birey değildir. Elbette –çok nadir de olsa- bazı insanlar “birey” olabilmektedir ama onun dışında kalanlar bir şekilde adına ya sivil toplum kuruluşu, ya cemaat veya tarikat denilen bir takım yapılanmaların içerisinde bulunuyorlar. Bu yapılanmalar modern veya geleneksel olabilirler ama bir şekilde insanların cemaatsiz ve grupsuz kalmadıkları ortada. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının olgusal olarak varolan bu dinsel çoğulculuk ile karşılaşmayı hiçbir şekilde arzu etmemesinin birkaç sebebi var. Bunlar uzunca anlatılabilir ama benim hemen aklıma gelen bir tanesi, bu çoğulculuğu kabul etmek eşitliğe dayalı vatandaşlık tanımına aykırı görülüyor. Eğer siz bir insanın farklılığını kabul ederseniz aslında bu eşitliğe aykırı davranmış olursunuz. Çünkü bir insan “ben farklıyım” dediğinde siz de bu farklılığı tanırsanız, ona imtiyaz tanımak durumunda kalacaksınız, bu ise eşitliği bozar. Bu hem dinsel hem de etnik kimlik için söz konusu. Liberallerin de böyle itirazları var ve bence de bu çok haksız bir itiraz sayılmaz. Tabii ben bunu biraz da “kolaycılık” diye düşünüyorum. Türkiye Cumhuriyeti kolaycı bir biçimde “Ya ben adamı eşit sayıyorum, daha ne istiyor?” diye düşünüyor. Oysa sen eşit davranabilirsin ama bugün genel dünya demokrasi anlayışı, artık insanların kendi farklılıklarının tanınması doğrultusunda gidiyor.

Yani “Beni eşit olarak görmeni istemiyorum” diyor. Bunu dediğinde ise karşılaştığı soru “Farklı muamele mi görmek istiyorsun, imtiyazlı mı olmak istiyorsun?” oluyor.

Zira farklı muamele görmek hep bir imtiyaz olarak anlaşılıyor. Çağdaş anayasalarda genellikle imtiyaz talepleri çok hoş karşılanmaz ama insanın farklılığının tanınması talebi de sadece bir imtiyaz olarak görülmez.

Bir insan -mensubiyet olarak- hem bir devlete bağlı olabilir hem bir dine bağlı olabilir. Dinin talep ettiği şeyler ile devletin talep ettiği şeyler birbirleriyle her zaman çelişmek zorunda değildir, bunları birarada tutmanın yolu yok mudur? Zaten dünyada talep edilen çok kültürlülük tartışmalarının bugün geldiği nokta aşağı yukarı böyle bir noktadır. Devlet bir şey talep edebilir ama din de başka bir şey talep edebilir. Bu ikisinin arasını bulup imtiyaza da dönüştürmeden –yani bir gruba mensup olmayı diğer insanlar üzerinde bir avantaja dönüştürmeden- sorunu çözmek mümkün olabilir. Herhangi bir dine mensup olanın taleplerini, diğer dinlere mensup olanlar üzerinde bir üstünlüğe dönüştürmeden karşılamamanın yolunu bulmak gerekiyor. Örneğin, Müslümanların oruç ayındaki iftar saatleri ile Cuma günlerindeki namaz saatleri ele alalım. İftar ve namaz saatleri için bir düzenleme yapmayı nasıl değerlendirmek gerekecek? Din ve vicdan özgürlüğünün bir gereği mi, yoksa Müslümanlar lehine ve diğer inanç mensuplarının aleyhine bir düzenleme mi? Biz yasal mevzuatımız ve laiklik anlayışımız gereği böyle bir sorunu ve talebi görmezlikten geldiğimiz için bu sorunun içinden çok kolay bir şekilde çıkmış oluyoruz. İnsanların dini taleplerinin kamuya hiçbir şekilde yansımaya müsaade etmediğimizden kestirip atıyoruz. Buna tembellik ve kolaycılık diyorum. Başbakan'ın demeçlerinde bu kolaycılığı görmek mümkün. Diyarbakır'da yaptığı konuşmayı hatırlıyorsunuzdur; hani anadilde eğitim talebi ile karşılaştığında, mealen, “Kürtlere verirse bu sefer Lazlar da isteyecek, başkaları da isteyecek” demişti. Bu, bir devletin aslında üşengeçliğinin en ilginç tezahürlerinden biridir. Türkiye'nin birçok konuya yaklaşım tarzı budur; bizim devletimiz son derece üşengeçtir, tembeldir, bu nedenle farklılıklarla, farklı çözüm tarzlarıyla uğraşmaz. Oysa artık farklı davranmak ve insanların taleplerini karşılamak için farklı çözümler üretmek gerekiyor. İnsanların etnik veya dinsel taleplerini karşıladığımızda, yani insanlar kültürel ve dini açıdan mutlu olduklarında devletleriyle de daha barışık oluyorlar. Bu anlamda çok kültürcülük, etnik veya dinsel boyutuyla iki farklı talebi içeriyor aslında.

Dinsel çoğulculuğun sorun alanlarından bir olan başörtüsü de yine devletin üşengeçliğinin devreye girdiği noktalardan biridir. Anayasa Mahkemesi'nin 1989'da iptal ettiği başörtüsü düzenlemesinin gerekçesi, dine referans veren bir kanun düzenlemesinin laiklik ilkesine aykırı olmasıydı. O yüzden mevcut anayasa değişikliğinde başörtüsü konusuna hiç değinilmedi. Taslak anayasada durum bu, biliyorsunuz. Şöyle bir durum var ortada: Mevcut anayasa farklı kültürleri ve dinsel çoğulculuğu hiçbir şekilde görmüyor ve bu bir sorun teşkil ediyor. Anayasanın taslak metnini hazırlayanlar ise bu sorunu görüyorlar ama Türkiye'de çok güçlü bir anayasa ideolojisi var. Bu anayasa ideolojisi bugünkü hazırlanacak olan anayasayı da aslında etkisi altına almış bulunuyor. Yani siz yeni bir anayasayı yapsanız bile bu ideolojiden çok da fazla kurtulamıyorsunuz.

Ali Bulaç, Abant Toplantısı'nda anayasa taslağının en büyük handikabının liberal bir paradigmanın etkisi altında hazırlanması olduğunu söyledi. Ben bu görüşe katılma-

dığımı belirttim. Keşke liberal bir etki altında olsaydı, o zaman itirazlarımızı ayrı yapardık. Ben bu taslağın bile halen çok ulus-devletçi, tek kimlikçi, Kemalist bir ideolojinin fena halde baskısı altında yapıldığını düşünüyorum. Dolayısıyla henüz öyle liberal bir tartışmaya girecek bir zeminde bulunmuş değiliz.

Birey hangi cemaate gireceğine kendisi karar verebilir, dini inancına kendisi karar verebilir, bu konuda özgürlüğe sahiptir gibi anlayışlar vardır. Bunlar yapıldığı zaman otomatikman bunun zaten bir cemaatleşme özgürlüğüne de gidebileceğine dair bir beklenti ile karşılanıyor, çok dolaylı bir şekilde dinsel çoğulculuğun gerçekleşeceği varsayılıyor. Dinsel çoğulculuk bir sosyolojik sonuç olarak çıktığında karşımıza itiraz edemeyeceğimiz bir gerçek olarak itiraf edilmiş oluyor. Biliyorsunuz modern anayasa, grupları dikkate almayan dünyanın ürettiği bireyler arasında bir sözleşmedir. 82 anayasasında din ve vicdan hürriyeti ile ilgili durum şudur: “Herkes vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir, 14. madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla, ibadet, ayin ve dini törenler serbesttir.” Burada bir hususun altı çizilmesi gerekiyor. Din özgürlüğü düzenlemelerindeki karşı varsayım şöyledir: Ortada insanları belli bir dine zorla sokmaya çalışan dinler, tarikatlar sanki pusu kurmuşlar insanları zorla bir dine çağırmaya çalışmaktadır. Anayasa onlara karşı sanki bireyi koruyan bir alan çiziyor. Elbette bireyleri koruyucu bu tür düzenlemelere de ihtiyaç vardır ama bu anayasanın bütün diline bu kadar nasıl sinebilir gerçekten hayret bir şeydir. Yani dini cemaatler sanki meşruiyeti devlet tarafından bahşedilen bir şey olarak görülüyor. Halbuki şöyle bir anayasa dili lazım bize: “Dini özgürlük bir haktır, çünkü din demek cemaat demektir, cemaati olmayan din olmaz.”

Din, gerçi Cumhuriyetin ilk tanımlarında “din ve vicdan özgürlüğü” şeklinde tanımlandığından, tamamen bir “vicdan işi” olarak insan ile Allah arasında bir ilişki olarak görülmüştür. Oysa yapay bir örgütlenmeye gitmeyen hiçbir din olmaz, çünkü din her zaman kendi dindaşlarıyla birlikte bir cemaat oluşturmayı hedefleyen veyahut ancak o şekilde işleyen, çalışan bir mekanizmadır. Dolayısıyla din özgürlüğü dediğiniz zaman bir insana “Sen istediğin gibi inanabilirsin” demek bir lütuf değildir. Din özgürlüğü aynı zamanda örgütlenilmeyi, cemaatleşebilme özgürlüğünü de kapsar doğal olarak, eğer böyle bir şeyi kapsamıyorsa buna din özgürlüğü demenin hiçbir anlamı yok. Fakat din özgürlüğünün bu haliyle bile sanki bahşedilmiş bir şey gibi görünmesi gerçekten anayasa dilimizin en önemli sorunudur. Bu 82 anayasasının dilinin sorunudur, 61 anayasasının dilinin sorunudur, önümüzdeki bu yeni taslakta da çok farklı bir şey yok; sanki din özgürlüğü tanınan bir şey. Oysa bu çok doğal bir haktır, Amerika Anayasasının benim çok hoşuma giden bir dili vardır. O metinde insanların sahip olduğu haklar o kadar doğal ve önceden verilidir ki, hayran kalırsınız. Haklarla ilgili mesela ifade dili şudur: “Hiç kimse hiçbir şekilde bu hakkı kısıtlayamaz ve ancak şu şartlarda kısıtlanabilir.” Bu dil bize şunu söylüyor: O hak zaten var, devlet o hakkı vermiyor o hakkı hiç kimse kısıtlayamaz, kısıtlanırsa ancak şu şartlarda kısıtlanabilir. Bizde ise mesela din özgürlüğünde, hakkın varlığı kabul edilir ama hemen arkasından “sakın ha

suistimal etmeyiniz, istismar etmeyiniz” denilir. İstismar üzerine bu kadar vurgunun yapılması din üzerinde gerçekten çok ciddi ilginç bir baskı kuruyor. “Dini duygular tanınabilir ama istismarı daha ciddi bir sorundur ve bu engellenmelidir” anlayışı anayasaya öylesine sinmiştir ki, dini haklara sürekli tanınan ve bahşedilen bir hak kategorisi olarak bakılır; din hakkı doğal değil fazladan bir şey olarak görülür.

Yeni anayasa taslağında da durum aşağı yukarı bu şekildedir. Bu durum 24. Maddede düzenlenmiştir: “Herkes din ve vicdan hürriyetine sahiptir, bu hak tek başına alenen veya özel olarak ibadet, öğretim ve ayin yapmak suretiyle dinini açıklama ve bunları değiştirebilme hürriyetini içerir.” Bu düzenleme, hiç şüphesiz 82 anayasasından çok daha ileri düzenlemedir. AB ülkelerinde, örneğin Almanya’da çok-kültürlülük politikaları kapsamında, dini çoğulculuğa uygun olarak herhangi bir yeni dinin, yeni bir dini inancın tanınmasını içeren prosedürler anayasada tanımlanmıştır. Bu orada laikliği çok zedeleyen bir şey değildir. Bana göre, bizim de Alevilik problemini başka türlü çözmeyiz imkanı yoktur. Alevilik ister İslam’ı içinde, ister İslam’ın dışında bir inanç olarak kabul edilsin – buna karar verecek olanlar da Alevilerin kendileridir- bu tanımayı bir şekilde anayasa içerisinde mevzuata işaret edecek biçimde yapmadan üstesinden gelemeyeceğimize inanıyorum. Şimdilik burada kesiyorum, teşekkür ediyorum.

Adem Avcıkıran: Sayın Aktay’a bu güzel sunumundan dolayı teşekkür ediyorum. Sayın Aktay’ın aktardığı bilgiler doğrultusunda, mevcut anayasanın –diğer özgürlükler de olduğu gibi- din özgürlüğü bakımından da sıkıntılı olduğunu gördük. Düünden beri uyguladığımız bir yöntem var; sayın konuşmacılara soru sormak isteyenler sorularını yazılı olarak bize iletebilirler. Tüm konuşmalar bittikten sonra bir 10 dakika aramız olacak, bu aradan sonra da soruların cevaplandırılması bölümüne geçeceğiz. Şimdi konuşmasını yapmak üzere sözü 19. dönem milletvekili Avukat Sedat Yurtdaş’a sözü vermek istiyorum. Sedat Bey, bize “Etnik Çoğulculuk ve Anayasa” konulu bir sunum yapacaklar, buyurun.

Etnik Çoğulculuk ve Anayasa

Av. Sedat Yurtdaş

Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Bir kere olaya şöyle bakmak lazım: Bu ülkede Kürtler, Türkler, Lazlar, Araplar, Çerkezler ve sayıları özellikle geçen yüzyılımızın başında % 20'lere varırken Cumhuriyet'in kurulduğu sıralarda da % yüzde 1'lere inen sonra binde 5'lere inen diğer dinsel azınlıklar Ermeniler, Süryaniler hep bir arada yaşamaya mahkumuz. Dolayısıyla anayasal etnik çoğulculuktan söz ederken, bu saydığımız ve saymadığımız bütün etnik toplulukların bir arada özgürce, eşit yaşayabilecekleri ortak bir gelecek kurabilecekleri bir coğrafya düşünmek gerekir. Ve bu açıdan da mevcut anayasa taslağını bir gelecek tasavvuru olarak değerlendirmek gerekir.

Kendi adıma -öncelikle meclisteki havayı da hasbelkader koklamış biri olarak- bardağın dolu tarafını görmek istiyorum. Taslak daha başlangıç bölümü itibariyle önceki anayasalardan ve özellikle yürürlükteki anayasadan farklı olduğunu açıkça ortaya koyuyor. Milliyetçi hatta yer yer ırkçı denilebilecek ajitatif, tekçi, baskıcı, eritmeci ve ağdalı dilini bir yana bırakmış, yerine insan hak ve özgürlüklerini öne çıkaran evrensel, kapsayıcı ve daha sağlam bir dil kullanılmış. Ancak dün ifade edildiği gibi "özgürlük" yerine "hürriyet" ile de kategorik bir tercih yapılmış. Taslağın bütününde yapılmak istenen esasında milliyetçi ve tekçi anlayışı diğer bir takım önem verilen konular yanında olabildiğinde seyreltmektir. Bazı çevrelerin ağır eleştirilerine konu olan etnik çoğulculuk anlamında bir karşılığı olan kimi önemli değişiklikler de var taslakta. Söz gelimi vatandaşlık başlıklı 35. madde ile gönüllerinde ne yattığı dün ortaya çıktı: "Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkese din ve ırk farkı gözetmeksizin Türk denir." Yine dün izah edildiği gibi, yeni bir yaklaşımla "Evet, yani farklı etnik gruplar var ama vatandaşlık bağına sahip olduklarından onları Türk olarak tanımlıyoruz, o kadarı yetsin" der gibi, eskilerden hiç olmazsa gerekçe, yorum itibariyle ki bu yorumların birbirine eklenerek zamanla belki bir içtihatta, özgürlük alanı da yaratacağı ileri sürüldü. Biraz daha kapsayıcı bir düzenleme yapılmaya çalışıldığı belirtildi.

Yine eğitim ve öğretim başlıklı 45. maddede Türkçenin eğitim ve öğretim dili olarak belirlenmesinin ardından "Türkçeden başka dillerde eğitim ve öğretim yapılması

ile ilgili esaslar demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olarak kanunla düzenlenir” denilerek günün birinde meclis ya da hükümetin yasa ile düzenleme yapma imkanı korunmuş oluyor.

Soru şu: Önemseydiğimiz bu değışiklikler taslağı, etnik çoğulcu bir anayasa yapmaya yeter mi? 80 küsur yıldan bu yana ve özellikle son 30 yıldır yaşananlar göz önüne alınırsa bu taslak sorunları çözmeye yeter mi? Devasa sınır operasyonları yanında ani çekilmenin henüz yaşandığı bu ülke taslakla yeni bir toplumsal sözleşme yapmış olur mu? Ne de olsa darbeci generallerin ısmarlaması ile anti-demokratik koşullarda, milliyetçi ve ırkçılığın yükseldiğı bir ortamda, halka zorla dayatılan, devleti kutsayan, bireyi sınırlayan, yasağcı demokrasinin kara lekesi, 12 Eylül anayasasından değil, aksine sivil, demokratik, insan hak ve özgürlüklerine dayalı, kapsayıcı, evrensel hukuk prensiplerini esas alan bir anayasa taslağından söz ediyoruz.

Yine de hiç şüphesiz yanıt ‘hayır’dır. Taslağı emeğı geçen arkadaşlar başışlasınlar açıkça söyleyelim, bu taslak daha şimdiden sorunun bir parçası haline gelmiştir. Nitekim dün Sayın Köker taslakla arasına eleştirel bir mesafe koyduğunu söylerken Sayın Erdem ve Atar da gerçekçi olmaya çalıştıklarını ifade ederek taslağı savunmaktan kaçınmışlardır. Elbette amacım şevk kırmak değildir ama bu durumda belki hazırlayıcıların arkasındaki iradeyi kast ederek söylemek gerekir ki, bu taslağın temel sorunlara çözüm üretecek yanıtları yok.

Hiç şüphesiz dünyanın ve bölgenin benzer deneyimlerinden yararlanılarak sorunu çözüme iradesi ortaya konulmalı ve bu konuda çeşitli alternatifler düşünölmelidir. Dün Sayın Belediye Başkanı’nın da belirttiğı gibi yerel yönetimlerin güçlendirilmesine, yerel parlamentoların oluşturulmasına, çeşitli birlikçi modellerin tartışılmasına belki de hassasiyetleri kaşımadan, eşit yurttaşlık, Türkiyelilik ya da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı temelinde bir anayasal arayışla sorunun çözümü için düzenleme yoluna gidilebilir. Konuya bu açıdan bakarak devam etmek istiyorum. Birkaç ay önce ortak payda çerçevesinde bir araya gelen bir grup arkadaş olarak bu konular üzerinde ortak bir fikir oluşturduk, oradan okuyorum.

“Taslağın başlangıç kısmında yer alan ‘Biz Türk milleti’ kavramı, Türkiye toplumunun etnik ve kültürel çeşitliliğini yansıtmamakta, toplumun biz kimiz sorusuna yanıt vermemektedir. Tek bir etnik gruba vurgu yapan bu kavram halen yaşanan sorunların kaynağını oluşturan ve Cumhuriyetin ilk yıllarında oluşturulan etnik, kültürel ve inançsal çoğulculuğı yadsıyarak, tekçi, tek dil, tek din, tek inanç, tek millet vb. felsefesinin devamının bir kez daha vurgulanmasından ibarettir. Yerine ‘Bizler’ veya ‘Biz Türkiye halkı’, ‘Biz Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları’ önerilmiştir. Birçok demokratik ülke anayasasının giriş veya başlangıç bölümünde anayasa belgesinin toplumsal sözleşme niteliğinin vurgulanması bakımından biz kimiz sorusuna yanıt oluşturacak kavramlara yer verildiğı bilinmektedir. Yani halen var olan anayasada yer alan Türk vatani, yüce Türk devleti, Türk milleti, Türk varlığı, Türk vatandaşı, Türk evladı kavramlarından arındırılmış olması yetmez. Anayasa ve yasaların bütün etnik referanslardan

arındırılması gerekir. Söz gelimi diğer ülke pratiklerinden dünyanın ilk yazılı anayasası olan Amerikan Birleşik Devletleri Anayasasında 52 sözcükten ibaret başlangıç bölümü adaleti tescil edeceğini, iç huzuru yerleştireceğini, ortak savunmayı güçlendireceğini belirterek başlıyor ve özgürlükleri güvence altına alıyor. Yine Fransız Anayasası 1789 bildirisine atıfta bulunarak ve 46'daki başlangıçla da birlikte insan haklarına ve ulusal egemenlik ilkelerine atıfta bulunuyor. Hint Anayasası 25 eyalet ile ilgili birlikten oluştuğunu belirterek Hindistan halkının, Hindistan'ın bağımsız bir sosyalist, laik bir Cumhuriyet olarak tesis etmeye ciddiyetle karar verdiğini ve bunu üzerine adaleti, serbestliği ve kardeşliği inşa edeceğini belirtiyor. Yine İspanya Anayasası -burada Sayın Özçer yeterince anlattı- hem birinci maddede hukukun üstünlüğü, adil ve ekonomik toplumsal bir yapı oluşturacağını söylüyor hem de sonrasında özerklikler anayasası zaten o özerklikleri güvenceye alacak kuralları ortaya koyuyor.”

Keza burada hiç sözü edilmedi ama AB Anayasasının önsözü de bu anayasa çalışmalarına ilham verebilir. Çünkü önsözde şöyle deniyor: “Avrupa'nın kültürel, dini ve insani mirası ile bu mirastan dokunulmaz ve vazgeçilmez insan hakları, özgürlük, demokrasi ve eşitlik hukuk devleti şeklinde gelişen evrensel değerlerinden ilham alarak ve sonucunda çeşitlilikte birleşmiş.” Evet, bu bence çok önemli bir kavram, şimdi Türkiye'nin çeşitlilikte birleşmesi lazım aksi halde çekilen sıkıntılara yanıt olamayacak, görmek lazım.

Yine bir örnek olması açısından -çeşitli nedenlerle bu görmezlikten gelinen- Irak Anayasasına bakmayı da öneriyorum. Evet, bu ülkenin son dönemlerinde büyük acılar yaşanmıştır; evet, bu ülkenin anayasasının doğumu da belki acı koşullarda gerçekleşmiştir ama bu metnin büyük katkıda bulunacağını düşünüyorum. Mesela Irak ve Kürdistan bölgeleri anayasalarını da örnek verirsek; Irak Anayasasının uzun başlangıç bölümünde Mezopotamya'nın tarihsel değerlerine vurgu yapıldıktan sonra ortak acıların öne çıkarıldığını görüyoruz. “El Ahvar ve El Cudeyl toplu mezarlarını ve diğerlerinin kaderini hissediyor, etnik temizliğin acı örnekleri olan Halepçe, Barzan, Enfal ve Feili Kürtlerine yönelik katliamlarını dinlendiriyoruz, aynı şekilde Beşir'de Türkmenlerin yaşadıkları dramları anıyoruz” deniliyor. Nitekim temel ilkeler bölümüne baktığımızda iki dilli Kürtçe ve Arapça bir düzenleme yapıldığını ve buna göre de hem pasaportta, hem eğitimde, hem parada hem de kendi bölgelerinde resmi dil olarak kullanılacağı açıkça belirtildiğini görüyoruz.

Yine Kürdistan bölge devletinin yedi maddelik temel prensiplerini içeren anayasasının giriş bölümünde de Kürtlerin self determinasyon hakkından, Wilson prensiplerinden, 1958 Irak Geçici Anayasasından, Arap ve Kürtlerin Irak'ın ortak sahipleri olduklarından, 11 Mart 1970 Kürt özerkliğinin tanınmasından, Feili, Barzan ve Enfal katliamlarından ve BM Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararından referanslar alarak bir düzenleme yapıldığını görüyoruz.

Bütün bunlara bakarak bardağın boş tarafına da işaret edersek, taslağın etnik çoğulculuğa kapalı olduğunu söyleyebiliriz. Bu kapalılık sadece başlangıç kısmında de-

ğil, Cumhuriyetin nitelikleri başlıklı ikinci maddede yer alan “Atatürk milliyetçiliğine bağlı” kavramında da kendini çok açık bir şekilde ortaya koyuyor. Çünkü bu bölgede vatandaş olarak yaşayanlar çok iyi bilirler, “Atatürk milliyetçiliğine bağlı” ya da “devletin bölünmez bütünlüğü” gibi kavramlar kağıt üzerinde görüldüğü gibi değil. İnsanın hayatına doğrudan hükmeden, bu nedenle sorgulamaya, yargılamaya, mahkumiyete neden olan çok ağır sonuçları olan kavramlar.

Bu açıdan belki Atatürk milliyetçiliğini çok kısaca değerlendirmekte yarar var. Çünkü genellikle iki tür bir değerlendirme var. Birincisinde Atatürk özellikle Cumhuriyetin kuruluş döneminde çok açık bir şekilde Kürtlerden, Kürdistan’dan söz ederek bağımsızlık savaşında yer almalarını ve taleplerini Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu ile birlikte karşılanacağını ifade etmiştir. Bu konuda pek çok söz, pek çok tutum ve belge var. Birkaçını başlıkları ile hatırlatalım. Mesela, “İki halkı çarpıştıran haindir” diyor 1919’da. “Türk, Kürt kardeşinden ayrılmayacak” diyor Üçüncü Ordu Müfettişi iken. “Kürtler oyunun farkına vardı” diyor, “Türk, Kürt, Çerkez kardeşdir” diyor, “Kürtler Türklerle birleşti” diyor, “Kürdistan’ı ayaklandırıyorlar” diye şikayette bulunuyor, Kürdistan’a otonomi yönetimi vurguluyor bunu belki bir cümle ile okumakta fayda var: Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal imzası ile El-Cezire komutanı tuğgeneral Nihat Paşa’ya gönderdiği mesajda diyor ki; “Aşamalı olarak bütün ülkede ve geniş ölçekte doğrudan doğruya halk gruplarını ilgili ve yetkili olduğu bir biçimde yerel yönetimlerin oluşturulması iç politikamız gereğidir. Kürtlerle dolu bölgemizde ise hem iç politikamız hem de dış politikamız açısından ölçülü bir yerel yönetim kurulmasını savunmaktayız.” Yine “Kürdistan’da bulunmaktan kıvanç duydum” diyor, “Ayrılkçı Kürtler kazanıldı” diyor, “Bağımsız Kürdistan isteyenlerle görüşüldü” diyor, “Osmanlı ülkesinin parçaları Kürt ve Türklerin oturduğu yerler” diyor ama bütün bunlar tabii yorum. Bütün bunlarda Atatürk gerçekten Kürtlerin bir tür otonomi ile cumhuriyet içerisinde kendilerinin ifade edebilecekleri bir düzen düşünüyordu. Ama gel gör ki Şeyh Said ayaklanmasının ardından ülkenin bölüneceği korkusundan bütün bu düşünceleri rafa kalktı yönünde bir düşünce var.

Fakat gerçek başka bir türlü de görülebilir ki bence görülmesi gereken yönde budur. Yani hem Lozan’ın ardından uluslar arası anlamda sınırlar güvenceye alındıktan sonra hem de 1921 Anayasası uygulanmadan rafa kaldırılıp yerine 1924 Anayasası getirilip “herkes Türk ıtlak olunduktan” sonra pek çok uygulamanın bağımsızlık savaşı öncesine ve Cumhuriyet’in kuruluşundan öncesine göre değiştiğini görüyoruz. Söz gelimi toplam 11 tane çıkmış İskan Kanunu’nun bütün içeriği itibariyle buna hizmet ettiğini görüyoruz. Ve Kürtler dahil bütün diğer etnik grupların hamur oluncaya kadar yani Türklüğün hamuru oluncaya kadar bir muameleye tabi tutulması gerektiğini görüyoruz. Söz gelimi İskan Kanunu’nun 11. madde diyor ki “Anadili Türkçe olmayanlardan toplu olmak üzere yeniden köy ve mahalle, işçi ve sanatçı kümesi kurulması ve bu gibi kimselerin bir köyü, bir mahalleyi, bir işçi veya bir sanatçı kendi soydaşlarına inhisar ettirmeleri yasaktır.” Ve daha pek çok madde, toplam 11 kez çıkarılıyor ve nihayetinde

“Devlet, Türk’ten başka millet tanımaz” sonucuna varılıyor. Bunun yanı sıra 1928 yılında başlatılan “Vatandaş Türkçe konuş” kampanyası var, bütün dillerin Türkçeden doğduğunu iddia eden Güneş-Dil Teorisi gibi bir fecaat var, Türk Tarih Tezi var. Kemalizmin tüm bu uygulamalarını gördüğümüzden “ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” denildiğinde haklı olarak -sadece teorik anlamda değil gerçek manada da- ürküyoruz, bu nedenle “Atatürk milliyetçiliği” dendiğinde ürküyoruz. Dünkü oturumlarda, sanki yaptırım gücü olmayan maddelerde bu kavramların yer almasının doğrudan bir etkisi yokmuş gibi ifadeler kullanıldı. Hayır, biz bunun doğrudan etkisini son 30 yılda gün be gün yaşamış bir haldeyiz, bu nedenle de bu kavramların ne kadar ağır sonuçlara yol açtığını görüyoruz.

Dün burada tekrar konuşuldu, vatandaşlığı düzenleyen 35. maddede “Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes din ve ırk farkı gözetilmeksizin Türk denir” hükmüne yer veriliyor. Bu konu yeterince açıklandığından bu konudaki notlarıma girmeyeceğim. Bütün bunlar henüz öneri yani bu önerilerin parlamentoda tartışılıp çok daha geri noktaya gitmesi olasılığı da büyük bu koşullarda. Bu açıdan bir örnek vermek istiyorum söz gelimi İran İslam Devrimi öncesinde Belluciler, anayasa taslağının 5. Maddesini göstererek, Kürtlere “herkesin eşit olacağını” söylüyorlar. Çünkü o dönemde Şah’a karşı mücadelede de Kürtler yine çok dinamik bir güç olarak önemli işler yapıyorlar. Ancak ne zamanki devrim oluyor ve Kasım 1979’da Humeyni’nin Meclisi önünden anayasa çıkıyor, bu 5. madde düşüyor ve Humeyni bir açıklama yapıyor ve diyor ki; “halkların Arap, Kürt ve Belluci diye adlandırılması emperyalizmin bir oyunudur.” Bu nedenle bu konu kapatılmış oluyor. Dolayısıyla bu hazırlanmış olan haliyle de bu koşullarda meclisten şayet geçecekse nasıl geçeceği belli değil, bu nedenle de bir rezerv koymak lazım.

Ben son olarak 45. maddeye ilişkin ortak payda olarak üzerinde çalıştığımız yazılı hale getirdiğimiz düşüncemizi aktarayım, onu da belirteyim o ortak payda da Tahir Elçi, Servet Deniz, Nesip Yıldırım, Fırat Anlı, Serdar Bülent, Naide Bingöl ve Seher Akçınar vardı. Orada temel ve insani bir hak olan ana dilde eğitim hakkının mevcut taslakta yeterli bir güvenceye kavuşturulmadığı tespitini yapmıştık.

Şimdi belki özet olarak bir şey söylemek gerekirse Türkiye Cumhuriyeti kuruluş döneminin fobisini aşmak zorundadır. Yani yaşadığı sorunları yeniden yaşamaması, bunları geride bırakması için kuruluş dönemi fobisinden bir an önce kurtulmak durumundadır. Bu yüzden iktidar partisine ciddi iş düşüyor, bu yüzden kamuoyuna ciddi iş düşüyor, bu yüzden akademisyenlere, aydınlara ciddi işler düşüyor. Aksi halde doğru, sağlam bir gelecek kurma şansımız olmayacak. Baskı ve engellemelerle bir sonuca ulaşılmaz, 24 tane askeri operasyondan sonuç alınmadıysa 25. de almaz, 35. de almaz, sonuç getirmez. Dolayısıyla sonuçsuz olan yöntemleri terk etmek, bütün toplumun temsilcilerini katılacağı, bu anlamda katılımcılık son derece hayati, bir toplumsal sözleşmeyi yapmak gerekir. Eğer bunu yapabilirsek, yani adına sivil denilen hatta demokratik özelliğinin daha ağır basması gerektiği söylenen anayasa taslağı çerçevesinde bunu

yapabilirsek, sonuç alabiliriz. Aksi halde hepimiz kaybederiz, Türkiye kaybeder. Bu yüzden de evet şiddeti dışlayan, şiddetin karşısında tutum alan ancak toplumun temel sorunlarını da çözecek bir noktada herkesin görüş bildirmesi buna göre tutum alması gerektiği kanaatimi taşıyorum, dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

Adem Avcıkıran: Anayasa taslağının etnik çoğulculukla ilgili bölümündeki sıkıntıları dile getiren Sayın Yurtdaş'a teşekkür ediyoruz. Şimdi Sayın Berat Özipek'e söz vermek istiyorum. Sayın Özipek Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nde öğretim üyesi. "Din ve Vicdan Hürriyeti, Laiklik ve Anayasa" başlıklı tebliğini bizimle paylaşacak, şimdiden teşekkür ediyorum kendilerine. Buyurun Sayın Özipek.

Din ve Vicdan Hürriyeti, Laiklik ve Anayasa

Doç. Dr. Berat Özipek

Herkese merhaba, bu önemli bir toplantı, zaten bir Pazar sabahı bütün bir salonun dolu olması da bunu gösteriyor. Bugün buradaki bu kalabalık, bu sivil anayasa girişimi ile ilgili olarak ne kadar şüphelerimiz olursa olsun ya da ne kadar eleştirilerimiz olursa olsun aslında bu girişimin önemsendiğinin de bir işareti.

Ben önce din ve vicdan özgürlüğünün ne olduğu ile ilgili bir tarifile başlamak istiyorum. Ardından şu anki taslakta din ve vicdan özgürlüğünün nasıl düzenlendiği ya da nasıl düzenlenmek istendiğini anlatmaya çalışacağım. Daha sonra da bunu olumlu olumsuz yönlerini ve Türkiye’de bu alanda yapılması gerekenlerin neler olduğunu ifade etmeye çalışacağım.

“Din ve vicdan özgürlüğü nedir?” Önce buna bir kısa giriş tanımını vermek gerekir. Din ve vicdan özgürlüğü bireyin herhangi bir dine inanmasını, inanmamasını, inanmasının ya da inanmamasının gerektirdiği pratikleri yerine getirebilmesini, inanmasının ya da inanmamasının gerektirdiği örgütlenmeleri gerçekleştirebilmesini, dininin ya da inancının ya da bunu tersinin gerektirdiği, cemaat, tarikat ya da benzeri oluşumları gerçekleştirebilmesini, o dinin inancın gerektirdiği giysileri giyebilmesini, ritüelleri yapabilmesini, inancının propagandasını yapabilmesini yani inancını yaymak için onun propagandasını yapabilmesini, inancını değiştirebilmesini, bir dinin bir inancın farklı versiyonlarını taşıyabilmesini ifade eden çok geniş bir kavramdır. Burada din ve vicdan özgürlüğü ile ilgili şu saydıklarım dışında da olabilecek ne kadar alternatif var ise, yani aklınıza gelebilecek ne kadar alternatif var ise, bunları da içerir din ve vicdan özgürlüğü. Yani bireyin din karşısında ya da inanç karşısında alabileceği başka türden durumları da ifade eder.

Bu özgürlüğün sınırı da tıpkı diğer özgürlükler gibidir: Sınır, başka özgürlüklerin sınırındır; bir başka ifadeyle bir bireyin o özgürlüğü kullanmasının sınırı başka bir bireyin özgürlüğünün ya da haklarının başladığı noktada biter. Sınırı anlatan çok güzel bir

ifade, çok güzel bir formül vardır: “Ali’nin yumruğunu sallama özgürlüğü Veli’nin burnunun başladığı noktada biter” şeklinde. Yani Ali, Veli’nin burnunun başladığı noktaya varmadığı kolunu dilediği gibi sallayabilir ama o noktaya varınca artık bir özgürlükten bahsedilemez. Bu, din konusunda da böyledir, diğer özgürlükler konusunda da böyledir, diğer haklar konusunda da böyledir. Yani burada sınır başka bir insanın özgürlüğünün sınırındır. Din ve vicdan özgürlüğünün genel çerçevesi, çok kısa ve genel bir çerçeve içinde böyle ifade edilebilir.

Türkiye’de sorun din ve vicdan özgürlüğünün başlangıçtan beri bu evrensel anlam ve içeriğiyle kabul edilmemiş ve uygulanmamış olmasıdır. Yani dün vatandaşlık konusu işlenirken Kürt sorunu ve etnik kimlikler sorunu dolayısıyla ifade edilen fikirler aslında din ve vicdan özgürlüğü içinde geçerlidir. Yani orada da benzer bir şekilde kuşku, reddedici ve yeniden tanımlayıcı yaklaşım ya da zihniyet egemen olmuştur. Bu, laikliğin Türkiye’deki en azından anlaşılış ve uygulanış biçimiyle din ve vicdan özgürlüğüne aykırı bir anlam ve yorum içerdiğini ifade etmektedir. Türkiye’de laiklik baştan beri tıpkı diğer hak ve özgürlükler alanında olduğu gibi böyle bir problemlı yapı ve pratik arz etmiştir. Öteki haklar alanındaki reddedici tutum burada da egemen olmuştur. Bugünkü mevcut anayasadaki laiklik de zaten var olan şekliyle bu sorunlu yaklaşımı ifade etmektedir. Anayasanın 24. maddesi ile düzenlenen şekliyle laiklik gerçekten din ve vicdan özgürlüğüne uygun elverişli bir nitelik taşımamaktadır. Pratiğine baktığımız zaman -onu belki de vurgulamaya bile gerek yok- pratikte din ve vicdan özgürlüğüne aykırı bir nitelik taşımaktadır. Çünkü Türkiye’deki laiklik her şeyden önce “devletin dinler ve inançlar karşısındaki tarafsızlığı” anlamındaki evrensel anlamında değildir. Yani Türkiye’de laiklik devletin dinler ve inançlar karşısında tarafsız olması demek değildir, devlet bir taraftar ve kendisinin kabul ettiği bir adeta alternatif bir din vardır. Bu kendi laiklik anlayışı bir tür alternatif bir inanç sistemini o sistemin yukarıdan aşağıya topluma giydirilmesini ya da empoze edilmesini ifade etmektedir.

Devletin bir taraftar olması derken burada mesela Diyanet İşleri Başkanlığı’nın varlığını ya da bu kurumun Sünniliği temel almasını söylemiyorum, Yasin Bey’in söylediği gibi bu kurumun Sünnilikle ilgili çalışması Sünnileri kayırdığı gibi bir anlam ifade etmez. Çünkü aslında Türkiye’de şu anlamda Sünnilerin pozisyonu ya da durumu Diyanet’in varlığını ve işleyişini dikkate alacak olursak daha çok bir kontrol mekanizması olarak iş görmektedir. Yani devlet, Diyanet aracılığıyla mesela ibadet hizmetlerinin ifade edilebileceği ya da gerçekleştirilebileceği mekansal bazı kolaylıklar sağlarken onları aslında denetleyici bir işlev görmektedir. Cuma hutbelerinin Diyanet aracılığı ile gönderilmesi, vaazların merkezleştirilmiş olması, imamların devletten para alıyor olması, aslında tabiri caizse iyilik ya da kıyak değil aslında özgürlüğü yok eden bir uygulamadır.

1984 romanını okuyanlar bilirler, devlet orada her şeyi, vatandaşların bütün hayatını kontrol eder. Türkiye’de de öyle, vatandaş camide bile yalnız kalamaz. Camide neyi dinleyeceği, Cuma hutbesi olarak neyi duyacağı da devlet tarafından belirlenmiştir. Ke-

malist laiklik ilkesi bu anlamda bir toplumsal barış ilkesi değil, bir tür yeni bir toplum ya da inanç sistemi yaratma amacının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Biliyorsunuz Cumhuriyet'ten sonra günümüzde de bu durum var: Devletin dini yukarıdan aşağıya belirleme işlevi devam etmektedir; cemaatler ve tarikatlar yasa dışı ilan edilmiştir, başörtüsü yasağı bu anlamda önemli bir simgedir. Biliyorsunuz yasakçılar “Başörtüsü simgedir” diyorlar. O anlamda değil ama başörtüsü gerçekten bir simgedir; başörtüsü, devletle birey arasındaki hak sorunu ile ilgili bir simgedir. Bireyin kendisi gibi olma çabasının ve müesses nizamın da buna izin vermemesinin doğurduğu gerilimi ifade eden bir mücadelenin simgesidir başörtüsü. Ve sorun sadece Müslüman çoğunluk açısından var olan bir sorun değildir, Sünniler ve Aleviler açısından var olan bir sorun da değildir. Türkiye’de din ve vicdan alanı inanan, inanmayan herkes için ciddi bir sorun alanıdır.

Burada genellikle sıkça söylenen ve dile getirilmezse bile varlığını bildiğimiz bir kaygı vardır: “Türkiye’de geniş bir Sünni çoğunluk vardır, bir gün bunlardan yana bir tehdit gelebilir dolayısıyla bizim sürekli teyakkuzda kalmamız gerekir.” İşte dine karşı dolayısıyla da o dinin pratiğini yürüten vatandaşlara karşı gardımızı almış olmamız gerektiğini söyleyen bu yaklaşımdır. Ama sorunun Türkiye’deki bütün inanç gruplarını kapsadığına bakacak olursak bu çok bahane olarak bile kayda değer ya da ciddiye alınabilir bir bahane değildir. Türkiye’de sayıları çok az olan gayri-müslimler de aynı şekilde sorunludurlar. Onlar da inanç ve ibadet konularında Lozan’ın belirlediği sınırlara itilmeye çalışılmaktadırlar. Evrensel anlamı ile din ve vicdan özgürlüğü ile Lozan’ı karşılaştıracak olursak –ki burada Lozan’ın bugünkü anlaşılma şeklini kast ediyorum yoksa Lozan azınlıklara aslında bu hakları veriyor- Lozan’ı temel almamız gibi bir zorunluluğumuz yoktur. Yani bizim açımızdan önemli olan din ve vicdan özgürlüğüdür, onun bugünkü anlamdaki anlaşılıp ve uygulanışıdır.

“Yeni anayasa bu konuda ne getirecek ya da taslak ne getirmeyi amaçlıyor?” Aslında vatandaşlık konusunda dün burada sunulan gibi yine aynı şekilde kısmi bir düzeltme ya da düzeltme çabası var. Yani anayasayı taslağı kaleme alanlar, Sedat Bey’inde söylediği gibi bardağın dolu tarafından bakacak olursak, aslında var olan sorunlu durumu bütünüyle ortadan kaldıramayacaklarının farkındadırlar. Ama yaşanan sıkıntıyı biraz hafifletebilecek bir zemin oluşturma çabası vardır. Nasıl ki etnisite konusunda ya da diğer konularda gereği gibi gerçek bir sivil ve demokratik bir anayasada yapılması gereken değişiklikler yapılamamışsa aynı şekilde din ve vicdan özgürlüğü konusunda da yapılamamıştır. Hatta bu konuda yer yer daha çekingen davranılmıştır. Çünkü sivil anayasanın hazırlatıcısı olan parti sonuçta en çok bu konuda suçlanacağını bilmektedir, “Aslında sizin niyetiniz başka biz biliyoruz işte o yüzden şunları şunları yapacaksınız” diye bir suçlamaya maruz kalacağını farkındadır. Ama sonuçta öyle ya da böyle şu anki taslakta olması gereken -yani evrensel anlam ve içeriğiyle din ve vicdan özgürlüğü ile ilgili düzenlemeler gereği gibi- yoktur.

“Ne getirmektedir taslak?” Bir kere mevcut anayasanın din ve vicdan özgürlüğünü düzenleyen 24.maddesi değişmektedir, ama kötü bir denk düşme yeni taslakta da bu

24. madde var olmaktadır, yani madde numarası aynıdır. Keşke bir iki tane maddeyi öne alıp ya da birkaç tanesini sonraya koysalardı da 24. maddenin yaptığı kötü çağrışımından kurtulsaydık. Şimdiki malum 24. madde “Herkesin vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahip olduğunu” söyler ama ilerleyen cümlelerde bunu geri alır; yani ilk cümlede verdiği hakkı daha sonra geri alır. Örneğin, “ibadet, dini ayin ve törenlerin serbest olduğunu” söyler ama “14. madde hükümlerine aykırı olmamak” koşuluyla. **“Peki, 14. madde nedir?”** diye bakacak olursanız burada çok fazla sınırlama kriterinin varlığını görürsünüz. İşte devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, insan haklarına dayalı laik cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlamak, devlete ve kişilere anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya anayasada belirtilen daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamayacağı belirtilmiş ve devamı var. Şimdi taslakla birlikte mevcut madde daha yüzüne bakılır bir hale gelmiş. Maddenin ikinci fıkrası “Kimse ibadete, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve görüşlerini açıklamaya zorlanamaz, dini inanç düşünce ve kanaatlerinden bunları değiştirmekten dolayı kınanamaz, suçlanamaz ve farklı bir muameleye tabi tutulamaz” şeklinde. Üçüncü fıkrası “İbadet, dini ayin ve törenler kamu düzeninin genel sağlığın, genel ahlakın veya başkalarını hak ve hürriyetlerinin koruması amacıyla sınırlandırılabilir” diyor. Yani burada ibadetlerin gerçekleştirilebilmesinin sınırları daha da daraltılmış. Dolayısıyla kısmi bir iyileşmeden söz etmek mümkün.

Taslak sınırlama kriterlerini Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nden almış, bu olumlu bir gelişme ve buna göre “Anayasadaki hükümlerden hiç birisi kişilerin anayasada tanınan temel hak ve özgürlüklerinin yok edilmesine yönelik eylemler biçiminde anlaşılabilir” demiş. Önce bireylere, sonra da devlete yönelik bir sınırlandırma getirmiş. Devlet temel hak ve özgürlüklerin anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırmayı mümkün kılacak bir biçimde yorumlayamaz. Söylemek istediği şey şu: Devlet bunları anayasada belirtilenden daha geniş bir şekilde sınırlayamaz. Yani devlete yapacağı sınırlamanın da sınırını gösteriyor, bu bakımdan da daha olumlu. Çünkü anayasa da devlete ve kişilere birlikte bir sınırlandırma getirmişti.

Yeni taslak ebeveynin dini ve felsefi inançlarına riayet şartını getirmesi bakımından da önemlidir. Bu da daha çok kağıt üzerinde kalacak bir düzenleme gibi görünse de yine de kağıt üzerinde bile güzel durmaktadır. Bu bakımdan olumlu bir düzenlemedir. Yani Çocuk Hakları Sözleşmesi ile de uyumlu hale gelmiştir böylece de anayasa. Ancak taslak devletin din eğitimi vermesine ilişkin tarihsel yanlışı tekrarlamaktadır. Bu, Cumhuriyet’in başlangıcından beri zaten var olan bir durumdur, yanlıştır. Taslaktaki 24.maddenin dördüncü fıkrasının bir alternatifi şöyle başlamaktadır: “Devlet, eğitim ve öğretim alanındaki görevlerini yerine getirirken...” Devletin din eğitimi alanında görev sahibi olmasının kendisi zaten problemlidir, din eğitimi topluma verilmesi gereken bir faaliyet olmalıdır, devletin din eğitimi ile ilgili herhangi bir faaliyetinin bulunmaması gerekir. Bu, devletin dinler ve inançlar karşısındaki tarafsızlığına aykırıdır.

Devlet bütün inançlar için eşit bir şekilde din eğitimi yapmaya çalışsa bile bu sefer inançlar içindeki farklılıkları tatmin edecek bir düzenlemeyi gerçekleştiremeyecektir. Çünkü homojen bir Sünnilik de yoktur, homojen bir Alevilik de yoktur, homojen bir Hıristiyanlık da yoktur. Dolayısıyla da en iyi çözüm devletin bu alandan buharlaşmasıdır, yani çekilmesidir. Vatandaşlar kendi çocuklarını nasıl istiyorlarsa öyle eğitmelidir, onlara diledikleri gibi din eğitimi vermelidirler.

Taslağın şu andaki uygulamaya göre daha olumlu bir tarafı din eğitiminden muafiyet getirmesidir bu da olumlu ama alternatifleri var. Bir alternatife göre dilekçe vererek çocuğunuzun din dersi almaktan muaf tutulmasını isteyeceksiniz. Bir başka alternatifi göre ise dilekçe vererek çocuğunuzun din dersi almasını sağlayacaksınız. Burada da aslında hiçbir zaman dile getirilmeyen ama olması gereken şey şudur: Biliyorsunuz Tevhid-i Tedrisat Yasası, din eğitimini bizim de diğer medeni toplumlar gibi sivil toplum olarak ya da toplum olarak kendi çocuklarımıza vermemizi mümkün kılmamaktadır. Dolayısıyla bu Tevhid-i Tedrisat Yasası çerçevesi içinde bir çözüm arayışdır ama bu çözüm arayışı en fazla bu kadar olabilir. Olması gereken bu değildir, olması gereken devletin belki de okullarda din kültürü ya da din bilgisi ikisini birbirinden ayırmak gerekiyor ama ayırmayalım, bu alanı bu işi topluma bırakmasıdır. Okullarda belki bunu vermesi için de mutlaka okul bu dersi verecekse o zaman devletin bir şekilde devre dışı kalmasıyla bunu kendisini yapmasının sağlanmasıdır.

Din değiştirmeyi güvence altına alması da önemli, gerçi bugün için din değiştirmek bir hak ama bunun anayasaya yazılıyor olması olumlu.

Bir başka yeniliği taslağın “istismar” cümlesinin çıkarılmasıdır. Bu ciddi bir problemdi, zira çok keyfi ve yorumu açık bir maddeydi. “Kimse devletin sosyo-ekonomik, siyasi veya hukuki temel düzenini kısmen de olsa din kurallarına dayandırma veya siyasi veya kişisel çıkar yahut nüfus sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez veya kötüye kullanamaz.” O kadar “veya”, “yahut” içeren bu kötü yazılmış madde, hem son derece soyuttu, hem de insanların dinle ilgili alternatif tutumlar almasını da sınırlandırıyordu. Bir kere, **nedir istismar? Kim istismar eder?** Mesela bir diyelim ki tekke ya da türbeye gittiğiniz zaman ya da birisi size hastalığınızın geçmesi için okuduğu zaman bu bir istismar mıdır? Bundan sağlanacak bir maddi gelir yoksa ne olacak, varsa ne olacak? Eğer bu maddi gelir diyelim ki zorunlu değil de insanların içinden gelerek verdiği bir şeyse o zaman ne yapacaksınız? Bu istismar kavramı kaldığı sürece bunların nihai bir çözümü yok.

Taslakta istismar kavramı çıkarılmış ama yine ona benzer bir düzenlemeye yer verilmiş. Mesela bir alternatif şu: “Din ve inanç hürriyeti devletin sosyal, ekonomik, siyasi veya hukuki temel düzenini din kurallarına dayandırmaya yönelik eylemler biçiminde kullanılamaz.” Burada “eylemler” ifadesi problemlidir, çünkü eylemin mutlaka şiddet içereceği gibi bir çağrışım ya da ön kabul var. Ama diyelim ki bir imza toplama da eylemdir. Sonra devletin ekonomik düzenini din kuralına dayandırmak istemek niye suç olsun? Birileri bununla ilgili ne tür eylemler yaparlarsa suç olmalıdır? Bunlar çok belli değil.

Belki çok daha önemli olan, cemaatleri ve tarikatları yasadışı durumda bırakan İnkılap Kanunları'nın korunmakta olmasıdır. Bugünkü 1982 anayasasında bu 174. maddeyken şimdi 135. maddeye getirilmiştir ama olduğu gibi getirilmiştir. Burada da taslağı yazanlar bu konuda ellerini ateşe sokmama zorunda hissetmişlerdir kendilerini. Ben de herhalde yazsaydım öyle hissederdim ama buradan rahat söyleyebiliyorum; bu yanlıştır. İnsan niye cemaate ya da tarikata üye olmasından dolayı suçlansın? Yani cemaatler ya da tarikatlar devletten de önce var olan kurumlardır, sosyal kurumlardır ve bu meşru bir durumdur. Yapılması gereken belki bu temel haklar ve özgürlükleri, daha doğrusu din ve vicdan özgürlüğünü evrensel standartlara doğru yükseltmektir.

Son bir şey söyleyeyim genel olarak hem din ve vicdan özgürlüğü hem de etnisite meselesiyle ilgili olarak. Vatandaşlık sorunuyla da ilgili olarak bu anayasadan gerçekten demokratik ve sivil bir anayasa olmasını –yani bir toplumun bir araya gelerek bütün çeşitliliğiyle katılarak yaptığı bir anayasa olmasını- beklemek belki fazla iyimserlik olur. Ama belki yapılması gereken buna rağmen bunu desteklemektir. Çünkü kısmi bir rahatlama getireceği açık ya da en azından oradaki iradenin yani bunu yazan iradenin özgürlükler alanını genişletmeye yönelik bir perspektifi içerdiği ve dolayısıyla onun da metne bir şekilde sızdığı ya da sindiği açık. Şu an ki taslak haliyle bile aslında önemli, hiçbir kazanımı küçümsememek lazım. İspanya Anayasasının din ve vicdan özgürlüğü ile ilgili maddesini getirmiştik, o maddenin nasıl yazıldığını da anlatmayı düşünüyordum ama vaktim kalmadı. Belki daha sonra soru-cevap kısmında buna değiniriz. İspanya'daki gerçek bir anayasa yapılma sürecini ifade eden Siyasi Reform Yasası vardı. Anayasa o Siyasi Reform Yasası'nın oluşturduğu bir özgürlük ortamı içinde gerçekleştirilebilmişti. Bugünkü sivil anayasa taslağı bu haliyle geçerse eğer, belki ileride gerçekten daha iyi bir anayasanın yapılmasını sağlayacak bir Siyasi Reform Yasası işlevi görür diye ben umutluyum. Yani bu ortamı oluşturur ve ondan sonra biz mesela değiştirilemez, değiştirilmesi teklif dahi edilemez, teklif edilmesi akıldan dahi geçirilemez şeklindeki zihniyeti belki sorgulayabilecek bir ortamı bulabiliriz diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

Adem Avcıkıran: Ben de Sayın Özipek'e teşekkür ediyorum. Gerçekten konuşmacılarımız hem mevcut 82 anayasasına hem de anayasa taslağına dair görüşlerini, eleştirilerini ve olması gerekenleri çok güzel dile getirdiler. Umarım ki bu tartışma, anayasayı yapanlar için de bir mesaj olur. Böylelikle belki ileride, Sayın Özipek'in söylediği gibi “değişmez”, “değiştirilmesi bile düşünülemez” gibi korkulardan da sıyrılarak bedeni-mize uygun yeni ve düzgün bir anayasa yapabiliriz. Şimdi on dakika ara vermek istiyorum. Daha sonra sizin soracağımız sorulara konuşmacılarımız cevap verecekler.

Üçüncü Oturum

Tartışma Bölümü

Adem Avcıkıran: Değerli katılımcılar, bir hayli soru geldi, şimdi yine sırasıyla konuşmacılara söz vereceğim. İlk önce Yasin Bey'den başlayacağım, buyurun Yasin Bey.

Yasin Aktay: Bir hayli soru var, bazı soruları yeterince kapsayacak şekilde bir cevap üretemezsem şimdiden özür diliyorum. Ama bu kadar soru için de ayrıca çok teşekkür ediyorum. Çok canlı ve interaktif bir oturum olduğu belli oluyor. Bu beni gerçekten çok mutlu etti, öncelikle onu söyleyeyim.

Şimdi sorulardan ilki ile başlayalım. Bir arkadaşımız diyor ki: **“Din özgürlüğünün sağlanmasının eksikliğinde tembellik ve üşengeçliğin rol oynadığının söylediniz. Sünni inancının gereksinimleri doğrultusunda oluşturulmuş olan Diyanet İşleri Başkanlığı ve yine Sünni inancının dikte ettirildiği zorunlu olarak okutulan din derslerinin okul müfredatına sokulması bir tembellik ve üşengeçliğin tezahürü mü yoksa sistematik olarak enjekte edilen bir ideoloji dayatmacılığının ürünü müdür? Dayatılan ve anayasal hukuk düzeni ile ters düşen bu uygulamanın daha özgürlükçü ve eşitlikçi olarak düzenlenmesi daha kullanılabilir ve kolayca uygulanabilir değil midir?”** Ben tabii ki “üşengeçlik” dediysem, bu ifadeyi biraz da nezaketen kullandım. İşin en hafif eleştiri düzeyidir üşengeçlik ve tembellik. Tabii ki sadece üşengeçlik ve tembellikten değil. Sonuçta oluşturulan bir kimlik var ama bu tek kimlikçi düşünce zaten böyle bir tembellik de üretiyor. Bu kadar çok farklı kimlikle kim uğraşacak, mesela “Başörtüsü yasağını kaldıralım” dediğiniz zaman ilk akla gelen, “şimdi başörtüsü yasağı kalkarsa okula bikinililer gelir, o zaman ne yapacağız?” sorusu oluyor. Gelsin, eğer bikiniliye gelebiliyorsa, gelsin, buyursun. Bikinili biri okula geldiğinde kim itiraz etsin ki buna? Fakat problem zihinsel tembelliğin devreye girmesidir, o kadar çok şey takıntılı haline geliyor ki, görmemeyi istediği bir şeyi gördüğünde düşünce konforu bozuluyor, yeni bir şey görmeye zihninin yorulabileceği, zihninin efor sarf edeceği endişesi ile karşı çıkıyor. Tabii ki sadece tembellik değil bu işin birde felsefi arka planı var; burada ise tahammülsüzlük ve tek-tipçilik söz konusu.

İşin Diyanet İşleri Başkanlığı kısmına gelince: Bu kurum gerçekten bugün resmi din dediğimiz Sünni inancı mı anlatıyor? Sünni inanç dediğimiz nedir? Ben de bir Sünni'yim ama köken olarak şafiyim. Diyelim ki ben şafiligi hiçbir zaman Diyanet'in içinde görmem. Sünnilik dediğimiz inanç da kendi içerisinde tek tip değil ki, kendi

içinde bir sürü farklı varyasyonu var. Diyanet'in Sünniliği öğrettiği iddiası, Alevi-Sünni tartışması içinde çoğunlukla dile getirilir ama hiç de Sünnilik falan öğretilmiyor, Sünnilik kendi içerisinde bin bir türlü mezheptir, en azından dört tane bilinen mezhep vardır. O mezheplerin de her birisinin de kendi içerisinde coğrafi olarak ayrışan tarafları vardır. Oysa Diyanet'te tek tipçiliğin kolaylığı vardır. Bugün Diyanet içerisinde olanlar az çok bilirler, öyle çok fazla Hanefi fıkhı da bütün müştemilatıyla ve gerekleriyle uygulanıyor değildir. Orada uygulanan şey, kolay olduğu için kitabi bir dindir. Yani üstesinden gelinmesi kolaydır, bir kitap vardır ortada. Sünniliğin aslında Diyanet'teki din paradigması pratiğinin geldiği nokta birazcık da odur. Aleviliğin kapsanması biraz zor görülüyor, çünkü Alevilik de kendi içerisinde zaten bir türlü yekpare ortaya bir metin koymadı. Bütün Alevilerin mutabık olacakları bir şey var mı? Dini ritüeller olsun, cemevleri olsun, bunlar bütün bunları kapsamak çok zordur.

Bir başka soru: **“Yaşamda sorgu altına alınamayan tek olgu dindir, bu anlayışla anayasalar da dinsel çoğulculuk veya azınlık esası ölçü alınarak düzenlenemez mi?”** Düzenlenemez, çünkü laik devletler dini alana müdahale hakkına sahip değildir, biz zaten devlet dinsel alana müdahale etsin demiyoruz. Benim söylediğim şey dini alana müdahale etsin değil, müdahale etmesin, dinsel çoğulculuğu bir vaka olarak toplumun doğası olarak kavrasın ve kabul etsin, bunu engellemesin. Mevcut anayasa dini çoğulculuğu engelleyen hükümlere sahiptir. Mesela bir insan dini çoğulculuğun gereği olarak bir şey ortaya koymaya çalıştığı zaman buna engelleyen düzenlemeler vardır. Bunlar kaldırılсын istiyorum, yoksa anayasada herhangi bir dini grubun kayrılmasını veya onun daha fazla ön plana çıkarılmasını savunuyor değilim.

“Cumhuriyetin hemen başından itibaren dini örgütlerin dağıtılması daha sonra ortaya çıkması muhtemel dini muhalefeti engellemek midir? Evet, olabilir.

“Türkiye'deki halkın çoğunun Müslüman olması ve İslam'ın hak din doğru din olduğuna dayanılarak dinin devlet tekelinden çıkması durumunda Müslümanlığın zedeleneyeceği korkusundan dolayı dinin devlet tekelinde bulunması gerekliliğine olan genel kanyı nasıl değerlendiriyorsunuz? Devletin böyle bir kaygısı olduğunu hiçbir şekilde zannetmiyorum. Bizde ulus-devlet bir türlü kendini update etmemiş. Avrupa'da ulus-devlet bir dönem bu katılıkta uygulandı birçok yerde ama kısa bir süre içerisinde ihtiyaçlara göre kendini çok kolay güncelleştirdi. Bizde bir türlü bir defa güncelleştirilemeyen bir şey var. Berat, değiştirilemez, değiştirilmesi teklif dahi edilemez, teklif edilmesi akla dahi getirilemez maddelerinden bahsetti. Çok ilginçtir o maddeler 61 Anayasasıyla askerler tarafından hukuk hayatımıza sokulmuş. Yani darbeci -en azından kamu vicdanında yargılanmış olan- askerler tarafından anayasaya bela edilmiştir aslında. Düşünün, bir anayasa maddesi koyuyorsunuz ve koyduğunuz bazı maddeleri değiştirilmesi teklif dahi edilemez bir şekilde sokuyorsunuz. Bu tıpkı 12 Eylül 82 anayasasını yapan insanların yaptıkları geçici 15. madde ile “yaptığımız her şey, ne yaptığımız yargılanamaz, yargıya konu edilemez” diyerek bir dokunulmazlık kazandırması gibi bir şey. Aslında bundan daha fazla akla, vicdana aykırı hiçbir şey de olamaz.

“Sizce Alevilikle, İslamcığın aynı zamanda yükselişe geçmesinde dış güçlerin payından söz edilebilir mi?” Ben genellikle gözümün görmediği, delilimin olmadığı konularda komplolara çok fazla itibar etmem. Elbette kimse boş durmuyordur ve tabii ki herkes bir şeyler yapıyordur, ama benim gözümle gördüğüm etkiler üzerinden, sosyolojik sonuçları üzerinden yola çıkarak bir değerlendirmeye varmam mümkün. Aleviliğin yükselişi ile İslamcılığın yükselişinin sosyolojik parametreleri aşağı yukarı tespit edilmiştir. Bütün dünyada olduğu gibi burada da küreselleşmenin kültürel kimlikleri hatırlatıcı, uyarıcı etkisi biraz vardır. Zamanla bütün kültürel kimlikler kendi farklılıklarını hissetmek istemişlerdir. Bu küresel kültür, bir yandan bütün dünya kültürlerini hepsini bir potada eriten bir etki yaparken öbür taraftan da bir ulus-devletin asimile edici politikalarına karşı bastırılmış olan kimliğin tekrar gün yüzüne çıkmasını sağlıyor. Bu son derece açıklanabilecek makul ve sosyolojik süreç. Bu süreçten de bir takım insanlar faydalanmaya çalışıyor olabilirler. Bu son derece doğal bir şeydir ama bu benim konumun dışındadır.

“AK Partinin Alevi açılımını yorumlar mısınız? Sizce ne kadar samimi oldular?” Doğrusu ben siyasette samimiyet kavramını çok fazla abarttığımızı ve gereğinden fazla kullandığımızı düşünüyorum. Siyasette samimiyet takıntısını büyütmemek gerek, siyaset sonuçta insanların tartışmaları, konuşmaları ve sorunlara dair çözümler ortaya koymalarıyla ilgilidir. Siyaset demek, herkesin bir fikirde uzlaşması demek değildir ama siyaset insanların konuşmaları, birbirlerinin fikirleri hakkında bilgi edinmeleri ve buna karşı kendi fikirlerini dillendirmeleri demektir. Eğer samimiyet ortaya koyup, bazılarının samimi olmadığından bahisle tartışmayı bitirirsek siyaset alanını tıkamış oluruz. Ben, Alevilik meselesinin Türkiye’de siyasi tartışmaya bir türlü açılmamış konulardan biri olduğunu düşünüyorum. Bu konudaki talepler siyasi olabilir ama konu bütünü itibariyle siyasallaşmamıştır; çünkü taraflar birbirleriyle konuşmuyorlar. Bugünkü koşullarda bu işi en etkili ve yetkili şekilde yapacak bir merci varsa, o da AK Partidir. En güçlü olduğu dönemde AK Parti “Ben Alevilikle ilgili bir şey yapmak istiyorum” diyor ve Alevileri de gelin konuşalım diye davet ediyor. Benim, bir sürecine dahil olduğum için görebildiğim, bu davete birçok kimsenin icabet ettiği; birçok Alevi bu tartışmaya katılıyor.

Ben Alevi sorununu ve tarihini epey bir inceledim ve irdeledim. Bana göre, 1990’lardan önce “cemevi” kavramı diye bir kavram yok; Aleviliğin tarihinde cemevi, yükselen siyasal Alevi kimliğinin kendine bulduğu yeni bir kavramdır. Elbette ki yeni olması bunun gayrimeşru olduğu anlamına gelmiyor, ama durum budur. Bir başka deyimle cemevinin, Alevi dinselliğinin sanki ezeli bir unsurumuş gibi sunulması çok doğru değildir. 90’larda ortaya çıkan bu Alevi dinselliği, genellikle, laikliği kendi varlıklarının tek nedeni ve kendilerini de sanki yükselen İslami kimliğin alternatifi ve hatta muhalifi gibi sundu. Buna rağmen AK Parti’de, çoğu zeminde, Alevilerin neredeyse bütün haklarını tanımaya yönelik son derece psikolojik ve zihinsel bir hazırlık var. Yani AK Parti tabanı içerisinde çoğu insan “Evet, Aleviler ibadethane diyorlarsa ibadethane olsun” de-

meye çok hazır hale gelmiş durumdadır. Alevilerin çok yakındıkları ve bir mağduriyet söylemi ürettikleri kendileri hakkındaki birtakım önyargıların –Alevilerin kadın-erkek ilişkileri, kültürleri, ibadetlerine ilişkin önyargıların- esamisi okunmuyor artık Sünni camiada. Bu tür şeylerden bahsedildiğinde insanlar “Bunlar, Aleviler hakkındaki iftiralarlardır” diyor. Kısacası, AK Parti camiası veya genel anlamda dindar camia, Alevilerin birçok haklarını tanımaya hazır hale gelmiş durumda.

Bunun ötesinde eğer tutarlı bir demokratik projeniz varsa ve bu projeyi İslami birtakım motifler dolayısıyla oluşturmuşsanız, işin içine Alevileri de katmak ve Alevileri de bu işe razı etmek zorundasınız. Aksi takdirde tutarlı ve sonuç alıcı bir proje üretmezsiniz, Türkiye’ye de herhangi bir katkı sunmuş olmazsınız. Ben bu manada Ak Parti’yi samimiyet testinden geçirmektense, genel olarak siyasilerin ortaya koydukları projelerin rasyonel bir şekilde değerlendirilmesinin daha makul bir yol olduğuna inanıyorum.

“Türbanın anayasa maddesi olarak düzenlenmesi, anayasal devlet olma ilkesine ne derecede uygundur?” Türban bir anayasa maddesi olarak düzenlenmemelidir. Türban veya başörtüsü takmayı, kimsenin müdahale edemeyeceği bir hak olarak düşünmek gerekiyor. Sadece başörtüsünü değil temel haklara ilişkin bütün konularda negatif bir söylem lazım bize. Haklar, verili olarak görülmesi gereken şeylerdir, ama bugünkü anayasamızın mevcut halinin bundan çok uzak olduğunu –maalesef- söylemek zorundayım. Haklar, birilerinin bahsettiği şeyler olarak düşünülmemelidir, onların varlığı zaten verili olarak kabul edilmelidir. Ancak onların kısıtlanmasını gerektirecek bir durum varsa – başkasının özgürlük ve hak alanına tecavüz eden bir durum varsa- anayasalarda bunlara sınırlı olarak değinilmelidir. Konuşmamda Amerikan Anayasasının dilinden bahsetmiştim. Mesela silah taşıma özgürlüğü hiç kimsenin itiraz edemediği bir haktır ve Anayasa da denilir ki “Hiç kimse, hiçbir gerekçeyle Amerikan vatandaşının silah taşıma özgürlüğünü kısıtlayıcı bir madde koyamaz.” Mesela Amerika’daki laiklik formülasyonu şu şekildedir: “Devlet hiçbir şekilde herhangi bir din lehine yasamada bulunamaz.” Bu, birinci boyut ama ikinci boyutu var: “Devlet hiçbir şekilde herhangi bir dinin dinini yaşama özgürlüğünü kısıtlayıcı bir yasamada da bulunamaz.” Negatif kuruluyor, dikkatinizi çekerim.

Ama biz bugün maalesef şöyle bir zeminden başlıyoruz: Haklar o kadar bireyin elinden alınmıştır ki, önce vermekten bahseden maddelerin konulması talep ediliyor. Mesela başörtüsü konusunda kafalar karıştı ve “Bu hakkı tanıyan bir madde koymak gerekir mi yoksa gerekmez mi” şeklinde toplumda bir tartışma yapıldı. Özellikle bu yaktan mağdur olanlar “Evet, böyle bir madde konsun” dediler. Halbuki öyle bir madde konulması başörtüsü özgürlüğünün aleyhine bir şey olur aslında. Çünkü başörtüsü özgürlüğü sanki anayasa ile verilmiş bir hak gibi düşünülmeğe başlanır; oysa başörtüsü takma hakkı anayasa ile verilen bir hak değildir, anayasadan önce var olan haktır ve anayasa ile kısıtlanamaz. Bu konuya böyle yaklaşmak gerekiyor..

“Dinimizi galiba cemaatler yönetiyor, herhangi bir cemaat mensup olmadan dinime sahip çıkamayacak mıyım, şu anda Türkiye’de dini bir özgürlüğün varlığına

inaniyor musunuz?” “Dini cemaatler yönetiyor” argümanı, bir totolojidir. Din, cemaat demektir zaten. “Cemaat olmayan bireysel din” de olabilir, bu modern bir şeydir ve zaten bireysel özgürlükler de bunu güvence altına almak zorundadır. Kimse bir cemaate üye olmak zorunda değildir. Aydınlanma döneminde kendine göre bireysel bir din anlayışını geliştirmiş olan insanlar ve “deist” denilen filozoflar var. Bunlar “Evet, ben Allah’a inanıyorum ama hiçbir dine inanmıyorum”, “Allah’la ilişkim var, o bana göre bir şeydir” diyorlar. Bireysel bir dinin pratiğinin olup olmadığı ayrı bir konudur. Burada önemli olan nokta şudur: Cumhuriyet döneminde de zaten yapılmak istenen şey, bir cemaate üye olmayan bir dindar yetiştirmektir. Ama hiçbir cemaate üye olmayan dindar fikri, pratikte olan bir şey değil. Özü itibarıyla din, cemaat demektir; dinin telos’unda cemaat olmak vardır. Aslında sadece dinin değil siyasetin de telos’unda vardır cemaat olmak. Onun için siyaset ile din hiçbir zaman birbirinden ayrışabilecek şeyler değildir. Siz, bir “biz” kavramı kurmadan ve kendinize göre ortak bir anlayış çerçevesi oluşturmadan bir din pratiği yapamazsınız.

“1980’den öncesine kadar Alevilerin hiçbir dini talebinin olmadığını ve cemevlerinin de yeni oluşum olduğunu söylediniz ve görülüyor ki Alevilik sanki anti-İslamiyetçilik gibi görülüyor, Müslümanların saygı duydukları kurumların, örneğin Diyanet’in kapatılmasını istiyorlar. Acaba birileri Irak’taki gibi Sünni Alevi çatışmasını bu topraklara mı çekmek istiyor?” Demin dediğim gibi birileri böyle bir şey istiyor olabilir ama biz işin siyasi hakkaniyetine ve adaletine bakmak durumundayız. İşin adaleti, insanların inançlarına saygı göstermektir. İnsanların inançlarına hakları, kendilerine bir imtiyaz sağlamadığı ve başkalarının aleyhine bir durum yaratmadığı sürece, devletten bir takım hizmetlerin yerine getirilmesini gerektiriyorsa bunun karşılanması devletin vazifesidir.

“Aleviliğin, anti-İslamiyetçilik içerdiği”ne ilişkin kanaatinize gelince; ben, İslami bir referans sistemine de sahip olduğumu söylüyorum. Buna göre, bir insan kendini nasıl ilan ediyorsa öyle değerlendirilmelidir. Eğer biri “Alevi olarak ben Müslüman değilim” diyorsa ona saygı duymak gerekir. Ama bütün Alevileri kast ederek “Aleviler Müslüman değildir” derse ben buna karşı çıkarım. Hiç kimse bütün Aleviler adına konuşmak hakkına sahip değildir, herkes ancak kendi adına konuşabilir. Çok iyi biliyorum ki, 1990’lı yıllara kadar Alevilerin en önemli şikayetlerinden biri de “Sünniler, bizi Müslüman kabul etmiyorlar” şeklinde idi. Ben bu şikayeti dile getirenlere saygı duyuyor, bütün Alevilerin İslam dışı olduğunu söyleyenlere itiraz ediyor ve herkesin kendi adına konuşmasını istiyorum.

Bazı sorular var, onların cevaplanmış olduğunu düşünüyorum. Örneğin **“Mevcut bir Avrupa anayasa ideolojisinin varlığından söz ettiniz”** diye başlayan bir soru var. Evet, bir anayasa ideolojisinden ve bu ideolojinin taslak anayasanın yapımını da etkisi altına aldığından bahsettim. Metne baktığımızda birçok konuda bu ideolojiden kaynaklanan bir çekingenliği fark ediyor, birtakım duvarları aşma konusundaki çekingenliğin taslağa sinmiş olduğunu görüyoruz. Anayasa, yeni bir anayasa gibi görünmüyor.

Zaten “anayasanın besmelesi” değiştirilemez maddeleri olduğu gibi koyduğunuzda, çok radikal değişiklikler yapmış olsanız bile, özünde anayaysa yine aynı kapıdan girmişsiniz demektir. Bu konuya hem Sedat Bey hem de Levent Bey değindikleri için çok fazla girmeyeceğim.

“Ahlaki ve gayri ahlaki örneklerin bir arada sunulması -yani başörtüsü ve bikini örneğinin bir arada sunulması- toplumun aslında ya ahlaklı ya da ahlaksız, ya ahlaklı ol ya da ahlaksız ol anlamına gelmiyor mu? Ve toplumu gayri ahlaka sevk eden yasalar yapılabilir mi? Yapılamıyorsa neden böyle örnekler veriliyor?” Bence güzel bir soru, sadece güzel bir soru olduğunu söyleyerek yetiniyorum. Ben bikini örneğini uç ve zihinsel tembelliğin bir mazereti olarak üretilen bir örnek olarak verdim. “Buna izin verirse şuna da izin verecek miyiz” diye soruluyor, ben de buna ironik bir cevap veriyorum, “Buyursun gelsin, bir insan bikini ile gelmeyi göze alabiliyorsa buyursun gelsin” diyorum. Eğer bir insan bikinili olarak okula gelmiyorsa bunun nedeni bazı yasal engeller değildir. Zaten yasalar da engellemiyor o şekilde okula gelmeyi.

“Cumhuriyet sonrası laikliğin yerleşmesine rağmen Müslüman kimliğin artması ve sizin deyiminizle %99.99’a ulaşması diğer dinsel grup ve ideolojilerin bastırılmaya çalışılması ve yok edilmesine yönelik bir politikanın bir sonucu değil midir?” Örneğin Diyarbakır’da -sayıları ciddi rakamları bulan- faal durumdaki Ermeni kiliseleri vardı, günümüzde ise bunlar bitti bitecek. Bu Türkiye laikliğinin bir paradoksudur. Bence Avrupa’da da çok da farklı olmuyor; din ile etnisite, din ile milliyetçilik aşağı yukarı birbiri ile üst üste binecek şekilde yorumlanmaya başlamıştır. Din, din olarak algılanmıyor, devletin nezdinde dinin anlamı, din değildir, etnik bir mensubiyettir ve yahut milli bir mensubiyettir. Türkiye’de 1924’de mübadele yapılıyor, Balkanlardan, Yunanistan’dan Müslümanlar geliyor buradan da Ermeniler, Rumlar ve diğer gayrimüslim unsurlar gönderiliyor. Bu şekilde Türk toplumunun o zamana kadar belki de % 70’le % 30 seviyelerinde olan nüfus denklemi değiştiriliyor, Müslüman nüfus %99.99’a ulaştırılıyor. Fakat bu esnada toplumun Müslüman pratiği ve görünürlüğü de alabildiğine azaltılıyor. Toplumun nüfusu bu şekilde değiştirildikten ve toplum alabildiğince kışkırtıldıktan sonra birtakım hadiselerin yaşanması kaçınılmaz oluyor. Bugün bakın, anti-misyoner, anti-Hıristiyan ve anti-Ermeni söylemlerin büyük çoğunluğu İslam ve dinle pek barışık olmayan ulusalcı kişiler tarafından kışkırtılıyor ve yönetiliyor. Ben şahsen Müslüman kesimlerin kesinlikle başka insanların dinlerine -Bu Ermeni veya Hıristiyan olsun- saygı noktasında hiçbir şekilde bir sorunlarının olduğunu düşünmüyorum.

“Ben Aleviliğin İslam dinindeki yerini çok merak ediyorum, evet inandıkları peygamber ve dini ibadethaneleri arasındaki farklılıklar bile İslam dini ile bağdaştırılmaz ve daha bir sürü farklılık. Şimdi Alevilik İslamiyet’te bir mezhep veya bir cemaat mi?” Burada iki türlü bakıştan veya iki türlü algıdan söz edilebilir. Bir Sünni kimliğin Alevi algısıdır, diğeri ise Alevilerin Alevi algısıdır. Bir bizim başkası hakkında bir algımız var, bir de o kişinin kendi hakkındaki bir algısı var. İslamiyet aslında insan-

ların kendilerini nasıl gördükleri ile ilgileniyor. İslamiyet eğer bir insan kendine “Ben, Müslüman’ım” diyorsa ötesini çok sorgulamaz.

“Başörtüsünün din özgürlüğünün gereklerinden olduğu kabul ediliyorsa medeni ülke olma uğraşında olduğumuz yolda bir Müslüman erkeğe üç kadınla evlenebilme özgürlüğü tanınmasının kabul edilmesinden endişe duymuyor musunuz?” Hiçbir endişe duymuyorum. Çünkü bu işler sosyolojik gidiyor birazcık da. Bugün mesela insanların dört evlilik yapmasını engelleyen sadece yasal mevzuat değildir, bugün evlenmek isteyen evleniyor zaten. Yani bugün toplumda çok evli insanlar var ve bu tarih boyunca da hep öyle olagelmıştır. Dahası dört evlilik mutlak bir hak değil, bu, İslam’ın içinde de kısıtlanabilen bir haktır. Yani İslam’ın içerisinde de dönemine göre Müslüman yöneticilerin kısıtlayabildikleri bir haktır. Günümüzde de bu işlerde sosyolojik şartlar işler: Hem kadınların toplum içinde kazandıkları statü, hem de kentleşmenin ortaya çıkardığı yeni ilişkiler çok evliliği yürütmeyi zorlaştırıyor. Ama buna rağmen yürütebilenler yine de var ve bunlar hiç de öyle yasal mevzuatı dinlemiyor.

Çok-evlilik sadece şimdi değil, İslam’da ilk ortaya konduğu dönemde de birçok toplumsal şartı göz önünde bulunduran ucu açık düzenlemelerden bir tanesidir. Bu düzenleme, bazı dönemlerde özellikle nüfus dengesinin korunması yürütülmesi açısından da önemli bir işlev görmüştür. Kuran-ı Kerim’de “Bir evlilik sizin için daha hayırlıdır” denilir, böylelikle çok evlilik psikolojik ve söylemsel bir baskı altında tutuluyor. Yani çok evliliğe tevessül edenler zaten toplum içerisinde her zaman çok da makbul görülmemişlerdir. Bu en azından Kuran’daki bir tavsiyenin toplumsal yansımalarının bu olduğunu rahatlıkla söyleyebilirim.

“Anayasa, yönetiminin hukuk kuralları ile sınırlandırılmasıyla bireylerin hak ve özgürlüklerini korumayı sağlamak amacıyla yapılan metindir. Anayasanın dini içerikli olması anayasanın amacına ne kadar hizmet eder, böyle bir durum laiklik ilkesiyle bağdaşır mı?” Ben, anayasanın dini içerikli olması gerektiğini söylemedim zaten, aksine ben de anayasanın dini içerikli olmaması gerektiğini söylüyorum.

“Bildiginiz üzere dinin devlet işlerinden ayrılmadığı yani din devleti sıfatını taşıyan devletler tanrısal bir güce sahiptir. Peki, tanrısal bir güce sahip olan bir devlete karşı dinsel bazda azınlıkta kalan halkın savunma mekanizması ne olabilir?” Bu dinle ilgili bir problem değildir. Bugün mevcut ulus-devlet yapılanmasında da devlet, dini bu kadar dışladığı halde, son derece tanrısal ve dini bir şey gibi kendini sunuyor. Son derece teolojik bir söyleme dayanan devlet, kendini ilahi bir yapı olarak sunar. Biliyorsunuz bizim devletimiz de “kutsal devlet”tir. Savaşanlar ve ölenler “şehitler”dir, kalanlar “gaziler”dir. Yani son derece seküler ve son derece dini bir içerik, son derece başarılı bir şekilde birbirleriyle uzlaştırılmış durumda. Daha çok sorular var ancak vaktimiz doldu, sorular için gerçekten çok teşekkür ediyorum.

Adem Avcıkıran: Soruların çoğu Yasin Bey’e gelmişti, sorulara çok güzel cevaplar aldık. Ancak vaktimiz çok daraldı, çok teşekkür ediyorum. Şimdi Sayın Yurttaş’a söz vermek istiyorum. Buyurun Sayın Yurttaş.

Sedat Yurttaş: Teşekkür ederim, ilk soru şöyle: **“Diğer dillerde eğitim öğretim vb. diğer hakların verilmesinin nihai sonucu federal bir Türkiye'nin oluşmasıdır. Etnik ve toplumsal olarak Ortadoğu'da strateji bakımından tehlikeli bir bölgede bulunan Türkiye'nin federal düzende parçalanmayacağına nasıl bir garanti verirsiniz?”** Pek çok federal devlet var, Amerika, Almanya hatta kısmen İngiltere, İtalya'daki bölgesel yapılanma gibi. Genelde dünya bir federalleşmeye doğru gidiyor, buna Hindistan'ı da, Endonezya'yı da, Pakistan'ı da dahil edebilirsiniz. Bu, aslında farklılıkları bir arada tutmanın bir formülü olarak geliyor. Nitekim sözünü ettiğimiz bu ülkelerin parçalanmaktan ziyade güçlü olarak örgütlendiklerini ve federasyonu bir parçalanma vesilesi değil güç olma nedeni olarak kullandığını görüyoruz. Ancak tabii burada kim neyin garantisini verecek? Hiç kuşkusuz bunun tersi durumlar da var: Örneğin Çekoslovakya, Çek ve Slovakya diye ayrıldı. Burada ilginç olan, bizim çok aklımıza getirmedığımız ve getirdiğimiz zaman da belki cezalandırılmamıza konu olacak bir olgu, bu ayrılmanın hiç de kanlı bıçaklı bir şekilde değil de, barış içerisinde ve birkaç ay içerisinde sonuçlanmasındı.

Türkiye açısından bakınca, Türkiye'yi böyle bir geleceğin beklemediği kanısındayım. Ancak eğer Türkiye'yi bir Saddam yönetirse zaman içerisinde bu tehlike oluşur. Şöyle ki: Eğer Kürt sorunu anayasal ve fiili olarak çözülmez, baskılar artar ve talepler karşılanmazsa tehlike artar. Geçen gün bir milletvekili azınlıklardan bahsederken “Bu kalanları da halletmek lazım” babından şeyler söylüyordu. Eğer bu görüşte ifadesini bulan yaklaşım bir çözüm mekanizması olarak yürürlüğe konulursa, asıl tehlike o zaman baş gösterir. Yoksa üzerinde tartışma ve görüşme ile toplumun üzerinde mutabık kalacağı bir düzenin –bu düzen ister federal olsun ister üniter devlette eşit vatandaşlık düzeyinde olsun- bizi çözmekten ziyade daha fazla birleştireceğini diye düşünüyorum.

“Bir ülkede askeriyenin iktidarda bulunan siyasi partilerin ve yargının üzerinde egemenliğinin olması durumunda temel hak ve özgürlüklerinin önünün açılması çok zor ve bu egemenlik devam ettiği sürece toplumsal barışın mutabakatın sağlanmasını düşünülemez. Siz bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?” Doğrudur, asker-millet kavramından başlayarak ya da Cumhuriyetin kuruluşunda asker bürokrasisinin belirleyici özelliğinden bu yana devlete, bürokrasiye karakterini veren yön militer bakış açıdır. Fakat kimi gözlemciler bu militer bakış açısının 2007'de önemli oranda geriletildiğini söylüyorlar. Aslında mevcut iktidarın toplumda yarattığı olumlu havanın da bir nedeni budur. Bu son Ergenekon operasyonunu da bu bağlamda değerlendirmek lazımdır. Son derece önemlidir her ne kadar canavarın diyelim bir bölümü açığa çıkarma ve sadece ondan kurtulma düşüncesi varsa da, sonucu itibarıyla faili meçhul cinayetleri yaşamış, köy boşaltmaları yaşamış bir coğrafyanın sakini olarak bu örgütün üzerine gidilmesinin anlamını çok iyi kavramak gerekir diye düşünüyorum. Yani süreç lehte geliyor bu anlamda. Toplumsal bilinç ve kültür geliştikçe ve bilgi sınırları tanımadan dolaşıma girdikçe bu ülkenin kaderinin de militer olmaktan çıkacağını söylemek gerekir. Ve bu, bir süreç sorunudur tabii.

“Mustafa Kemal’in Şeyh Said ayaklanmasından önce Kürtlere dair söyledikleri ayaklanmadan sonra değiştirilmiş, rafa kaldırılmıştır. Ancak tarih kitapları bu ayaklanma için ‘dini karakterli ayaklanma’ diyor. Yani din üzerinden yapılan bir gerekçeyle bu meselenin kapatılması aslında bir bahane gibi görünmüyor mu? Bu isyanda Kürtçülüğe dair bir şeyler var mıydı?” Evet, madem isyan dini karakterliydi ve bastırıldı, bu takdirde Kürdistan’a ilişkin düşüncelerden vazgeçilmemesi gerekirdi. Ama anlaşılıyor ki öyle değil, gerçekte de öyle değil. Her ne kadar Şeyh Said isyanının dini karakteri varsa bir de milli bir tarafı var. Bu milli taraf, Kürtlerin genel sorunudur; çünkü Kürtler “geç kalmış bir uluslaşma süreci” yaşıyor. Bu süreç kimisine göre tamamlanma aşamasında kimisine göre daha tamamlanmamıştır. Ancak şu çok açık: 1800’lü yılların başından itibaren özellikle yoğunlaşan milliyetçilik Kürtlerde -söz gelimi Arnavutlarda, Yunanlılarda veya Bulgarlarda olduğu gibi aynı- sıcak bir karşılık bulmamıştır. Bu biraz belki Kürtlerin feodal yapısının bütünlükçü ve uzlaştırıcı özellikler taşımamasından kaynaklanmıştır. Birinci Dünya Savaşı’nda yeniden dünya kurulurken bazı Kürt aydınların, bir tür Jön Kürtlerin, bir takım faaliyetler gösterdiklerini görüyoruz ama bu faaliyetler toplumun bütününe kucaklamaktan uzak kalmış. Ama buna rağmen o dönemi inceleyenler bilirler; kurulan Hoybun örgütü, Azadi örgütü ve Kürt Terraki Perver Cemiyeti gibi bütün bu örgütlerin yayınladıkları metinlerde, gazetelerde ve dergilerde birlik sorunu tartışılmış, örneğin Kürtçenin daha o dönemde Latin alfabesi ile yazılması gerektiğini söyleyen düşünceler dile getirilmiş. Bütün bunları düşündüğümüzde güçlü bir entelektüel fikrin olduğunu ve Şeyh Said Hareketi’nde bunun yansımalarının bulunduğunu söyleyebiliriz.

“Sadece metinde farklılıklar gösteren kucaklayan bir resmi belgenin bulunması, bunu çerçevesi dışında fiili olarak uygulanmayışını dile getirmek sadece bardağın dolu tarafını görmek değil midir?” Gerçekten şimdi sadece yasaların ve anayasanın değişmesi de yetmez. Dün burada sözü edildi, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun kararı son derece engelleyici. Salt yasaların değişmesi sorunların çözülmesine yetmeyebilir. Nitekim bugün türbana ilişkin bir anayasal değişiklik var ama o değişikliğin karşısına çıkarılan Anayasa Mahkemesi kararı var. Yani bugün de bu tür değişikliklerin yüksek mahkemelere takılması mümkün. Kaldı ki bir Anayasa Mahkemesi var, bu mahkeme Türkiye’yi bir siyasi partiler mezarlığına çevirdi geçmişi itibariyle. Bu nedenle sadece yasaların değişmesi yetmiyor, bu kurumların ve zihniyetin de değişmesi gerekiyor, bunun için ise gerçekten bir zamana ihtiyaç var.

“Hayallerimizdeki sivil ve demokratik anayasanın oluşturulmasıyla bölücü terör örgütünün son bulacağına inanıyor musunuz?” Hayallerimizdeki sivil ve demokratik anayasa gerçekleşirse kanımca şiddetin koşulları ortadan kalkar. Zaten şiddet insanların durup dururken “Kalkalım bir şiddet uygulayalım, bir bunun için örgütlenelim, geleceğimizi feda edelim, gidelim dağda 30 yıl boyunca toprakla elimizi yüzümüzü yıkayalım ya da taş kullanalım” niyetiyle yaptığı bir şey değildir. İnsanlar toplumu değiştirmek, hayatı değiştirmek, yeniden biçimlendirmek için şiddete başvuruyor. Bunu son

derece açık bir şekilde görmek gerekir. Elbette şiddetin koşulları ortadan kalksa dahi her zaman çok daha fazlasını isteyecek, belki sadece terör için terör yapacak kimselerde çıkabilecektir. Ama toplumun ezici bir çoğunluğunun şiddetin koşullarının ortadan kalkmasıyla var olan düzen içerisinde düzen kurmaya çalışacağına inanıyorum.

“Sivil anayasa taslağındaki vatandaşlık tanımını tek bir etnik kimliğe vurgu yaptığı gerekçesiyle eleştirdiniz. Sizce toplumumuzun tüm bileşenleri ile karşılayacak ortak paydamız nedir ve bu doğrultuda sizin vatandaşlık tanımınız nedir? Bu dünden beri yapıyor, totoloji olsa bile aslında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına fit olabilir. Yanı sıra bir tanım getirilmeyebilir veya verdiğimiz örneklerden biri de alınabilir. Vatandaşlık tanımını etnik referanslardan arındırma görüşü genel kabul görüyor, elbette bu olabilir. Fakat eğer gerçekten bu işte bir art niyet yoksa, bir samimiyet varsa o etnik referanslardan da söz etmenin bir sakıncası zannediyorum olmayacaktır.

Bir kere ben düne ilişkin bir gözlemimi söylemek istiyorum. Üniversiteler artık bilim üretiyor. Şüphesiz daha önce de üretiyordu ama sosyal ve siyasal alanlarda artık çok daha fazla üretiyor. Bütün bu süreçte kapsayıcı kavramları bulmak hiç de zor olmayacak yeter ki bu konuda bir niyet, bir irade olsun.

“Bizden sonra kurulan devletler iki ve üçüncü cumhuriyetlerini yaparken biz neden hala ilk cumhuriyetten yanayız, neden modern bir cumhuriyet kurmaya çalışmıyoruz ya da insan haklarına dayalı ikinci bir cumhuriyetin temelini neden atmıyoruz ya da neden cumhuriyete reset çekmeyelim? Hani reset çekmeyelim ama, az önce de belirtildi, update edelim. Çok fazla boşluk var, çok fazla yanlış var ve sistem çalışmıyor, sistem çökmek üzere veya belki çoktan çökmüş. Bunu düzeltmenin yolu reset çekmek ise belki bunu yapmak lazım ama en azından kısa sürede bir update gerekiyor. Çünkü sistemin dünyadaki gelişmelerden ve kurumlardan -aradan geçen uzun zamana rağmen- yeterince pay almadığı ve onları içselleştirilmediği açıktır.

“Hazırlanan taslakta gerek vatandaşlık tanımında, gerek eğitim ve öğretimde, gerekse din ve inanç özgürlüğünde bugünkü taban isteklerini yasaklamak ya da oluşması mümkün fikirleri filizlenmeden köreltmek gibi bir düşence var mı? Vatandaşlık tanımında Türkiye’de yaşayan Türk olmayan vatandaşların kendi kültürleri ile ilgili istekleri olabileceği ile ilgili hakları güvence altına alınmış mı?” Sondan başlarsak, garanti altına tabii ki alınmamış, zaten onun tartışması önemli oranda yapıyor. Yükselen milliyetçilik, bölünme korkusu ve cumhuriyetin kuruluş dönemindeki fobiler nedeniyle çok çekingen davranıldığı da açık. Dini inanç ve özgürlükler konusunda düzenlemeler yapılırsa zannediyorum bütün eksikliklerine karşın bir mesafe alınacak diye düşünüyorum.

“Bilindiği gibi sivil anayasa taslağı bir buçuk aylık gibi bir sürede hazırlandı, böyle kısa bir sürede radikal bir değişim beklenebilir mi?” Anayasa taslağını çalışmasına katılan arkadaşlarımızdan biri, benim ve başkalarının sorduğu bir soru üzerine, “Bugünkü iktidar bir anlamda top çeviriyor” demişti. Şimdi top çevirmeye ne zamana kadar devam edecek? Top çevirirken maç bitecek mi? Veya top oynayanların başına bir

bela gelecek mi? Biz bunların cevaplarını bilmiyoruz. Ama hayatın ve toplumun kanunları var ve biz 80 yıldır hayatın ve toplumun kanunları ile oynuyor, kendi ideolojik kanunlarımızı topluma kabul ettirmenin yollarını arıyoruz. Bunun içinde her seferinde yeni kurumlar üretiyoruz ve düşünceler üretiyoruz, baskı mekanizmaları oluşturuyoruz ve bundan sonuç almaya çalışıyoruz. Ancak ben artık bunun kolay olamayacağını, bilginin hızla döndüğü, insanların hızla değiştiği ve bilginin de güç haline geldiği bir çağda bunun çok kolay olmayacağına inanıyorum. Bu toplantı da bunun bir örneği diye düşünüyorum.

“Günümüzde çok büyük bir sorununu teşkil eden Kürt sorunu bilim komisyonunun hazırladığı sivil anayasa taslağında da gerçekten bir çözüme kavuşturulmamıştır. Bilim komisyonunda yer alan aydınlar her şeyin anayasa ile çözülemeyeceğini, toplumun yapısının gelişmesi ve hoşgörünün artması gerektiğini söylüyorlar. Öyle ise kendini aydın olarak gören bu salondaki katılımcılar toplumun gelişmesi, hoşgörünün artması için ne yaptınız ve ne yapıyorsunuz? Bence aydın olmanın gereğini yapmıyorsunuz” Haklı olduğunuz taraflar var tabii, ama aydın olmak ne demektir, onu da tartışmak lazım. Eğer bir ülkede aydınlar fikirleri nedeniyle soruşturmaya uğruyor, tutuklanmayı göze alıyor ve hatta öldürülüyorlarsa, bu ölüm tehlikesine rağmen hala düşüncelerinden vazgeçmiyor ve bunu yüksek sesle dile getirip tavır alıyorsa, burada aydınlara haksızlık etmemek gerektiğini düşünüyorum. Ama sonuçta bu izafi bir şey, siz başka bir taraftan bakarsınız, bir başkası başka bir taraftan. Ben kendi adıma bu ülkenin bu noktaya gelmesinde aydınların bu fedakar rolünün çok büyük katkısının olduğunu düşünüyorum ve bunun dünya kadar kanıtını da gösterilebilirim.

“Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Atatürk’ün Kürtlerle barışık söylemlerinin benzeri anlamda sayılabilecek söylemlerini dilendiren mevcut siyasal iktidarın liderinden bu söylemlerinin ardından insanların sınır ötesi operasyonlara izin veren bir hükümetten Kürt sorununun çözümünü beklemek fazla saf dillilik olmuyor mu?” Belki haklısınız ama biz iyi niyetli bir şekilde yorumlamak istiyoruz. İktidarın Diyarbakır’da Ağustos 2005’de söylediklerini herkes önemsemi. Başbakan’ın “Bütün devletler hata yapar, büyük devletler hatalarını düzelten devletlerdir” demesi önemliydi. Bugün beklenen 80 yıldır hata yapan devletin hatasını düzeltmesidir. Bugün o iradeyi bir şekilde hükümet temsil ediyor, bu iktidar temsil ediyor. Dolayısıyla buna uygun bir davranış göstermesi için bir gayret var, bir çaba var ama bu bütünüyle umutların ona bağlandığı anlamına gelmiyor. Şunu da söylemek mümkün, eğer bu iktidar bu sorunu çözmezse zaman içerisinde kendisi iktidar olmaktan çözülür. Bu arada dünden kalan bir notu paylaşmak istiyorum: Üst kimlik olarak kabul edilmesi istenen “Türkiye” sözcüğünün Türklerin icadı olmadığı söylendi. Söylemeden geçemeyeceğim; “Kürdistan” sözcüğünü de Kürtler icat etmedi, onu da Selçuklular icat etti. Dolayısıyla hani bir kıyaslama yapılırsa o da bir kenarda bulunsun istedim.

“Sayın Başbakan, Almanya’da ‘Kültürlerin karşılıklı etkilenmelerine evet ama asimilasyona hayır’ diye kükrüyordu. Gazetelerde de defalarca Bulgaristan’daki

Türklerin –ki sayıları 500 bini bulmuyor- kazanımlarına değiniliyor, Irak'taki Türkmenin haklarından dem vuruluyor. Peki, sayıları milyonları aşan Kürtlerin hakları noktasında niye bu kadar ürkek ve görmezden gelme durumu mevcut? Bir hakkı teslim etmek o kadar kolay değil tabii; 80 yılda oluşan ve yok sayma, asimile etme ve sürekli mahkum etme üzerine inşa edilen bir kültür var. Şimdi zannediyorum bu kültür önemli oranda sarsıntılar geçirdi. Artık toplum artık bu haliyle devam edemez. Çeşitli vesilelerle içeride dışarıda yeni operasyonlar yapabilirler ama fakat insanların kafasının içindeki düşünceleri, insanların hayatları boyunca edindikleri dili ve kültürü kendilerinden alamazlar. Şimdi tabii bizim Başbakan'ı iyi niyetli ve dürüst olmaya davet etme hakkımız var. Yani sorun eğer Bulgar Türkleriye evet, sorun Almanya'da yaşayan Türklerse evet, sorun Irakta yaşayan Türklerse evet, sorun Kıbrıs'ta yaşayan Türklerse evet ama sorun Kürtlerse hayır. Zannediyorum bu politikayı artık toplum vicdanı, aydın vicdanı, kamuoyu ve Kürtler yutmuyorlar. Dolayısıyla sorguluyorlar, bu sorgulama sürecinin hayırlı sonuçlara yol açmasını temenni ediyorum, sorularınız ve ilginiz için teşekkür ediyorum.

Adem Avcıkıran: Sayın Yurttaş'a teşekkür ediyoruz, zamanımız daraldı. Hemen Sayın Berat Hocama son sözü vermek istiyorum, buyurun Hocam.

Berat Özipek: Bir arkadaşımız **"Başörtüsü problemine ilişkin tartışmalarda sağı savunanlar 'Biz Atatürk'ün çocuklarıyız ve başörtülülerin laikliği yok etmesine izin vermeyeceğiz' diyorlar. Oysa başörtülülerin böyle bir niyeti yoktur ve tek istenen dinlerinin gereğini yapmaktır"** şeklinde bir değerlendirme yapmış. Buna ilişkin şunları söyleyebilirim: Burada başörtülülerden niyet açıklamasını bekleyenler var. Sanki böyle homojen, tek tip aynı şeyi düşünüp aynı şekilde davranan bir başörtülü diye bir canlı türü varmış gibi bir yaklaşım var. Öyle bir şey yok. Bir özgürlüğü kullanana "Sen bu özgürlüğü niye kullanıyorsun" diye sorulmaması gerekir. Belki bireysel olarak sadece meraktan dolayı sorulabilir, ama bir otorite "Sen başını dini sebepten mi yoksa siyasi sebepten mi örtüyorsun" diye soruyorsa burada verilecek tek bir cevap vardır: Sana ne! Çünkü bir insan kendisini izah etmek zorunda değildir, bu ancak onun bir tercihi olabilir.

Bir başka soru: **"Kimse dinini açıklamaya zorlanamaz diye bir madde var diğer bir madde din dersinden muaf olma maddesi. İnsanlar muaf olmaya gittiklerinde dini tutumlarını açıklamış olmayacaklar mı?"** Dini inancını ya da inancını açıklamaya zorlanmama bir insan hakkıdır. Ama eğer kamusal eğitimde din dersi söz konusu ise burada yapılacak en az kötü düzenleme ya da durumu en iyi şekilde kurtaracak düzenleme, en azından istemeyene bunun verilmemesidir. Ama ideal durum bu değildir; ideal durum, din eğitimi -devletin değil- toplumun vermesidir. Şimdi Türkiye'de Tevhid-i Tedrisat'la beraber bu yasaklandığı için imam hatipler ya da okullardaki din dersi bir tür ara çözüm gibi ortaya çıkmıştır. İdeal durum din eğitimi veren okulların açılmasıdır. Dünyanın bütün demokratik ülkelerinde bu kullanılan bir haktır, Türkiye hariç.

“Klişeleşmiş deyiimiyle laikliğin dinin bile güvencesi olması gerekirken niye böyle sizin de deyiminizle sanki farklı bir dinmiş gibi veya din düşmanlığı şeklinde yorumlanıyor, bu yorumlamadan rant sağlayanlar kimlerdir? Bu çok önemli bir sorudur. Biz genellikle başörtüsü ve Kürt sorunu ile ilgili tartışmalar sanki iki farklı felsefi düşünce arasında cereyan eden tartışmalarımız gibi ya da sadece iki farklı yaklaşımın ürünüymüş gibi tartışıyoruz. Olayı hiç maddi ve sınıfsal boyutuyla tartışmıyoruz. Bu yanlış bir şey, çünkü olayın gerçekten maddi ilişkiler boyutu var. Bir sonraki soruyu da size aktarayım ve bu her iki soruya ilişkin cevabımı birleştirerek vereyim: **“Yapılmaya çalışılan din ve vicdan konusundaki tartışmalar ve girişimler özellikle CHP nezdinde Cumhuriyetin kazanımlarını ortadan kaldırma şeklinde tanımlanıyor. Bu bağlamda CHP milletvekili Canan Arıtman’ın tepkisini nasıl değerlendiriyorsunuz?”** Şimdi burada sınıfsallığı görmek gerekir. Dikkat ederseniz “Cumhuriyetin kazanımları kayboluyor” diye en fazla sesleri çıkanlar, feryat edenler genellikle alt sınıflar ya da orta sınıflar değil, üst sınıflar. Ankara’da yaşayanlar bilirler; Çiçin Bağları’nda, Samanpazarı’nda yaşayan insanlar hiç böyle “Bu kazanımlar kayboluyor, mahvoluyoruz” diye bir gösteri falan yapmazlar. Genellikle gösteri, Kavaklıdere, Çankaya, Anıttepe civarlarında olur. Bu da olayın sınıfsal boyutu olduğunun kanıtıdır.

“Mevcut anayasada inanç hürriyeti söz konusu, bunun yanında ibadet hürriyetinin de anayasada yer alması ne tür sakıncalar getirir?” Bunun sakıncasını anlayamadım; ibadet hürriyeti de din ve vicdan hürriyetinin bir parçasıdır ve bir başka insanı ibadete zorlamadığı sürece herkes ibadet edebilir.

“Geçenlerde medyada çıkan ‘sokak ortasında namaz’ ifadesini nasıl değerlendiriyorsunuz?” Bence ulaşım özgürlüğüne engel olmadığı sürece, yani birisinin bir yerden bir yere gitmesine engel olmadığı sürece mahsuru yok. Ben bunu ilk defa yurt dışında - Amerika’da George Mason Üniversitesinde- görmüştüm, bir yerde biri böyle bir şey serdi yere ve hemen onun üzerinde namaz kılmaya başladı. Şaşırılmışım, çünkü orada Müslüman öğrencilerin namaz kılabilceği yer de vardı ama anladığım kadarıyla uzaktaydı, orada namazını rahatlıkla kıldı ve herkes yanından gelip geçti ama kimse bir şey demedi. Biz bazen çok normal bir hakkın kullanımını garipsebiliyoruz. O da verili duruma alıştırdığımızdan kaynaklanıyor. Oysa normal bir şey bu, bir insanın ana dilini konuşmasını garipseyenler de var bu ülkede, ya da bir misyonerin kendi dinini yayma çabasını da garipseyenler var. Mesela “Misyonerlik yapıyormuş” diye garipseyerek söylüyorlar. Oysa bu, onun en temel hakkıdır, yapacak tabii, hakkıdır. Bir insanı zorlamadığı sürece İncil de dağıtır, başka bir şeyde yapar.

“AKP hükümetini Kemalist laikliği ve dini bir potada eriterek yeni bir Türk milliyetçiliğine zemin hazırladığını düşünüyor musunuz?” Düşünmüyorum, bu ağır bir suçlama veya en azından bugün için kanıtları yok. Dahası çok flu bir şey bu; dini özgürlükler alanını genişleterek Türk milliyetçiliğine insan nasıl zemin hazırlar? Bunun izah edilmesi gerekir. Kemalist laiklikle dini bir potada eritmek ne ölçüde mümkündür

ondan da emin değilim. Çünkü mevcut laiklik anlayışı ile din ve vicdan özgürlüğü bir-biriyle uzlaşmaz bir çelişki içindedir. Dünyada daha egemen olan yaklaşım Anglo Sakson ülkelerindeki sistemdir, o da din özgürlüğü sistemidir, ona doğru gitmek gerekiyor. Türkiye'deki uygulamayı mevcut laiklik anlayışını da ona göre kıyaslamakta fayda var.

“Yeni taslağın din ve vicdan özgürlüğü konusunda yürürlükteki anayasa göre daha özgürlükçü olduğunu söylediniz, bu özgürlük yeni dinler gibi dinlere de özgürlük getirecek midir? Aslında Müslümanlara gerektiği veya yeterli ölçüde olması gereken ölçüde değil. Çünkü Türkiye'deki gayri-müslim vatandaşlarımızın sorunlarıyla aslında Müslüman vatandaşlarımızın sorunları aynı kökten gelir. Yani bu pek görünmeyen bir durumdur, hatta biraz daha geniş tutmak lazım pencereyi. Türkiye'deki din sorunuyla Kürt sorunu da aynı kökten gelir. Bu, özgürlükler açısından ateş düştüğü yeri yaktığı için herkesin kendi durumunu incelemesinden dolayı göremediği bir sorundur. Oysa aynı otorite aynı mağduriyetleri oluşturmaktadır.

Türkiye'de temel sorunumuz bunu göremek ve özgürlükleri ve hakları da kesimlere göre ayırıp sıraya koymaktır. Bu yanlış; yapılması gereken, bir genel olarak herkes için özgürlüğünü, din ve vicdan özgürlüğünü, basın özgürlüğünü, adil yargılanma hakkını, seyahat özgürlüğünü, aklınıza ne kadar özgürlük geliyorsa hepsini bir arada kategorik olarak herkes için savunmaktır. Ama bu arada birisi o günler için ön plana çıkmışsa -yani özgürlüğün canı oradadır o zaman- onu o zaman savunmaktır. Yani o genel yaklaşımla beraber spesifik olarak, somut olarak o özgürlük konusu ne ise onu da ihmal etmemektir.

Türkiye'de şu ana kadar hep genellikle ve haklı olarak devleti eleştirdik. Çünkü ortada bir anayasa var; bu, özgürlükler rejimini çok kötü bir şekilde düzenleyen bir metin ve bu metnin sorumlusu da bu hukuki ve siyasi yapı. Ama insan haklarıyla ilgili çok uzun zamandır pratik olarak da faaliyette bulunan biri olarak benim gördüğüm bir şey daha var: O da bu sorunun sadece devletten kaynaklanmadığıdır. Türkiye'de her kesim kendisi için hak talep eder, haklı olarak canının yandığını söyler ama bir başka kesim söz konusu olduğu zaman aynı ahlaki ölçüyü o kesime koymaz. Bu, Türkiye'de herkesin sorunudur; Kürtlerin de sorunudur, Kürt siyasi hareketlerinin de sorunudur, İslami kesimin de sorunudur, İslami hareketlerin de sorunudur. Mesela Meclis'teki başörtüsü tartışmalarında DTP'nin izlediği tutum aslında bir Kemalistin anlayışına çok uygun bir tutumdur. Bu çok kötü ve sonuçta yarar getirmeyen bir tutumdur.

Son olarak şunu söyleyeyim, devlet bize neyi ve nasıl yapmamız gerektiğini öğrettiği sürece din ve vicdan özgürlüğünü biz gerçekleştiremeyeceğiz, bu bir sorun olmaya devam edecek. Yapılması gereken Müslümanlar, Hıristiyanlar, Museviler, Sünniler, Aleviler ve inanmayanlar da dahil olmak üzere bütün inanç grupları için adil bir hukuki çerçevenin oluşturulmasıdır. Bu çerçevede bütün inanç grupları ibadetlerini kendileri yapacaktır, kendi seçtikleri kişiler eliyle gerçekleştireceklerdir, kendi ibadethanelerinde kendi finansmanlarını karşılayacaklardır. Özgürlüğün sınırını başlangıçta söyle-

miştım: “Ali’nin yumruğunu sallama özgürlüğü Veli’nin burnunun başladığı noktada biter.” Bir başka insanı zorlamadığı, dayatmadığı sürece herkes bunu yapacaktır, yani herkes kendi hakkı neyse onu gerçekleştirecektir.

Tabii ki bunun için hukuki olarak yapılması gerekenler var. Mesela bunların başında Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kaldırılması geliyor, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın mümkün olduğu ya da var olduğu bir sistemde en iyi niyetli irade bile gerçekten adaleti sağlayamaz. Bir kere ya bütün inanç gruplarını içine alacak ya da işte her inanç grubunun kendi ağırlığı ölçüde temsil edilmesini sağlayacak. Aleviler dışta kalmış onları alacak, sonra gayri-müslimler kalmış onları alacak, ama bunlar da birbirinden farklı farklı ve hiçbir zaman hiçbirisini tatmin edemeyecek. Herkesi tatmin etse beni etmeyecek, çünkü din ve vicdan özgürlüğü grupların hakları değildir, gruplar bunları bireysel olarak kullanırlar. Yani bireyin hakkını da grubun hakkına feda etmemek gerekiyor. Dolayısıyla yapılması gereken şey bellidir: Herkes kendi dininin, inancının gereğini ya da inançsızlığının gereğini serbest yapacak, ifade edecek, cemaatinin veya tarikatinin içinde örgütlenebilecek, onu kurabilecek, propagandasını yapabilecek. Ama bunu Diyanet gibi bir kurum olmadan kendi çabalarıyla sivil bir süreç içinde örgütlenerek yapacak. Yani kimse kimseye dayatmada bulunmayacak. Üç bin yılda geçse bence bulunacak adil çözüm bundan başkası değil.

Son olarak bir annenin ricası vardı ona da bakmak istiyorum. **“İslam’ın şartlarında, içeriğinde insanın katledilmesi var mı, bazı kimseler din adına bunu yapıyorlar, benim istediğim böyle şeylerin olmamasıdır. Peki bu niçin yapılıyor? Din adaletten yanadır neden zulüm yapılıyor, neden katledilmeler sürüyor? Din adına hareket edenler onun arkasından gidenler böyle rahat mı yaşayacak herkes eşit olduğuna göre herkesin din serbestliği olmalı, peki niye dinin gereklerini yerine getiriyor diye insanlara baskı yapılıyor?”** Baskı yapılmaması gerek, başörtüsü ile ilgili bir şey daha söyleyip bitirmek istiyorum. Bu hizmet alan-hizmet veren ayrımı yanlış bir ayrımdır. Gülay Göktürk’ün yaklaşımı çok net ve benim de benimsediğim bir yaklaşım. Şunu söylüyor Gülay Hanım: “Bu konuda tam yasağcı ya da tam özgürlükçü olmazsanız tutarlı olamazsınız.” Doğru, mesela Baykal şimdi bunu şöyle eleştiriyor: “Siz şimdi hizmet alan diye üniversite öğrencilerine bunu vereceksiniz peki yarın lise öğrencisi ‘ben de hizmet alıyorum ben de örtmek istiyorum’ derse ne diyeceksiniz? Şimdi Baykal burada haklı ama resmin öbür tarafından bahsetmiyor. Baykal da şunu izah etmek zorunda o zaman, hastaneye giden kadın eğer engellenmiyorsa o zaman üniversiteye giden niye engellenecek? Yani mademki hizmet alan ayrımı yanlış, Baykal’ın da başörtüsü konusundaki CHP’nin tutumunu izah etmesi gerek. Dolayısıyla bu konuda herhangi bir şekilde bu tartışmalara girecek olursak (Kamusal alan nerede başlar nerede biter? Havaalanı kamusal alan mıdır? VIP salonuna ne diyeceğiz?) hiçbir şekilde bu konuda gerçekten adil ya da hani sorunu çözücü bir yaklaşım getirmek mümkün olmayacak.

Çözüm, adalet açısından bakılınca, bence bellidir. İsteyen okulunda, işyerinde öretecek ya da açacak. Eğer hukuk devletinden bahsediyorsak, hukuk devleti sadece sı-

nırları koruyacak yani bireyler arasındaki özgürlüğün sınırlarını koruyacak. Hizmet alan- hizmet veren ayrımı yanlıştır, bir de “kamu hizmetinin tarafsızlığı”ndan bahsediyor. Tarafsızlık, hizmeti niteleyen bir sıfattır, hizmeti yürütenin tipini ya da görüntüsü değil. Ben diyelim ki vergi dairesine gittiğim zaman benim işimi gören memurun veya memurenin bana kurallar içinde adil davranıp davranmadığına bakarım. Başı açılmış veya örtülüymüş hiç önemli değil. Bu konuda Amerika Birleşik Devletleri’nde Başkan Clinton tarafından çıkarılan ve federal iş yerlerinde dini prensip ve ifadelere dair bir genelge var, o genelgeyi bulup okumanızı öneririm. Orada herkesin net bir şekilde Kipa, haç, hicap yani başörtüsü (ya da kadınların diğer örtünme biçimleri) takabileceği belirtilir. “Masasının üstünde, İncil, Kuran bulunabilir yeter ki mesai saatleri içinde işini yaparken okumasın” şeklinde bir sınırlama kriteri var. Zamanım kalmadığı için ayrıntılara giremiyorum ama söylemek istediğim şu: Bizim Roma’yı yeniden keşfetmemize gerek yok; evrensel uygulamada özgürlüğün sınırları bellidir ve bence barışçıl bir sosyo-politik düzenin oluşması açısından din ve vicdan özgürlüğü diğer özgürlüklerden ayrılmadan beraberce tesis edilmelidir.

Adem Avcıkıran: Değerli katılımcılar çok teşekkür ediyoruz sabrınız için. Değerli konuşmacılarımıza da değerli bilgilerinden dolayı çok teşekkür ediyoruz. Gerçekten çok güzel sorular soruldu ve çok yararlı ve verimli bir tartışma oldu. Şimdi bu oturumu burada kapatmak istiyorum. Ancak yoğun katılım nedeniyle yarım saatlik bir gecikme oldu, bundan dolayı öğleden sonraki forumu 14:30’da başlatacağız.

DÖRDÜNCÜ OTURUM: FORUM

Sezgin Tanrıkulu (Oturum Başkanı):

Herkese tekrar merhaba, iki günlük çalışmamızın son oturumundayız. Aslında bu oturumda CHP'den bir temsilci de olacaktı. CHP Genel Sekreteri'ne, Diyarbakır Barosu adına bir çağrı yazdık, ayrıca ben CHP Grup Başkan Vekili ve Ankara Barosu Eski Başkanı Hakkı Süha Okay ile de görüşme yaptım. Daha sonra CHP Genel Sekreteri ile temasa geçtim, katılacaklarını bildirdiler. Fakat geçen hafta Çarşamba günü Genel Sekreter aradı ve parti kongrelerinin yoğunluğu nedeniyle katılamayacaklarını sözlü olarak ifade etti. Eğer kendileri de olsaydı burada anayasa ile ilgili görüşlerini öğrenmiş ve belki de daha farklı bir tartışma yapıyor olacaktık. Ama -çok arzuladığımız halde- maalesef olmadı.

İki gündür sivil bir anayasanın -başta Kürt sorunu olmak üzere- toplumsal sorunlarımıza nasıl bir çözüm getireceğini, anayasanın nasıl bir içeriği sahip olması gerektiğini tartışıyoruz. Bu oturumumuzda da günde iki değerli milletvekilimiz ve Kürşat Bumin Hocamızla bu konuları konuşmaya devam edeceğiz. Ben sözü kendilerine vermeden önce Kürt meselesi bakımından çok konuşulan üç-dört başlıkla ilgili olarak bir şeyler okumak istiyorum. Zira Kürt meselesinin çözümü noktasında üç-dört kritik noktanın olduğu hep ifade ediliyor. Bugünkü gazetelerde de bu konularla ilgili haberler var. Ancak daha önce bir sivil toplum kuruluşunun bu konu ile ilgili hazırladığı bir taslak var, bu taslaktaki yerel yönetimlerle ilgili bir madde metnini size okuyacak, bunun tanıdık gelip gelemediğini soracak ve eğer tanıdık geliyorsa bugün neden bu kadar sert itiraz edildiği üzerinde düşünmeye çağıracağım sizleri. Taslağın 135. Maddesini okuyorum:

“Yerel yönetimler bölge, il, belde veya köy halkının ortak gereksinimlerini karşılayan ve genel karar organları halk tarafından seçilen kamu tüzel kişileridir. Yerel yönetimler ülke bütünlüğüne, coğrafya durumuna, ekonomik koşullara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre yasayla oluşturulacak birimlerdir. Bölge yönetimi ülkenin bütünlüğü ile illerin ve belediyelerin yetkilerine saygı çerçevesinde bölgenin iktisadi, sosyal ve kültürel gelişimini sağlar, alan düzenlemesini bölgenin özellikleri gözetilerek gerçekleştirirler.”

Maddenin gerekçesinden de bir bölümü sizlere aktarmak istiyorum: “Yerel yönetimler konusunda yapılan başlıca değişiklik, köy, belde ve il ölçeğindeki örgütlenmeye

bölgenin eklenmiş olmasıdır. Bu düzenleme kaldırılan son fıkrada yer alan mahalli idarelerin belirli bir kamu hizmetinin görülmesi amacıyla kendi aralarında Bakanlar Kurulunun izni ile birlikte kurma şeklindeki olanağın yönetim ve örgütlenme yönünden daha da ileriye götürülmesi anlamına gelmektedir. Yine bir önceki maddede öngörülen kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla birden çok ili içine alan merkezi yönetim örgütü kurulabilir. Hükmün yerel yönetimlerdeki karşılığını oluşturmaktadır. Böyle bir yapılanma ülkemizin yüzölçümü olarak çok büyük, coğrafi yapı olarak çok çeşitli, tarihi olarak çok zengin mirasa sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan Türkiye'nin sayıları iki ile beş il arasında değişen idari birimleri kapsayacak şekilde (kuşkusuz Ankara ve İstanbul'da bu sayı bir ile sınırlı kalabilir) 20-25 bölgeye ayrılarak kamu tüzel kişiliğine sahip yerinden yönetim birimlerinin oluşturulması birçok bakımdan yararlı ve hatta gereklidir." Gerekenin en sonunda da şöyle bir cümle var: "Eklemek gerekir ki bölge yönetimi Avrupa Birliği ülkelerinde ortak bir modeldir."

Taslağın vatandaşlık ile ilgili bölümünü de okuyayım size arkadaşlar, belki bunun üzerinden bir tartışma faydalı olabilir. "Devlete yurttaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türkiye Cumhuriyeti yurttaşdır." Asıl bu maddenin gerekçesi ilginç, gerekçede şu ifadeler yer veriliyor: "Madde esas itibarıyla korunmuş ancak yürürlükteki metin amacını daha açık ifade etmesi ve toplumsal barışa katkıda bulunabilmesi bakımından Türkiye Cumhuriyeti yurttaş kavramı getirilmiştir. Yeni yurttaşlık tanımı yürürlükteki metne göre yani 1982 Anayasasının 66. maddesine göre daha kapsayıcı ve ülkemizin gerçeklerine uygun düşmektedir."

Şimdi haklı olarak sorabilirsiniz "Bu kimin taslağı?" diye. Bu, Türkiye Barolar Birliğinin 2001 yılında hazırladığı ve Türkiye'ye önerdiği taslaktır. Peki bu önerileri geliştiren kimler? Kimler var bilim kurulunda? Onların isimlerini de size okuyayım: Prof. Dr. Yılmaz Aliefendioğlu, Prof. Dr. Rona Aybay, Prof. Dr. Ülkü Azrak, Prof. Dr. İbrahim Kaboğlu, Anayasa Mahkemesi Eski Başkanı Avukat Yekta Güngör Özden, Prof. Dr. Yavuz Sabuncu, Prof. Dr. Fazıl Sağlam, Avukat Atilla Sav, Prof. Dr. Zafer Üskül, Prof. Dr. Necmi Yüzbaşıoğlu.

Şimdi 2001 yılında Yekta Güngör Özden, Zafer Üskül ve Atilla Sav'ın da içinde bulunduğu bir heyet, Türkiye'ye bölge yönetimi öneriyor. Yani bundan üç ay önce Demokratik Toplum Partisi'nin Diyarbakır'daki Demokratik Toplum Kongresi'nde önerdiği modeli, Türkiye Barolar Birliği 2001 yılında önermiş. Ama dün kendilerinin önerdiği bir modele, bugün ısrarla karşı çıkıyorlar. Türkiye Barolar Birliği 2007'de bu tasarımı yeniledi, 2007'de taslağında 2001'de getirilen önerilerden eser yok. Birlik, hem bölge yönetimi bakımından 2001 taslağının gerisine düştü, hem de yurttaşlık tanımı bakımından 1982 Anayasasındaki hükümlerin aynen koruduğunu ifade etti.

Evet, şimdi özellikle Kürt meselesi ve Türkiye'de demokrasi meselesi bakımından nasıl bir sivil anayasa ve nasıl bir çözüm konularını konuşacağız. Ben ilk sözü AK Parti Diyarbakır milletvekili Sayın Abdurrahman Kurt'a veriyorum. Sayın Kurt, son günlerde gelişen süreçle ve anayasayla ilgili sizin de düşüncelerinizi öğrenmek istiyoruz, Buyurun.

Abdurrahman Kurt: Değerli başkan ve çok kıymetli katılımcılar, hepimizi saygı ile selamlıyorum. Tabii aslında bugün bizim partiden burada olması gereken Zafer Üskül Hocamızdı, ondan önce de Dengir Bey'in anayasa çalışmaları ile ilgili gelmesi bekleniyordu. Ama Dengir Bey'in yurtdışı gezisi, Zafer Hoca ise daha önce kararlaştırılmış olduğu bir başka program nedeniyle bu çalışmaya katılamadılar, dolayısıyla Diyarbakır'a yine ben gelmiş oldum. Ben sizi görmekten memnunum ama hukuki konularda daha teknik bilgileri onların size vermesini isterdim.

Şimdi içinde bulunduğumuz süreci öncelikle bir zemin tespiti açısından doğru okumak gerektiğini düşünüyorum. Yeni anayasa ve Türkiye'nin değişimi ile ilgili AK Parti'nin öngördüğü Vakıflar Yasası benzeri çabalarla bir sivilleşme çabasının ilerlemeye çalışıldığı bu süreçte, 1997'den bu yana susmuş olan şiddet ortamının tekrar canlanmaya başladığını görüyor, herkesin çok farklı parametreler üzerinden bu ortamı etkilemeye çalıştığını hep beraber izliyoruz. Tabii biz özellikle bölge insanları "80 yıllık beklentilerimizi bu yeni anayasada nasıl buluyoruz?" şeklindeki bir algı ile bu süreci önemsiyoruz. Burada şahsen benim kanaatim odur ki, çok kısa sürede biz bu tartışmaları sonuçlandırıp bir noktaya varmaya çalışırsak beklentilerimizin karşılanma ihtimali de zayıflar. En başta bunu ifade ederek konuşmama geçmek istiyorum.

Türkiye'de yeni bir anayasaya ilişkin zemini gözlemlediğimizde, dezenforme edilmiş bir toplumla karşı karşıya olduğumuz gerçeğini anımsamamız ve bunu hesaba katmamız gerekiyor. Tek bir kurumun bile neler yapabileceğini görmek için sadece başörtüsü meselesinde yaşanan gelişmelere bakmak yeterli. Toplumun % 80'ninin mutabık olduğu bir konuda, % 20 tabana yaslanan ve bu tabanda hatta yer yer Ergenekon terör örgütü gibi örgütlerin propaganda ettiği bir alanda uzantıları olan bir anlayışın ortamı nasıl bir seyre sürüklemek istediğini hep beraber görebiliyoruz. Bu % 20'nin, içinde barındırdığı siyasi partisiyle, sivil dernek gibi görünen ama provokasyon amaçlı hedefleriyle pek çok kurum ve kuruluşuyla bu sürece nasıl müdahil olma çabasında olduklarını hep beraber gözlemleyebiliyoruz. Bu ortamda şiddet dilinin giderek daha baskın hale geldiğini görüyoruz. Toplum bilincinin bir yandan "Şehitler ölmez" diğer yandan ise "Şehit namırın" sloganları arasında baskılandığını görüyoruz. Böylesi bir toplumsal ortam ve bilincin, demokratik ihtiyaçlara karşılık verebilecek sivil ve özgür bir anayasa çıkarılabileceği konusunda henüz çok ümitvar olduğumu söyleyemem.

Peki, bu durumda ne yapmak gerekir? Ben öncelikle, toplumda bir ortak algı geliştirme çabasının ve bu yöndeki çalışmaların çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bu tür çalışmaların başında, dezenforme edilmiş topluma yönelik, toplumun dinamiklerini doğru dinamiklerini harekete geçirmek adına enformasyon çalışmalarının hızlandırılması gelir. Bunu, iktidar partisi olsa bile, günümüz koşullarında tek başına bir partinin yapamayacağı kanaatindeyim. Bu anlamda sivil toplum örgütlerinin ve akademisyenlerin şu an burada yaptıkları gibi, anayasa konusundaki bilgileri yaygınlaştırmaları ve toplumsallaştırmaları çok önemlidir. Ama toplumsal bilincin ve toplumsal dinamiklerin yeni bir anayasaya hazır hale getirilmesi için, bu tür çalışmaların özellikle ülkenin Batı illerinde daha fazla yapılması gerekir.

Siyasi partilerin atacağı adımlar, toplumun toplumun algılayabilme kapasitesiyle çok yakından bağlantılıdır. Eğer bir toplumun algılama kapasitesi dezenforme edilmiş ve provoke edilmeye müsait hale getirilmiş ise, siyasi partiler bir adım atmak istediklerinde bunu çok detaylı olarak hesaplıyorlar, bu da verimliliğin düşmesine neden oluyor. Bu bağlamda ben, bu verimliliğin artması adına yapılacak çalışmalarını bu atılacak adımlardan çok daha öncelikli ve önemli olarak değerlendiriyorum. Çünkü empati yapma gereği herkes tarafından ifade edilir ama empati yapmak için öncelikle doğru veri ve donelere sahip olmak gerekir. Bu anlamda Türk toplumunun ve Batı'da yaşayan Türkiyeli insanların bu donelere ne kadar sahip olduklarını sağlıklı bir şekilde ele almak durumundayız. Ben Batı'da 7 ilde koordinatörlük yaptığım için –en azından teşkilatlar açısından- biliyorum ki, bu algı henüz bizim beklediğimiz ve istediğimiz sonucu alacak düzeyde değildir. Ben bu vesileyle bu tür toplantıların özellikle Batıda yaygınlaştırılmasını ve sivil toplumun bunu öne almasını istiyorum.

Burada bizim yapmamız gereken ve bize düşen başka bir görev var: Atılacak olan adımların engellenmesi adına şiddetin özellikle son dönemde kullanıldığını hep beraber müşahede ediyoruz. Biz zaman zaman bölge insanı ile konuştuğumuzda şu tür argümanlar geliyor karşımıza: “Peki” diyorlar “Bu şiddet unsuru olmazsa acaba devlet bu adımları atmaya devam eder mi? Biz devletin samimiyetine ne kadar inanabiliriz?” Ben içinde bulunduğumuz süreci doğru okumak gerektiğini düşünüyorum. Bugün acaba şiddet olmazsa devlet hiçbir adım atmama durumunda mıdır? Devleti sivilleşmeye yönelten tek başına bu şiddet ve tehdit unsurları mıdır? Bu soruları düşündüğümüzde, durumun eskiyle kıyasla çok farklı olduğunu gözlemliyorum. Örneğin burada toplumumuzun en büyük kaygılarından bir tanesi şudur: “Acaba Kürt toplumunu, devlet tarafından kararlılıkla yürütülecek asimilasyon politikalarının muhatabı olacak mıdır?” Şahsen ben, artık asimilasyonun bugünün şartlarında Türkiye için mümkün olmadığını düşünüyorum. Bunun en önemli sebeplerinden biri Irak'ın kuzeyinde kurulmuş olan Kürt Federe Bölgesi ve onun dünyada uluslararası alanda elde etmiş olduğu meşruiyettir, bir diğer sebebi ise küreselleşme ile birlikte gelişen iletişim teknolojisinin dünyanın her tarafındaki insanları birbirinden haberdar etmesi ve insanlara kendi kültür ve anlayışlarını yaymak için imkanlar sağlamasıdır. Ayrıca dünyanın evrensel anlamda ürettiği ortak değerlerin de bir asimilasyona müsaade etmeyeceğini görüyorum. Dolayısıyla ben, geçmişte 80'li yıllara kadar yaşanan asimilasyoncu politikanın Türkiye'de bir geleceğinin olmadığını, bu anlamda Türkiye'nin demokratikleşme sürecine girmesinin de bir tercih değil bir zorunluluk olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle bölge insanın kaygılı bir şekilde sorduğu “Devlet, bir tehdit unsuru olmadan demokratikleşmeye devam eder mi? sorusuna ben “Evet, eder” diye cevap veriyorum. Dolayısıyla bedeli bizim için bu kadar ağır olmayan ve daha sağlıklı iletişim ortamları sağlayacak demokratik yöntemlerle sonuca gitmenin hepimiz için daha yararlı olduğunu düşünüyorum. Eğer şiddete karşı olduğumuzu toplumsal bir şekilde dile getirir, şiddete başvurulmaması gerektiğini ve şiddetin bu topluma zarar verdiğini halkımız

adına net bir şekilde ortaya koyarsak, insanlarımızı –ağır bedeller ödemek zorunda kalmayacakları- şiddetsiz bir ortamda elbirliğine ve güç birliğine çağırarak enerjilerimizi birleştirirsek, daha kısa sürede sonuca gidebileceğimizi düşünüyorum. Ben şimdilik konuşmalarımı bu noktada bırakmak istiyorum. Dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

Sezgin Tanrıkulu: Sanıyorum daha ayrıntılı bir tartışmayı forum aşamasına bıraktınız ikinci sözü ben Selahattin Bey'e vermek istiyorum. Kendisi DTP Diyarbakır Milletvekili ve Grup Başkan Vekili, buyurun.

Selahattin Demirtaş: Teşekkürler Sayın Başkan, merhaba arkadaşlar, hepinizi saygı ile selamlıyorum. Biraz rahatsızım sizlerden özür diliyorum öncelikle. Doğrusu, iki gündür burada iyi bir şeyler yapılıyor, yapılmaya çalışılıyor. Daha önce de hem bu salonda, hem de Türkiye'nin değişik salonlarında buna benzer çok sayıda iyi şeyler yapılmaya çalışıldı, bu konuda büyük emekler harcandı. Yanılmıyorsam son dört ay içinde, sadece bu salonda, benzer konuları tartışan üçüncü toplantıya katılıyorum. Bu, memnuniyet verici bir durum; çünkü anayasa yapma işi aslında tam olarak budur. Çok ek-sik olmakla birlikte yetersiz kalmakla birlikte budur. Eğer toplumsal barışın inşasında anayasaya bir rol biçilecekse, bu rolün en büyüğü anayasa yapmaya giden süreçtedir, görevin en büyüğü bu süreçtedir.

Türkiye toplumu olarak ilk defa bunu yapıyoruz. Bugüne kadar bizler için ama bizden habersiz yapılan anayasalara karşı, ilk defa yeni şeyi deniyoruz ve “Kendi anayasamızı biz toplum olarak kendimiz yapabilir miyiz?” diye tartışıyoruz. Dolayısıyla bizi demokratik yeni anayasaya götürecek olan bu tartışma süreci, toplumsal barışın inşasında da en büyük ve en etkili rolü üstlenmiş durumda.

Şöyle bir durumu hayal edelim: Bir gün ansızın meclis anlaşa ve şu elimizde bulunan taslağı oy birliğiyle kabul etse, ertesi gün de Cumhurbaşkanı hiç beklemeden onaylasa ve Resmi Gazete’de yayınlansa, üçüncü günde anayasa uygulanmaya başlansa ne olur? Böyle bir durumda “Biz toplumsal barışı inşa ettik” diyebilir miyiz? Dolayısıyla bu anayasa yapma işi aslında süreç işidir. Tartışma, ikna etme, kamuoyunu bu konuda karşılıklı bilgilendirebilme, halkı bu sürece mümkün olduğunca katabilme, tabanda asıl bu işin muhatabı ve öznesi olan vatandaşların fikirlerini alabilme, onlara kendi görüşlerini katabilmesi için olanak sunma gibi yoğun bir dizi faaliyet gerektirir bu süreç. Dolayısıyla anayasanın yeni ve demokratik bir anayasanın tartışılması bile bu toplumsal barışın inşasında çok önemli bir rol oynayacak ve bence belirttiğim gibi asıl rolü bu süreç oynayacak.

Anayasa bir toplumsal sözleşme metnidir, bu nedenle toplumsal barışın inşasında anayasaya çok özel bir anlam atfedilir. Biz de DTP olarak atfedilen bu öneme katıldığımızı belirtiyoruz. “Toplumsal barış”tan kastımız Kürt sorununu çözmek ise, bu tartışma süreci ve eğer yapılabilirse bu sürecin ardından ortaya çıkacak demokratik bir anayasa Kürt sorununun kalıcı çözümünde çok etkili ve belki de en etkili yol olacaktır. Bu itibarla, açılış konuşmasında Sayın Baydemir’in de ifade ettiği gibi, Kürt sorunu aslında bir anayasa sorunudur. Ama dediğim gibi bu son derece karmaşık bir süreçtir,

çok iyi algılanması, çok iyi algılatılması ve çok paylaşımcı şekilde sürdürülmesi gerekir ki anayasa Kürt sorununu çözebilmiş olsun veya anayasa toplumsal barışa katkı sunuyor olsun.

Elbette ki yeni anayasanın bir başka rolü daha var; yeni anayasa sadece toplumsal barış veya Kürt sorununu çözmekle mükellef değil. Dünden beri değerli hocalarımız da ifade ettiler; Türkiye’de bir özgürlük problemi var ve bu özgürlük problemi sadece Kürtlerle ilgili değil. Türkiye’nin demokrasi, özgürlük ve insan hakları alanındaki ihtiyaçları her yurttaşın -önem versin veya vermesin- genel ihtiyacıdır. Türkiye’de herkesi ilgilendiren bir özgürlük problemi var, bu nedenle anayasa aynı zamanda bu Türkiye’deki genel özgürlükler problemini de çözmek zorundadır. Dolayısıyla iki amaçla hizmet etmek durumundadır. Fakat bugünkü konu başlığımız daha çok toplumsal barışın inşasına yoğunlaştığı için ben de sunumumda bununla sınırlı kalmayı ve Kürt sorunu üzerinden yeni anayasada neler yapılabilir veya yeni anayasa bu meseleyi nasıl çözebilir diye tartışmayı istiyorum.

Tespitler ve sonuçlara giderken bir alt yapı oluşturmak ve bunları gerekçelendirmek için hepimizin bildiği tekrarları yapmak durumundayım. Buradaki bileşimin niteliği ve profili göz önüne alındığında söylediklerim bir hatırlatma gibi olacak ama daha sonraki görüşlerim için bunlar önem arz edecek. Aslında dün değerli hocalarımızın bazıları bunun teorik alt yapısını da sundular; özellikle vatandaşlık kavramının Türkiye’deki tarihsel gelişimi, anayasalara yansıtış biçimi ve anayasalardan sonra uygulama biçimi hakkında arkadaşlarımız çok nitelikli bir şekilde sunumlarını gerçekleştirdiler. Ben bu meseleyi şimdi Kürtler açısından biraz irdelemek, Kürtlerin Türkiye’deki vatandaşlık durumlarına dair kısa bir tarihi hatırlatma yapmak istiyorum. Her zaman temel bir tespitle başlarız konuşmaya: Türkiye’deki Kürt sorunu Kürt inkarının üzerine oluşmuş devasa bir sorundur ve bunun tarihi Cumhuriyet’ten öncesine de dayanır. İşte Osmanlıya kadar da uzanır, ama İttihat-Terakki’nin yaklaşımı ve anlayışıyla iyice somutlaşır. Hatta “Eğer İttihat-Terakki Birinci Dünya Savaşı’nı kazansa ve iktidara gelseydi 1923’ten sonra yapılanların aynısını yapacak zihniyete sahiptir” denir. İlk Kürt inkarına dayalı “bilimsel” araştırmayı İttihat ve Terakki’nin -yabancı bir isimle Berlin Şark Akademisi’nden yayınlanmış gibi göstererek- yaptırdığı belirtilir. İttihat ve Terakki’nin kendisinin hazırlattığı ama uydurma bir yabancı profesörün ismiyle yayınlattığı bu eserde, Kürtlerin aslında olmadığı ve Türk olduğu iddiaları dile getirilir. Dolayısıyla Kürt inkarı ta o zamandan başlar.

Ancak 1919’a gelindiğinde Anadolu’da başlayan hareketle birlikte Türklerin çok fazla ittifak yapabilecekleri güç yoktur. Çünkü 1915’de zaten halledildikleri için Ermenilerin Türklerle ittifak yapabilmeleri söz konusu değildir. Rumlar mübadele ile halledilmiştir. Dolayısıyla ortada ittifak kurulabilecek bir tek Kürtler vardır. Zaten o döneme kadar da Kürtler ile ciddi bir problem de yaşanmış değildir. İki halk arasında dindaşlık vardır, iki halk da Müslüman’dır. Dolayısıyla Anadolu’yu birlikte savunma adına Türk ve Kürt halkının birliği ittifakı çok daha makul görülmektedir ve bu denir. Büyük

oranda da başarılıdır. Bazı Kürt beyliklerinin o dönem Kurtuluş Savaşı dönemindeki küçük isyanlara karşı çıkışlarına rağmen Kürt halkı bir bütün olarak bu savaşta yer alır. Sivas Kongresi'nde, Amasya Kongresi'nde kendi kimlikleriyle Kürt beyliklerini, Kürt illerini temsilen bulunurlar. En nihayetinde ilk oluşan mecliste yine Kürdistan illerinin temsilcileri, Kürt vekilleri olarak hatta ulusal kıyafetleriyle kendilerini orada temsil ettirirler. O güne kadar problem yaşanmaz. 1921 Anayasasında zaten "Türklük"ten, "Türk"ten hiç bahsedilmez, bir yerde "Türkiye devleti" bir yerde "Türkiye" geçer, onun dışında 1921 anayasasında hiçbir yerde milliyet vurgusu, etnik bir vurgu vs. yapılmaz. Çünkü zamanı değildir, mücadele sürüyor, ittifakın sürmesini ihtiyaç vardır, tam olarak bitmemiştir savaş, o ittifakın dağılmaması gerekir.

Ama 1923'den sonra durum değişir, seçimler yenilenir. Mustafa Kemal kendi belirlediği aday listeleri üzerinden seçimi gerçekleştirir. Yeni oluşan meclis, affınıza sığınarak o dönemdeki bir ifadeyi kullanacağım, "kız gibi meclis"tir. Bundan sonra artık yeni Türkiye Cumhuriyetinin ideolojisi ve hangi temeller üzerine oturtulacağı bu yeni meclisle oluşturulmaya çalışılır ve 1924 Anayasası da bu şekilde yapılır. O tarihten sonra artık Kürtler yoktur. Hocalarımızın anlattığı gibi vatandaşlığın etnik bir şekilde tanımlanması 1924 Anayasasıyla olur. O güne kadar kurulan yeni devlette ortak olduklarını ve kendilerinin de hak sahibi olarak kolektif haklara sahip olduğunu düşünen Kürt halkı kısa süre sonra bunun böyle olmadığını görür. Buna karşı isyanlar başlar, ilki ve en büyüğü 1925'teki Şeyh Sait İsyanı'dır. İsyan bastırılır ve tedbirler daha da ağırlaştırılır. O 18 yılda, yani 1920-1938 arasında çok sayıda isyan yaşanır ve sonuncusu 1938 Dersim İsyanı'dır. O da bastırılır ve ondan sonra tedbirler çok daha artırılır. Artık Kürtlerin inkarı yeni oluşan devlet açısından farz hale gelir. Çünkü 1924 anayasası ile kendini Türk kimliği üzerine kuran yeni ulus-devletin hayatta kalabilmesi ve olgunlaşması ancak -en büyük topluluk olan- Kürtlerin inkarı üzerinden mümkün olur. Kürtler dışında başka itiraz edebilecek, itiraz edecek hali kalmış olan veya niyeti olan başka halkta yoktur doğru dürüst. Çünkü İttihat-Terakki döneminden başlamak üzere halledilmişlerdir onlar, dolayısıyla sıra Kürtleri halletmeye gelir.

Ancak Kürtler kesmekle bitirilemeyeceği için değişik yöntemler kullanılır: Sürgün yasalarıyla Kürtler Türkiye'nin batı illerine sürgüne gönderilip asimile edilmeye çalışılır, yatılı bölge okullarıyla Kürtler asimile edilmeye çalışılırlar, bölgeye Türk nüfus yerleştirip Türk ve Türkmen köyleri oluşturularak asimilasyon hızlandırılmaya çalışılır. Bu arada yeni tarih yazılır tabii, bu tarih içerisinde Kürtler yoktur. Dil teorileri geliştirilir, Kürt dili yoktur, bütün bunlar bilimsel eserler olarak yayınlanır. Aynı zamanda Milli Eğitim projesi çerçevesinde ders kitapları da bu şekilde hazırlanır ve yeni nesiller artık alacağı bu eğitimle bu tarih bilgisine, bu dil bilgisine, bu alt yapıyla genç Türkiye Cumhuriyetinin müreffeh nesilleri olarak yetişmeye başlarlar. Lise 1, Lise 2 ders kitaplarında halen, yıl 2008 halen, koca bir dünya tarihi incelenir, Osmanlı tarihi incelenir ama Kürt adı ile bir tek yerde dahi karşılaşmazsınız, Kürt yoktur. Ermeni vardır mesela, Rum vardır, kötülenir, hakaret edilir, kötü gösterilir ama vardır yani yazıyordur. Ama Kürtler

inkar edilmek için bile oraya yazılmaz. İsim olarak geçmez hiçbir tarih kitabında, özellikle buna dikkat edilir. Çünkü Kürtlerin olmadığı, yok kabul edildiği bir sistem üzerine her şey kurulur. Bu nedenle tarih kitaplarında Kürt sözcüğü dahi geçirilmemeye dikkat edilir. Hatta Kürtlerin Türk olduğu tezi çok zorunlu olmadıkça tartışmaya açılmaz.

Bütün bu politikaların başarılı olabileceği düşünüldür, büyük bir inanç, azim ve kararlılıkla uygulanır tüm bunlar. Eğer başarılıysaydı zaten bugün burada Kürt sorunu gibi bir sorundan da bahsetmiyor olurduk. Tek ırka dayalı, hepimiz kendimizi Türk gibi hissedeceğimiz için bir Kürt sorunumuz da olmazdı. Ama, yine konuşmacılarımızın da anlattığı gibi, Kürtlerin buna karşı bir direnç geliştirdiler. Bu direnç belki Kürtlerin içinde buldukları şartlarda, örneğin kırsal kesimde yaşıyor olmalarından, kaynaklanan doğal bir dirençti. Sayın Kurt, “İletişim geliştiği için asimilasyon çok zor” diyor ama eğer 1920’lerde iletişim gelişmiş olsaydı Kürtler çoktan asilime olmuştu. Ondan dolayı kendilerini koruyabildiler ama bu arada itirazları da vardı sürekli sisteme ve inkara karşı. Örgütlenebildikleri, toparlanabildikleri her seferinde bu sisteme isyan etmeye çalıştılar, niyetinde 29’u buldu bu isyanlar.

Kürtler bugün bir şeyler talep ediyorlar, bu taleplerin bir meşruiyetinin olması lazım. Kürtler bugün bireysel hak ve özgürlüklerin dışında kolektif haklar istiyorlar. Kürtlerin halk olmaktan kaynaklı talepleri var. Peki, bunu isteme hakkını ve cüretini nereden buluyorlar? İşte tarihi altyapıyı bu yüzden anlatmaya çalışıyorum. Kürtlerin bunu istemede neden haklı olduklarını ifade etmeye çalışıyorum. Selçukluların Malazgirt Savaşı’nda Kürtlerden destek aldığını, Selçuklu Sultanı Alparslan’ın 10 bin Kürt savaşçısıyla Malazgirt savaşını kazandığını bilmeyen yoktur. Elbette “Bu salonda bilmeyen yoktur” demek istiyorum, yoksa lise ve ortaokullara giderseniz orada bilmeyen çoktur, çünkü onlara okutulan tarih kitaplarında bunlar yazmaz. Yine Kürtlerin Safevilere karşı Yavuz’u desteklediğini de salondakiler bilirler. Osmanlı idari sisteminde eyalet yapılanması mesela ayrıntılı bir şekilde anlatılır tarih kitaplarında ama orada Yavuz’un Kürt bölgelerinde eyalet sistemi yerine Kürt hükümetlerini kurdurduğunu, bu bölgele-re Kürt hükümeti dendiğini, merkezi hazineye ipotek ödemediklerini, herhangi bir biçimde düzenli askeri hizmetlerle yükümlü olmadıklarını, yani bir çeşit özerk bir yapıya sahip olduğunu İnkılap Tarihi kitaplarından öğrenemezsiniz. Yine Tazminat Dönemi ile birlikte Kürt hükümetleri kaldırılarak yerine bir Kürdistan eyaleti kurulduğunu tarih kitaplarından öğrenemezsiniz. Nihayet Lise 3. sınıfta karşınıza Kürt sözcüğü çıkar. Nerede? Milli varlığa düşman cemiyetler bahsinde. Burada Kürt imgesinin üzerine inkarın yanı sıra bir de ihanet eklenir. Yani kendilerine bu kadar kol kanat germiş bir millete, bir devlete karşı ihanet etmiş bir Kürt imgesi ile karşılaşsınız. Tüm müfredatta Kürt sözcüğü bir tek “Kürt Teali Cemiyeti” anlatılırken geçer.

Böylesi bir tarih bilgisiyle yetişen nesiller bugün “Biz Kürdüz” diyenleri, “Bizim bir sorunumuz var” diyenleri, “Biz bir halkız” diyenleri elbette ki anlayamazlar. Bu eğitim sistemi ve anlayışıyla bu ülkede başbakanlar yetişti. Bu eğitim anlayışıyla büyüyen yetişen nesiller hakimlik, savcılık yapıyor bu ülkede, bizi yargılıyorlar. Bu tarih bilgisiy-

le yetişen güvenlik güçleri bizi dövüyorlar. Eğer tarih bu kadar yanıtılmamış ve Kürt inkarı üzerine bu devlet inşa edilmemiş olsaydı -1923'te yapılan bu hata yapılmamış olsaydı- inanın ki bugün Kürtlerin Türk milleti kavramı içerisinde kendini görmesinde bir sıkıntı ve sorun da olmazdı. 1920'lerde bu çok mümkündü. Ulusçuluğun çok gelişmediği, milliyete dayalı bir ilişki ağının oluşmadığı bir dönemde bir üst kimlik olarak Türk milleti kavramının, Kürtler ile Türkleri ve burada yaşayan herkesi ifade etmesi çok mümkündü. Ama bu kimlik Kürt halkının inkarı üzerine temellendirilmeye çalışılınca işte bugün Kürt sorunu diye tanımladığımız Kürt sorununu yaşama başladık.

Benim burada anlatmaya çalıştığım, Kürtlerin ne kadar önemli bir millet oldukları, Türklere ne kadar yardım ettikleri veya ne denli büyük kahramanlıklar yaptıkları değildir, buna ihtiyacımız yok. Anlatmak istediği şudur: Kürtler bu topraklarda vardı, 1071'de Malazgirt'te Türkler içeri girerken de vardılar, ondan önce de buradaydılar. Eğer bu inkar olmasaydı, bu halkın kendi varlığını koruyabilmesinin, kendi topraklarında kültürü ve diliyle var olabilmesinin bir toplumsal meşruiyeti -Kürtlerde olduğu kadar- Türklere de oluşmuş olurdu. Ama bugün Kürtlerin kendi çabalarının, Kürt ve Türk aydınlarının -bazen sürgünde- yaptıkları bilimsel çalışmalar ve araştırmaların, Kürtlerin yürüttükleri mücadelelerin sonucunda ancak inkar üzerine kurulan bu sistem sorgulanabildi ve Kürt halkı "Kürt Aydınlanması" dediğimiz şeyi ancak yeni yaşayabildi. Dolayısıyla -bu yönü ile baktığımızda- Kürtlerin Kürt sorunu yoktur, Türklerin Kürt sorunu vardır. Kürtler kendi Kürt sorunlarını çözmüş ve aşmışlardır, bu inkarı kırmış ve parçalamışlardır.

Bu hakkı nereden almışlardır? Anayasalarda yazmaz -belki yazan anayasalar var, hocalarımız var aramızda- ama halkların direnme hakkı diye bir şey var. Eğer anayasaya yapıcı, hukukun ve hakkın ihlalinde ısrarcıysa ve o toplumun buna karşı yapacak bir şeyi yoksa evrensel direnme hakkı vardır. Ve bu hak, meşru bir haktır. Kürt halkı bu meşru direnme hakkını kullanarak kendi sorununu çözmüştür, kendi varlığını bilince çıkarmış, bunu hem kendine hem bütün dünyaya ispatlamıştır. Ancak bugün Kürtlerin bu kadar emek ve bedelle getirebildiği nokta "Kürt vardır ama hakkı yoktur" noktasıdır. Bugün itibariyle de halen tarih kitaplarında Kürtler yazmaz. Kürtler Kürt olduklarını okulda okutulan tarih kitaplarından veya devletin verdiği eğitimden öğrenmediler. Kendi mücadeleleriyle kendi direnişleri, direnme hakkını kullanarak öğrendiler, bilince çıkardılar. Dolayısıyla bu, ne Avrupa Birliği'nin ne de ne hükümetlerin lütfüdür. Bugüne kadar elde ettiğimiz, etmeyi başardığımız bütün gelişmeler ve haklar binbir emek ve bedelle, direnişler sonucunda kazanılmış haklardır.

Yine değerli arkadaşlar Türk tarihinden başlıklarla bitirmek istiyorum konuyu. Türk tarih kitaplarında görebileceğiniz abideler, Türk abideleridir; anlaşmalar, Türk anlaşmalarıdır. İlkokuldan başlayarak üniversite yıllarına kadar atabeylikler, beylikler, büyük Türk devletleri, hanlıklar, hükümdarlar, Türk tarihinde iz bırakanlar anlatılır. Osmanlı padişahlarından, Özerk Türk cumhuriyetlerinden, Türk boy ve kavimlerinden, Türk destanlarından, Türk devletlerinden, Türk devlet adamlarından, Türk dilinden ve

edebiyatından, Türk tarihinden, Türk-Osmanlı kurumlarından, yaşayan Türkçülerden bahsedilir hep. 80 yıldır bu söylenen “Türk milleti kavramı aslında hepimizi kapsıyor, hepimizi ifade ediyor” cümlesini en son iki gün önce “Ulusa sesleniş” konuşmasında Başbakan söyledi. Aynı şeyi tekrar etti, bakın ne demiş:

“Millet kavramını biz, ırk, kan ve kabile bağlarının üzerinde bir yüksek ideal hedef birliği ve bir ortak yaşama iradesi olarak görüyoruz. Anayasamızdaki millet tanımı da ırk ya da kan esasına göre değil, vatandaşlık temelinde bizi birbirimize bağlamaktadır. Bu ülkenin bütün vatandaşları tek millet, tek bayrak, tek vatan, tek devlet ortak paydasında birleşmiştir. Millet kavramının içini bizim tarihte yüzlerce yıllık derinliği olan kader birliğimiz doldurmuştur.”

Şimdi bu tarih kitapları ortada olmasa, her şeyi Türk etnisitesine dayalı bir sistem üzerine kurulu devlet ortada olmasa insanın inanası geliyor. Ama durumun böyle olmadığını ispatlamak herhalde yine mağdur kesime düşüyor: Aslında bu –çok sayıda hukukçu arkadaşımız var aramızda, onlar bilirler- ceza hukukunun temel ilkesine aykırıdır. Yani seni hem suçluyorlar hem de “Suçsuzluğunu ispatla” diyorlar. Biz inkar edildik, biz mağdur olduk ve biz yıllardır inkar edildiğimizi ve var olduğumuzu ispatlamakla yükümlü kılınmışız. Bunun çabasını güdüyoruz işte bu ülkenin Başbakanı çıkıyor ve gözlerimizin içine baka baka “Millet kavramının içinde sizde varsınız” diyor. Biz varsak, eğer bu milletin tarihi ortak bir tarihse, bizim tarihimiz nerede? Hepsî Türk tarihi, Türk kahramanlıkları, Türk destanları, Türk bilmem neleri... Kürde dair bir tek Kürt Teali Cemiyeti var. Bu nasıl bir ortak tarih? İşte kendisi de belirtmiş, “Ortak tarihimiz var” diyor. Fakat bu tarihin tamamı Türkler üzerine kurulu, Kürtler yok bu tarihte. Çünkü inkar halen devam ediyor, Başbakan “75 Kürt milletvekili var” derken bile bu inkar politikasını kırma noktasında bir niyeti olmadığını son iki gün önce yaptığı “Ulusa Sesleniş” konuşmasında tekrarlıyor değerli arkadaşlar.

Peki, bugün geldiğimiz noktada eğer yeni bir anayasa yapılacaksa Kürtlerin bu tarihsel durumunu, inkara dayalı sorunlarını teğet geçen bir anayasa nasıl olacak da toplumsal barışı sağlayacak? Başta belirttiğim gibi, bireysel hak ve özgürlükler herkes için olmazsa olmaz olan haklardır, ama kolektif haklar sadece gruplar için anlamlı olan haklardır. Mutlaka görülmesi gereken bu grupları görmezden gelerek, onları ifade etmesi gereken haklarını teğet geçerek nasıl toplumsal barışı sağlayacağız? Bugün toplumsal barışı tehdit eden veya toplumsal barışı zora sokan şey bireysel hak ve özgürlüklerin kullanılmıyor olmasından mı kaynaklıdır? Biz, ifade özgürlüğünü genişletince, işkence yasağını güvence altına alınca, toplantı ve gösteri hakkını güvence altına alınca toplumsal barışı sağlamış mı olacağız? Hayır. Bu, bugün artık tartışmamamız gereken tartışmasız Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinin uzun yıllar önce kabul ettiği ve bizim de uluslararası sözleşmelerle kendimizi bağladığımız haklardır. Taslakta bu bireysel hakların dışında başka bir şey yok. Eğer bu ihtiyaç buysa aslında yeni bir anayasaya gerek de yok. Hakimler, anayasayı ve yasaları uygulasa yeterli. Hakimler, hak ve özgürlüklerle ilgili yargılama yaparken anayasanın 90. maddesini esas alsın, prob-

lem ortadan kalkar. Uluslar arası sözleşmeler zaten bireysel hak ve özgürlüklerimizi korumak açısından yeterlidir. Ama asıl bu başlığı bize tartıştıran şey, Kürt sorunudur. Dolayısıyla bunu teğet geçeceksek, yeni anayasa bunu tartışmayacaksa, Kürtlerin bu tarihsel konumunu ve hak ettikleri meşru olan hakkını, halk olmaktan kaynaklı hakkını teslim etmeyecekse korkarım ki bu toplumsal barış meselesini daha çok uzun süre tartışacağız ve bu anayasa bu derde derman olmayacak maalesef.

Bu konularda DTP olarak ne yapacağımıza ilişkin görüşlerimi sorularınızla açmaya çalışacağım. Çok fazla uzatmadan son olarak şunları söyleyip bitireyim: Halk olarak meşru bir talepte bulunuyoruz. Bu meşru talebimizin tarihsel temelleri var. Kendi ülkemizde, kendi anavatanımızda özgür bir halk olarak Türkiye’de yaşayabileceğimizi savunuyor, buna inanıyoruz. “Türkiye’de birlikte yaşamak halen mümkündür” diyoruz. Ancak “bugünkü Türkiye Cumhuriyeti devleti idari yapısı sistemi içerisinde Kürtlerin kendini ifade etmesi imkansızdır” da diyoruz. Bu nedenle biz demokratik özerkliği, başka bir idari modeli öneriyoruz. 80 yıldır bu eğitimle büyümüş bu kafaların -bu saatten sonra- Kürdü algılayabilme, Kürdü kardeş kabul edebilme, Kürdü bir halk olarak kabul edebilme imkan ve olasılığı yoktur. Bu, ancak gelecek nesillerde ancak çözülebilecek bir problemdir. Tarih kitaplarını şimdi yazarsanız etkilerini ancak elli yıl sonra görebilirsiniz. Bu nedenle ortak vatanda yaşamak mümkündür ama Kürtlerin kendi dil problemlerini, kendi eğitim problemlerini, kendi kültürünü yaşatma, örgütlenme problemlerini, kendi bölgesel meclislerinde, kendi kuracakları idari mekanizma ve yapı içerisinde çözmeleri, çözebilmeleri en mümkün olan yöntemdir. Özerklik dediğimiz de biraz budur, daha sonra belki açmaya çalışırız, teşekkürlerimi sunuyorum arkadaşlar.

Sezgin Tanrikulu: Teşekkür ediyoruz, milletvekilimize. Toplantının formatı gereği eğer konuşmacılara sorularınız varsa, bunları bize iletebilirsiniz, konuşmacılar daha sonra bu soruları yanıtlayacaklar. Ancak hemen belirteyim: Sorularınızı yazılı olarak alacağız, eğer konuşmalara dair bir katkı yapmak istiyorsanız daha sonra sözü size vereceğim. Bu nedenle sorular ve değerlendirmeler birbirine karışmasın. Bu oturumun son sözünü Kürşat Bumin’e veriyorum. Kürşat Hocam genel bir değerlendirme yapacak, buyurun Hocam.

Kürşat Bumin: Ben de hepinize hoş geldiniz diyorum, bu tatil günü salon yine dolu. Tabii Diyarbakır, çok yüksek düzeyde politize olmuş bir şehir. Dün akşam arkadaşlar bir esnaf kahvesine götürdüler bizi, orada 20-25 kişiydik. Gerçekten çok güzel ve politik bir sohbet oldu: sonradan öğrendim ki burada her zaman böyle olurmuş. Elbette bu derece yüksek politizasyona sahip yerler çok az, ancak bu bölgede –başta Diyarbakır olmak üzere- her yer son derece politik. Sezgin Bey, “Şemdinli’ye gittim” diyordu “orada kahvede 70 yaşındaki adam bir politik analiz yapıyor, hayret ettim”

Şimdi politizasyon güzel bir şey, ben de politikayı ve politika konuşmayı severim. Eğer politika hak ettiği gibi tartışılırsa, bu çok tatlı olur. Ama politikleşmede bazen “yanlış politizasyon” ve “sahte politizasyon” gibi durumlar da ortaya çıkar ki burada sı-

kıntı olur. En kötüsü “sahte politizasyon”dur ki, ben Türkiye’de muhalefet partilerinin tavrını bu şekilde yorumluyorum.

En son Selahattin Bey’i en son dinledik. Bir kere, onun karamsarlığı bana fazla karamsar geldi. “Bugün çocuklar okumaya başlayacaklar, elli sene sonra yeni bir nesil çıkacak, elli sene sonra bakalım o zaman.” O zaman da bir sürü problem çıkabilir ama işlerimiz rast giderse elli sene sonra bu sorun çözülebilir. Şimdi bu politikayı seven ve politika yapan birinin bu kadar karamsar olmaya hakkı yok. Çünkü politika bu toplumda daha yeni keşfedilmeye başlanan bir şey yani, daha çok yeni. Türkiye epeyce de yaşlanmış bir Cumhuriyet oldu, 80’ni geçti. Uzunca bir tek partili dönem yaşadı. Sonra işte çok partili hayata geçti, eskisine nazaran çok daha makbul bir düzen oldu. Ama ardından çeşitli askeri darbeler yaşadı. Şimdi Türkiye daha yeni yeni kendini bulmaya çalışan bir toplum, Türkiye daha yeni yetişkin olmaya başlıyor.

Selahattin Bey, Kürt meselesi ile ilgili bazı şeyler söyledi. (Bu arada belirteyim: “Kürt Sorunu” demek benim hoşuma gitmiyor. Ne o öyle “su sorunu” der gibi? “Kürtlerin kimliksel sorunları” denebilir ama bu biraz uzun olur, bu nedenle “Kürt meselesi” desek daha iyi. Çünkü “Kürt sorunu” deyince sorun olanın ne olduğu anlaşılıyor. Kürt mü sorun? Kürdün sorunu mu? Kürtlerin sorunu mu? Dolayısıyla Kürt sorunu, tam olarak neden bahsettiğimizi karşılamıyor.) Öncelikle söyleyeyim ki, tarih kitaplarında anlatılmayan sadece Kürtler değil, unutulmuş daha bir sürü şey var. Kitap, sadece Kürtleri değil, hiç kimseyi anlatmamış zaten. Bakın, bu ülkenin “Ermeni tehciri” gibi bir trajediyi tartışması bile daha on yılı bulmadı, beş-altı yıldır bu konu tartışılıyor. Önce –iki sene önce- Bilgi Üniversitesi’nde bu konuya dair ilk toplantıyı biz yaptık, arkasından da Kürt konferansı yapıldı.

Bu konuları toplum bilmiyor, bilmemesi de çok normal. Mesela o konferansta arkadaşlardan bir anlattı: Amerika’ya üniversiteye gidiyor, misafir edildiği evin komşusu bunları yemeğe çağırıyor. İsmi versem sizin de tanıyacağınız bu arkadaş yaşadıklarını çok güzel bir dille anlattı: “Eve gittim” dedi, “Bir baktım duvarda ud ve saz asılı, masadaki yemekler de bizim yemeklere benziyor. Sonra adam öyle güzel Türkçe sözcükler kullandı ki şaşırđım.” Nereden bilsin ki bir Ermeni’nin evine misafir olduğunu. “Sonra sofrada bahis açıldı, tehcirle ilgili hiçbir şey duymadığımı anladım.” Biz kendimize baksak, üniversite yaşına gelip de Ermen tehcirini bilmeyen çok kişiyi görebiliriz çevremizde. Kısacası Cumhuriyet, bu bakımdan başarılıdır; neyi gösterip neyi gizlemesi gerektiği konularında son derece başarılıdır. Sorun sadece Kürtlerin unutturulması meselesi değildir. Sorun Türkiye’nin daha yeni yetişkin olmaya başlamasıdır. Bu nedenle karamsar olmamak lazım, ben karamsar değilim.

Bu bağlamda Kürt meselesi ile ilgili olarak, Selahattin Bey’in anlattığı gibi, ta Malazgirt’ten başlayan bir tarihin de bize hiç yararının olmadığını düşünüyorum. Malazgirt’te beraberdik, eee ne yapalım? Daha yakına gelelim, Kurtuluş savaşında da beraberdik, eee ne yapalım? Bunun üzerinden 80 sene geçmiş. Şimdi durum ne? Yarın ne yapacağız? Politikanın ve politikacının görevi buna cevap aramaktır. Bu daha

makbul bir tavır olur. Yoksa tarihe, tarihte kimlerin unutturulduğuna takılıp kalırsak yol alamayız. Bakın, yakınlarda Can Dündar ve arkadaşı, Bülent Ecevit'in gizli dosyalarını kitap olarak yayınladılar. Ecevit, Başbakan iken MİT'ten dosya geliyor. İçindeki bir raporda "kendini Kürt sananlar" diyor. Yani düşünün, öyle bir devlet ki gizli raporunda bile -belki bir gören olur diye- "Kürt" diyemiyor, "kendini Kürt sananlar" diyor. Bir istihbarat raporunda ne olur "Kürtler" dese? Hayır, orada da kendine oto-sansür koyuyor. Dolayısıyla kötü bir geçmişimiz var; bunu her gün oturup birbirimize anlatabiliriz. Kürt meselesinden Ermeni tehcirine, oradan Rum mübadelesine kadar binbir anekdotu birbirimize hatırlatabiliriz.

Örneğin bu memlekette bir buçuk milyona yakın Rum, mübadele sırasında gitti. Bu Anadolu'daki Rumlar gittiler, sadece İstanbul'dakiler kaldılar. Gidin İzmir tarihine bakın, orada bir Rum bahsi var mı? Ben Tokat'ta büyüdüm, Tokat biliyorsunuz Ermeni nüfusunun çok yoğun bir şehirdi. Babam bazen -herhalde geçimini ve bütçesini düzeltemediği zaman- esnafa kızıp kadınların boynundaki elmaslara işaret ederek "Bunlar aslında tehcirde kalan elmaslardır" diye söylenirse, ben de Ermeni tehcirini bilemezdim. Çünkü bir tane kilise kalmamış Tokat'ta. Bir Tokat tarihi okudum, tek bir bahis yok Ermeniler hakkında. Hadi diriler yok ama ölümler nerede, kiliseler nerde, kabristan nerede? Böyle bir şey olabilir mi? Bu konuda çalışma yapan bir arkadaşımınla konuştuğumda bana şöyle dedi: "Gittiğin şehirlerde gayri-müslimlerin mezarını bulmak istiyorsan top sahasını soracaksın. İşte o top sahası, senin aradığın yerdir." Buraya geldiğimde de arkadaşlara sordum, burada biraz yıkık-dökük olsa da yine var, ama eskisi gibi kalmamış. Böyle bir şey olabilir mi? Dayanılacak bir şey midir bu?

Dolayısıyla olan-bitenler çok kötü; hem teorik olarak yanlış, hem pratik olarak zalimlik. Fakat salt bunlardan bahsedilerek politikanın alanına girileceğini sanmıyorum. Bugün ne yapabiliriz, yarına dair tasavvurumuz ne, bunun üzerine konuşmak lazım. Onun için de mesela Selahattin Bey'den ben şöyle bir konuşma beklerim: "Bugün durumumuz budur, şu anda yapılacak olanlar şunlardır, yarın ise şunları yapmak gereklidir." Mesela anayasayı konuşuyoruz. Bu meselenin anayasada nasıl çözüleceğini, anayasa taslağının buna imkan verip vermediğini çok açık ve somut bir şekilde konuşmak lazım. Başkanın toplantıyı açarken vermiş olduğu bilgi çok güzel: Barolar Birliği'nin aralarında eski Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden'in de bulunduğu bilim kurulunun önerdiği "bölge modeli" ile DTP'nin önerdiği modelin aşağı yukarı aynı olduğunu belirtmesi güzel oldu. Mesela bu, meseleyi sahici anlamda politik olarak düşünmek için bir öneri. (Yekta Güngör Özden derken gülüyorum, kusura bakmayın. Çünkü kendisi, 12 Eylül darbesi ile anayasa ortadan kalktığı halde Anayasa Mahkemesi üyesi idi. Düşünebiliyor musunuz, anayasa yok ama mahkemesi var ve bunlar da üyeliğe devam ediyorlar. Türkiye böyle bir ülke, dünyada eşi benzeri yok.) Barolar Birliği, öneriyi çok kısa tutmuş, bunun çok geliştirilmesi lazım. Ama sonradan ne oldu; DTP tuttu bunu aynen kabul etti, sonra da başka hiçbir şey demedi. Böyle politika olur mu? Oysa ben DTP'de olsam ve anayasada idari reformun mutlaka yapılmasını savunsam

o zaman “Kamuoyuna çıktığımda bana sorduklarına ne cevap vereceğim?” diye düşünüp bir çok alternatif hazırlardım. “Bu A, bu B, bu C planı” deyip, üç tane klasör koyardım soranların önüne. Politika böyle yapılır, yoksa başka türlü mümkün değil.

İnsanların anayasadan taleplerinin olması gerekir. Eğer bu talepler yoksa ben buna “yanlış politika” derim. Çünkü eğer politikanın amacı insanlar için ortak iyiyi bulmaksa, bu ortak iyinin araçlarının ne olduğunun somut bir şekilde ortaya konması lazım.

Bana göre Kürt meselesinde öncelikle bir vatandaşlık problemi var, burası doğru. Fakat bu konu da tez sahipleri tarafından açıklıkla dile getirilmiyor. Ben, Vahap Coşkun’un bildirisinde önerdiği formülü benimsiyorum. Yani vatandaşlık tanımına “işte şuna Türk denir” gibi bir ibarenin konulmaması lazım. Anayasa taslağında getirilen vatandaşlık önerileri yeni değil. En iyisi vatandaşın kim olduğunu tarif edecek bir tanımdan kaçınmaktır ki, bu konuda ben de bir yazı yazmıştım. Bize, için de “Türk” sözcüğünün geçmediği bir anayasa lazım. Yoksa bazılarının savunduğu “Anayasada Türk olsun ama yanına Kürdü de koyalım” düşüncesi yanlış, çünkü bunun arkası gelmeyebilir, bu konudaki tartışmalar kırıncı olabilir. Mesela geçen gün Ahmet Türk’ün “Biz burada şu kadar milyon insanız, şu kadar yıldır burada yaşıyoruz, biz yakın zamandaki göçlerle buraya gelen insanlarla kıyaslanabilir miyiz?” şeklindeki ifadeleri ne kadar inciticiydi değil mi?

Dolayısıyla anayasada bir veya iki etnik kimliğe yer vermek yanlış, ikinciye anayasaya koydunuz mu üçüncüsünü de koymanız lazım gelir. Bunun sonu yoktur. Bu, anayasa yapım tekniği açısından yanlış bir yöntem; benim bilebildiğim kadarıyla hiçbir anayasada vatandaşa ne denileceğini belirten bir tarif yok. Vatandaşlık da kanunla tespit edilir, bir tarifi peşinde koşmaya hiç mi hiç gerek yok.

Tabii şöyle bir konu var: Benim aslında bu yeni taslağın ne getireceği konusunda kuşkularım var. Çünkü gördüğümüz gibi Kürtlerin özellikle politikleşmiş bir bölümünün dışında bu tartışmaya hiç kimse sahip çıkmıyor. Yakın zamanda İstanbul’da bu taslağı hazırlayan bir üyenin de hazır olduğu bir toplantı yapmıştık ve içeride sadece 17 kişi vardı. Yani ilgili yok. AKP böyle bir taslak hazırlıyor ama ben eminim ki AKP tabanında da bu anayasa değişikliği konusunda “Aman ne kadar da iyi oluyor, bu anayasa değişecek nihayet!” denilmiyordur. Ceza yasası yapılırken daha fazla bir katılım ve tartışma vardı ama halkın anayasayla fazla ilgisi yok. Keşke olsaydı tabii, Kürtlerin politikleşmiş bir bölümünün bu işe sarılması gibi mesela Aleviler de, Müslümanlar da daha bu işe daha fazla sarılsalardı.

Tabii ilgisizliğin yanında bir de anayasanın değişmesiyle birlikte bütün işlerin değişmediğini de unutmamak gerekir. Taslağa ilişkin tartışmalarda, devletin birey merkezli olması dile getiriliyor. Ancak Türkiye’de örneğin hukukun devlet merkezli olması veya idarenin uygulamalarında devleti öncelikle gözetmesi anayasanın böyle olmasından dolayı kaynaklanmıyor. Kendileri öyle olduğu için bu anayasa böyledir. Bu anayasayla iyi idare olmaz mı? Bana göre olur. Bakın 1924 Anayasası ile Türkiye uzun yıllar tek partili bir dönem yaşadı, ama anayasayla 1946’dan sonra çok partili bir hayat da sürdü.

Ülke tek parti diktatörlüğünden demokrasiye geçiyor ve bunu anayasasını değiştirmeden yapıyor. İki ayrı düzenleme, aynı anayasayla yapılıyor. Diyarbakır'da "irade" kavramı çok kullanılıyor. Eğer Diyarbakır'daki irade olsa, bu devlet merkezli anayasa ile bile basbayağı demokrasi olur bence.

Anayasayı değiştirmek isteyenlerin –başta da politikleşmiş Kürtlerin- anayasayla ilgisi nasıl olmalıdır? Üç noktaya dikkat çekmek istiyorum: Birincisi, idari yönetim faslının ayrıntılı olarak düzenlenmesi lazımdır. DTP'nin yaptığı gibi "bölge istiyoruz" diyen bir paragraflık bir metin hazırlamakla olmaz bu iş. Kimseye akıl veriyor diye görülmesin –kesinlikle böyle bir rol üstlenmek istemem- ama bunun şöyle anlatılması gerekir: Bölge esasına göre yeniden bir yapılanmanın nasıl rasyonel bir yapılanma olduğu ve AB'nin de bunu tavsiye ettiği net bir şekilde ortaya konulmalıdır. Bu yapılanmada kaynakların nasıl daha akılcı bir biçimde kullanılacağı, nasıl daha etkili olacağı açıklanmalıdır. Öyle ki bu metni okuyan "Yahu sahiden amma merkeziyetçi bir yapılanma bu; oysa şöyle bölgelere ayrılacak ne kadar güzel olur, işlerimiz daha rahat yürür" diye düşünmeli ve ikna olmalıdır. Bunu hazırlamak anayasada değişiklik talep edenlerin üstlenmesi gereken bir iştir.

İkincisi, vatandaşlık konusudur. Bu meseleye daha önce değindim ama bu fasılda asıl yapılması gereken, "Kürt" sözcüğünün anayasaya girmesi değil "Türk" sözcüğünün anayasadan çıkarılmasını sağlamak ve buna ilişkin donanımlı dosyalar hazırlamaktır.

Üçüncüsü, bu taslakla ilgili olarak benim bazı farklı eleştirilerim var, onları da söyleyeyim. Dün de konuşuldu anayasada bazı yerlerde "Türk devleti", bazı yerlerde ise "Türkiye Devleti" ifadeleri kullanılmış. Anayasayı yazanlar karıştırmış olmamalılar herhalde. Bu taslakta bu karışıklık yok; "Türk devleti" elimine edilmiş, "Türkiye devleti" kullanılmış. Bana göre "Türkiye devleti" denmemesi gerekir. "Peki, ne diyeceksiniz?" diye sorarsanız, ben "Türkiye Cumhuriyeti" ifadesinin kullanılmasının doğru olduğunu savunuyorum. Zira cumhuriyet, devletin yönetim biçimini ifade eder. Bize en yakın olduğu söylenen Fransız Anayasasına da açın bakın "cumhuriyet"ten bahseder. Bu, çok hoş; bizde olduğu gibi "Türkiye Cumhuriyeti Devleti" dediğinizde tuhaf bir ifade çıkıyor ortaya. Bu tuhaf ifadenin arkasında şöyle bir anlayış yatıyor olsa gerek: Devleti de, cumhuriyeti de yedirmemek. Hem devleti, hem de cumhuriyeti güçlü ve sağ salım tutmak için, ne olur ne olmaz, her ikisini de mutlaka kullanmaya özen gösteriliyor. Devleti de cumhuriyeti de sağ salım tutacaksınız. Bunun değişmesi ve sadece "Türkiye Cumhuriyeti" denilmesi gerekir.

Bu çerçevede üzerinde konuşulması gereken konulardan biri de "egemenlik"tir. Egemenlik, benim öteden beri üzerinde durduğum bir konudur. Millet Meclisi'nde kürsünün arkasında yazılı olan "'Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" ifadesi yanlış. "Egemenlik, milletindir" demek ve "kayıtsız ve şartsız" ifadesini çıkarmak lazımdır. Nitekim Fransız Anayasasında da "Egemenlik milletindir" denilir. Doğru olan budur; çünkü kayıtsız ve şartsız bir egemenlik olmaz. Hele -1961 Anayasasından sonra- Türkiye'de olduğu gibi Anayasa Mahkemesi'nin olduğu bir yerde "kayıtsız ve şartsız

bir egemenlik” söz konusu değildir. Bu çok Rousseau’cu egemenlik anlayışı doğrudan demokrasiyi hatırlatan bir formül olduğu için 1921 anayasasına uygundu, çünkü o zaman böyle bir durum vardı ama 1924’ten sonra yanlıştır. Bu taslağın bunun üzerinde ısrar etmesi doğru değildir.

Atatürk meselesiyle ilgili Sedat Yurttaş’ın sabah söylediklerine katılıyorum. Taslağı hazırlayan Ergun Özbudun, Atatürk adının bir saygı ve anma ifadesi olarak kullanıldığını söyledi ama bu, yemin metinlerinde var. Bence çıkarmak lazım, çünkü sivil anayasalar içinde böyle bir özel ismin bir anayasada geçtiği hiç görülmemiş bir şey değil. Belki Kuzey Kore’de Kim İl-Sung’un falan adı geçiyor olabilir her yerde geçtiği gibi. Atatürk adının metinden çıkarılmasını istemek birçok kişiyi kızdıracaktır ama kızmaya gerek yok. Böyle bir tasarruf, Atatürk’ün manevi şahsiyetine hakaret teşkil etmez, sadece anayasa yazım tekniği açısından anayasalarda bir isme yer vermek doğru değildir.

Çok büyük önem taşıyan seçme- seçilme ve siyasi haklar faslında bu taslak bir eski yanlışı tekrar ediyor ve anayasanın 67. maddesinde “Silah altında bulunan er ve erbaşlar ile askeri öğrenciler oy kullanamaz” diyor. Bu büyük bir yanlıştır; çünkü Türkiye’de -az değil- 500-600 bin insan askere alınmıyor ve bunlar oy kullanmıyorlar. Böyle bir şey olabilir mi? 600 bin gencin elinden siyasi hakkını almak olacak iş mi? Bunu savunmak için ortaya konulan bazı gerekçeler var. Örneğin askerlerin oy kullanması durumunda komutanın yönlendirmesinin devreye gireceği söylenir. Bu tatmin edici bir gerekçe değil; seçimi hakim gözetiminde sağlıklı bir şekilde yapar, gençlere bu hakkını tanırırsınız. Silah altında diye hiç kimseyi siyasi hakkını kullanmaktan mahrum edemezsiniz. Sorularla devam ederiz, teşekkür ederim.

Dördüncü Oturum

Tartışma Bölümü

Sezgin Tanrıkulu: Sayın Bumin'e teşekkür ediyorum. Değerli konuklar çok sayıda soru var, sizler de katkı sunmak için burada sabırla bekliyorsunuz. Ben her konuşmacımıza soruları cevaplandırmaları için beş dakika süre vereceğim. İlk sözü konuşma hakkını çok kısa kullanan Abdurrahman Bey'e veriyorum.

Abdurrahman Kurt: Ben anayasal çalışmalardaki zeminle ilgili düşüncelerimi açıkladım ama belki biraz şuna değinmek gerekir: Bugün neden AK Parti Hükümeti döneminde bir sivil anayasa ihtiyacı doğmuştur? Şahsen, bunun toplumun kendi dinamiklerinin dayatmasıyla direkt bağlantılı olduğunu düşünmüyorum. Bu nedenle bu hususta birkaç düşüncemi burada ifade etmek isterim. Özellikle bu dönemlerde hukukun ve pazarın küreselleşmesi dünyada rekabet edebilir ülkeler arasında kalmak için bunlarla olan bağlantılar, bölgesel entegrasyon trendinin ulus-devlet trendinin yerine geçiyor olmasıyla birlikte ulus-devletin aşındığını görüyoruz. Ulus-devletin 1648'lerde oluşan yapısı ve vatandaşlık anlayışı değişiyor, ulus- devletin tek tipçi yaklaşımı yerine dünya çok-kültürlülüğe kayıyor. Uluslararası belgelerde ifadesi bulan ve ulus-ötesi mekanizmalarla desteklenen evrensel insan haklarına uymak, artık bir boyutuyla, devletler açısından bir zorunluluk haline geliyor. Bana göre bu şartların altında Türkiye, uluslararasındaki yerini muhafaza etmek için sivil ve demokratik bir anayasa yapmak mecburiyetindedir. Sadece bunu ifade etmek için söz almıştım, saygılar sunuyorum.

Selahattin Demirtaş: Herhalde salonda soru sormayan kimse kalmamıştır. Gelen çok fazla sayıdaki sorudan çok renkli bir dinleyici profiline sahip olduğumuz anlaşılıyor, hepsini cevaplandırmaya çalışacağım. Kürşat Hoca eleştirilerini yöneltmekle biraz aceleci mi davrandı bilmiyorum ama ben özellikle somut tespit ve önerilerimi ikinci bölüme bırakmayı tercih ettiğimi konuşmamın başında belirtmiştim. Yapacağım tespitin alt yapısını oluştursun diye sorunun tarihi bölümünü anlattım; böylelikle anayasal taleplerimizin tarihsel dayanaklarını ortaya koymak istedim. Dolayısıyla Kürşat Hocanın beklentilerini de karşılayacak sunumu, sizden gelen soruların da katkısıyla, şimdi yapmaya çalışacağım.

Ama şunun bir kez daha altını çizmek istiyorum: Malazgirt de, Kurtuluş Savaşı da bizim için önemlidir. Eğer tarihi yok sayılan bir halk tarihini var etme ve var olduğunu anlatma çabası içine giriyorsa -böyle bir ihtiyaç hissediyorsa- bu, belki trajik bir du-

rumdur ama zorunludur. Yani Kürtlerin bugün Türkiye’de bir halk olarak yaşadıkları problemlerin temel tarihsel kaynağının bilince çıkarılmaması ve topluma bunun izah edilmemesi durumunda Kürtlere haklar verilse dahi, Kürtler kendi sorununu çözme-ye çalışsa dahi veyahut aşmaya çalışsa dahi Türklerle bu sıkıntısını, problemini, çatışmasını aşma konusunda zorlanacaktır. Dolayısıyla Türkiye toplumunda bu bilincin yayılması için, bu gerçek tarih bilgisinin, anlatılması önemlidir. Halen yalan yanlış ve sadece ismi “bilimsel” olan eserlerle bu ülkede öğrenciler yetişiyor ve profesör olmasına rağmen sadece bu kaynaklarla beslendiği için bu ülkedeki Kürt inkarına bu insanlar katkı sunuyorsa, inanarak bunu yapıyorsa biz Türklere kendimizi anlatmakta sıkıntı yaşarız. DTP niye Türkiyelişemiyor? Neden Kürtler derdini Türklere anlatamıyor? Niçin Batı’da bu kadar duyarsızlık var? Bütün bu soruların bir tarihsel altyapısı var, bunu anlatmaya çalışıyorum. Problem budur.

Eğer Kürtler kendi çabaları, sorgulamaları ve mücadeleleriyle bu tarihi bilincini ortaya çıkaramamış olsalardı sorun yoktu zaten. Herkes Türkleşeydi problem yoktu, benim de itirazım olmazdı, herhalde bu tartışmayı da yürütmezdik. Etik açıdan bu çok mu kötü olurdu? Bir dilin ve bir kültürün bir kültür Türkiye’de yok olması önemli midir, değil midir? Önemli olan herkesin doyması mıdır, açlık mıdır veya başka bir şey midir? Kimlik meselesi, etnik mesele bu kadar önemli midir? Bunlar başka bir tartışmanın konusu ama bunu problem etmiş bir halk var ortada. Artık sizin bu etnik kimliğe değer verip vermemenizle ilgili bir şey değildir bu. Bu halk bunu kendine problem etmiş ve bunun için canını vermişse, siz buna değer vermezseniz dahi- o halkın kendi kimliğine ve kültürüne biçtiği değerden dolayı saygı duymak zorundasınız, başka çaresi yoktur. Yani 21. yüzyılda bir kimlik mücadelesini etnisiteye dayalı bir talebi küçük görmenin, yetersiz hor görmenin bir anlamı yoktur. Çok bilimsel bir açıklaması olmak zorunda değil, halk istiyorsa onun için de mücadele ediyorsa, siyasetçisine düşen de bunu takipçisi olmaktır diye düşünüyorum, sorularla belki somut taleplerimizi veya anayasadan nasıl şeyler istediğimizi açacağız, teşekkür ederim.

Sezgin Tanrikulu: Değerli konuklar çok sayıda soru var, nerdeyse soru sayısı ile izleyici sayısı birbirine eşit sayılır. Dolayısıyla herkes en azından yazılı sorularıyla bu toplantıya katılmış oldu. Bu soruların tek tek okunması bile bu bölümün süresini aşar. Fakat Diyarbakır Barosu olarak biz bu soruları atmadık, her oturumun sorularını ayrı ayrı tutuyoruz, bunları yazılı hale getireceğiz. Bu konferansı yayın haline getirdiğimizde, sizin sorularınız da bu yayının içinde olacak.

Forum aşamasıyla ilgili olarak saat 17.00’de süremiz doluyor. Dün, kadın konuşmacıların olmamasından bahisle bize yöneltilmiş bir eleştiri vardır. Bu haklı bir eleştiriydi. Ancak toplantının ilk formatı ile iki gündür gerçekleştirdiğimiz format da birbirine uygun düşmedi, o nedenle de kadın konuşmacı olmadı. Ben, yetkimi kullanarak, söz almak ve katkı sunmak isteyen kadın konuklarımıza öncelik vermek istiyorum. Onların katkılarından sonra eğer zaman kalırsa erkek konuklarımıza söz vereceğim. Bunu oy-

lamaya da sunmayacağım, doğrudan yetkimi kullanacağım. Şöyle yapalım. Öncelikle konuklarımız katkılarını sunsunlar, ardından konuşmacılarımız bu katkıları ve gelen soruları dikkate alarak cevaplarını verirler ve toplantıyı bu şekilde bitiririz.

Bir dinleyici: Öncelikle bütün konuklara ve katılımcı arkadaşlara hoş geldiniz demek istiyorum. Sorum Sayın Abdurrahman Kurt’a olacak. Daha dün itibariyle sınır dışı operasyona, bu operasyonun sonucu olan gençlerin ölümüne, annelerin ve babaların gözyaşına evet diyen sizin, demokratik ve sivil bir anayasa tartışmasında bulunmanız ne kadar anlamlı?

Sezgin Tanrikulu: Yalnız, değerli arkadaşlar konferansın amacına ulaşması bakımından formatı bakımından da bir uyarı yapmak durumundayım. Biz burada bulunan konuklarımızı yargılamak amacıyla bulunmuyoruz. Sorularınızı yazılı olarak iletiniz, bunun dışında kendi düşüncelerinizi kişileri ve bir siyasal yaklaşımı hedef almadan ortaya koyarsanız daha doğru olur. Diyarbakır Barosu biz beş yıldır Diyarbakır’da çok sayıda toplantı yaptık. Bu toplantılarda, özgür bir tartışma ortamı yaratmak amacıyla, yazılı soruların yanında, sözlü katkı almayı da başlattık. Ama bunda dikkat ettiğimiz nokta şudur: Eleştirebilirsiniz, eleştirileriniz ağır da olabilir, çünkü biz ifade özgürlüğünden yana insanlarız, ama eleştiri hakkını da suistimal etmemeye özen göstermek gerekir. Evet, ben kadın konuklarımızdan katkı alacağım.

Bir dinleyici: Selamünaleyküm, Ben Muhittin Batmanlı, Dicle Fırat Diyalog grubunun bir üyesiyim. Dicle Fırat Diyalog grubu daha oluşum safhasında olduğu için ben grup adına değil, kendi adıma konuşuyorum. Biz, Kürdistan dediğimiz –ki ben Kürdistan demiyorum tarihlerde böyle bir bölge geçiyor- bölgede, Kürt sorununa hassas Müslümanların, dindarların bir araya gelmiş olduğu bir yapılanmayız. Bu yapılanmanın merkezi Amed’dir. Biz genelde Kürt kökenliyiz, Kürdistanlıyız, bu bölgenin insanıyız. İçimizde Arap olabilir, Türkmen olabilir, değişik ırklara mensup insanlar olabilir. Ama biz birincisi dindarız, ikincisi kimden gelirse gelsin –isterse benim Müslüman kardeşimden gelsin- biz şiddete karşıyız, üçüncüsü biz bölge halkının ancak diyalogla meselelerin çözüleceğine inanıyoruz. Dördüncüsü biz “feri meseleleri bir tarafa bırakıp genel meselelerde anlaşmamız lazım” diyoruz. Bu ekip adına AK Partiye sesleniyorum: Kara hareketını tasvip etmiyoruz, biz Müslüman Kürtler olarak bu hareketin İslam’da yeri olmadığını, halkımıza -Kürt ve Türk halkına- fayda vermeyeceğine inanıyoruz. Geçen gün DTP mitinglerinde özellikle birkaç tane sivil toplum örgütü taşlandı, camları kırıldı ve aynı zamanda şu anda bizimle irtibat halinde olan sağımızdaki arkadaşım DTP yürüyüşü esnasında taşlandı. Biz bu şiddet olaylarını tasvip etmiyoruz, “İnşallah bunu DTP yapmamıştır” diyoruz, iyi niyetli olarak “Bu, provokasyondur” diyoruz. Bizim DTP’den beklentimiz bu tip olaylara mahal vermemeleridir. Geçmişte yaşandı 1985-1995 yıllarında Kürdistan topraklarında Kürtlerin savaşı başladı. PKK, Hizbullah mücahedelesi korucularla beraber binlerce Türkümüz, Kürdümüz, Arabımız öldürüldü, tekrar o günlere gelmeyelim diyorum. Ve onun için ancak ve ancak çözüm kardeşliktedir, çözüm diyalogdadır, selamlar diyorum hepinize.

Sezgin Tanrıkulu: Teşekkür ediyoruz, başka soru yok salondan anladığım kadarıyla. Konuklarımız sorularını yanıtlasınlar, buyurun Kürşat Bey.

Kürşat Bumin: Evet, vakitten dolayı kısaca söyleyeyim. Bana ulaşan birçok notta **“Malazgirt Savaşı’nda Kürtlerin de savaştığı olmasının önemsiz olduğunu nasıl böyle söylersiniz?”** diye sorulmuş. “Önemsiz” derken anlatmak istediğim şeydi: Malazgirt’in üzerinden neredeyse bin yıl geçmiş, şimdi oturup bunu konuşamayız. Elbette ki bir tarihi sohbette bunu konuşabiliriz ama bugünkü politik sorunlara Malazgirt’i konuşarak çözüm üretemeyiz.

Yine çok sayıda sorunun ortak bir noktası var**“Kürtler ne istiyor diye soruyorsunuz, aslında bu son derece ironik.Çünkü Kürtlerin ne istediği açık, aslında bilinmeyen devletin ne yapacağıdır.”** Ben o fikirde olmadığımı söyledim, halen de öyleyim. Kürtlerin tabi ki istekleri var ama Kürtleri temsil eden bir takım grupların ve doğrudan bir Kürt partisi olarak nitelenmesi de DTP’nin açık bir şekilde ne istediğini ben anlayabilmiş değilim. Belki de diyeceksiniz ki **“Herkes anladı da sen neden anlamıyorsun?”** Bunda da tereddüdüm var. Mesela ben, Şerafettin Elçi’nin ne dediğini çok iyi anlıyorum, oturup karşılıklı konuşabiliriz de. Şerafettin Bey, federasyon istiyor. O der ki “federasyon iyidir”, ben derim ki “hayır, kötüdür.” Oturur konuşur, birbirimizi ikna etmeye çalışırız. Ama DTP’de öyle net bir durum yok. Mesela DTP bir taraftan çok-kültürlülük diyor, diğer taraftan DTP Milletvekili Selahattin Bey, çok-kültürlülüğü eleştirip “Biz Avrupa’daki gibi çok-kültürlülüğü istemiyoruz, biz başka şey istiyoruz” diyor. Anayasada da –örneğin vatandaşlık meselesinde de- aynı durum belirsiz durum var.

Benim vurgulamak istediğim şudur: Meselenin açığa çıkması için ne istendiğinin açık seçik bir şekilde ortaya konması lazım. Yoksa öbür türlü devamlı aynı tekrarı içinde dönüp durulur. Bir örnek vereyim: İki gündür, Kürt meselesini merkeze yerleştiren bir tartışma yapıyoruz ama şiddetle politikanın ilişkisini hiç konuşmuyoruz. Şiddet yok sanki. Oysa politika ve şiddet meselesini konuşmadan Kürt meselesi konuşulabilir mi, mümkün mü böyle bir şey? Politikanın şiddeti reddetmenin bir yolu olduğunu, en başta gelen yolu olduğunu, politikanın olduğu bir yerde şiddete yer olmadığını söylemeden, bu konuları paranteze alarak konuşursak kendimiz aldatmış oluruz.

Şükrü Hanioglu’nun, Osmanlı’nın rötarı üzerine çok değerli bir yazısı vardı. Gerçekten Osmanlı reformuna baktığımız zaman, imparatorluk –çöküşü durdurmak için Tazminatın bu yana hep birtakım adımlar atmış. Ancak memleketi kurtarmak için attığı bu adımları hep gecikerek atmış. Mesela diyor ki Şükrü Hanioglu, eğer Osmanlı 1839’da Tanzimat Fermanı ile verdiği hakları 20 sene önce akl etseydi, imparatorluk için müthiş bir devrimci bir adım olurdu. Ama zamanında vermeyince bu hakları 1839 yayınlanan ferman Osmanlı içindeki halkları tatmin etmiyor, çünkü onun zamanı geçmiş oluyor.

Türkiye hep böyle rötarla gidiyor. Kürt sorununda böyle. Bakın kültürel hakları, adem-i merkeziyeti ve benzer konuları konuşuyoruz. Devlet bu konuda birtakım adımlar atıyor ama hep çekingen ve hep gecikmeli olarak. Örneğin kültürel haklar konusun-

da nihayet Kürtçe yayını kabul edecek noktaya geliyor ama hemen sınırlamaya başlıyor: İki saat yayın olacak, türkünün altına Türkçesini koyacaksın gibi. Bunların anlamı yok, çünkü bir hakkı zamanında tanımak önemli. Eğer zamanında hakkı tanırsan, bu işe yarar, sorunun çözümünü de kolaylaştırır. Yok gecikirsek tanıdığın hakkın çok fazla bir işlevi olmaz. Benim isteğim, açık ve net konuşarak bu gecikmeleri en aza indirmek, bunun için de devleti sıkıştırmak. Bunu yapacak olan da siyasi partilerdir, DTP'dir, dolayısıyla Kürt cephesinin buna katkıda bulunması lazım.

“Siyasetçiler açık konuşmalı” derken, siyasetçinin sözlerini herkesin anlamayabilmesini sağlayacak kadar açık bir şekilde o dile getirmesini kastediyorum. Yani sizin söylediğiniz ve yazdığımız herkes için anlaşılır olmalıdır. Şerafettin Bey'i onun için seviyorum, söyledikleri çok net anlaşılıyor. Ama bazı DTP'lilerin ne söylediklerini anlamıyorum. Mesela Aysel Tuğluk'un yazısını okumak bayağı güç. Ben bir felsefeciyim ama Aysel Hanım'ı okumak son derece güç bir iş. Hobbes'u ben de biliyorum ama şimdi Hobbes benim hangi işime yarar? Ben istiyorum siyasetçi somut sorunlara somut çareler üretsin. Yani bir bölgenin kaç ilden oluşması gerektiğini söylesin, bölge valisinin seçimle mi yoksa atamayla mı göreve gelmesi hakkında tartışma yapsın. Bölge Meclisi'nin nasıl oluşturulabileceği hakkında öneriler ortaya atsın, bölge yönetimine verilecek hakların çerçevesini çizsin, dışarıdan yatırımcı çekmek için nasıl bir vergi politikasının uygulanması gerektiği üzerinde düşünsün. Siyasetçinin görevi budur, Malazgirt'ten veya Kurtuluş Savaşı'ndan heyecanlanmak değildir.

Bakın, çok derin ve acil sorunlarımız var. Diyarbakır'daki arkadaşlara sordum; bir tarafta 300 milyara satılan evler var, diğer tarafta ise çöpten ekmecek toplanan çocuklar. Bu nasıl bir adaletsizliktir böyle? DTP'nin Türkiye partisi olmadan Diyarbakır'ın partisi olması gerekiyor. Önce yakınındakine bakmak, onun durumuna ve kimliğine bakmak ve çözüm üretmek gerekiyor.

Şiddet ve politika konusunu hiç konuşmamaktan çok rahatsızım. Bir daha söylüyorum arkadaşlar; bu konuyu açık seçik konuşmadan Kürt meselesini de gereği gibi tartışamayız, kendi kendimizi kandırmayalım. Şiddet hiç yokmuş gibi davranamayız, delirmedik herhalde.

Sezgin Tanrıkulu: Teşekkürler. Kritik bir süreçten geçtiğimizi dün de söylemiştim. O kritik süreç, bugünü anlamak içinde dünü bilmemizi zorunlu kılıyor. Biz eğer dünü tarif edemezsek bugünle ilgili durumumuzu fark edemeyiz ve yarınla ilgili de bir şey söyleyemeyiz. Türkiye'de sorun bu zaten; bugünü anlatırken geçmişe bakmıyoruz, buraya nereden geldiğimizi dikkate almıyoruz. O bakımdan sorunlarımız karmaşık, çözümü de zor. Ama bu sorunun içinden de çıkmak durumundayız. Sorun ancak siyasetle çözülebilir; bu nedenle siyasetin araçlarını doğru bir şekilde kullanmamız çok önemli. Ben şahsen demokratik siyaset dışında bir çözüm tarzına inanmıyorum.

Arkadaşlar bir kere daha teşekkür ediyorum. Son derce aktif bir katılım var, çok sayıda soru geldi. Saat 17.00'yi geçmesine rağmen hepiniz buradasınız, dinliyorsunuz, katkı sunuyorsunuz. Ben sözünü şimdi Sayın Milletvekilim Selahattin Demirtaş'a veriyorum.

rum. İlk konuşmasında çözüme ilişkin görüşlerini ikinci aşamada söyleyeceğini ifade eden Selahattin Bey'e çok sayıda soru sorulmuş. Buyurun Sayın Demirtaş.

Selahattin Demirtaş: Teşekkürler Başkan. Değerli arkadaşlar, çok değişik başlıklarda çok sayıda sorunuz var. Bazı sorular, içinde cevabını da barındırıyor. Ben sunumumu yaparken özellikle başlığa bağlı kalmaya çalıştım. Eğer bana “Buraya DTP’yi anlatmak için gel” demiş olsalardı, şüphesiz ki bu sorularınızın tamamını kapsayacak bir sunum yapmaya çalışırdım. Ama bana “Toplumsal barışın inşasında yeni anayasa nasıl bir rol oynar, DTP bu işe nasıl bakar?” başlıklı bir konu önerildi, ben de bunu anlattım.

“DTP’nin, Kürt meselesinin dışında başka hiçbir konularda bir fikri yok mu? Hiçbir projesi yok mu? DTP başka bir şey söyleyecek durumda değil mi?” gibi yorum da içeren sorular var. Bunlara cevap verebilmem için partimizin programını, partimizin hedeflerini uzun uzun burada anlatmak gerekir. Ancak bu salondaki bileşenin profilini dikkate alarak ve buraya siyasi propaganda dinlemeye gelmediğinizi düşünerek bir partinin propagandasını yapmamaya dikkat ettim. Dolayısıyla bundan kaynaklı bir eksiklik olduğunu düşünüyorsanız bu dinleyicilere duyduğum saygıdan kaynaklıydı. Çünkü bu bir DTP toplantısı değil. Aksi takdirde vallahi DTP’nin projelerini anlata anlata sizi mest ederdim ve muhtemelen salondan büyük bir kısmınız DTP’li değilseniz bile DTP’li olarak çıkabilirdiniz.

Değerli arkadaşlar sorularınızın tamamına cevap verme şansımın -en azından süre itibariyle- mümkün olmadığını ifade etmek istiyorum. Ama son olarak konuşulanları ve gelen soruları dikkate alarak merak edilen birkaç şeyi daha açmaya çalışayım.

Bu panelde “demokratik özerklik” konulu bir başlık vardı ve Sayın Hatip Dicle gelip onu anlatacaktı, ama zannedersen bir aksilik oldu. Geniş bir şekilde demokratik özerkliğin ne olduğunu, ekonomik altyapısının nasıl düzenleneceğini, Türkiye’ye nasıl uyarlanacağını aktaracaktı. Bu modelin Kürt sorununun çözümüne ne gibi katkıda bulunacağı, bölge kaynaklarının nasıl kullanılacağı, bölgesel meclislerin nasıl oluşturulacağı, meclislerin yetkilerinin ne olacağı hakkında bilgi verecekti. Bölge meclislerinin yerel yönetimlerle nasıl ilişkileneceğini, vali ile ilişkisinin ne olacağını, belediyelerle ilişkisinin boyutlarını anlatacaktı. Bizim “demokratik özerklik” programımızda tüm bunların cevapları var, bu projenin üzerinde uzun süre kafa yoruldu ve kamuoyuna deklere edildi. Kürşat Hocamız bizi sadece basından takip etmeye çalışmıştır muhtemelen. Eğer ben sadece basından DTP’yi takip etmiş olsaydım, istifa ederdim DTP’den. Dolayısıyla sadece tek yanlı bir medya bakış açısıyla DTP’yi izlemeye çalışırsanız maalesef DTP ne söylüyor, somut projesi nedir, aslında Türkiye için neler düşünüyor öğrenme şansınız olmaz. Bu konuda son derece haklısınız. Ben arada bir Roj TV izlemenizi de tavsiye ederim, bu konuda en azından biraz daha objektif haber sunma, en azından söylediğimizi olduğu gibi verme hakkımızı orada kullanabiliyoruz.

Arkadaşlar, “**elli yıl**” meselesi, bir karamsarlık değildi. Ben Türklerin -Kürtlerin demedim- bugün sahip oldukları Kürtlere bakış açısından kurtulmaları için bir neslin

geçmesi gerektiğini söyledim. Yoksa Kürt sorununun çözülmesi için elli yıl geçmesi gerekir demedim. Biz bu sorunu çözmeye başladık bile, uzun yıllardır da zaten bunun mücadelesi veriliyor. Kürt sorununu en kısa zamanda çözmek gerekiyor, çünkü bu sorun uzadıkça kan akıyor ve acılar derinleşiyor. Dolayısıyla daha hızlı çözebilmek için uğraşıyoruz, yoksa “Kürt sorunu elli yıl sonra çözülür” veya “Siyasetimiz budur, bakış açımız budur” demedim. Bunu düzeltme ihtiyacı hissettim.

“DTP’nin işsizlikle ilgili projesi yok mu?” Eğer Hatip Dicle, demokratik özerkliği burada anlatsaydı, bu soruna ilişkin çözümlerimiz burada vardı. Kürtler kendi yaşadıkları anavatanlarında, bölgelerinde işsiz bırakıldılar, bilinçli bir şekilde eğitimsiz bırakıldılar ve bu bölge bir devlet politikası olarak uygulandı, bölge gelişime kapatıldı. Çünkü gelişme demek, kapitalizmin oraya girmesi demektir. Bu ise, beraberinde ekonomik refahı getirecek, eğitimi artıracak, Kürtler kendini keşfedecekti. Eğer bu yıllar önce olsaydı Kürt aydınlanması çok daha hızlı olabilirdi. Ama inkar üzerine kurulan bir siyasetin bir ayağı da ekonomikti, işsizlik ve bugün yaşadığımız sorunların hepsi bu Kürt sorunu ana başlığı altında alt sorunlar, alt başlıklar olarak kendini tezahür ettirdi. Şimdi bizim önerdiğimiz demokratik özerklik modeli sadece etnik kimlik problemini çözen veya Kürtlerin dil ve kültür problemini çözen bir model değil. O bölgelerin meclisleri o bölgenin kaynaklarından elde edilen gelirlerle -bir kısım vergi gelirleri ile bir kısım bölgenin özkaynaklarından elde edilen gelirlerle- o bölgenin kendi ihtiyacı, yatırım ihtiyacı neyse kendisi karar verecek. Ankara’dan birileri oturup “Diyarbakır’da, Silvan’da tütün fabrikasına gerek yok arkadaş, ben kapatayım orayı, satayım” diyemeyecek. O bölge halkı kendi işsizlik sorununu “Hangi alanlara yatırım yaparsam çözerim?” diye kendi bölge meclisinde tartışacak. Bunu TBMM yapamıyor; hem niyetten kaynaklı yapamıyor, hem de bu ağır ve hantal bürokrasi nedeniyle yapamıyor. Dolayısıyla adem-i merkeziyetçi bir sistemle otoritenin, egemenliğin yerellere doğru dağıtılmasını, giderek demokrasinin yerleştirilmesini, küçük ölçekte sivil meclislerle, kent konseyleriyle desteklenmiş bölge meclislerinin halkın kendi öz sorunlarını kendisinin tartışıp bu meclislere çözüm önerileri götürebildiği daha küçük bölge örgütlenmesini öneriyoruz.

Bu idari yapılanma modelini önerirken Barolar Birliği’nin önerisinden faydalanmadık. Ben burada gördüm bu öneriyi, arkadaşlarımızın da muhtemelen bundan haberi yoktur. Kaldı ki tıpa tıp aynı da değildir. Bu model, Avrupa Birliği’nin önerdiği “Bölge Kalkınma Ajansları” şeklindeki ekonomik bir örgütlenme modeli de değildir. Başka bir şeyden söz ediyoruz biz; insanların yerelde kendi kendini yönetebildiği bir demokratik sistemden, yeni bir idari yapılanmadan söz ediyoruz.

Bu model, bölünmeye değil, bütünleşmeye yarar. Bölünmek, Kürtlerin çıkarına olmayacak, Türklerin çıkarına olmayacak, Türkiye’nin çıkarına olmayacak. En nihayetinde hepimiz kaybedeceğiz. “Bu ülke nasıl bölünmez?” sorusunu tartıştıktan sonra “İşte, böyle bölünmez” dedik. “Kürtler bölünmeden kendini nasıl ifade eder?” sorusuna “Böyle ifade eder” yanıtını verdik. Bu model birtakım kitapçıklardan çıkarıp kendi projemize dönüştürdüğümüz bir model değil. Dolayısıyla ekonomisiyle, politik idari

yapılanmasıyla, dil ve kültür haklarıyla, nasıl örgütleneceğiyle ilgili detaylı tartışmalar yapılmış ve sonunda ortaya çıkan model basına deklare edilmiştir. Basının bundan haberi vardır ama DTP'yi sadece basından izlerseniz DTP'nin iyi projeleri verilmez tartışılmaz. Bugüne kadar çok sayıda açık oturum izlemiştinizdir televizyonlarda, üç grup başkanvekili çağrılır genelde eğer siyasetçiler konuşuyorsa, MHP, CHP, AKP grup temsilcileri, milletvekilleri veya en azından parti temsilcisi vardır ama DTP yoktur, çağrılmaz. Görmezden gelinir, ısrarla yokmuşuz gibi davranılır, düşüncelerimiz anlatılmıstenilmez. İnkara dayalı bir sistemin temsilcileriyiz biz, inkar edilmiş bir halkın milletvekilleriyiz. Bizim de inkar edilmemiz, görmezden gelinmemiz lazım yani. Uygulanan sistem bu dolayısıyla DTP bir şey söylemiyor, DTP'nin projesi yok, DTP işkembeden konuşuyor, DTP işte sadece etnik siyaset yapıyor gibi bir algı oluşuyor. Ancak bu eleştirileri haklı bulabilmemiz için bizi yeterince tanıyor olmanız lazım, bize bu fırsatın yeterince veriliyor olması lazım.

“Ulusa Sesleniş” konuşmasında diyor ki Başbakan; “Bu ülkede demokratik siyaset yapmak hakkı herkese eşit derecede verilmiştir, kimse bunu inkar edemez.” Bakın, ben siyasette uğradığımız haksızlıkları, görmezlikleri, inkarı uzun uzun burada anlatmaya ihtiyaç duymuyorum. Fakat bizim DTP olarak AKP, MHP ile ve CHP ile eşit şartlarda siyaset yapma şansımız mı var bu ülkede. Öyle mi yapıyoruz gerçekten, o koşullarda mı yarışıyoruz biz. İnanılmaz baskılar, zorluklar, görmezden gelmeler, büyük bir medya psikolojik savaşı, devlet, medya, hükümet, muhalefet el birliğiyle bize karşı cephe almışken tek başına öbür tarafta biz varken maalesef “DTP bir şey yapmıyor, bir şey söylemiyor” diye eleştiriye uğruyoruz.

Bir de “DTP'ye fırsat verildi, Meclis'e geldiler ama bunu kullanmıyorlar, söyledikleri her şey gerilim yaratıyor” şeklinde bir söylem de var. Sanki Meclis'te olmamız bir lütufmuş gibi sunuluyor. “Zaten bunların dertleri başka, zaten dertleri çözüm olsaydı bugüne kadar bir şey söylerlerdi” diyorlar. Bu, inanılmaz bir şey. Ben, İnsan Hakları Derneği'nden DTP'ye gitmiş biriyim. 7 ay öncesine kadar İnsan Hakları Derneği'nin yöneticisiydim ve o güne kadar hiçbir siyasi partiye üye de olmadım, 7-8 yıl sadece İnsan Hakları Derneği'nde gönüllü olarak çalıştım. Eğer DTP'nin içinde değil de dışından bakan biri olsam derim ki “Herhalde haklılık payları var.” Fakat içeriden baktığımda DTP'nin ve dolayısıyla Kürt halkının inanılmaz bir vicdansızlıkla ve insafsızlıkla karşı karşıya olduğunu düşünüyorum. Vicdan sınırlarını çok çok aşan bir durumla karşı karşıyayız. Sıradan bir baskıdan, sıradan bir görmezden gelmeden, sıradan bir inkardan söz etmiyorum. Çok bilinçli, programlı, sistematik, ne yaptığını bilen bir süreçle biz karşı karşıyayız ve bunu kırmaya çalışıyoruz. Bu çemberi yırtıp “Biz varız, biz bu ülkenin iyiliğini istiyoruz, Kürtler bu ülkede kardeştir, birlikte yaşamak istiyor, bizim çözüm önerilerimiz var, projelerimiz var” demeye çalışıyoruz, bu kadar ağır baskı ve çember içerisinde.

Çok uzatmak istemiyorum ama herhalde derdimi anlatmadan da susmayacağım. Bakın DTP olarak Meclis'e geldiğimizde ilk beş-on gün saçımızla, başımızla, topuğu-

muza ilgilenmişler. İş konuşmaya gelmiş ve ilk konuşmamızı mecliste yapmışız. Ne demişiz bakın;

“Bu yüce çatı altında herkesin bir rolü ve gereği vardır, bizim rolümüz varlık nedenimizde Kürt sorununu çözmüş, insan haklarından yana, demokrasisini geliştirmiş, ekonomisi güçlü, bölgede barışın ve özgürlüğün modelini oluşturmuş, aydınlık bir Türkiye yaratma hedefine katkı sunmaktır. Çağdaş dünyada olduğu gibi çok dilli ve çok kültürlü bir toplumu bir arada tutabilecek yegane güvence anayasal demokratik vatandaşlıktır. Egemenliği yeniden üreten alt üst kimlik yaklaşımlarıyla, etnik, dinsel ve dilsel vurgularla değil, özgür eşit vatandaşlıkla tarif edilmiş kurucu ve düzenleyici rolünün ortak etnik kimliğe değil farklılıklara verildiği bir anayasanın oluşturulması önemli bir adım olacaktır. Farklılıkları zenginlik olarak görmek, çelişkileri aynılaştırmak yerine onları olduğu haliyle kabul etmek demektir, çoğulcu demokratik toplumun inşasına yönelmektir. Farklılıkların bir arada ve etkileşim içinde kendi kimliği ile yaşaması ve ötekileştirici her türlü egemen anlayışa son verilmesi ancak tekçi anlayışlara güç veren ayrımcı yasaların ortadan kaldırılması ile mümkündür. Farklılıkları zenginlik olarak kabul ettiğimiz zaman bunun yaşamda karşılığını bulması gerekir yoksa demagoji ve yanıltmadan öte bir söylem olmaz.”

Bir saatlik bir konuşmanın konumuzla ilgili kısmını aldım. Konuşmalar bittikten sonra Başbakan aynı gün iki saat arayla bu konuşmaya cevap verdi, ki bu da Başbakan'ın hükümet programının okunmasından sonraki ilk konuşmasıydı. Daha ortada bir şey yokken bakın Başbakan ne diyor. Meclis tutanağından aynen okuyorum:

“Tabii farklılıklardan bahsediliyor, şüphesiz ki farklılıklarımız yıkıcı olmayacak, birinci şart, tabii ki farklılıklarımız zenginlik olacak, ancak bu ifadeyi kullananlar şunun da altını çizerek söylüyorum bu ülkede bölücü teröre destek veren terör örgütünü de terör örgütü olarak ilan etmiyor. AK Parti sıralarından alkışlar. Bunu Avrupa Birliği üyesi ülkeler yapıyor Amerikası yapıyor, şurası yapıyor, burası yapıyor da, benim ülkemde bu kutlu çatı altında olanlar niye yapmıyor. Onların da yapması lazım. AK Parti sıralarından alkışlar. Bundan çekinmeyecek, niye çünkü bu çatı altında biz ortak değerler için mücadele vereceğiz, farklılığımız o zaman zenginliğimiz olur ama bunu görmezden gelemeyiz, kusura bakmayın.”

Şimdi değerli arkadaşlar bakın DTP bir şey söylüyor burada. Öneriler somut değil mi bilmiyorum, belki tam anlaşılmamış olabilir, ama bir şey söylüyor. “Bu iş anayasada saklı” diyor. “Birlikte yaşamak mümkün” diyor. “Demokrasi içerisinde çözmek mümkün” diyor. Bu işin muhatabı bunlara cevap vermek yerine, “Sen önce terör örgütü olarak ilan et ondan sonra farklılık zenginlik olur” diyor. “Yoksa yoksun” diyor. Başbakan'ın tartışmayı bu noktaya çektiği dakikadan sonra DTP üzerinde baskılar başladı. Ve kamuoyu şunu tartışmaya başladı: “DTP terör örgütü diyor mu, demiyor mu? Mesafe koyuyor mu, koymuyor mu?” Başbakan'ın bu söylemiyle birlikte tartışma bu aşamaya çekildi. Bütün basın yayın organları, bütün gazeteler, köşe yazarları, yorumcular, işte haberlerden sonra ahkam kesenler herkes buna yoğunlaştı. Çünkü DTP'yi

yıpratılabilmenin veya DTP'nin şurasından yakalayabilmenin en etkili yolunu keşfettiler. "Başbakan da bunu Meclis'te ifade etti, dolayısıyla buradan götürmek gerekir" diye düşündüler ve bütün tartışma bunun üzerinden yürüdü.

Buna karşılık biz, bu tartışmanın doğru olmadığını anlatmaya çalıştık. "DTP bu farklılığı ile katkı sürebilir ancak bu sürece. Bu tartışmayı sürdürmeyin, bunda ısrarcı olmayın" dedik. "Biz buna hem inanmıyoruz, hem söylemeyeceğiz, aksi takdirde bir farkımız kalmayacak, katkı sunamayız sürece. Asıl söylediklerimize bakın, işe yarıyor mu yaramıyor mu bunları tartışalım" dedik ama dinletemedik. Şimdi DTP'yi bu haliyle değerlendirmek bir yana, DTP'nin sanki iktidar veya ana muhalefet partisiymiş, Kürt sorununu çözmek zorunda olan partiyiymiş gibi sorumluluk yüklenmesi de işin cabası. Veleve ki bizim projemiz yok, olmayabilir. Veleve ki biz son derece yetersiz bir partiyiz, bu da olabilir. Bu konuda söyleyecek hiçbir şeyimiz yok, bu da olabilir. Bu bizim sorunumuz, bizimle seçmenimizin sorunu. Peki bizim projemiz yok, bizim söyleyeceğimiz yok diye yine suçlu biz miyiz? Başbakan diyor ki "AK Parti'de 75 tane Kürt milletvekili var", o zaman buyursun hükümet bu konuda bir şey söylesin. Çözmek zorunda olan, siyasi sorumluluk sahibi olan, bu sorunu çözmek konusunda bu süreçte siyasi sorumluluk üstlenmiş olanlara bu soru sorulsun: Nedir senin Kürt sorunundaki çözümün? Bu şiddeti nasıl çözmeyi düşünüyorsun? Neden DTP bu işin muhatabı gibi görülüyor, sorumlusu gibi görünüyor?

Biz böyle bir iddiayla gelmedik. "Biz Kürt sorununu çözeceğiz, Kürtlere özgürlük getireceğiz" diye bir iddiamız yok. Kürt sorununun çözümü konusunda, çözüme giden yolda biz kolaylaştırıcıyız, biz ön açıcıyız, biz çözecek güç değiliz, sorumluluk mevkiinde olan bizler değiliz, varsa bu konuda bir eksiklik, eleştirilecek bir siyaset, hükümetin siyasetidir.

Yine değerli arkadaşlar sorularınızda "şiddetle ilişki meselesi"ni sorduğunuz için ifade ediyorum, konuyla bağlı kaldığım için yine oralara çok fazla girme ihtiyacı hissetmedim. Fakat yani Kürtlerin tarihini, yaşadıkları sorunları inkar üzerine kurulan bu gerçekliği bilince çıkarmak bizim için -en azından Kürtler için- önemlidir. Türkler için çok önemli değil; çünkü tarihleri var, kitapları var, kahramanlık öyküleri var. Bir Türk için Kürtlerin tarihi çok önemli olmayabilir, hiçbir tarihi problemi olmayan, tarihi altyapısı kahramanlıklarla, abartılarla süslenmiş bir halk için çok önemli olmayabilir. Fakat tarihi inkar edilmiş, kendisi inkar edilmiş bir halkın, ancak kendi tarihini bilince çıkardıktan ve bu topraklarda "Biz varız" dedikten sonra ancak bir şeyler talep etme hakkı olabilir. Aksi takdirde şunu diyorlar: "Ne farkınız var ki bizden, avukat oluyorsunuz, doktor, cumhurbaşkanı, her şey oluyorsunuz. Nedir anlamıyoruz, ne istiyorsunuz tam olarak?" İyi niyetle şu ifade edilmeye çalışılıyor: "Türkler bu kadar kahraman, tarihleri bu kadar anlamlı şanlı, bir Türk dünyaya bedel. Biz de size Türk olma şerefini bahsetmişiz. Ama siz bunu problem ediyorsunuz, olacak iş değil."

Evet, Kürtler anlaşılıyor, anlaşılmaya çalışılmıyor, Kürtlerle empati yapılmıyor. Bu nedenle Kürtlerin sorununun bu ülkede bir Türk nasıl yaşıyorsa, bir Kürdün de bir

Kürt olarak öyle yaşadığı gün çözüleceğini bilince çıkarmamız lazım. Bir Türk bu ülkede Türk olarak nasıl yaşıyorsa Kürt de öyle yaşadığı anda ancak Kürt sorunu çözülmüş olur. Bir Kürt bir Türk gibi yaşamak isterse, bu da onun sorunudur. Hiç öyle milliyetçi takıntılarım yoktur; Kürt olmaktan mutlu da olmam, gurur da duymam. Ama benim halkımın kimliği inkar edilmişse bu benim sorunumdur ve bu çözülene kadar da bu halk kendini var etmek için elindeki araç ne ise onu kullanmaya devam eder. Bu birinci turda da belirttim halkların anayasal bir hak olan direnme hakkından kaynaklanır. Meşru müdafaa hakkından kaynaklanır. Bir halk kendini yok etme, inkar etme üzerinden onu yok etmeye karşı kurulmuş bir sistemi nasıl parçalayabilirse onu kullanma hakkına sahip olur. Dolayısıyla bizim yapmamız gereken bu halk bu hakkı kullanırken demokratik yol ve yöntemlerin dışına çıkılmaması konusunda, parti olarak, siyasetçiler olarak daha ciddi çabalar sarf etmemizdir. Şiddeti eğer bu şekilde bir yere oturtur, algılamaya çalışırsak çözümü çok kolaydır. Bugün çözebilirsek yarın ölme ihtimali olan gençlerimizi, kardeşlerimizi kurtarmış oluruz, dolayısıyla bugün çözmemiz lazım, ertelemememiz lazım. Kürt sorunu uzun yıllar tartışılabilir, çözümü uzun yıllara yayılabilir ama şiddet meselesi derhal çözülmek zorundadır. Bunda da tek sorumluluk DTP'de değildir, DTP işin kolaylaştırıcısıdır bu yolda taraflara destek olabilecek veya ön açabilecek role sahiptir ama yine asıl sorun siyasi sorumluluk almış olan hükümettedir. Eğer bu konuda siyasi bir açılım, bir çaba, bir çalışma içine girilmiyorsa bunun da vebali DTP'ye sorulmasın.

Değerli arkadaşlar sorularınız hepsine yanıt veremediğimin farkındayım ama çok sayıda soru var. Bir kısmı aslında soru da değil, daha çok hakaret içeriyor ama onlara da saygı duyuyorum. Bizi anlamaya çalışmalarını istiyorum; bu salonda bizi dinlemeye gelmişler madem anlamaya ve biraz da öğrenmeye çalışsınlar. Şu medyanın gazabından kendilerini kurtarsınlar. “Gerçeğe ersinler” demiyorum, bizde o kadar bilgisiz ki Türk toplumu ve başka etnik gruplar konusunda. Sistem böyle bir şey yani, bunu parçalayabilmek için birbirimizi daha iyi anlamamız lazım, sevgi üzerine kurulu bir diyalogu geliştirmemiz lazım. Bunun başka yolu yöntemi yok. Birbirimize kızarak, birbirimize hakaret ederek veya anlatmaya çalıştığımızı başka yerlere çekerek siyasi olarak birbirimizi yıpratmaya çalışarak en azından şu şiddet meselesini, toplumsal barış meselesini çözemeyiz. En etkili yok diyalogdur, anlamaya çalışmaktır. Ben hep bunu anlatmaya çalıştım bu konuşmamda, kısmet olursa eğer bir daha çağrılırsa buraya DTP’li arkadaşlar ballandıra ballandıra projelerimizi de anlatırız. Bu ülkeyi kurtaracak en azından AKP’nin elinden kurtaracak devasa projelere sahip olduğumuzu da sizlerle paylaşıyoruz. Hepinize teşekkür ediyorum, ayrıca emeği geçen arkadaşlara da teşekkür ediyorum.

Kürşat Bumin: Selahattin Bey’in konuşmasında benim konuşmama çok gönderi oldu, cevap vermeyeceğim ama bir şeyin altını çizeyim. Şiddeti bir halkın öz bilincine ulaşması için bir metot olarak bir yöntem olarak görmek Fanon’dan gelen çok eski bir hikaye. Bu çok eskimiş bir yöntem. Şiddetin öz bilince ulaşmak için bir yöntem olarak önerilmesine ben şaşırdım doğrusu.

Sezgin Tanrıkulu: Değerli arkadaşlar biz Diyarbakır'da birbirimizi anlamaya çalışıyoruz, bir de bunu Türkiye açısından düşünmek lazım. Dolayısıyla işimiz zor. Hani bırakın Türkiye'yi, bu masayı yönetmek, buradaki herkesi memnun etmek bile çok zor. Biz bu salonda değişik fikirler ve değişik yaklaşımların sahipleri olarak birbirimizi dinlemez ve mutabakatın yolunu aramazsak Türkiye'de bunu hiç başaramayız. Ya da Kürtler kendi arasında bunu hiç başaramaz. O nedenle sabırla birbirimizi dinleyeceğiz; farklı fikirlerde de olsak birbirimizin gözlerimizin içine bakabilecek gücümüz olsun.

Ben Türkiye Barolar Birliği'nin önerisini bu işi kolaylaştırmak amacıyla, gidilebilecek bir yol, bir referans olarak göstermiştim. Kürşat Hoca sorduğunda, Barolar Birliği'nin önerisi ile DTP'nin önerisinin birbirine benzediğini söyledim. Tabii ki 82 Anayasasının kurumları üzerinde birçok çalışma yapıldı ve tabii ki bütün siyasi kurumlar bu çalışmadan istifade edebilirler. Nitekim DTP, daha sonraki çalışmalarında "demokratik özerklik" ve "bölge yönetimi" gibi kavramlar üzerinde çalıştı ve bunu bir parti programı haline getirdi. Bu hükümlerin anayasada olacaksa, bulunacağı yer "yereel yönetimler" faslıdır.

2001 yılında çatışmanın olmadığı bir barış ortamında -Diyarbakır Barosu'nun üyesi olduğu- Türkiye Barolar Birliği'nin anayasa taslağını hazırlayan bilim kurulunda yer alan on profesörün adını ve Anayasa Mahkemesi'nin eski başkanının ismini özellikle okudum. O dönemde çok önemli öneriler yapılmış. Vatandaşlıkla ilgili tanım yapılırken "toplumsal barışın sağlanması için -ki bundan ne kast edildiği açıktır- etnik ima içermeyen bir tanımın yapılması zorunludur- denilmiş. Ama maalesef bugün geldiğimiz nokta farklıdır. Mesela, şu anda AKP milletvekili olarak sorumlu bir yerde bulunan Zafer Üskül Hoca burada olsa soracaktım "2001'de hangi ihtiyaçla böyle bir bölge yönetimini önerdiniz de şimdi neden önermiyorsunuz?" diye ve bu sorunun gerçekçi bir cevabını almaya çalışırdım. Sonuç itibarıyla biz meselenin anayasa çerçevesinde çözülebileceğini düşünüyorsak -ki şahsen ben öyle düşünüyorum, Kürt meselesi aynı zamanda bir anayasa sorunudur- bütün bunları konuşabilecek bir zemini yaratmamız lazım.

Son sözü Abdurrahman Bey'e veriyorum, bu kadar sorunun altından nasıl kalkacak doğrusu merak ediyorum. Buyrun.

Abdurrahman Kurt: Ben tekrar hepinizi saygıyla selamlıyorum ve öncelikle hanım kardeşimize cevap vererek başlamak istiyorum izniniz olursa. Hanımefendi, sınır ötesi operasyonu ile ilgili bir soru sordu ve arkasından "Burada sivil anayasayı nasıl tartışsınız?" diye sordu. Sınır ötesi operasyonla ilgili başka sorular da var, bu arada onlara da cevap vermiş olayım. Birincisi bana göre siyaset, bir sonuç alma sanatıdır. Benim DTP'de değil burada olmamın belki en önemli sebeplerinden bir tanesi budur. Ben açık ve net söyleyeyim: Ömrümün 20 yılı Kürtlere yaşadığımız mezalimi, yaşadığımız zulmü söyleyerek, tekrar ederek, onun bilincinde olarak geçti. Bu hep beraber karşılıklı bir rahatlama veriyor ama bunlar bana göre hiç çözüm üreten şeyler değil. Ben bulunduğum alanda Kürtlerle ilgili oluşmuş dezenformasyonu aşmakla ilgili kendi

açımından bir şeyler yaptığımı düşünüyorum. Sınır ötesi operasyonda yaşanan süreci tekrar gözden geçirdiğimiz zaman, biliyorsunuz ki bu sadece hükümetle ilgili bir olay değil. Bir Dağlıca olayından tutun, öncesinde 13 askerin pusuya düşürülmesine, oradan bombalamalara varan çok farklı bir süreç yaşandı. Yani 1997’den 2004’e gelene kadar şiddetsizlik ortamını MHP-DSP koalisyonunda bile korumuş bir yapının, 2004’de -hatta Başbakan’ın Diyarbakır açılımından sonra- şiddeti nasıl tırmandırdığını göz önüne getirdiğiniz zaman bunun çok farklı anlamları olabileceğini görebilirsiniz. Biz orada bütün bunlara rağmen, itirazlarımızı ve karşı çıkışımızı yaptık. Bu anlamda bizi en üst düzeyden arayıp çağırdıklarında şunu ifade ettiler: “Bu, bizim de istemediğimiz bir olay. Ama bu çıkmaza artık dayanamıyoruz. İki yıldır direndiğimiz bir noktada eğer buna yön vermek ve aksi sonuçlarını kontrol altında tutmak istiyorsanız, bu konuda bizim diğer gruplara karşı elimizin güçlü olması için bize katkı sunun. Böylelikle bir güç birliği oluşturabilir, süreci kontrol etmeyi ve bu facianın farklı boyutlara varmasını engelleyebiliriz.” Ben siyaseten bunu anlamlı buldum ve o konuda “Evet” diyenler arasında yer aldım.

Her zaman sorduğum bir soruyu şimdi tekrar sormak durumundayım: “Hepimiz demokrasiden ve özgürlükten bahsediyoruz ama kendi içimizde ne kadar demokratız?” Sorulara baktığım zaman, bu konuyu tekrardan sorgulamamız gerektiğini görüyorum. Örneğin ben kendimi Kemalist ve Apocu Kemalist biri olarak görmüyorum. Bir Kürt olarak ne Apocu Kemalist, ne de Kemalist olma zorunluluğuna mecbur bırakılmak istiyorum. Buna da hakkımın olduğunu düşünüyorum.

İzniniz olursa hanımefendi, ömrünün yirmi yılını bu meseleyle geçirmiş birisi olarak, bu konuda birkaç şey daha söylemek istiyorum. Mesela “Kürt Halk Önderliği” diye bir kavramdan bahsediliyor. Ben, birilerinin onu önder olarak kabul etmesini anlayışla karşılarım, bu onların hakkıdır. Ama siz “Kürt Halk Önderi” veya “Türk Halk Önderi” dediğiniz zaman bunun demokrasiyle ilişkisinin sorgulanması gerekir. Kürtlerden alınan oya baktığımız zaman, DTP biliyorsunuz aynı tabana yaslandığını çoğu zaman ifade eder, % 25’ini temsil eden bir yapıyla karşı karşıyayız. Bu durumda Kürtlüğü sadece DTP’ye veya o bahsettiğimiz örgüt yapısına indirgemek acaba Kürtlere hakaret sayılmaz mı?

Evet acılarımız ve sıkıntılarımız var ama bu salt bize ait bir şey değil. Herkesin ailesinde bu sıkıntıları görebilirsiniz, bu acılardan şöyle yada böyle herkesin nasiplendiğini görebilirsiniz. Ama biz şunu kabul etmek zorundayız: Eğer “demokrasi” ve “barış” diye bağırıyorsak, gerçekten barışı arıyorsak, örneğin Ankara’da patlayan bir bomba karşısında da aynı reaksiyonu veriyor olmalıyız ki bir inandırıcılığımız olabilsin. Sınır ötesinde yaşanan kayıplarda hissettiğimiz acıyı 13 asker pusuya düştüğünde de hissetmeliyiz. Tüm bu konularda ne kadar yeterli politikalar ürettiğimizi sorgulamamız lazım.

Sorulardan birinde arkadaşlarımızdan biri, **“Kürt halkının gerçek temsilcilerinden olan bir arkadaşımız Batman’da tartaklandı, siz bu konuda ne yaptınız?”** diye

soruyor. Bakın bu “Kürt halkının gerçek temsilcisi” ifadesi bile anti-demokratik bir ifadedir. Ben bu şehirden çıktım arkadaşlar; bu şehirde üç yıl il başkanlığı yaptım. Benim size gösterdiğim saygının en azından bir kısmını sizin de bize göstermeniz gerektiğine inanıyorum. Ne yaptığımıza gelince; bunu o arkadaşlara sorarsanız ne yaptığımızı size söyleyeceklerdir. Bunun karşısında dikilen öncelikle bizim o bölgedeki arkadaşlarımız oldu. Ve o işin sorumlusu Çevik Kuvvet Müdürü’nün görevden alınmasında da yine bizim arkadaşlarımızın müdahalesi vardır. Ama bakın, ben size başka bir şeyi söyleyeceğim. Bu olayı yaşayan arkadaşımız ne yaptı? Bu olayı yaşayan arkadaşlarımız, orada bizi hedef gösterdi. “Sizin de burada can güvenliğiniz yok, sokaklara giremezsiniz” dedi. Bu, 14-15 yaşındaki ajite edilmiş bir gencimizin ne tür yanlışlara sürüklenebileceğine ilişkin çok ciddi bir ipucudur. Siz bizim durumumuzu kolay zannediyorsunuz ama biz iki ateş arasındayız, bunu size açık ve net söylüyorum.

Evet, ben Selahattin Bey’in söylediklerinin pek çoğuna katılıyorum, ama bunlar zaten bildiğimiz şeyler. Fakat burada benim kafamı kurcalayan başka şey var. Sayın Tuğluk’un konuşmasına geçen gün ben de müdahale ettim. Sitelerinde de “Abdurrahman Kurt saldırdı” diyorlar, oysa saldırmadım, demokratik tepkimi koydum. Konuşmasının ana konusu şu: “İlimli İslam devleti ele geçiriyor, Cumhuriyet’in değerleri yok ediliyor, Kemalist değerler yok ediliyor, Kürt Hamas’ı kuruluyor. Bu nedenle Kemalistler, laikler, solcularla işbirliği yapalım, bu hükümeti durduralım.” Arkasından da “Biz, İslam’a saygılıyız” diyor. Arkadaşlar ben bundan daha korkunç bir şey göremiyorum, bu nedenle orada müdahale ettim ve “Kusura bakmayın takiyye yapıyorsunuz” dedim.

Ne zaman birbirimizi bir yerlere şikayet etmekten vazgeçeceğiz? Ne zaman birbirimizi hedef göstermekten vazgeçeceğiz? Bakın biz baştan şunu anlamak zorundayız: Bu toplumda siz, ben ve onlar hepimiz bir kere varız, hepimiz birbirimizin varlığına saygı duyacağız. Bu sorunu çözmek için, örneğin ben sadece Müslüman Kürtler adına bir şey yapmaya kalkarsam hiç bir şey elde edemem. Ama sizler de sadece kendi adınıza veya önderlik adına bir şey yapmaya kalkarsanız hiç bir şey yapamazsınız. Kusura bakmayın, bizim özgürlüğe ihtiyacımız toptandır. Sadece İslamcılara, sadec komünistlere veya sadece laiklere ait bir Türkiye yaratmaya kalkarsak hiç kimse hiç bir yere varamaz. Yapacağımız tek şey var, herkese ait olan Türkiye’yi, Alevisiyle, Sünnisiyle, Türküyle, Kürdüyle ama herkesin gerçekten onur duyabileceği, herkesin kendini ait hissedebileceği bir Türkiye’yi yaratmak için el ele vermek zorundayız. **“Neden AK Partidesiniz”?** sorusuna da be vesileyle cevap vermiş olayım; bu isteğimizi gerçekleştirmenin yolu iktidardan geçmektedir.

Bizim partimizde farklı düşünen insanlar var. Örneğin bir Zafer Üskül var, bir de Cemil Çiçek var; bunların siyasal algılarının çok farklı olduğunu biliyorsunuz. Bir Haluk Özdalga var, bir Ertuğrul Günay var; ama biz zaten böyle farklılıklardan bir ortaklık oluşturmayı istiyoruz. Yani bu ülkede MHP var bunu kabul edeceğiz, bu ülkede DTP’de var bunu da kabul edeceğiz. Ve bunların optimal dengesini birlikte yakalamak durumundayız. Ama bizde bu bilinç yoksa, kusura bakmayın, kimse bunu bize getirmeye-

cek. Bir futbol takımını taraftarları gibi kendi duygularımızı tatmin edecek şeyleri alkışlayarak veya sadece onların peşinden slogan atarak bir yerlere varamayız. Öğrencilik yıllarım sloganlarla geçti benim, ben bu çağımı geçirdim, artık bu halka bir şey üretmek gerektiğine inanıyorum. Ve sizlerin de öyle olduğunuzu düşünüyorum, hepimizin bu anlamda katkı sunacağı çok alan var.

Bir kardeşimiz diyor ki, “ **Cuma hutbeleri yöre halkı için Kürtçe verilemez mi?**” Bunların vakti gelmiş de geçiyor aslında. Kenan Evren bile bir konuşmasında bölgedeki memurların Kürtçe bilenler arasından seçilmesi gerektiğini söylemişti. Ama bunların gecikmesine biraz da biz sebebiyet veriyoruz diye düşünüyorum. Bu anlamda biz önce kendi içimizde bütün farklılıklarımıza saygı duymalıyız. Eğer birileri, başkalarına saygı duymadığı halde, diğerlerinden kendisine saygı göstermesini beklerse, bu hayatın gerçekliğe uymaz.

Arkadaşlar hem sorularınız hem de bizi sabırla dinlediğiniz için hepimize teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

Sezgin Tanrıkulu: Değerli arkadaşlar son olarak şunu söylemek durumundayım: Yeni anayasa bakımından en büyük sorumluluk tabii ki bu topluluğa, bizlere düşüyor. Ama ikinci sorumluluk da AK Partiye düşüyor. AK Parti kendisiyle ilgili olduğu düşünülen meseleleri anayasa değişikliği ile çözmüş gibi gözüküyor. Biri Cumhurbaşkanlığı, diğeri de başörtüsüyle ilgili meseleydi. Ama eğer iktidar partisinin bu konuda gerçekten genel bir projesi varsa –ki ben var olduğuna inanıyorum- bunun bir an evvel tartışılmaya açılması, konuşulmaya başlanması lazım. Kişisel olarak bunu temenni ediyorum. Diyarbakır Barosu adına tekrar hepimize teşekkür ediyorum. Bu konferansın oluşumunda bize büyük bir destek sunan Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi’ne, Diyarbakır Yenışehir Belediyesine, Heinrich Böll Stiftung Derneği’ne, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ndeki hocalarımıza ve bütün öğrenci arkadaşlarımıza teşekkür ediyorum.

Diyarbakır
Barosu

HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG
DERNEĞİ